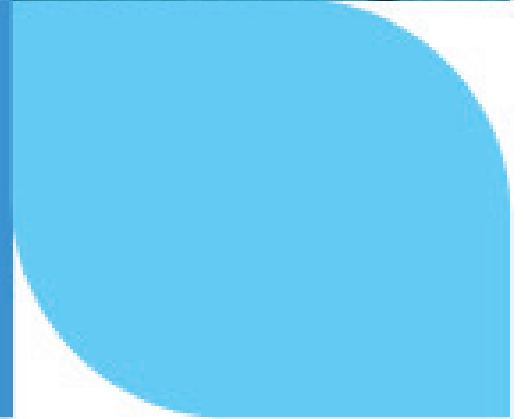
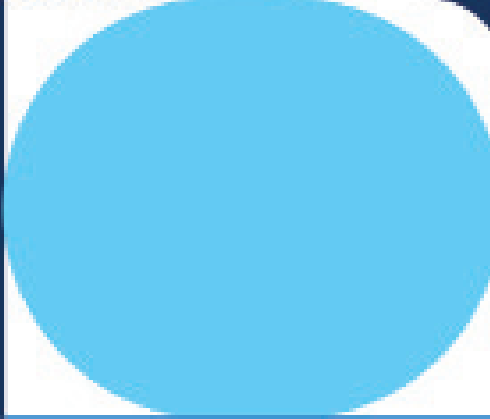

DENİZİN
KUCAKLADIĞI
ŞEHİR

TUZLA

**Denizin
Kucakladığı
Şehir Tuzla**

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Sinem GÜLENÇ - Tuzla Belediye Başkan Yardımcısı

Yayın Yönetmeni: Gökhan KARAKAŞ

Yazarlar: Gökhan KARAKAŞ, İskender ÖZSOY, Dr. Murat ERDİN, Doç. Dr. Neval Konuk HALAÇOĞLU,
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN

İçerik Yayın Danışmanı: Ferdi KOÇ

Organizasyon Halkla İlişkiler: Dilek GÜVEN

Editör: Eda ŞAHİN

Redaksiyon - Son Okuma : Sude GÜLER - Sedat KARACA

Kapak Tasarımı: Ezgi DEMİRCİ GEL - Sadık AŞILIOĞLU

Arşiv Tarama: Ayhan ALBAYRAK - Mervegül YÜREKLİ

Proje Uygulama - Yapımı: ADA TERSANESİ

Katkıda Bulunanlar: Adil ERKOÇ, Nursen TEMİZEL, Prof. Dr. Havva İŞKAN, Prof. Dr. Özcan ARSLAN, Prof. Dr. Kemal ARI,
Melih YILDIZ, Sermet FİNDİK, Fehmi ŞENOK, GİSBİR (Gemi İnşa Sanayiciler Birliği)

Görseller: Tuzla Belediyesi Arşivi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu 2. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, İBB Atatürk Kitaplığı, Depo Photos, İskender Özsoy Arşivi, İsmail Mengi Arşivi, Orhan Kızıldemir Koleksiyonu, Getty Araştırma Enstitüsü, Fatma Yüksel Teker Arşivi, Mustafa Sezer Arşivi, Ali Onay Koleksiyonu, AKB/Mübadele Müzesi Arşivi, Agop Savul Arşivi

Baskı ve Cilt: Hat Baskı Sanatları Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sk. 2. Matbaacılar Sit. No: 2-4 Dk: ZA5 Zeytinburnu - İSTANBUL
Tel: 0212 613 75 96 – 567 77 66 Fax: 0212 501 22 70

ISBN: 978-???????

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2024

Tuzla Belediyesi

ADA TERSANESİ'NİN HEDİYESİDİR. SATILAMAZ.

Bütün hakları sınırlıdır. Yasal sınırlar içinde ve kaynak gösterilmek sureti ile yapılabilecek alıntılar dışında her türlü kullanım ve yararlanma, eser/hak sahiplerinin ve yayıncının önceden yazılı iznine tabidir. |
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electrical, mechanical or otherwise, without seeking the written permission of the copyright holders and of the publishers.

Denizin Kucakladığı Şehir **Tuzla**

Gökhan Karakaş

İskender Özsoy

Murat Erdin

Neval Konuk Halaçoğlu

Vahdettin Engin

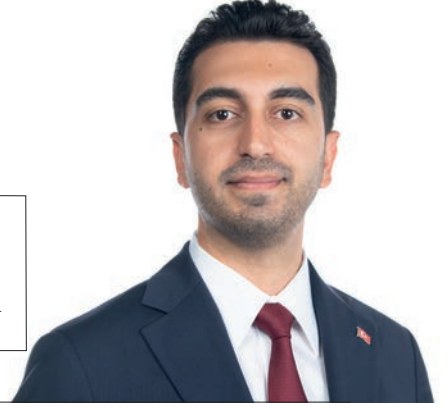

Cumhuriyet'i kuranların aziz hatırasına...

Mustafa Kemal Atatürk, Tuzla'ya ilk kez 5 Haziran 1928 Salı günü gelmişti. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk istasyonda, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yaverleri Cevat Abbas Gürer, Salih Bozok, Rusuhi Savaşçı tarafından karşılandı. Kendisini karşılayan heyeti, askeri birliği ve istasyonda heyecanla bekleyen halklı selamlayan Büyük Önder Mustafa Kemal, onlarla neşeli bir sohbet gerçekleştirdi.

SUNUŞ

Av. Eren Ali BİNGÖL
T.C. Tuzla Belediye Başkanı

Sevgili Dostlarım,

Tuzla; denizi, mavisi ve yeşiliyle İstanbul'un en özel ilçelerinden biri olmasının yanı sıra, köklü bir geçmişe de sahip. MÖ 5000'lere uzanan tarihi boyunca pek çok medeniyete ve farklı kültüre de ev sahipliği yaptı. Tarihî geçmişi Antik Çağ'a dayanan Tuzlamızda; pek çok farklı kültürün etkisine, Roma ve Osmanlı imparatorluklarından Cumhuriyet'e farklı devletlerin izlerine rastlamak mümkün.

Bu köklü ve zengin tarihimiz, sadece yerleşim alanlarıyla değil, aynı zamanda kültürel ve doğal güzellikleriyle de derin bir etki yaratıyor.

Elbette kentlerin gelişmesi, sadece binaların yükselmesinden ibaret değil. Kültürel mirasımızı korumak, yaşatmak ve geleceğe taşımak da asli görevlerimizin başında geliyor. Hazırladığımız bu kitap, Tuzla'nın tarihini ve kültürel mirasını yaşatmak, gelecek kuşaklara aktarmak adına önemli bir kaynak olacaktır. Kolektif bir çalışmayla oluşturulan bu eserde katkı sağlayan araştırmacı ve yazar dostlarımıza teşekkürlerimi sunuyorum.

Geçmişten günümüze Tuzla tarihinin anlatımında belki de ilk defa duyacağınız ilginç bilgilere yer verilmiş.

İstanbul'un başlangıç noktası olan Tuzla, geçmişle geleceğe ışık tutan bir değer. Bizim çabamız da Tuzla'nın değerine değer katma çabasıdır. Mirasımızı korumanın ve yaşatmanın sorumluluğu ile ilçemizi daha da ileriye taşımaya kararlıyız. O sebeple bu eseri çok önemsiyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ün güzel bir sözü vardır: "Geçmişini bilmeyen toplumlar geleceğine yön veremez."

Tuzla'nın geçmişinden güç alarak tarihten bugüne bir arada yaşamının gururunu yaşıyoruz. Tarihî bir kenti büyütme, geliştirme ve ilerletme işini üstlenmenin ağırlığını omuzlarımızda hissediyoruz.

Tuzla'yı sevgiyle kucaklıyor, geçmişimizin bize sunduğu hazinelerden ilham alarak geleceğe umutla bakıyoruz.

İyi okumalar diliyorum...

Sevgi ve saygılarımla

Av. Adil ERKOÇ
Ada Tersanesi Yönetim
Kurulu Başkanı

TUZLA GELECEĞE YELKEN AÇIYOR

Deniz ve denizcilik, insanlık tarihinin en eski ilham kaynaklarından biridir. Ufkun ötesine duyulan merak, dalgaların ardında saklı fırsatları arama arzusu ve denizle kurulan o derin bağ, keşfetme tutkusunun en kadim ifadesidir. Denizin kucakladığı bu şehir, tarih boyunca emeğin, alın terinin ve ustalığın bulunduğu bir liman olmuştur.

Marmara Denizi'ne 13 kilometrelik doğal kıyısıyla, İstanbul'un diğer ilçelerinden ayrılan Tuzla; ülkemizin denizcilik belleğinde "Denizci Kent" unvanını fazlasıyla hak eden bir konuma sahiptir. Bir ülkeye ait tek iç deniz olan Marmara Denizi'nin kalbinde yer alan bu topraklar, yüzyıllardır gemi inşa kültürünün, denizcilik ustalığının ve üretim gücünün merkezi olmuştur.

Tuzla Belediye Başkanı Sayın Av. Eren Ali Bingöl'ün öncülüğünde hayata geçirilen bu anlamlı eser fikri ilk olarak kendisinden geldiğinde, hiç tereddüt etmeden "Bu önemli kültür hizmetinin içinde olmalıyız" dedik. Çünkü bizler Ada Tersanesi olarak, köklerini Tuzla'nın denizcilik mirasından alan bir kurum olmanın

sorumluluğunu yüreğimizde taşıyoruz.

Tuzla'nın bugünkü başarısı yalnızca teknolojiyle, sermayeyle ya da altyapıyla açıklanamaz. Nesiller boyunca süregelen deniz sevgisi, ustaların özverisi, gençlerin azmi ve emeğin kutsallığı, bu kenti denizcilik açısından eşsiz kılmıştır. Her tersane bir okul, her usta bir öğretmendir. Tuzla'yı diğer şehirlerden ayıran da bu ruhtur.

"Denizin Kucakladığı Şehir Tuzla" adlı bu eser, işte bu emeğin, bu ruhun ve bu kültürün yazılı bir hafızasıdır. Değerli gazeteciler Gökhan Karakaş, İskender Özsoy, Murat Erdin ve kıymetli akademisyenler Prof. Dr. Vahdettin Engin ile Doç. Dr. Neval Konuk Halaçoğlu'nun katkılarıyla hazırlanan bu çalışma, Tuzla'yı farklı açılardan görmemizi sağlıyor.

Saygıdeğer Tuzlalılar; Ada Tersanesi olarak, denizcilik mirasımızı koruma ve gelecek nesillere aktarma misyonumuz doğrultusunda bu eserin, Tuzla'nın geleceğine ışık tutan bir pusula, denizle yaşayan bu kentin ruhunu yansıtan bir ayna olarak tarihe geçeceğine inanıyoruz.

Ece ERKOÇ ÖZŞAR
ADA Tersanesi Yönetim
Kurulu Üyesi

Tuzla...Yüzyıllar boyunca denizcilerin, balıkçıların, tersane ustalarının ve mühendislerin izlerini taşıyan bu topraklar, Türkiye'nin denizcilik hafızasının en önemli duraklarından biridir.

Tuzla, aynı zamanda cumhuriyet tarihimizin önemli bir dönüm noktası olan Lozan Mübadelesi sürecinde de özel bir yere sahiptir. Rumeli'den, Ege adalarından, Evlad-ı Fatihan topraklarından gelen mübadiller için Tuzla, karantina merkezi olarak düzenlenmiş ama yeni hayata adım atan binlerce ailenin ilk duraklarından birine dönüşmüştür.

Tersane sirenlerinin sesi, bir zamanlar dalgaların sesine karışan o eski hikâyeleri yaşatmaya devam ediyor. Ada Tersanesi olarak, bu kültürün tam kalbinde, Tuzla'nın ruhundan doğan bir hikâyeyiz. 2002 yılında, denizciliğe ve üretime gönül vermiş bir hukukçunun vizyonuyla atıldı temellerimiz. Kurucumuz Adil Erkoç, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olmasına rağmen yaşamını denizcilik sektörüne adanmış, emeğin, üretimin ve dürüstlüğün

gücüne inanmış liderdir. Ada Tersanesi, askeri ve ticari gemi inşasında, mühendislik gücü ve teknolojik altyapısıyla Türkiye'nin önde gelen tersanelerinden biridir.

Yurt içinde ve dışında yürüttüğümüz projeler, yalnızca üretim başarıları değil; aynı zamanda Türk mühendisliğinin, Türk işçisinin, Türk denizciliğinin geldiği noktayı gösteren gurur tablolarıdır. Bu birikimin somut örneklerinden biri, heyecanla yürüttüğümüz Portekiz Donanması Lojistik Destek Gemisi Projesi'dir. Bu proje, Ada Tersanesi için yalnızca teknik bir başarı değil; uluslararası güvenin, mühendislik kabiliyetinin ve itibârın sembolüdür. Ada Tersanesi'nin kurumsal vizyonu, üretmek kadar değer yaratmayı da içerir. Geleneksel olarak erkek egemen alan olan gemi inşasında, kadın mühendis, yönetici ve çalışanların aktif olması gerektiğine inanıyoruz. Tüm bunların rotasında bu çalışmada yer almak, Ada Tersanesi olarak sorumluluk ve onur kaynağıdır.

ada Shipyard

www.ada-shipyard.com

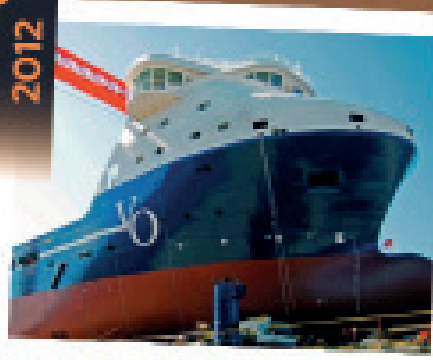
2003

Kuruluş ve İlk Tersane

Ada Tersanesi, Tuzla'da gemi inşa ve bakım faaliyetlerini başladı.
Kuruluşundan itibaren mühendislik, kalite ve üretim süreçleri üzerinde fark yaratmaya başladı.

2012

İlk Yeni İnşa Teslimi

HİTİT projesiyle Ada Tersanesi, ilk yeni inşa gemisini başarıyla teslim etti.
Bu teslimat, tersanenin üretim kapasitesinde ve mühendislik kalitelerinde yeni bir dönüm noktası oldu.

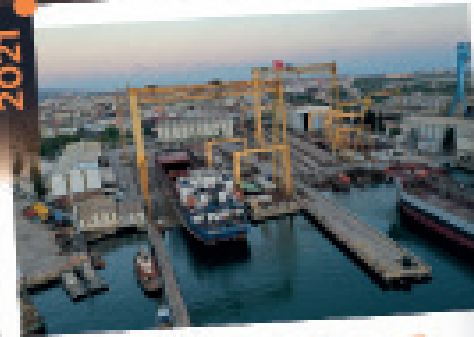
2018

Uluslararası İş Birlikleri

HİTİT ve HİTİT Dredging projelerinin imalatıyla Ada Tersanesi, global pazarda güçlü bir konuma erişti.

2021

Kapasite Artışı ADA-2 Tersanesi

Üretim kapasitesini artırmak amacıyla ADA-2 Tersanesi kuruldu.
44.000 m² baya altında üretim gücü ile teknoloji, büyük ölçekli projeleri ön plana çıkardı.

2023

Savunma Sanayinde Başarı

Türk savunma sanayinin önemli projelerinden LOG-1 ve LOG-2 askeri gemileri başarıyla teslim edildi.
Bu projeler, Ada Tersanesinin askeri platform üretimindeki yedekliğini pekiştirdi.

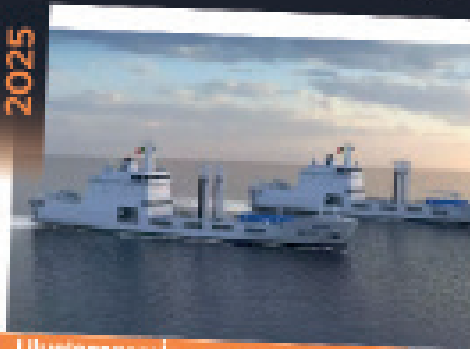
2024

Yeni Dönem, Güçlü Altyapı

ADA-3 Tersanesinin tamamlanan Ada Shipyard bünyesinde geliştirilmesi, markanın üretim alanı tek yapı altında birleşti.
Modern altyapı ve entegre üretim yapısıyla tersane, geleceğin projelerine hazır hale geldi.

2025

Uluslararası İmza: Portekiz Donanması Projesi

NAFO Oyul Portekiz Donanması için 24 adet Lojistik Destek Gemisi (ND130 - MB 129) projesi imal edildi.
Bu proje, Ada Tersanesinin global ölçekte güvenilir bir savunma sanayi teknolojisi haline gelişinin göstergesidir.

ada Shipyard

www.ada-shipyard.com

İçindekiler

Sunuş	5	171	Osmanlı Dönemi Mimari Eserler ve Kalıntılar	
		208	Cumhuriyet Dönemi Mekânsal Yapılanma	
1. Bölüm				
İstanbul'un Tuzla İlçesinin Tarihi	8	4. Bölüm		
Prof. Dr. Vahdettin Engin		230	Yolu Tuzla'dan Geçenler	
Tuzla İlçesinin Tarihi	10		Dr. Murat Erdin	
Kesin Osmanlı Hâkimiyeti		232	Yazarlar, Sanatçılar, Ünlüler	
Döneminde Tuzla	17			
19. Yüzyılda Tuzla	24	5. Bölüm		
Cumhuriyet Döneminde Tuzla	54	238	Deniz Kültürü ve Tuzla	
Tuzla Köyünün Kentleşmeye Başlaması	67		Gökhan Karakaş	
		240	Tuzla'nın Deniz Kültürü	
2. Bölüm				
Mübadele ve Tuzla	88		Mübadiller ve Onların Ümitlerini Ege'nin Öte	
İskender Özsoy		243	Yakasından Getiren Ümit Gemisi	
Mübadelenin Başkenti Tuzla	90		Film Gibi Bir Hayat: Monique Raflik	
Mübadelede Tuzla	130	246	Namıdiğer Ayşe Meral Tanrıkulu	
Sonuç	144			
3. Bölüm				
Tuzla'nın Kültür Varlıkları	146	6. Bölüm		
Doç. Dr. Neval Konuk Halaçoğlu		276	Tuzla'nın Bugünü ve Geleceği	
Tuzla'nın Mimari Eserleri,			Dr. Murat Erdin	
Mekânsal Gelişimi		298	Tuzla'nın İstatistik Verileri	
ve Kültür Varlıkları	148	314	Dizin	

İstanbul'un Tuzla İlçesinin Tarihi

Prof. Dr. Vahdettin Engin

Tuzla İlçesinin Tarihi

TUZLA, İstanbul'un doğusunda ve en uç noktasında yer alır. İstanbul'un Kocaeli ile sınırı olan üç ilçesinden biridir. Kuzeyde ve batıda Pendik ile komşu olan ilçenin doğusunda Kocaeli ili vardır. İlçenin güney sınırını Marmara Denizi teşkil eder. Bu sınırlar içinde Tuzla ilçesi 123 kilometrekarelik alan kaplar. 2023 verilerine göre Tuzla'nın nüfusu 293.604'tür.

Tuzla'nın Marmara Denizi'nde 13 km uzunluğunda kıyısı bulunmaktadır. Güney uç noktası olan Tuzla Burnu, büyük bir çıkıntı meydana getirir. Aydın-tepe kıyılarından merkeze kadar koylar ve burunlarla girintili çıkıntılıdır. Tuzla Körfezi'nde; Mezar Burnu, Dalyan Burnu, Tuz Burnu, Sarp Burnu, Tuz Burnu'nun güneyinde Şemsiye Adası, Korsan Adası, İncir Adası ve Ekrem Bey (Eşek Adası) bulunmaktadır.

Ayrıca, Sakız Adası Burnu ile İçmeler Burnu belirgin bir çıkıntı yapmıştır. Sakız Adası, Ekrem Bey Adası ile birleştirildikten sonra çıkıntısı daha da artmıştır.

Tuzla İsmi

Tuzla isminin nereden geldiği konusuna değinecek olursak; bu ismin, günümüzde Deniz Harp Okulu'nun bulunduğu sahada bulunan gölden çıkarılan tuzdan geldiğini net bir şekilde ifade edebiliriz. Osmanlı arşivlerinde Tuzla'ya dair tespit edebildiğimiz en eski belgelerden biri 16 Haziran 1560 tarihli, yani Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait. Bu belgeden açık bir şekilde anlaşıldığı üzere burada öteden beri tuz çıkarılmaktadır ve köy halkı tuz ticareti ile meşguldür.

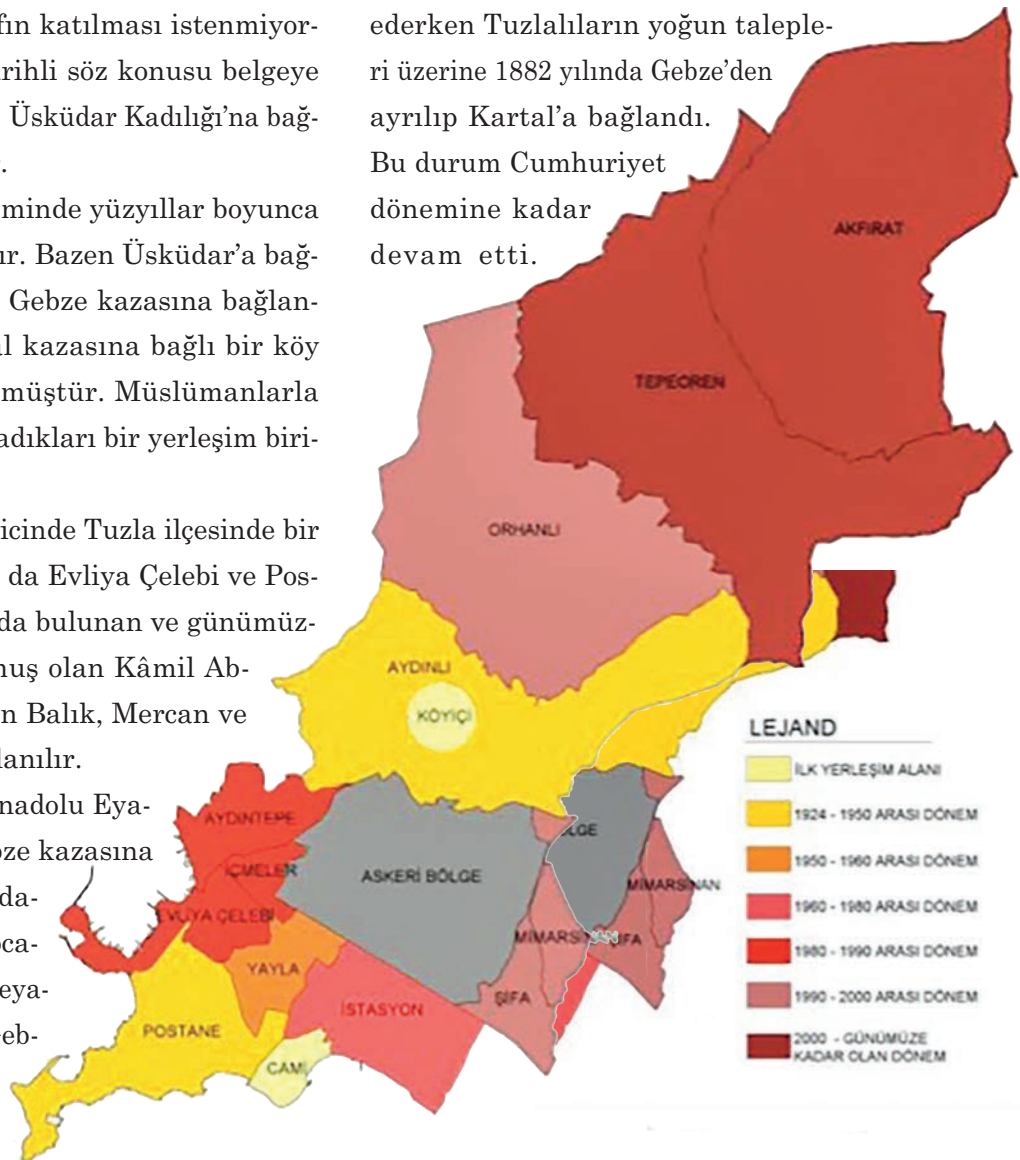
Tuz üretiminin yapıldığı göl günümüzde kurumuş olmakla beraber bir beldeye ismini vermiş olmak gibi bir önem ve değer taşımaktadır. Yine aynı belgede köyde tuzculukla uğraşanların faaliyetlerini sürdürebilecekleri ama sonradan tuzculuk yapmak isteyenlere izin verilmeyeceğinden söz edilmektedir. Anlaşıldığı üzere gedik sistemi çerçevesinde, mevcut esnafın yeterli olduğu hâllerde sektöre yeni esnafın katılması istenmiyordu. 16 Haziran 1560 tarihli söz konusu belgeye göre bu tarihlerde Tuzla, Üsküdar Kadılığı'na bağlı bir köy statüsündedir.

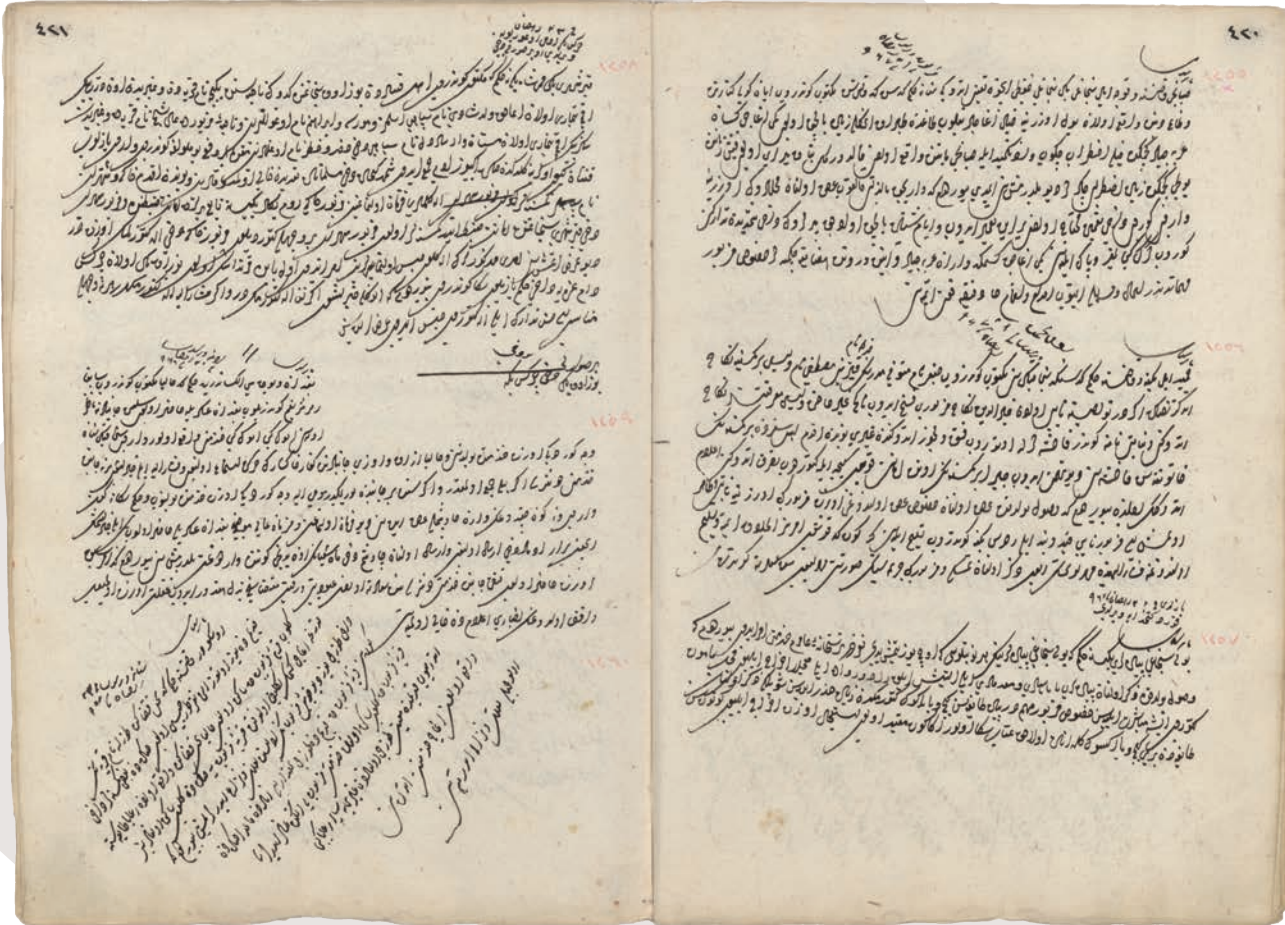
Tuzla, Osmanlı döneminde yüzyıllar boyunca köy statüsünde kalmıştır. Bazen Üsküdar'a bağlı olmuş, zaman zaman Gebze kazasına bağlanmıştır. Bazen de Kartal kazasına bağlı bir köy olarak varlığını sürdürmüştür. Müslümanlarla Rumların bir arada yaşadıkları bir yerleşim birimidir.

Tuz çıkarılan göl haricinde Tuzla ilçesinde bir göl daha mevcuttur. Bu da Evliya Çelebi ve Postane mahalleleri arasında bulunan ve günümüzde büyük ölçüde kurumuş olan Kâmil Abdüş Gölü'dür. Bu göl için Balık, Mercan ve Kâmilbey adları da kullanılır.

Tuzla 1530 yılında Anadolu Eyaleti, Kocaeli Livası, Gebze kazasına bağlı bir köy konumundadır. Sonraki yıllarda Kocaeli Livası'nın bağlandığı eyaletlere göre Tuzla yine Gebze kazasına bağlı bir köy

statüsünde bulunmuştur. Tuzla 1711 yılından itibaren yaklaşık yirmi yıl Adalar kazasına bağlı olduktan sonra yine Gebze'nin bir köyü hâline gelmiştir. 1871'de Üsküdar mutasarrıflık statüsü kazanınca Beykoz, Gebze, Kartal ve Şile kazaları Üsküdar'a bağlandı. Tuzla da Gebze'ye bağlı olmaya devam etmekle birlikte, Üsküdar mutasarrıflığının bir köyü oluyordu. Bu süreç devam ederken Tuzlalıların yoğun talepleri üzerine 1882 yılında Gebze'den ayrılıp Kartal'a bağlandı. Bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etti.

16 Haziran 1560, Tuzla köyünde görevlendirilecek tuzcuların deneyimli kimselerden seçilmesi hakkında Üsküdar kadısına hüküm (Kanuni Sultan Süleyman zamanı) [A.DVNSMHH.d, nr. 3, s. 421, hüküm 1260]

Osmanlı döneminde Tuzla ile birlikte kaynaklarda zaman zaman Aydınlı, Orhanlı ve Tepeviran (Tepeören) köylerinin adı da geçmektedir ki bu yerleşim birimleri hâlen Tuzla'nın birer mahallesi niteliğindedir.

Tuzla 1924 yılında Kartal ile birlikte o yıl yeni oluşturulan Üsküdar vilayetine bağlanmıştır. Bilahare Üsküdar'ın 1926 yılında ilçe yapıp İstanbul'a bağlanması üzerine Tuzla tekrar Kocaeli vilayeti Gebze kazasına bağlandı. 1936 yılında müstakil belediye oldu. 2 Ocak 1954 tarihinde ise Kartal'a tabi bir belde konumuna getirildi. 19 Haziran 1987'de Pendik, Kartal'dan ayrılarak ilçe yapılırken Tuzla da Pendik'e bağlandı. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi ve Tuzla 27 Mayıs 1992'de Pendik'ten ayrılarak müstakil ilçe oldu. Hâlen Tuzla'nın Aydınlı, Aydıntepe, Cami, Evliya Çelebi, İçmeler, İstasyon, Mimar Sinan, Postane, Şifa, Yayla, Anadolu, Fatih, Merkez, Mescit, Fırat, Orta Mahalle ve Tepeören olmak üzere on yedi mahallesi bulunmaktadır.

Antik Dönem'de Tuzla

Arkeolojik araştırma bulgularına göre yerleşim kökeninin çok eski çağlara dek uzandığı anlaşılan Tuzla ve yakın çevresindeki ilk yerleşim sürecinin, bugünkü Tuzla-Kalekapı mevki, Aydınlı Mahallesi-Hacet Deresi mevki ile Temeyne Höyük-Kaynarca çevresinde başladığı söylenebilmektedir. Ancak Roma-Bizans dönemlerine ilişkin tarihsel kayıtlar, süreç içinde yerleşim alanlarının bugünkü Tuzla Burnu'nun bulunduğu bölgeye kaydığını düşündürmektedir.

Antik dönem Tuzlasına dair çok geniş bilgilere sahip olmamakla birlikte yapılan bazı kazılarda elde edilen bulgular sonucu Tuzla'da yerleşimin bir hayli gerilere gittiğini söylemek mümkündür. Aşağı yukarı MÖ 6600'lü yıllardan itibaren başlayan Neolitik Dönem'de çiftçiliğe dayalı yeni bir yaşam biçimi oluşmuştu. Balıkçılıkla da uğraşan yeni köylerin oluşturulduğu toplum yaşamında Paleolitik Dönem'e göre köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde buğday ve arpa gibi tahıllar, baklagiller tarımsal üretimin ilk öğeleridir. Tarımın yanında sığır ve koyun gibi hayvanlar evcilleştirilerek hayvancılığa ilişkin ilk adımlar atılmıştır. Yine bu dönemde inanç sistemleri, ticaret ve mülkiyet ilişkileri değişikliklere uğramış ve yeni bir yaşam biçimi doğarak üretimin devamlılığı yerleşik hâle gelmiştir. Bu yeni yaşam biçimi, araç ve gereçlerin gelişimini de etkilemiş, yiyecek içecek hazırlamak ve bunları saklamak için kilden kap kacak yapımını ortaya çıkarmıştır. Bu tarz çalışmaların yapıldığı alanlarda modern konutların ilk temellerini oluşturan evlerin yanında mezar izlerine de rastlanılmaktadır.

Mesela Pendik yerleşmesinde ele geçen bulunan topluluğu, bölgenin Neolitik özelliklerini yansıtmakta olup Fikirtepe Kültürü'nün evrelerini tanımlayacak niteliktedir. Fikirtepedekilerle benzer özellikler gösteren el yapımı olan çanak çömlekler; genellikle siyah, koyu kahve ve kırmızının çeşitli tonlarında, nadir olarak da açık renklidir. Yüzeyleri düzenlidir. Çanak çömlek biçimleri düz

ya da dışbükey kenarlı kâse ve çömlekler, dar ağızlı, hafif “S” kıvrımlıdır. Üçgen, yuvarlak ve az sayıda tüp biçimli tutamaklar mevcuttur. Kil buluntular arasında bir adet kadın heykelciği dikkat çekicidir. Küçük buluntular içerisinde en büyük grubu oluşturan yontma taş aletlerin çoğunluğu obsidyenden yapılmıştır. Yerleşmede bulunan çeşitli kemik aletlerden en göze çarpanı kashıklardır.

Gerek Fikirtepe gerekse Pendik buluntularında rastlanılan objelerin Marmara Bölgesi'nin genelinde de bulunuyor olması, bölgede benzer bir yaşam ve beslenme kültürünün mevcut olduğunu gösterir.

Söz konusu kültürlerin bir uzantısı olarak Tuzla'nın Antik Dönem'ine bir göz atacak olursak; Antik Dönem'de Tuzla'nın Akritas ismini taşıdığı konuyla ilgili kaynaklarda belirtilmektedir. Tuzla'nın tarihinin bir hayli eskiye dayandığı da düşünülmektedir. Yerleşik hayat milattan öncesinde mevcuttur. Kalekapı'da yapılan bir kazıda Neolitik Çağ'a ait çanak çömlek gibi kültür eşyaları ile bir yerleşim yerine ait kalıntılar bulunmuştur.

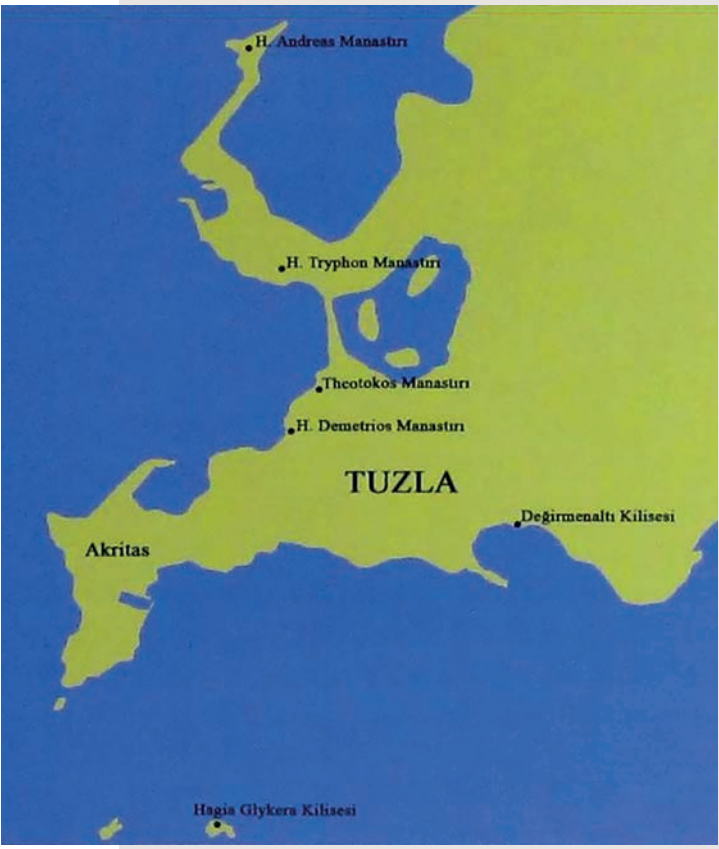
Tuzla tarihindeki en uzun dönem Bizans yani Doğu Roma dönemidir. Roma İmparatorluğu, İmparator Theodosius'un ölümünden sonra oğulları arasında 395 yılında paylaşıldı. Doğu Roma ve Batı Roma imparatorlukları olmak üzere iki ayrı devlet oldu. Sonraki dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu olarak anılmaya başlandı. Tuzla ve yöresi insanları Bizans İmparatorluğu yönetimi altında on bir yüzyıl varlığını sürdürdü.

Bölgede, köy mesabesinde yerleşim yerlerinin 3. yüzyıldan sonra kurulduğu sanılmaktadır. Ancak kuruluşları ile ilgili kesin bir tarih vermek zordur.

Tuzla ve yöresinin, orduların geçiş yolu üzerinde bulunması ve sık sık Anadolu'ya sefer yapılmasının yöre halkını tedirgin etmiş olması gibi nedenlerin yöre nüfusunun artmasını engellemiş olması düşünülebilir. Diğer yandan başkentte yakınlığı nedeniyle başkentte meydana gelen siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik olayların olumlu veya olumsuz etkilerinin yörede görülmesi doğal bir durumdur.

Bizans döneminde, İstanbul'a dışarıdan gelenlerin Tuzla'da karantinaya alındıkları bilinmektedir. İstanbul'un Rum asıllı tarihçileri genellikle yaz aylarında buraya gelerek sakin bir ortamda eserlerini yazmışlardır. Bizans İmparatoru Konstantin, kızı ölünce anısını sonsuza kadar yaşatmak amacıyla Tuzla'da mezarının üzerine manastır yaptırmıştır.

Yine kaynakların belirttiğine göre; bu bölgede beş manastır bulunmaktadır. Bunlardan biri Theotokos Meryem'e, diğerleri Aziz Tryphon ve Aziz Demetrios'a sunulmuştu. Bunların yerleri tam olarak bilinmemekle birlikte, 1972 yılında Değirmenaltı mevkiinde bir manastır kilisesinin kalıntılarına rastlanmıştır. Orta Bizans dönemine ait kapalı Yunan haçı planındaki bu yapı ve iç dekorasyonuna ait parçalara dair bilgiler Semavi Eyice tarafından yayımlanmıştır. Yarımadanın yakınındaki adacıklarda da çeşitli manastırlara ait mimari kalıntılar yer almaktadır.

Tuzla'da Bizans döneminde yapıldığı düşünülen manastırlardan Theotokos Meryem'e, diğerleri Aziz Tryphon ve Aziz Demetrios'a sunulmuştur.

Tuzla ve çevresinde öteden beri rastlanan işlenmiş parçalar birbirlerinden değişik üsluba sahiptir. Son dönemlerde dahi Tuzla'nın içinde dolaşıldığında bu parçalardan bazılarında rastlamak mümkün olabilmektedir.

Elde edilen buluntular çerçevesinde Neolitik Dönem'den itibaren, Tuzla'da toprak koşullarına uygun olarak tarım ve hayvancılık yapılması yanında, deniz ürünlerinin de bir beslenme ve ticaret unsuru olarak kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür.

Tuzla'da Geçici Türk Hâkimiyeti

Bizans döneminde devletin baskıcı yönetimi ve ağır vergileri sebebiyle Batı Anadolu'da gittikçe artan ve yaygınlaşan sefalet, halkı büyük toprak sahiplerine esir durumuna düşürmekte, bu durum halkın çaresizliği ve memnuniyetsizliğini artırmaktaydı. Söz konusu şartlar bir bakıma Anadolu'nun fethini kolaylaştırıcı ve çabuklaştırıcı bir etki yapmıştır. Bu bağlamda özellikle 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk oba ve oymakları akın akın Anadolu topraklarına sökün etmiş, bu oba ve oymaklar, geldikleri yerlerde Bizans'ın baskısından bunalan sefalet içindeki halk tarafından sıcak karşılanmışlardır. Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gelenler arasında Kutalmış'ın oğullarından Süleyman Şah ve Mansur, Marmara'ya kadar ilerleyip Bursa başta olmak üzere tüm Sakarya Havzası, Kocaeli Yarımadası ve Marmara kıyılarını ele geçirmişlerdir. Bu dönemde, İznik fethedilerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti ilan edilmiş (1075), hatta Tuzla'yı da içine alacak şekilde, Üsküdar ve Kadıköy bölgelerine de hâkim olunmuştur. Tuzla dâhil olmak üzere, bugünkü Manav Türklerinin yaşadıkları bölgelerdeki ilk Türkmen iskânları da bu tarihlere dayanmaktadır. Bölgeye gelen Türkmenlerin konar-göçer hayat sürenlerine "Yörük", yerleşik hayata geçenlerine de "Manav" adı verilmiştir. Diğer bir tespit çerçevesinde, "Asya'dan Batı Anadolu'ya gelen Türk, Türkmen, Yörük, oturursa Manav, gezerse Yörük" şeklinde değerlendirmede bulunulmuştur.

Tuzla'da yaşayan Türkler de Manav kültürünün bir parçasını oluşturmuşlardır. Burada yerleşik düzende tarla, bağ, bahçe ve hayvancılıkla uğraşarak günlük hayatlarını devam ettirmişlerdir. Diğer taraftan daha öncesinde, Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Kıpçak Türklerinin (Peçenekler, Kumanlar, Uzlar gibi) bölgede varlığından söz etmek gerekir. Bunlar Bizans tarafından Marmara Bölgesi ve diğer bazı başka yörelere yerleştirilen Hristiyan Türklerdir. Bunlara Turkopulos yani Türkoğlu deniyordu ki bir kısmı Bizans ordusunda paralı askerlik de yapmaktaydı. Dolayısıyla Oğuz-Kıpçak karışımından bir Manav kültürü oluştuğunu söylemek mümkündür.

1096 yılından itibaren başlayan Haçlı Seferleri nedeniyle Batı Anadolu toprakları kaybedilmiş ve bölgeye iskân edilen Türkmenler; Haçlılar ve Doğu Romalılar tarafından katliama uğramışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti ise Konya'ya çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu anlamda bölgede Türk hâkimiyeti kısa sürmüş, Tuzla da diğer yerleşim yerleri gibi Türk hâkimiyetinden çıkmıştır.

Tuzla'nın Yeniden Türk Hâkimiyetine Girişi

Buralarda yeniden hâkimiyet sağlanması Osmanlılar döneminin ilk devrelerinden itibaren tedrici bir surette gerçekleşecektir. Selçuklu Türkiye'sinin girdiği zafiyet ortamında Anadolu'nun çeşitli yörelerinde beylikler ortaya çıkmıştı.

Bunlar arasında en uçta, Bizans sınırında Osmanlı Beyliği bulunuyordu. Osmanlı Beyliği çoğunlukla Bizans şehirlerine saldırılar ile genişleme yöntemi uyguluyordu.

Bu kapsamda Kocaeli Yarımadası'na gelen Türkmenlerin Osman Bey (1299-1326) döneminden itibaren başlayan yerleşme süreçleri, Orhan Bey'in (1326-1359) Aydos ve Samandıra taraflarının zaptıyla neredeyse İstanbul Boğazı'na kadar uzanacak olan bir genişlik göstermiştir. Bitinya bölgesinde Bizans'a karşı varlık mücadelesinin en önemli safhasını oluşturan Pelekanon Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında Kocaeli Yarımadası'nda tutunmuş olan gazilerin etkin rol oynadığı görülmektedir. 1329 Pelekanon Savaşı, esas itibarıyla önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaştan sonra Gebze ele geçirilmiştir. Yine 1329'da yani Orhan Bey zamanında, Osmanlılar Pendik'ten Tuzla dâhil olmak üzere Üsküdar'a kadar bütün sahil boyunu hâkimiyet altına almışlardır. Fakat tam da Bizans ve Osmanlı arasında bir yer olması hasebiyle Tuzla bir tampon bölge gibi zaman zaman Osmanlı, zaman zaman da Bizans hâkimiyetinde kalmıştır.

Yıldırım Bayezid (1389-1402) tahta geçtikten sonra İstanbul'u fethetme arzusunu ortaya koymuştu. Bu arzu çerçevesinde İstanbul'u dört defa kuşatmıştır. Bu kuşatmalar vesilesiyle Anadoluhisarı'nı yaptırdığı gibi, Anadolu sahilindeki Şile ve Yoros gibi kaleleri ele geçirerek Bizans'ın İstanbul'un Anadolu Yakası'ndaki bağlantısını da kesmiştir. 1400'de gerçekleşen dördüncü

kuşatma esnasında Tuzla yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Fakat 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'un Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesi ve bir fetret dönemine girilmesi üzerine Kartal, Pendik, Tuzla ve Gebze tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Çelebi Mehmet (1413-1421) zamanında ise aynı yerler bu defa kalıcı olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Kesin Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Tuzla

Osmanlı idaresi Bizans ve Haçlıların uyguladığı feodal toprak rejimini ortadan kaldırarak araziyi tımar sistemi dâhilinde işletmeye başladı. Bu sistemde toprak, tımarlı sipahilerin aracılığıyla devlet kontrolünde işletildiğinden köylünün yükü hafiflemişti. Bizans döneminde senyörün tarlalarında ücretsiz çalışmak zorunda olan Ortodoks Hristiyan köylüleri, Osmanlıların getirdiği sistem sayesinde bu yükten kurtuldu. Sadece vergi ödemekle yükümlü tutuldular. Osmanlı idaresinin bölgeye yerleşmesi ile gerçek anlamda bir sosyal inkılap meydana geldi. Ortodoks Hristiyanlar, Katoliklik ile eş değer gördükleri feodalizmden Osmanlılar sayesinde kurtuldu. Böylece Osmanlı idaresi hâkim olduğu bütün coğrafyalarda Pax Ottomanica yani Osmanlı Barışı olarak bilinen ve yüzyıllarca süren bir barış dönemi başlattı.

Bu kapsamda Tuzla da aynı süreci geçirerek Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte iç içe yaşadıkları bir köy oldu. Kesin Osmanlı fethinden

sonra bu bölgede savaşların meydana gelmemesi de uzun yüzyıllar boyunca Tuzla'daki unsurların barış içinde yaşamalarını sağladı. İnsanlar gündelik hayatları çerçevesinde rutin bir yaşantı sürdü.

Klasik Osmanlı Dönemi Tuzlası

Klasik Osmanlı dönemi olarak adlandırdığımız süreci, devletin birtakım reform hareketlerine başlayarak modernleşme çabalarının yoğunlaştığı 19. yüzyıldan önceki dönem olarak ifade edebiliriz.

Osmanlı döneminde 19. yüzyıl öncesinde, sahilde yer alan bir köy olması hasebiyle Tuzlalılar balıkçılıkla, tuz gölünün mevcudiyetinden dolayı tuz üreticiliği ile ve sebze, meyve yetiştiriciliği ile meşgul olmuşlardır. Nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmakla beraber, Türkler de belirli bir nüfusa sahip olarak I. Ahmet Camii çevresinde ikamet etmekteydiler. Oldukça erken bir dönemde, 1609 yılında yapılan cami ve çevresi klasik Osmanlı yaşam tarzını yansıtan öğelerle doludur. Caminin hemen yanında bir çınar ağacı ve bir çeşme bulunur. Cami, çınar ağacı, çeşme üçlüsünü birçok Osmanlı dönemi yerleşim birimlerinde görmek mümkündür. Osmanlı arşivinde yer alan ŞD,136/44 numaralı belge adı geçen caminin Sultan I. Ahmed'in hayratı olarak onun döneminde inşa edildiğinden söz etmektedir. Dolayısı ile caminin inşa tarihi ve ismi arşiv belgesi ile de desteklenmiş olmaktadır.

Tuzla'da Manav Kültürü

Bölgenin yerli halkına Manav dendiğinden söz etmiştik. Biraz da sahip oldukları kültürel değerler hakkında bilgi verelim. Daha önce değinildiği üzere Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Kıpçak Türklerinin bir kısmı zamanla Hristiyanlığı benimsemişti. Bunlar arasında Bizans ordusunda paralı askerler de bulunmaktadır. Bizans tarafından Marmara çevresine yerleştirilen bu Hristiyan Türklerin bilahare bölgeye gelen Oğuz Türkleri ile kaynaşmaları ve Müslümanlığı benimsemeleri neticesinde bölge insanı kendine has bir karaktere sahip olarak Manav Türkleri olarak adlandırılmıştır. Sakin yaradılıştta ve devletle barışık olmaları en önemli karakter özelliklerindedir. Manavların Osmanlı zamanında devlete büyük hizmetleri olmuştur. Bölgenin tarım ve hayvancılık özelliklerine uyum göstermişlerdir. Manavlarda hayvancılığın önemi büyüktür. Küçükbaş, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmışlardır. Bölge Manavlarının yemek kültürleri yerellik kazanmıştır. Manavların evlerinin önünde veya bahçelerinde fırınları olur ve ekmeklerini kendileri yapmaya çalışırlardı. Kadınlar özellikle ev makarnası yapmakta mahirlerdi. Haneler kalabalık olduğundan yemek, tahta sinilerde oturularak ortaya konan tabaklardan yenirdi.

Manav mutfağı hamur işi ağırlıklıdır. Yeşil sebzelelerin genel adı mancar olup bunlardan yapılan mancarlı pide çok ünlüdür. Umaç çorbası, erişte çorbası ve tarhana çorbası manav mutfağında

önemli bir yer tutar. Diğer meşhur bir yemek olarak keşkeği zikredebiliriz. Mantar çeşitleri de sık kullanılır. İçecek olarak ayran ve çeşitli hoşaf lar önemlidir. Erik, elma, armut, üzüm hoşaf ları. Pekmez de sık tüketilir.

Manavlar arasında aile kavramı çok önemlidir. Evlerde birkaç kuşak bir arada yaşarken günümüzde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipine dönüş olmuştur. Ev içinde büyükbaba ve büyükanneye saygıda kusur edilmez, akşamları büyükbaba bir köşeye, büyükanne ise farklı bir köşeye oturur, gençler çevresinde sıralanırdı. Yaşlılara cevap vermek saygısızlık olarak algılanırdı. Yaşlılar bir mekâna girdiği zaman gençler yer vermek için sıraya girerlerdi. Bayramlar ve düğünler gibi toplu aktivitelerde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı vakit geçirirlerdi. Kadınlar her mekâna girebilir, erkekler ile aynı ortamı paylaşabilir, birlikte çalışabilir, aynı sofraya oturabilir, birlikte sohbet edebilirdi. Ancak kalabalık olma durumunda erkekler bir tarafa kadınlar diğer tarafa geçirdi. Manavlar için misafir çok önemlidir. Manavlar evlerine misafir geldiğinde en güzel yemekleri hazırlamayı ev sahibi olmanın gereği olarak görürlerdi. Misafirin bereket getirdiğine inanılarak evlerinde ne varsa onu ikram etmeye çalışırlardı.

Manavların kendine has özellikleri düğünlerde ve günlük yaşamda kendini göstermektedir. Manav düğünleri geleneksel özelliklerini koruyan önemli sosyal olaylardan biridir. Söz töreni ile başlayıp çok sayıda ritüel hayata geçirilmektedir.

Köylerde her evin önünde bulunan ekmek fırını ve her köyün meydanında bulunan hamam, Manav kültürüne ait özelliklerdendir. Köy meydanlarında bulunan kahveler ise insanların toplanıp sohbet ettiği hareketli mekânlar olarak dikkat çekmektedir.

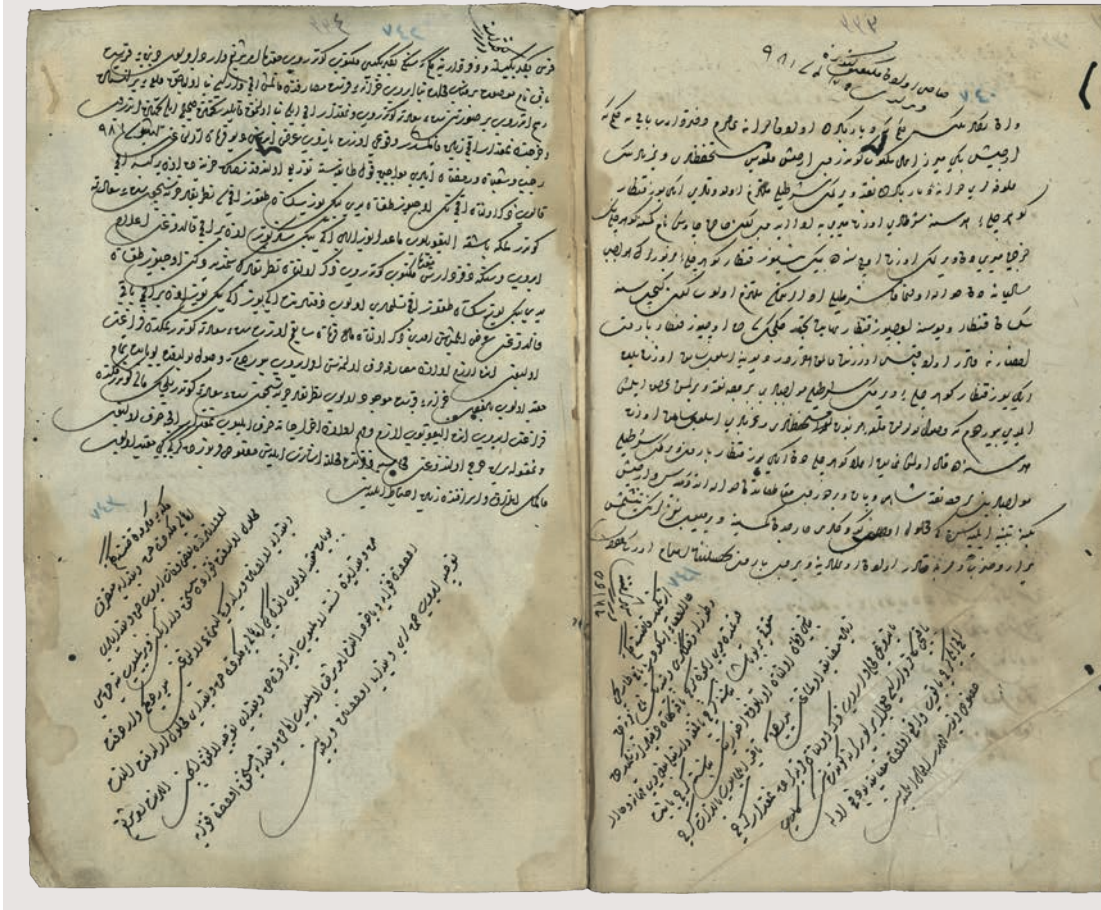
Kısaca özelliklerinden söz ettiğimiz Manavlar, Tuzla'nın Müslüman halkını oluşturmaktadır. Tuzla'nın bir diğer halkı Rumlardır. Burada yaşayan Rumların hayat tarzlarını izah edebilmek için öncelikle Osmanlı döneminde uygulanan millet sistemine kısa bir göz atmakta yarar vardır.

Millet Sistemi

Osmanlı millet sisteminde farklılıkların korunması esas olduğu için farklılıkları gidermeye yönelik kültürel veya siyasi anlamda bir uygulama yapılmamıştır. Bu konudaki temel politika; zimmet sözleşmesinin gereği olarak devlet otoritesinin tanınması ve onun gereklerinin yerine getirilmesidir. İslamiyet'in ilk yıllarında, İslam devletinin temel esaslarından biri olarak ortaya çıkan ve ümmet anlayışına dayanan bu sistemi geliştiren ve en iyi şekilde uygulayan Osmanlılar olmuştur. Osmanlı Devleti bir imparatorluk olması hasebiyle birbirlerinden çok farklı dine, mezhebe veya etnik yapıya sahip unsurların bir arada yaşadığı bir ülke konumundadır. Öteden beri gelen alışkanlığın da devam ettirilmesine yönelik olarak devlet söz konusu toplumlara birbirlerine tahammül etmeleri gerektiğini hatırlatır. Hâl

böyle olunca etnik yapısı, dini veya mezhebi ne olursa oldun topluluklar bir arada yaşama kültürünü geliştirebilmişlerdir. Bunun sonucunda Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar kendi kültür yapılarını koruyarak barış içerisinde birlikte yaşamışlardır. Millet sisteminde her cemaat salt bir dinî topluluk değil aynı zamanda idari bir kömün niteliği de taşımaktadır. Osmanlı Devleti toplum üzerindeki yetkilerini genel yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik gibi konularda sınırlandırmış; bunların dışında kalan eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, adalet, dinî işler ve vakıf hizmetleri gibi dinî ya da mezhep esasına dayalı işleri millet teşkilatları tarafından yürütülmek üzere gayrimüslim topluluklara bırakmıştır. Söz konusu uygulamalar birebir Tuzla'da yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler için de geçerli olarak uygulanmıştır. Bu kapsamda Tuzla'da hem cami hem de kilise ve manastır mevcuttur. Gayrimüslimler kendi gelenek ve göreneklerini, dinlerini, mezheplerini değiştirme ihtiyacı olmadan yüzyıllarca Müslümanlarla aynı ortamda yaşamıştır. Bu bağlamda Tuzla köyünde bir cami varken kilise ve manastır olarak yedi ibadethanenin varlığı bilinmektedir.

1923 mübadelesinden sonra Rumlar Tuzla'dan ayrılacak, Yunanistan'dan gelen Türkler Tuzla'nın sosyal ve iktisadi hayatına kendi kültürel ve ekonomik birikimlerini de getireceklerdir. Bundan sonra Manav kültürü ile Yunanistan'dan göç eden Türklerin (muhacir, Manavların söyleyişi ile macır) kültürü giderek iç içe geçecektir.

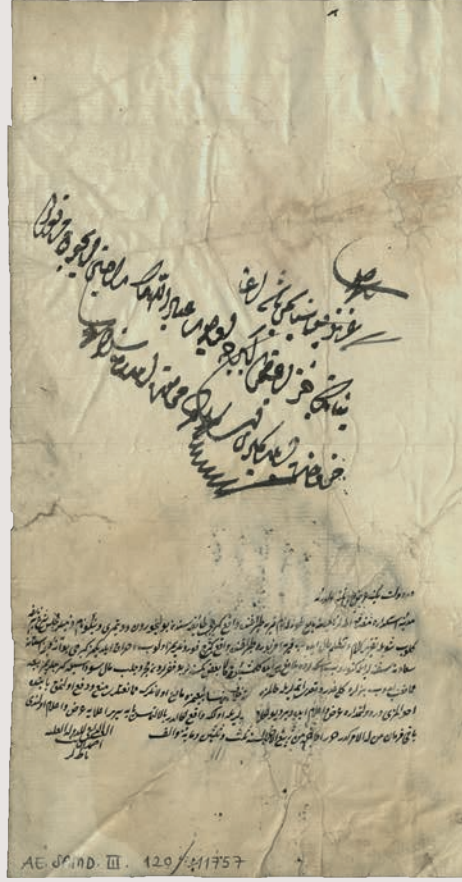
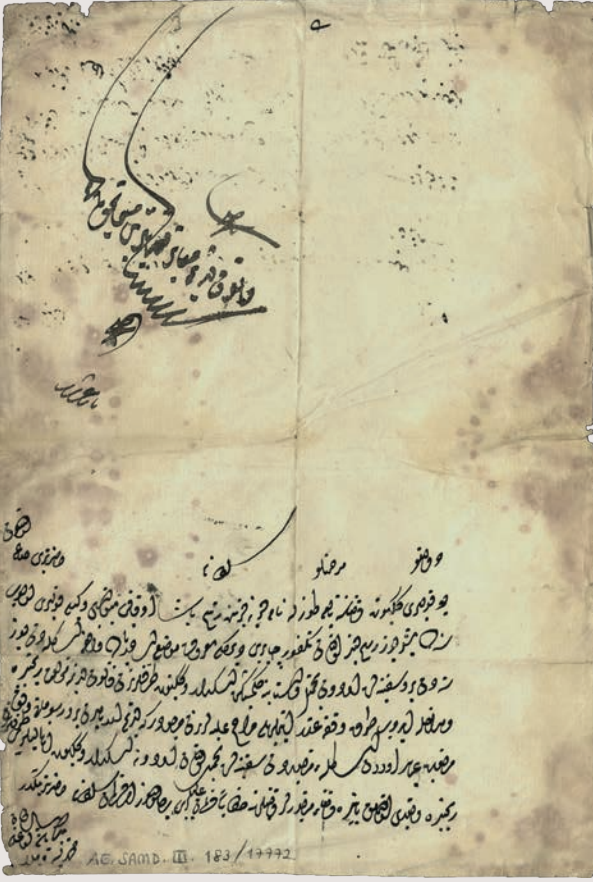

16 Mart 1574
Üsküdar'a bağlı
Darıca, Tuzla, Fingeri
ve Pendik köylerinden
kireç imalatında
çalışan işçilerden bir
kısmı Pertev Paşa
Vakfı'na gittikleri için
yeni kireççiler
istihdam edilmesi
(alınması) konusunda
İzmit kadısına hüküm
(II. Selim zamanı)
[A.DVNSMHH.d,
nr. 23, s. 333,
hüküm 741]

19. Yüzyıl Öncesinde Tuzla'da Yaşantı

19. yüzyıla kadar olan süreçteki gelişmelere bakıldığında, daha önce değinildiği üzere, Tuzla'da Türkler ve Rumların bir arada, rutin bir hayat tarzını sürdürdükleri görülür. Öncelikle şu tespiti yapmak gerekir: Arşiv vesikalarının gösterdiğine göre, Tuzla'daki arazi ve emlakın önemli bir kısmı Sultan Yıldırım Bayezid Vakfı'na aittir. Bu kapsamda 1723 yılına ait bir belgede, vakfa ait olup zımnî Rumların işlettikleri dükkânlara, o süreç itibarıyla Tuzla'ya gelmiş olan eşkıyaya

şarap satmamaları konusunda tembih yapılmaktadır. Tuzla'daki Rum ahalinin kireç ticareti ile uğraştığı ve mallarını İstanbul'a götürüp sattığı da arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 1721 yılı itibarıyla Tuzla Üsküdar'ın Adalar kazasına bağlıdır. Kireç ticareti yapan Dimitri, Niko ve Polihoran isimli Rumlar kireçlerini İstanbul iskelelerine götürüp satmaktadırlar. Anlaşıldığı üzere bu durum şikâyet konusu olmuş, Tuzlalı tüccarın İstanbul'da kireç satmalarının önüne geçilmesi talep edilmiştir. Fakat şikâyet kabul edilmemiş, bostancıbaşına gönderilen bir emirle Rumlara müdahale edilmemesi istenmiştir. Diğer bir ticaret

7 Ocak 1721, Gebze kazasına bağlı Tuzla köyünden Mehmed'in, Tekfur Çayırı İskeleyi'nden Üsküdar ve Gebze taraflarına çekilen odun için belirlenen 500 kuruş vergiye yapılan müdahalenin önlenmesi konusundaki dilekçesi (III. Ahmed dönemi) (soldaki belge) [AE.SAMD.III, nr. 183/17772]

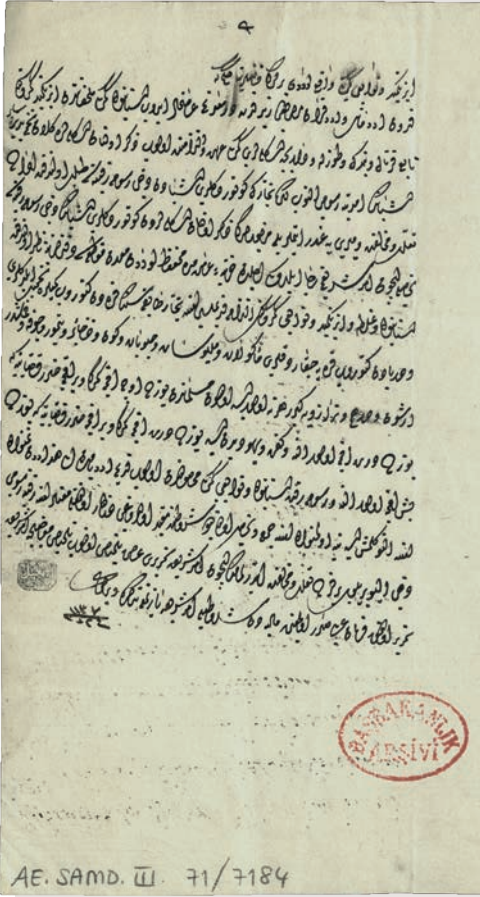
27 Nisan 1721, Dimitri ve arkadaşlarının Üsküdar'ın Adalar kazasına bağlı Tuzla köyündeki fırınlarda yaktıkları kireçleri İstanbul iskelelerinde satmalarına engel olunmaması hakkında hüküm (III. Ahmed zamanı) [AE.SAMD.III, nr. 120/11757]

çeşidi çerçevesinde, Tuzla'da Rüstem Paşa Vakfı mütevellisi Mehmed Efendi, Tekfur Çayırı İskeleyi'nden Üsküdar ve Gebze'ye odun nakli yapmaktadır.

1698 yılında, Sultan II. Mustafa döneminde alınan bir kararla Tuzla ahalisinin avarız adı altında ödedikleri örfi vergi gelirinin bir kısmı saray su dolapları giderlerine ayrılmıştır. Bu kapsamda eski ve yeni saray (Topkapı Sarayı) ile Sultanahmet'teki Hatice Sultan Sarayı'nın su dolapları masrafları Tuzla gelirinden karşılanacaktır. Bunun sebebi, bu masrafların karşılandığı Mora'nın o dönemde istila altında olması ve oradan

vergi alınmamasıdır. Sonraki yıllarda aynı uygulama devam edecektir. Nitekim 1701 yılında da yine Sultan II. Mustafa döneminde, Tuzla ahalisinin avarız adı altında ödedikleri örfi vergi gelirinin bir kısmı saray su dolapları giderlerine ayrılmıştır. Bir kısmı da Üsküdar menzili için kullanılacaktır. Bu durumda ahali örfi vergiden muaf olmakta, sadece şeri vergilerini ödemekle yükümlü tutulmaktaydılar. Hâl böyle olunca, o dönem itibarıyla Tuzla'nın bağlı bulunduğu Gebze naibine, Tuzla ahalisinden avarız vergisi talep ederek onları rencide etmemeleri gereği hatırlatıldı. 1703 yılında söz konusu verginin kimlerden

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

12 Ağustos 1725; Kartal, Pendik, Tuzla, Danca ve İstanbul iskelelerinden alınacak vergilerin Müslüman tüccarlardan %4, gayrimüslim tüccarlardan %5 oranında alınması hakkında İzmit ve İzmit'e bağlı kadınlara hüküm (III. Ahmed zamanı) (soldaki belge) [E.SAMD.III, nr. 71/7184]

30 Haziran 1726; Maltepe, Kartal, Pendik ve Tuzla köyleri Rumlarının vergi borçlarını ödemedikleri sürece şahıslara olan borçları için sıkıştırılmaları konusunda ferman yazılması isteği (III. Ahmed dönemi) [C.ML, nr. 591/24400]

alındığı da belirtilmiştir. Buna göre Rum ahali adına Papa Tangolo ve Yunaki, Müslüman ahali adına da Abdünnebi ve Yahya vergi ödemesinde bulunmaktadırlar.

1725 yılında, Sultan III. Ahmed döneminde, Tuzlalıların avarız vergisinden muafiyetleri devam ediyordu. Dolayısı ile ilerleyen yıllarda, Yıldırım Bayezid Vakfı köylerinden olan Tuzla ahalisinden, menzil ve kaldırım tamiri veya odun ve kütük satışından elde ettikleri gelirlerden vergi alınmaması ge- reği Gebze yetkililerine yeniden iletildi. 1728 yılın- da Üsküdar kadısı ve Gebze naibine, Tuzla köyü vergisinin Üsküdar menzili beygir masrafları

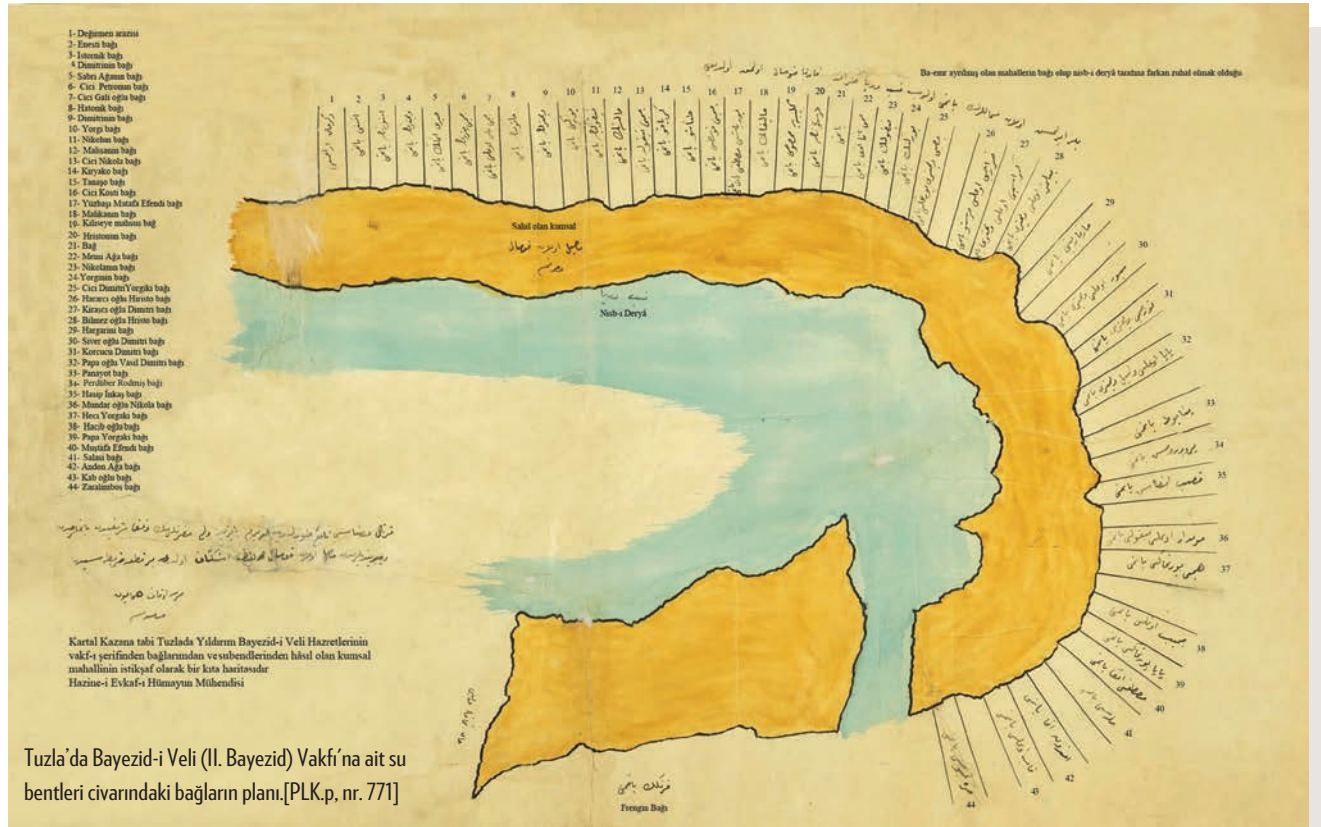
karşılığı ocaklık tayin edildiği bilgisi iletildi. 1730 yılında aynı hususlar, yani Tuzla ahalisinden avarız vergisi alınmaması hususu, Üsküdar kadısına ve Gebze naibine bir kere daha hatırlatıldı.

Diğer taraftan, Osmanlı döneminde uygulanan iç gümrük tarifeleri çerçevesinde herhangi bir mal önce kendi yöresinin ihtiyacına karşılayacak şekilde satışa sunulur, sonrasında diğer yörelerden mal gelmesine izin verilir. 18. yüzyıl itibarıyla Tuzla ahalisinin önemli gelir kaynakları arasında tuz üretimi ve satışı önemli yer tutuyordu. Bunun somut bir örneğinin 1727 yılında yaşandığını görüyoruz. Bu tarih itibarıyla Tuzla, Adalar nahiyesine

bağlıdır. Tuzla'da üretilen tuz Moda Burnu'na götürülmekte ve orada satılmaktaydı. Adalar nahiyesi naibi İsmail Efendi devlet yetkililerine yazdığı bir yazı ile şöyle bir tespit yapmıştı. Tuzla'dan gelen tuz tamamen satılıp bitmeden bazı tüccarlar Gemlik'ten tuz getirip satmaya çalışmaktaydılar. Bu durum padişah fermanına aykırı olduğu gibi, Tuzla esnafına da zulüm yapılması anlamına geliyordu. Dolayısıyla Gemlik'ten tuz getirilmesinin önüne geçilmeliydi. Yerli esnafın korunmasına dair bir başka örneği de 1769 yılına ait bir belgede görüyoruz. Bu yıl, Tuzla'da yeni bir bezirhane açma girişimi olmuşsa da hâlihazırda Tuzla'da

bezirhane mevcut bulunduğundan, yeni bir tanezinin açılması kurallara aykırı bulunmuş, eğer teşebbüse geçilirse önlenmesi talep edilmiştir.

Aynı dönemlerde, bugün Tuzla'nın mahalleleri olan Aydınlı, Orhanlı ve Tepeviran (Tepeören) köylerinde nüfusun Müslümanlardan teşekkül ettiğini görüyoruz. Söz konusu köylerle ilgili az sayıda arşiv belgesi mevcut olmakla birlikte bize bazı fikirler vermektedir. Mesela 1583 tarihli bir belgeden, Orhanlı köyü Aydos mevkiinde, dönemin padişahı III. Murad'ın annesi Afife Nur Banu Sultan'ın yani Valide Sultan'ın üç çiftliğinin bulunduğunu tespit edebiliyoruz.

Tuzla'da Bayezid-i Veli (II. Bayezid) Vakfı'na ait su bentleri civarındaki bağların planı.[PLK.p, nr. 771]

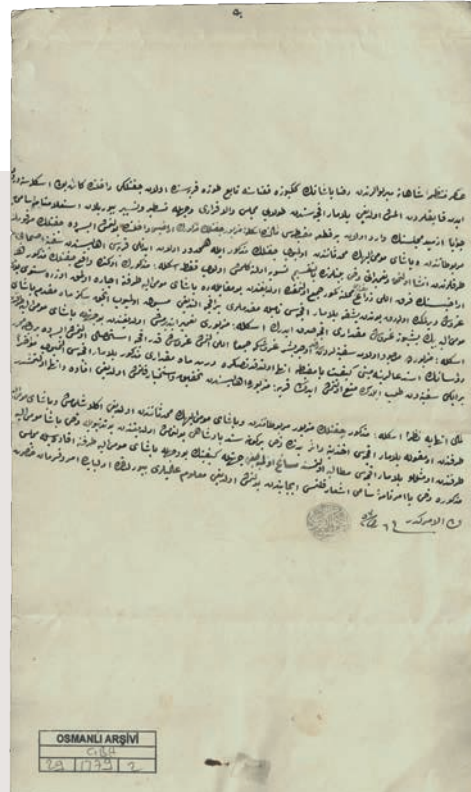
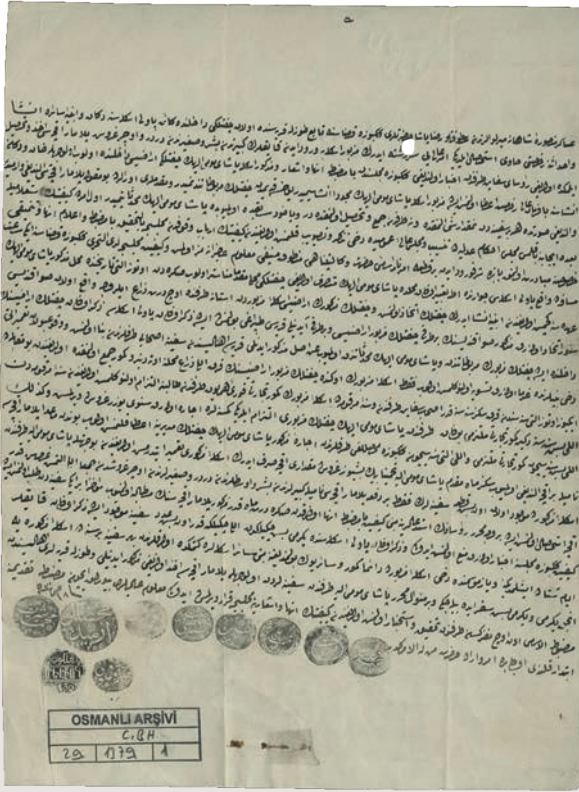
Civar ahalinin bu çiftliklerin arazisine tecavüze başlamaları üzerine verilen bir emirle, konuya vakıf kişilerin bilgisine başvurularak çiftliklerin eski sınırının tespiti istenmişti. Orhanlı köyündeki Valide Sultan'a ait çiftliklerde çalışan köylüler her türlü vergiden ve diğer angaryalardan muaf tutulmuşlardı. Bununla birlikte 1696 yılında tersane-i amire çavuşları ve bostancılar köylüye kereste kesmek ve nakliyatını yapmak konusunda baskıda bulununca Orhanlı köylüsüne müdahale etmemeleri hususunda ikaz edildiler. Aydınli köyü hudutları içinde yer alan bir çiftlik arazisi Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde mirî mülk statüsünde koyun otlatılmasına tahsis edilmişti. 1757 yılında Tuzla yerel yöneticileri bu çiftliğe müdahaleye başladı. Bunun üzerine yöneticiler ikaz edildiği gibi, çiftliğin mirî bir arazi olduğu konusunda yeniden bir berat verildi.

Gelişmelerden de anlaşıldığı üzere Tuzla zaman zaman Üsküdar'a, zaman zaman da Gebze'ye bağlı bir köy konumundadır. Köylüler ödemekle yükümlü oldukları vergileri bağlı oldukları nahiyeye vermektedir. Fakat bazen ihtilafli durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Nitekim Gebze naibi şu tarz bir şikâyetle yetkililere başvurmuştur: Öteden beri vergilerini Gebze'ye vermekte olan Tuzla ahali bu defa (1735 yılı) Adalar nahiyesine bağlı olduklarını belirterek vergilerini Gebze'ye göndermeye itiraz etmektedirler. Gebze naibi yetkililerden, eskiden olduğu gibi Tuzla köyünün yeniden Gebze'ye bağlanmasını talep etmektedir.

18. ve 19 yüzyılın belirli dönemlerinde Avrupalı seyyahlar Osmanlı ülkesine seyahat yaparken bir kısmının yolu Tuzla'dan da geçmiştir. Söz konusu seyyahların, kısa süre kaldıkları Tuzla'dan bahsederken, İçmeler hakkında bazı bilgiler verip Tuzla isminin tuz çıkarılan gölden geldiğini belirttikleri veya köyde Türklerle Rumların yaşadıklarından bahsettikleri gözlenmektedir. Bunların dışında dikkati çeken bir gözlem mevcut değildir. Dolayısıyla seyyahların vermiş olduğu birkaç bilgi o dönem Tuzlası için yeteri kadar analiz yapmamıza imkân sağlamamaktadır.

19. Yüzyılda Tuzla

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bir yenilenme sürecine girdiği görülmektedir. Doğal olarak yaşanan bu gelişmeler Tuzla'yı da etkileyecektir. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında, artık eski gücüne sahip olmadığı ve Avrupa ülkelerine göre geri planda kaldığını fark edince, bir dizi önlemler almak suretiyle hem batıya karşı koyabilme hem de eski güçlü günlerine geri dönebilme çabası içine girmişti. Nitekim, III. Selim (1789-1807) ile başlayan ve II. Mahmud (1808-1839) tarafından sürdürülen bu çabalar sonucu, Sultan Abdülmecid (1839-1861) devrinde ülke Tanzimat Dönemi adı verilen ve batı müesseselerinin Osmanlı Devleti'ne aktarıldığı bir süreci yaşamaya başlamıştı. Esasında, Osmanlı devlet adamlarının "Batılılaşma" diye bir dertleri yoktu. Onlar, Batı'yı taklit etmekten öte, Türkiye'yi güçlü bir ülke hâline getirmek istiyorlardı.

11 Nisan 1841 Mirliva Rıza Paşa'nın, Gebze kazasının Tuzla köyü çiftliğindeki Pavli iskelesine dükkan ve benzeri bina inşa etmek için izin (ruhsat) aldığını bahane ederek iskeleye yanaşan kayıklardan palamar vergisi aldığı gemiciler tarafından şikayet edildiğinden bu konuda gerekli soruşturmanın yapılması hakkında İzmit Meclisi ile Meclis-i Valâ mazbataları (Sultan Abdülmecid zamanı) [C.B.H, nr. 29/1379]

Bunun için de artık işlemez hâle gelmiş birtakım müesseselerden vazgeçip yerlerine yeni ve modern müesseseler oluşturma yoluna gidilmişti. İşte bu amaçla batı müesseseleri model olarak alınıyor, bununla birlikte modelin içine yerli motifler de katılıyordu. Söz konusu süreç, son dönem Osmanlı tarihinin belirleyici yönlerinden birini oluşturmuş ve gerçekleştirilen reformlar genel anlamda “modernleşme” olarak anılmıştır.

Söz konusu gelişmeler Tuzla'yı da etkileyecektir. 19. yüzyılın ortalarına doğru Tuzla'da beş Rum, bir de Müslüman mahallesi mevcuttur. Müslüman mahallesinde bulunan Sultan Ahmed Han

Camii'nin hatipliğine 1839 yılında Ahmed Halife tayin edilmiştir. Hristiyan mahalleleri Benanın, Aya İstirati, Aya Yani, Aya Todori ve Aya Dimitri'dir. Bu mahallelerde ikamet edenlerden 234 gayrimüslim ve 37 Müslüman vergi mükellefidir. Tuzla'da hububat üretimi, bağcılık, soğan, bamya ve enginar yetiştiriciliği ve hayvancılık yapılmaktadır. Deniz ürünleri ticareti de Tuzlalılar için bir geçim kaynağıdır.

Tuzla deniz kenarında olması hasebiyle taşımacılık büyük oranda denizyoluyla yapılmaktaydı. Hâliyle irili ufaklı birçok gemi iskeleye yanaşmaktaydı. 1841 yılında gemiciler hükümet

yetkililerine bir şikâyetle bulundu. Mirliya Rıza Paşa, gemilerin yanaştığı iskenenin kendi çiftliği sınırları içinde bulunduğu gerekçesiyle iskeleye yanaşan her gemiden palamar resmi almaya başlamıştı. Rıza Paşa iskeleye yanaşan büyük gemilerin her birinden beş kuruş diğerlerinden ise üçer ve dörder kuruş palamar akçesi almakta idi. Konu incelemeye alındı. İlk planda tespit edildiğine göre, Rıza Paşa, çiftliği dâhilinde han ve dükkân yapmak için ruhsata sahipti. Fakat iskenenin ne zaman yapıldığı önemliydi. İskele, Rıza Paşa çiftliği satın almadan önce yapılmış ve kullanılmakta mı idi yoksa Rıza Paşa tarafından yeni mi yaptırılmıştı. Bu hususlar açığa çıkarılmalıydı. Yapılan incelemeler şunu gösterdi: İskele çiftlik ile sınırdaş olan Aydın köyü ahalisi tarafından çok önceden inşa edilmişti. Tamir ihtiyacı olduğunda da beraberce yapıyorlardı. Ayrıca da iskenenin hemen önündeki arazide kömür depo ediliyordu. Bunun için Rıza Paşa'ya senelik yüz kuruş kira bedeli ödenmekteydi. Sonuçta şu karar verildi: Paşa'ya bina yapabilmesi için ruhsat verilmişti. Ama iskeleden palamar ücreti alma konusunda elinde herhangi bir belge bulunmamaktaydı. Bu yüzden gemilerden palamar ücreti almaya hakkı yoktu.

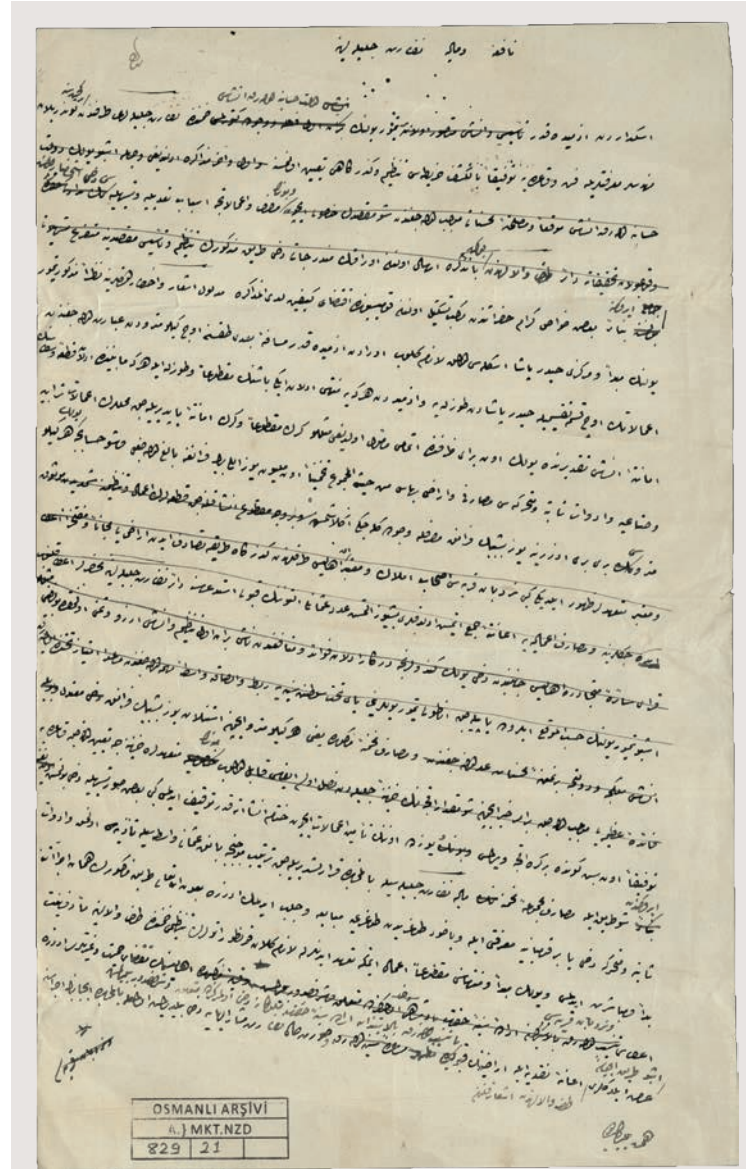
Tuzla Tren ile Tanışıyor

Tuzla'ya 1872 yılında demiryolu gelmesi çevre yerleşim birimleriyle irtibat açısından ciddi bir kolaylık sağlayacaktır. Demiryolu, bir taşıt aracı olarak insanlığın hizmetine girişinden itibaren ulaşımda âdeta bir ihtilal meydana getirmişti.

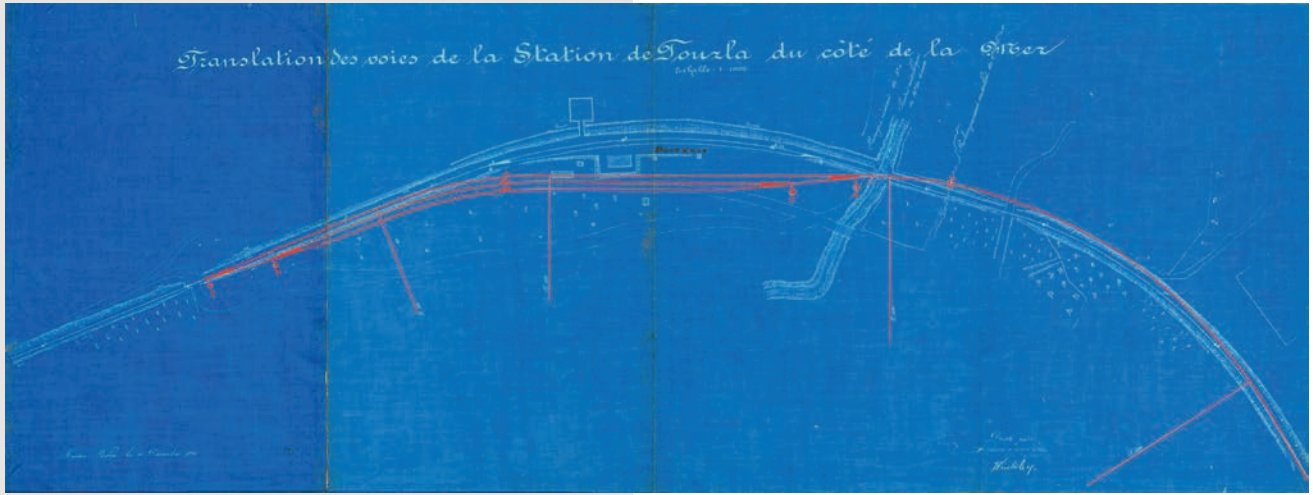
Günlerce süren seyahatler bir anda saatler seviyesine indi. İngiliz mühendis Stephenson'un çalışmaları neticesi ilk defa olarak 1830 yılında İngiltere'de hizmete giren demiryolu, kısa sürede diğer dünya ülkelerine yayıldı. Aradan çok uzun süre geçmeden 1850'li yıllardan itibaren, Osmanlı Devleti'ne de girdi. Dönemin padişahı Sultan Abdülmecid Avrupa'daki gelişmeleri dikkatle takip ederken demiryolunun sağlayacağı kalkınma sayesinde dış borçların rahatlıkla ödenileceğini düşünüyordu. Dönemin önde gelen devlet adamları Âli ve Fuat paşalar da ekonomik avantajlarla birlikte, demiryolu bağlantısının Batı ile ilişkileri çok ileriye götüreceğine, hatta siyasi bütünleşme yolu açacağına inanıyorlardı. Devlet adamları bu tarz düşüncelere sahip olunca yabancı şirketlere imtiyazlar vermeye de başlandı. Çünkü ilk planda ülkede demiryolu inşa edecek sermaye birikimi olmadığı gibi, yetişmiş teknik elemanlar da mevcut değildi. Bugünkü millî sınırlar içindeki demir yollarının tarihi 23 Eylül 1856 tarihinde 130 km'lik İzmir-Aydın Demiryolu Hattı imtiyazının İngilizlere verilmesiyle başladı.

Demir yollarının, 19. yüzyılın dünya şartlarında kazandığı askerî ve ekonomik önem, Osmanlı yönetimini yeni önlemler almaya yöneltti. Bunun bir sonucu olarak, 1865'te, ülke topraklarındaki bütün bayındırlık faaliyetlerini organize etmek ve gerçekleştirmek üzere yeni bir bakanlık, Nafia Nezareti kuruldu. Bu sayede, 1870 yılından itibaren çok daha geniş kapsamlı

ve stratejik demiryolu inşa projeleri yapılarak bunların uygulama imkânları araştırıldı. Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) bu konuda önemli gelişmeler oldu. Abdülaziz, Rumeli ve Ege bölgesi dışında, Osmanlı'nın Asya topraklarında da hatlar inşa edilmesini istiyordu. Bu düşünceyle Padişah, İstanbul'u Bağdat'a bağlayacak önemli bir demiryolu projesinin hayata geçirilmesi konusunda bir irade yayımladı. Projeye göre İstanbul, demir raylarla önce Bağdat'a, oradan da yan hatlarla Basra'ya bağlanacak; yalnız bununla da yetilmeyip ilave şube hatlarıyla İstanbul-Bağdat demiryolunun Karadeniz, Akdeniz ve Basra körfezine çıkışı sağlanacaktı. Osmanlı Ortadoğu'sunun siyasi ve iktisadi geleceği açısından fevkalade önemli olan bu kapsamlı projenin mutlaka gerçekleşmesini isteyen Osmanlı Devleti, Rumeli demir yolları inşaatı sırasında uğradığı maddi zararlar yüzünden, demiryolunun inşaatını imtiyazlı yabancı şirketler yerine, kendi eliyle gerçekleştirmeye karar verdi. 4 Ağustos 1871'de, İstanbul-Bağdat-Basra Demiryolu Projesi'nin ilk bölümü olarak planlanıp Tuzla'dan da geçecek olan 91 kilometrelik Haydarpaşa-İzmit hattının yapımına başlandı. Bu hat, Osmanlı Devleti'nin tamamen kendi imkânları ile gerçekleştireceği ilk demiryolu deneyimi olacak, başarılı olunması hâlinde, İzmit'ten sonraki bölümlerin inşaat ve işletmesi de yine devlet eliyle gerçekleştirilecekti.

4 Ağustos 1871; Üsküdar'dan İzmit'e kadar yapılacak demiryolunun haritasının mühendisler tarafından hazırlandığı, bu hattın üç kademeli olması gerektiği, hattın tamamının 93 km olarak planlandığı; hattın ilk kademesinin Haydarpaşa-Tuzla, ikinci kademesinin Tuzla-İzmit, üçüncü kademesinin İzmit-Herke arasında olacağı ve hattın 11 ayda bitirilmesinin öngörüldüğü göz önüne alınarak gereğinin yapılması hususunda Maliye ve Nafia (İmar) Bakanlığı'na bilgi verildiğine dair (Sultan Abdülaziz zamanı) [A.MKT.NZD, nr. 829/21]

Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketi'nin Haydarpaşa-İzmit hattı Tuzla İstasyonu planı (Fransızca) [PLK.p, nr. 3093]

Çalışmalar ilerledikçe demiryolu yapımı Tuzla'ya yaklaşıyordu. Nitekim 4 Ekim 1872 tarihinde, Haydarpaşa-İzmit Demiryolu'nun ilk kısmı olan Haydarpaşa-Tuzla hattı 14 ay içinde tamamlanarak törenle hizmete açılmış oldu. Tuzla ulaşımı için artık yeni ve hızlı bir alternatif ortaya çıkmıştı. Tuzla sakinleri, karadan hayvanlarla gidip gelmek zorunda oldukları çevre yerleşim bölgelerine çok daha kolay ve çok daha az vakitte gidebileceklerdi.

3 Mayıs 1873 tarihinde ise hattın bütünü tamamlanarak 91 km'lik Haydarpaşa-İzmit hattı bitirilip hizmete açıldı. Sonraki dönemlerde hat önce Adapazarı'na, bilahare de 19 Haziran 1892'de Eskişehir'e, 31 Aralık 1892 ise Ankara'ya ulaşacaktır. Bunun anlamı, Tuzla'dan gerek İstanbul'a gerekse Ankara'ya gitmek artık çok daha kolaydır. İşleyiş devam ederken diğer ulaşım

araçlarıyla koordinasyon da önem kazanmıştır. Mesela İzmit'ten Haydarpaşa'ya gelen trendeki yük ve yolcular, Haydarpaşa'ya geldiklerinde Avrupa yakasına geçmek için gerekli vasıta bulamıyorlardı. Akşam saatlerinde Haydarpaşa'ya geldiklerinde, karşı yakaya geçmek için ertesi günü bekledikleri oluyordu. Bu nedenle Haydarpaşa İskelesi ile İstanbul arasında, trenin hareket saatine uygun olarak vapur işletilmesine karar verilmiştir. Tren ve vapur saatleri arasındaki uyum, 1874 yılında sağlanmıştır. İzmit'ten gelen trenin düzenli işlenmesi için 1874'de Aziziye vapurlarının ikisi Haydarpaşa'ya tahsis olunmuştur. Tuzla'ya demiryolu ulaşımı sağlandıktan sonra, istasyondan köyün merkezine ve tahaffuzhaneye gidiş gelişlerin kolaylaşması amacıyla bir yol inşa edildi.

Haydarpaşa-İzmit hattında şehirlerarası yolculuk gerçekleştirilirken, banliyö trenleri de Haydarpaşa'dan Pendik'e kadar çalışıyorlardı. 1935 yılı Mayıs ayından itibaren Haydarpaşa-Pendik banliyö

trenleri Gebze'ye kadar uzatılmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere banliyö trenleri Tuzla'ya da uğrayacak ve Tuzla'ya tren seferleri fazlalaşacaktı. 25 Mayıs 1935 tarihinden itibaren Haydarpaşa'dan Gebze'ye kadar olan yolcu ücretleri de belirlenmiştir.

1937 yılı Haziran ayından itibaren Haydarpaşa'dan Tuzla'ya işleyen banliyö tren ücretlerinde indirime gidildi. 15 Haziran 1937'den itibaren başlayacak yeni tarifeye göre Haydarpaşa-Tuzla arası gidiş birinci mevki 24, ikinci mevki 18, üçüncü mevki 12 kuruş olacaktı. Gidiş dönüş bileti alanlar birinci mevki için 36, ikinci mevki için 27, üçüncü mevki için 18 kuruş ödeyeceklerdi.

İstanbulular İçin Bir Gezinti Mahalli Olarak Tuzla

Tuzla'ya trenin gelmiş olması İstanbul ile olan ulaşımı kolaylaştırmıştı. Nitekim sonraki yıllarda Tuzla'nın, sahip olduğu tabii güzellikler ve ulaşım kolaylığı açısından İstanbul'da ikamet edenlerin gezip piknik yapacakları ve eğlenecekleri bir belde olduğu da anlaşılıyor. 1901 yılında Haydarpaşa Demiryolu İdaresi memurları, aileleri ile birlikte trenle Tuzla mesire yerine geliyorlar, burada yemeklerini yiyip eğlendikten sonra Demiryolu İdaresi'nin nezaretinde bulunan Alman Musevi mektebine uğrayıp öğrencilere çeşitli mükâfatlar veriyorlar. Akşam saatlerinde yine trenle İstanbul'a dönüyorlar. Benzer şekilde Moda'daki Fransız Katolik mektebi öğretmenlerinden yirmi kişi ile on öğrenci, gezip eğlenmek üzere trenle Tuzla'ya geliyorlar. Bütün günü

burada geçirdikten sonra akşam geri dönüyorlar. Bir başka zaman, Tuzla'ya yine gezmek için gidenler olmuştu. Buna göre padişah yaverlerinden Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa'nın davetlisi olarak Düyun-u Umumiye aşar müdürü Halit, Şirketi Hayriye yönetim kurulu üyesi Hasib Beyler ile yabancı mallar gümrük başkâtibi Refet, bahriye erkânı harbiye mirlivalarından Halit Beyler kotra ile Tuzla'ya gelmişlerdi. Diğer bir zamanda istimbolla padişahın özel yaveri ile polis komiserlerinden Tevfik Efendi Tuzla'yı ziyaret etmişlerdi. Anlaşıldığı üzere Tuzla İstanbulullular için bir gezinti mahalli özelliğini taşıyordu. Nitekim arşiv belgelerine yansıyan bu bilgiler dışında çeşitli zamanlarda pek çok kişinin gezmek ve eğlenmek için Tuzla'yı ziyaret ettiğini söylemek mümkündür.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi sahibi Ahmet Mithat Efendi arkadaşlarıyla yaptığı bir deniz gezi vesilesiyle Tuzla açıklarından geçerken yaşadıklarına değinmektedir: “Maltepe Burnu'ndan açıldıktan sonra önümüzde görünen nokta Tuzla Burnu'ydu. İki burun arasında elbette bir körfez ve yahut köy bulunacaktır. Fakat Tuzla Burnu'ndan sonra da Yelkenkaya Burnu'nu tutacaktık ki işte bu Yelkenkaya, İzmit Körfezi'ne girerken sol tarafta körfezin kapısını oluşturur. Maltepe'den Tuzla Burnu'na kadar geçeceğimiz körfez kavsi, o kadar büyük ve bunun için de oluşturacağı engin o kadar açık sayılamaz ise de Tuzla'dan Yelkenkaya'ya kadar engin, bizim gibi denizin ace-mileri nazarında epeyce bir engin sayılabilir.

Özellikle kuzeydoğu rüzgârının böyle keskince estiği bir günde ki, iskele bodoslamasından doğru gelen dalgaların serpintileri, ta kıçta bulunduğumuz hâlde bizi ıslatmaya başlamıştı. Tuzla Burnu'ndan Yelkenkaya'ya doğru gidilmek gerekince yol ikileşiyor. Birisi, orada insanın karşısına çıkan iki küçük Hayırsız Ada'yı sol tarafa bırakarak açıktan geçmek ve diğeri bu iki adanın orta yerinden geçmektir. İzzet Paşa hazretleri iki adanın arasından geçmeye davrandı. Ben elimde deniz haritaları bulunduğundan ve oralarda suların derinliğinin sekiz ve dokuz rakamlarıyla işaret olunduğunu görerek kotranın su kesiminden aşağısının da yedi sekiz adım olduğunu hatırladığımdan adaların dışından geçilmesini önerdim. Bundan dolayı canlıca bir tartışma ortaya çıktı. O gün bizim tartışmamızı kaptan Sitrati kesip attı. Hepimize dönerek 'Bre ben buradan bin kere geçtim. Hem gemilerle' diye dümeni o tarafa doğrulttu. Gerçekten bizim korkumuz bütün bütün yersizmiş. Deniz oradan en büyük gemiler bile geçebilecek kadar derinmiş." Ahmet Mithat Efendi Tuzla'nın deniz tarafları hakkında bu bilgileri verdikten sonra Tavşancıl ve Çerkeşli'ye geçip avcılık yaptıklarını da hikâye ediyor.

Moda'da ikamet eden İngiliz kolonisinin önde gelen ailelerinden Vitollerin de sık sık Tuzla gezisi yaptığı anlaşılıyor. Aile üyelerinden Hugh McKinley Whithall çocukluk anılarını anlatırken Tuzla gezilerine de yer veriyor: "Büyükbabam bir gün istimle çalışan yelkenli bir yat satın aldı. Adını *The Abafna* koymuştu. Sonrasında amcam

Reggie bir başka motorlu yelkenli tekne aldı. Ona da *The Rosalind* adını vermişti. Yaz aylarında bizleri de alır, uzun hafta sonu gezileri yaparak Tuzla'da Mercan koyuna, Aydınlı sahilindeki kumsal koya, Darıca'da Ayazma'ya veya İzmit Körfezi'nde Eskihisar'a, hatta Yarımca'ya giderdik."

Tuzla'nın İstanbulluların gezi mahalli olması Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Öncelikle kısa birkaç örnekle Tuzla İçmeleri konusuna değinmekte yarar var. Tuzla'da mevcut İçmeler kaplıcası tarih boyunca ziyaretçilerin yoğun olarak geldikleri bir yerdir. Tuzla İçmeleri hem insanların günü birlik gelip stres atabilecekleri bir dinlenme mekânı hem de sağlık turizmine hizmet sunan bir tesisler bütünüdür. Bu kapsamda Cumhuriyet döneminde bazı yenileştirme çalışmaları da yapılmıştır. Mesela 2 Eylül 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi manşetinde büyük puntolar hâlinde "Türkiye'nin ve Şarki Avrupa'nın yegâne plaj ve kaplıca şehirleri Adalar, Yalova, Tuzla İçmeleri ve Bursa oluyor" haberi ile buralara yapılacak ciddi yatırımlara değiniyordu. Nitekim Tuzla'ya yapılan seyahatlerin bir kısmı da bir nevi sağlık turizmi niteliğinde sayılabilecek şekilde İçmeler'e yapıyordu. Gazetelerde sık sık İçmeler'in reklamlarına rastlamak da mümkün oluyordu. Mesela 9 Ağustos 1940 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan ilanda: "Şarkın Karlsbad'ı. Tuzla İçmeleri karaciğer, mide, bağırsak ve böbrek dertlerinden kurtaran biricik sağlık kaynaklarıdır" deniyordu. Örnekleri çok olan buna benzer ilanlardan sadece birine değinmekle yetiniyoruz.

İçmeler'e tedavi amaçlı giden gazetecilerden intibalarını yazanlar da oluyordu. *Milliyet* gazetesinin 28 Eylül 1933 tarihli nüshada "Kulak Misafiri" başlıklı köşe yazısı: "Dün Tuzla İçmelerindeydim. Alabildiğim yahut alamadığım kadar su içtim. Ben görmeyeli İçmeler tanınmayacak hâle gelmiş. Konfor mükemmel doğrusu. On dokuz odalı oteli, lokantası, plajıyla mevsiminde bundan daha şirin bir kür yeri olamaz." *Milliyet* gazetesi 20

Ağustos 1933 "Felek" başlıklı köşe yazısı: "Tuzla İçmeleri". "Gitmedinizse bilmezsiniz: Bağırsaklarından hasta olanlar vaktiyle bir maşrapa alır, gider, günde 40-50 bardak yuvarlarmış. Sonra ne olurmuş? Orasını bilen yok. Geçen sene Vişi'den döndüğüm zaman bana bir tanıdık, neden İçmeler'e gitmediğimi sormuştu. O zamandan beri merak ederdim. Cuma günü nasip oldu. Gittim, gördüm, geldim." Tuzla İçmeleri hakkında genellikle övgü dolu ifadeler kullanılmakla birlikte Tuzla Alaz' köyünden Cafer isimli bir okuyucu *Son Posta* gazetesinin 9 Haziran 1935 tarihli nüshasında memnuniyetsizliğini dile getirmiş: "Burada İçmeler'e kurulan otel ve gösterilen ilgi bizi büyük ümitlere düşürmüştü. Fakat bugünkü hâlde alınan tertibat o kadar azdır ki gelenlerden birçokları güler yüzle dönmüyorlar. Hâlbuki bu ilgi biraz daha ileriye gitse Tuzla çığ hâlinde büyüyecek, bütün civarıyla Pendik'e dayanabilir ve çok

az zamanda tam manasıyla 'numunelik kasaba' hâline yükselebilir." Bu tarz memnuniyetsizliklere rağmen Tuzla İçmeleri her zaman ziyaret edilen bir yer olma özelliğini korumuştur.

Diğer taraftan, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Tuzla İstanbullular için bir gezinti mahalli olma niteliğini sürdürmüştür. Bu kapsamda *Cumhuriyet* gazetesinin 26 Haziran 1933 tarihli "Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü Gezintisi" başlıklı haberi şöyledir: "Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü Cuma günü de yine hususi motorla Tuzla'ya bir gezinti tertip etmiştir. Buluşma yeri Cuma günü saat 07.45'te Kadıköy İskelesi'dir. Saat 08'de hareket edilecek. 11.30'da Tuzla'ya varılacaktır. Tuzla'da yürüyüş ve spor faaliyetleri yapıldıktan sonra saat 17.00'de geri dönüş için Tuzla'dan hareket edilecek. 20.30'da köprüye varılacaktır." Gazete haberinde Tuzla gezisi için "yine tertip edilmiştir" ifadesinin

kullanılmış olması Tuzla'ya bu tarz gezilerin sık sık yapıldığı anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet, 4 Temmuz 1933: “Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları Kulübü 30 Haziran Cuma günü Tuzla'da Kamilbey Adası'na gitmiştir. Büyük bir samimiyet içinde geçen bu gezi kulüp azasında unutulmaz intibalar bırakmıştır.”

Akşam, 6 Nisan 1936: “‘Halkevi'nin Köy Gezintileri’, Beyoğlu Halkevi Spor şubesine mensup kırk kişilik bir kafilé dün sabah Tuzla'ya ilkbahar yürüyüşüne gitmiştir. Spor kolunun tertip ettiği bu yürüyüş çok şen ve neşeli geçmiştir. Aynı zamanda güzel bir idman olmuştur.”

Tuzla gezilerinin İstanbullular arasında oldukça yaygın olduğunun bir başka göstergesi de roman ve hikâyelere konu olmasıdır. Mesela *Akşam* gazetesinin 23 Nisan 1937 tarihli nüshasında “Müteessir Bir Kadın” başlıklı hikâyesinde geçen bir diyalog: “–Yarın Tuzla'ya gidelim mi? Buradan bir motor buluruz. Hep içine dolarız. Bilmeniz deniz ne kadar güzel. Öyle bir eğleniriz ki... Küçük Pakize Nihat'a bu teklifi yaparken gözlerini yarı kapayarak o kadar tatlı tatlı bakıyordu ki Nihat bu yeşil ateşlerin manasını pek güzel hissediyordu. Âdeta sarhoş oldu. Pakize devam ediyordu: –Pekâlâ, kararlaştı demek. Ben her şeyi tertip ederim. Bizimkilerin hepsine haber veririm. Tam takım oluruz. Saat kaçta buradan kalkacağımızı size otele telefon ederim.”

Yine, gezmek için Tuzla'ya gitmenin cazibesini gösteren bir diyalog: 22 Mayıs 1938 tarihli *Akşam* gazetesinden: “Güllü Agop Efendi'ye sıra gelmişti:

–Paşam, İçmeler'i hiç boyladın. Emrin altında bunca çatanalar duruyor. Fayrap ettir birini, otur güvertesine, fesi yıkıp Modaları, Adaları temaşa edede Tuzla'ya vur. Çok değil iki saat kal; 30-40 bardak su iç; 50-60 kere de yüznumaraya taşın, o taş silinip süpürülsün gitsin ...”

Tuzla'ya sık sık gezi ve sağlık amaçlı ziyaretler yapıldığı gibi avcılık için gelenler de oluyordu. Nitekim bununla ilgili 30 Ağustos 1935 tarihli *Akşam* gazetesinde çıkan bir yazı: “Birkaç sene evvel karlı bir gün Tuzla civarındaki sazlıklarda merhum Mustafa Cebbare ile ördek bekliyorduk. Fakat o gün ördek işlemedi. Birkaç saat soğukta titredikten sonra meyusen döneceğimiz esnada büyük bir sürü sığırcık gelerek sazlıklara kondular. Yirmi beş seneye yakın avcılık ettiğim halde bu derece kesif ve dolgun bir sığırcık kümesine tesadüf etmemiştim. Mübalağasız kırk elli bin kuş vardı.”

Cumhuriyet'in 27 Haziran 1933 tarihli “Fenerbahçe avcıları Tuzla'ya gidiyor” başlıklı haberi de şöyledir: “Fenerbahçe kulübü Avcılık Şubesi azaları Tuzla'da bir süre avı tertip etmişlerdir. Bu av Cuma günü yapılacaktır. Fenerbahçe Kulübü avcıları geçen hafta da Yalova'da bir süre avı tertip etmişlerdi.”

Anlaşıldığı üzere Tuzla av meraklılarının da uğrak yeri. Nitekim *Akşam* gazetesi 30 Eylül 1937 tarihli haberinde; “Şehrimizdeki en iyi av yerleri arasında Anadolu yakasında Tuzla'dan deniz sahilinden başlayan bölge zikredilebilir” bilgisini veriyor.

İlerleyen dönemlerde, özellikle toplumda denize girme alışkanlığı yaygınlaştıkça, Tuzla bu defa denize girilen bir sayfiye yeri olarak ilgi görmüş, İstanbullular güzel havası ve temiz denizi ile birlik-te yakınlığını da dikkate alarak Tuzla'ya gelmeyi tercih etmişlerdir. Bu anlamda giderek sahil sitelerinin inşa edildiği ve yaygınlaştığı da gözlenecektir.

1882 Yılında Tuzla'nın Kartal'a Bağlanması

Tuzla köy olması hasebiyle idari anlamda yakın çevredeki nahiyelere bağlı idi. Bu kapsamda bazen Gebze'ye bazen Üsküdar'ın nahiyesi Adalar'a bağlı idi. Özellikle demiryolunun gelmesi Tuzla'nın ulaşım meselesine bir çözüm getirmişti. Demiryolu aracılığı ile hem yolcu hem de yük taşımacılığı kolaylaşmıştı. Bunun doğal sonucu olarak Kartal'a ulaşmak daha kolaylaşmış, ticari münasebetler de artmıştı. Bu durumda Tuzla halkı 1 Haziran 1881'de bir talepte bulundu. Gebze yerine Kartal'a bağlanmak istiyorlardı. Nitekim Dâhiliye Nezareti'ne yapılan başvuruda şu husular vurgulanmıştı: Tuzla'dan Kartal'a gitmek hayvan ile bir buçuk saatte, trenle 25 dakikada mümkün olabilmektedir. Ayrıca Tuzla ahalisi olarak ihtiyaçlarımızı Kartal'dan karşılıyor ve ticari ilişkilerimiz de yoğun bir şekilde Kartal ile gerçekleşiyor. Ayrıca emlak ve arazilerimiz Kartal ile sınır sınıradır. Hâlbuki Gebze ile böyle bir bağımız yok. Gebze'ye karadan hayvanla dört saatte, trenle bir buçuk saatte ulaşabiliyoruz. Bu yüzden vergi ödemelerimizi de güçlkle yapıyoruz. Esas itibarıyla

biz daha önce de Kartal'a bağlıydık. Bütün bu gerekçelerin kabulü ile Gebze'den ayrılıp Kartal'a bağlanmayı talep ediyoruz." Tuzla halkının talebi başta Şehremaneti olmak üzere ilgili merciler tarafından makul bulunmuştu. Dolayısıyla 12 Ocak 1882 tarihi itibarıyla Tuzla köyünün Kartal kazasına bağlanmasına karar verildi.

Tuzla'da Gündelik Hayata Dair Bazı Örnekler

1886 yılında Tuzla'nın Aya İstirati mahallinde bulunan kilisede yangın çıktı. Yangın Kartal, Pendik ve Darıca'dan gelen tulumbacılar tarafından etrafa yayılmadan söndürüldü. Yangının çıkış sebebi kilisede yanmakta olan bir kandilin yere düşerek ateş alması idi. Her ne kadar yangın etrafa sıçramadıysa da kilise tamamen yanmıştı.

II. Abdülhamid döneminin uygulamaları çerçevesinde bir sosyal devlet anlayışı geliştirilmişti. Dolayısıyla yoksullara yardım ve hayır faaliyetleri bakımından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu anlamda kapsamlı sosyal yardım faaliyetlerinin yapıldığı görülmektedir. Mesela her cuma padişah adına sadakayı seniyye adı altında, özellikle yoksulların bulunduğu mahallelerde çok sayıda kurban kesilip yoksullara dağıtılmaktaydı. Ayrıca yine Sultan Abdülhamid'in emriyle cuma selamlığı sırasında yoksullara, ihtiyacı olanlara belli bir miktar para yardımı yapılmaktaydı.

Abdülhamid döneminde yapılan en önemli yardımlardan birisi de muhtacın maaşı uygulaması idi. Buna göre maddi açıdan zor duruma düşmüş

Bir zamanlar Aydınlı köyü civarında pınar başında su içen çocuklar. 1900'ü yılların başı. (İÜ.NEK, nr. 779-48/27) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu 2. Abdülhamid Fotoğraf Albümü.)

Gebze kazasına bağlı Aydınlı köyü civarında Keten Deresi üzerinde vakit geçiren bir aile. 1900'ü yılların başı. (İÜ.NEK, nr. 779-48/11) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu 2. Abdülhamid Fotoğraf Albümü)

kişilere, geçimlerini sağlayabilmeleri, belirli bir rahatlık içinde yaşayabilmeleri için hiçbir ayırım gözetmeksizin maaş bağlanırdı. Abdülhamid'in uzun süreli padişahlık döneminde toplum üzerinde sosyal kontrolün sağlanması, asayişsizliklere meydan verilmemesi, insanların fakirlik sebebiyle hırsızlık, gasp vb. adi suçlara kalkışmaması açısından cüzi de olsa muhtacın maaşının verilmesi, vatan-daşa devletin gücünü hissettirmekte, bu güç karşısında şükran ve itaat duygularını perçinleştirmekteydi. Muhtacın maaşı tekke, zaviye ve dergâhlara da verilebilmekteydi. Bu kapsamda ikiz çocuklu ailelere maaş bağlanması da sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak hayata geçirilmişti. Nitekim bunun bir uygulamasının Aydınlı köyünde gerçekleştiğini görüyoruz. 1891 yılında, Aydınlı köyü ahalisinden Kara Veli oğlu Mustafa'nın ikiz çocukları olmuştur. İkisi de kız olan çocuklara Ayşe ve Fatma isimleri verilmiştir. Ailenin maddi imkânları zayıftır ve ihtiyaç sahibidir. Dolayısı ile devlet tarafından desteklenmelidir. Aydınlı köyünün bağlı bulunduğu

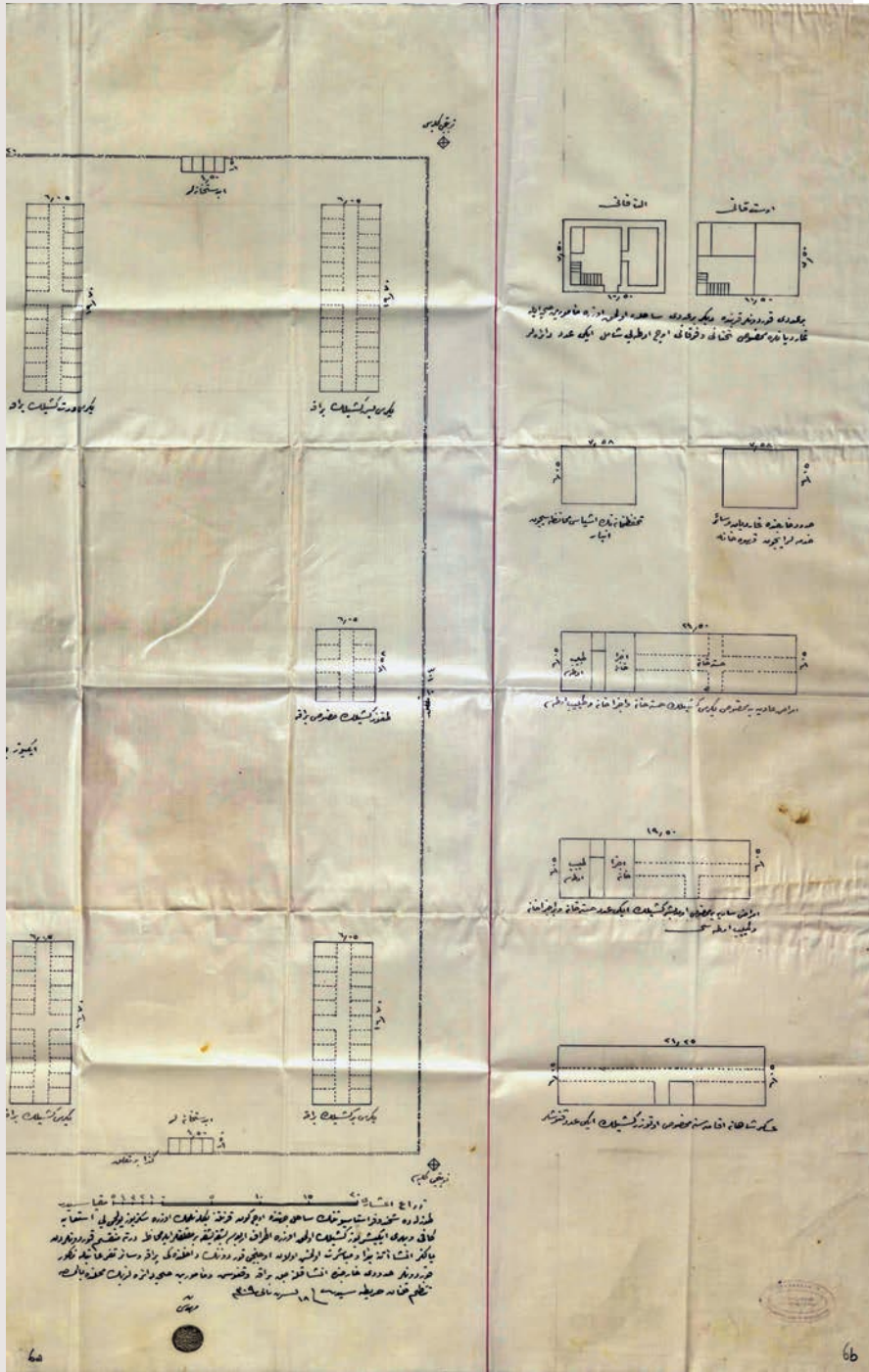
Gebze kazası idare meclisi kendi imkânlarının yetersizliğinden söz edip konuyu Şehremaneti'ne iletir. Şehremaneti bütçesinden karşılanmak üzere aileye ayda 30 kuruş maaş bağlanır.

Tuzla ahalisi yetiştikleri ürünleri çoğunlukla İstanbul'a götürüp satmaktaydı. Ürünler deniz yoluyla gidip İstanbul'da çeşitli iskelelerde boşaltılmaktadır. Rüsumat emaneti bu duruma itiraz etmiştir. Çünkü bu ürünlerden vergi alınması gerekmektedir. Tuzla'dan gelen kayıklar çeşitli iskelelere dağılınca bir kısmını kontrol etmek mümkün olmamakta, dolayısı ile vergi kaybına yol açmaktadır. Rüsumat emaneti bu kayıkların sadece belediye iskelesine yanaşmalarına izin verilmesi, diğer iskelelere çıkışların engellenmesi hâlinde vergi memurlarının işlerini daha kolay yapacaklarını hükümete bildirir. Bunun üzerine Tuzla'dan gelen yük kayıklarının sadece belediye iskelesine yanaşmalarına karar verilir.

Tuzla'da Büyük Yangın

1902 yılı Haziran ayında Tuzla'da büyük bir yangın çıkmıştır. Yangında 137'si mesken ve geri kalanı dükkân olmak üzere 205 birim yanmıştır. Bunlardan 19 hane yardıma ihtiyaç hissetmemekteyse de geri kalan 118 hane sahiplerinden 69'u birinci derecede 49'u ikinci derecede hasar görmüşlerdir. Felaketzedeler sefalet içinde kaldıklarını belirterek hükümetten yardım istemiştir. Padişah II. Abdülhamid hükümete felaketzedelerin durumlarını iyileştirmek için gereken her türlü tedbirin alınması emrini verdikten sonra,

Tuzla felaketzedeleri için 100 lira bağışta bulundu. Patrikhane ise 500 lira yardım toplamıştı. Öncelikle bu meblağlar yardım olarak dağıtılıyor. Ayrıca yeni yardım kampanyaları düzenleniyor. Diğer taraftan birçok aile açıkta kaldığından Kartal Kaymakamlığı bu ailelerin geçici olarak tahaffuzhaneye yerleştirilmelerini yetkililerden talep ediyor. Fakat geçici de olsa bunların tahaffuzhaneye yerleştirilmeleri uygun bulunmuyor. Önerilen husus felaketzedelerin civar köylere yerleştirilmesi oluyor. Bu öneriyi de yangın felaketine uğramış olanlar benimsemiyor. Gerekçe olarak ileri sürülen husus şudur: Civar köylerden en yakındaki bile Tuzla'ya iki saat mesafededir. Ayrıca bunların mahsul yetiştirdikleri ve maişetlerini temin ettikleri tarlalar Tuzla'nın hemen kenarındadır. Bu yüzden civar köylere gitmek istememişlerdir. Diğer taraftan felakete uğrayanların büyük kısmı birer ikişer akrabalarının yanlarına veya boş samanlık ve ahır gibi yerlere yerleşmiş durumdadırlar. Bu durumda açıkta kalan altmış aile vardır. İşte bunların bu hâlde kalmalarının önüne geçilmesi için II. Abdülhamid emir vermiştir. Bulunan çözüm şudur: Yağmurlar başlayınca bu insanların mağdur olmamaları için öncelikle yanmış evlerinin arsaları üzerine geçici barakalar yapılacaktır. Bunun için gerekli kerestenin sağlanması işini hükümet üstlenmektedir. Bilahare yangın mahallinin tesviye edilip haritaları çıkarıldıktan sonra kalıcı evler inşa edilecektir. Bunun için yapılan hesaplamalarda 130 hane için 72.947 kuruş masraf gerektiği anlaşılmaktadır.

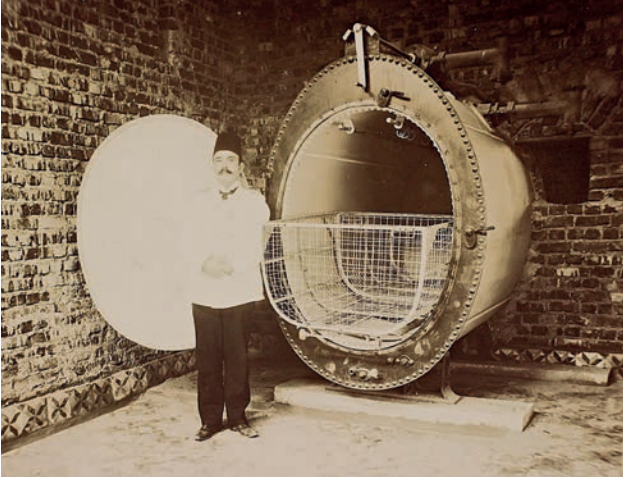

Tuzla demiryolunun sahil tarafında inşa edilmekte olan karantina binasının planları.

Bu miktarın çeşitli kaynaklardan temin edilerek harcamaların kontrol edilmesi şartıyla Tuzla köyü ihtiyar heyetine verilmesi kararlaştırılmıştır.

Tuzla Tahaffuzhanesi

Tahaffuzhane, sefer sırasında, yolcu ve çalışanların arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kurulusudur. Tahaffuzhanelerde salgın hastalıkların yayılmasının önüne geçilmesi amaçlanır. 1893 yılında tahaffuzhanenin kurulması ile Tuzla, İstanbul'a gelen ve giden yolcuların sağlık kontrolünden geçirildiği bir merkez hâline gelecektir. Salgın hastalıklar, ortaya çıktıkları dönemlerde tarihin şekillenmesinde önemli bir role sahip olmuş, birkaç hafta veya birkaç yıl içinde binlerce hatta bazen milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. Bunu önlemek için karantinalar açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması II. Mahmud döneminde, 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında hayata geçirilmiş, 1838 yılında ise Karantina Meclisi kurulmuştu. Karantina uygulaması çerçevesinde yolcular

Tahaffuzhane uzun yıllar karantina için kullanıldı.

gemilerden indirilip soyunma odalarına alınır. Kıyafetler çıkarılıp filelere konulur. Peştamal ve takunya giyen yolcular, giysilerini 360 derece dönen dolaplara yerleştirir. Soyunma odalarının arka duvarında olan görevliler dönen dolaplardan kıyafetleri alıp dezenfekte işlemini başlatır. Peştamal ve takunyaları giyenler özel duş odasına alınır. Burada kendilerine verilen sabunlar ve özel sterilize edilmiş suyla yıkanır. Duştan çıkanlara kıyafetleri iade edilir. Giyinenler doktor odasında muayeneden geçtikten sonra hasta olanlar karantinaya alınır. Sağlıklı olanlar da yolculuğuna devam eder. Hastalık taşıyanlar bir daha asla adadan çıkamaz. Ölene kadar adada misafir edildikten sonra sönmüş kireç dökülen mezarlıklara gömülürler.

19. yüzyıl boyunca bütün dünyayı etkileyen kolera, veba, tifo, tifüs, çiçek, sarıhumma, lekeli humma gibi salgın hastalıkların yayılmasını

önlemek için Tuzla'da açılan tahaffuzhane uzun yıllar hizmet verdi. Salgın hastalık belirtisi gösteren, karayoluyla ya da denizyoluyla gelen insanlar, önce tahaffuzhaneye getirilerek doktor kontrolünden geçer, kıyafetleri de dâhil olmak üzere, komple dezenfekte edilirlerdi. Sadece hastalık belirtisi göstermeyenlerin İstanbul'a giriş yapmasına izin verilirdi. Eğer hastalık belirtisi söz konusu ise 14 gün karantina süresi sonunda, hastalığın görülmemesi ya da geçmesi durumunda tekrar İstanbul'a giriş yapmalarına izin veriliyordu.

Sonraki dönemlerde Tuzla Tahaffuzhanesi, Yunanistan'dan ve Bulgaristan'dan göç eden soydaşlarımızın ilk ayak bastığı yer olmuştur. Lozan mübadillerinin değişim kararı neticesinde gelen vatandaşlarımızın sağlık sorunları da burada çözülmüş ve sağlıklı olanlar buradan Anadolu'ya yerleştirilmiştir.

10 Temmuz 1894'te meydana gelen deprem İstanbul'un tarihî mekânlarına büyük zarar vermişti.

1894 İstanbul Depremi ve Tuzla

İstanbul'u tarih boyunca etkileyen büyük depremlerden biri 1894 yılında yaşandı. 10 Temmuz 1894 tarihinde saat 12.24'te İstanbul şiddetli bir depremle sarsıldı. Deprem yaklaşık 18 saniye sürmüş ve birbirini takip eden üç dalga hâlinde etkisini hissettirmişti. Deprem çok şiddetliydi, İstanbul ve Marmara Denizi civarlarında ciddi tahribat yapmıştı. Yıkılan birçok bina mevcut olmakla beraber, birçoğu da sadece hasar görerek depremi atlattı.

Deprem İstanbul halkının günlerce evlerinin dışında ve bahçelerde yatmalarına sebep olmuştu. Depremzedeler için yardım kampanyası düzenlenmesi de bu arada gündeme gelmiştir. II. Abdülhamid 16 Temmuz 1894 tarihli iradesinde, depremden zarar görenler için kendi adına

1.000 lira bağışladığını, şehzade ve sultanların ise 500 lira ile bu kampanyaya katıldıklarını belirtmiştir. Kampanya gazeteler aracılığı ile kamuoyuna da duyurulmuş ve isteyenler bağışta bulunabilmiştir. Nitekim ileriki günlerde halk da bu kampanyaya katılmıştır. Bu arada yabancı ülkelerin de yardım için harekete geçtikleri ve kampanyalar düzenledikleri görülmektedir. II. Abdülhamid aynı iradesinde toplanan yardımların hemen dağıtımına başlanmasını da emretmiştir.

İstanbul'daki meydana gelen bu deprem gerek ülkenin diğer yörelerinde gerekse Avrupa'da kaygıyla karşılanmış ve mübalağalı söylentiler birbirini takip etmeye başlamıştır. Avrupa basını, İstanbul'da depremlerin devam edeceğine ve birtakım büyük felaketlerin meydana geleceğini

Yıkılan Kapalıcaşu
Kalpakçılarbaşı
Caddesi kemerinin
onarımı, 1896.

yazmaya başlayınca, bu tür haberler yazan gazetelerin ülkeye girmesi yasaklanmıştır. İstanbul'da yayımlanan ve Mekteb-i Harbiye'nin yıkılarak 3 kişinin öldüğünü ve 22 kişinin de sakat kaldığını yazan *Sabah* gazetesi de asılsız haber verdiği gerekçesi ile geçici olarak kapatılmıştır. Bununla beraber fısıltı gazetesinin faaliyeti durmamakta ve başka büyük depremlerin olacağı söylentilerini engellemek mümkün olmamaktadır. Halk arasında yaşanan bu panik havası üzerine II. Abdülhamid bir irade çıkarmıştır. Padişah bu iradesinde, 10 Temmuz Salı günü meydana gelen depremden sonra Cumartesi günü akşamına kadar artçı sarsıntılar meydana geldiğini, fakat bunların bir iki saniye kadar sürüp büyük bir hasara yol açmadığını, sadece bazı binalarda hafif çatlaklar meydana geldiğini

belirtmiştir. İradede, çıkan söylentilerin aksine korkulacak bir durum olmadığı, bu hususun ülkenin her tarafına ve sefaretler aracılığı ile yabancı memleketlere de duyurulması gerektiği ifade edilmiştir.

Tahminlere göre bu depremde 280 kişi ölmüş 298 kişi de yaralanmıştır. Dönemin padişahı II. Abdülhamid, deprem sonrası gelişmeleri bizzat takip ederek ve gerekli emirleri yerinde ve zamanında vererek insanların bir süre sonra normal hayatlarına dönebilmelerini temin etmişti. Deprem salı günü meydana geldiği için sonraki yıllarda halk arasında yaygın bir şekilde salı gününün uğursuz olduğu söylenegelmıştır. Aile büyükleri "salı sallanır" şeklinde bir ifadeyi sık sık kullanır, yarım kalacağı için salı günü bir işe başlanmamasını öğütlerlerdi.

10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen, İstanbul ve Marmara Denizi civarında ciddi tahribat yapan deprem Tuzla'daki bazı binalara da zarar vermişti. Bunlar arasında Sultan I. Ahmet Camii de bulunuyordu. Caminin hasar gören yerlerinin tamiri için 8.626 kuruşluk bir meblağ gerekiyordu. Söz konusu miktarın 1897 (Hicri 1315) yılı bütçesinden ayrılarak caminin tamir edilmesine karar verildi.

Depremden hasar gören diğer bazı binalar da peyderpey tamir edilecektir. Mesela Aydınli köyündeki Nişancı Mehmet Paşa Camii de hasar gören yerler arasındadır. Caminin özellikle minaresi zarar görmüştür. Dolayısı ile minarenin yıkılıp yeniden yapılmasına karar verilir. İnşaat 14.520 kuruşa mal olacaktır. Bunun için gerekli ödenek ayrılmıştır. Depremde tamamen yıkılan bir okul da bu vesile ile yeniden yapılacaktır. Okul, Tuzla'nın Aya İstirati Mahallesi'nde olup Rum cemaatine aitti. Kız ve erkek öğrencilerin devam ettiği bir ilkokuldu.

Okulun yapılabilmesi, civar köylerin Rum cemaatinden yardım toplanması hükümetin vereceği izne bağlıydı. Bununla ilgili bir tahkikat yapıldı. Gerçekten de okul yıkıldığı için öğrenciler bir süredir kahvehanelerde ders yapıyorlardı. Mektebin yeniden inşasına ve bunun için yardım toplanmasına izin verilirken binanın hangi ölçülerde olacağı da bildirilmişti. Buna göre mektebin uzunluğu 18,4 metre, genişliği 12,1 metre, yüksekliği de 8 metre olacaktı.

Tuzla'da Belediye Şubesi Açılması

II. Abdülhamid'in Tanzimat reformlarını tamamlayıcı mahiyette icraatlarının sürdüğü bir dönemde, Yeni Osmanlıların Meşrutiyet düşüncesinin takipçisi olarak yeni bir nesil ortaya çıktı. Meşrutiyet idaresini ülkenin tek kurtuluş çaresi olarak gören bu gençler kendi aralarında örgütlendi. Üstelik bunlar çoğunlukla II. Abdülhamid'in açtırmış olduğu yüksekokullarda eğitim almış gençlerdi. Jön Türk adını alan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak örgütlenen muhalefet cephesinin faaliyetleri sonucu 23 Temmuz 1908 tarihi itibarıyla İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş oluyordu.

Artık yeni bir devir açılmıştı. II. Abdülhamid Meşrutiyet padişahı olarak eski mutlak idaresinden yoksundu. İttihat ve Terakki adı meşrutiyet ve hürriyetle âdeta bütünleşti. İttihat ve Terakki Cemiyeti giderek siyasi parti hâline dönüştü ve kısa bir aralık dışında, 1908'den 1918'e kadar sürecek olan iktidarı başlamış oldu. Bu yıllarda, Talat, Enver ve Cemal Paşalar, İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderleri olarak ülkenin kaderine hâkim oldular.

Tuzla Belediyesi'nin kurulması bu yeni döneme denk gelecektir. Ama bunun gerçekleşmesi için belirli bir dönem beklemek gerekecektir. Esas itibarıyla da Tuzlahlıların belediye olmak için başvuruları, biraz geriye giderek 1906 yılı Temmuz ayına dayanır. Başvuru öncelikle bir şube açılabilmesi için Kartal Kaymakamlığına yapılmıştır. Başvuruda şöyle denilmektedir: "Köyümüzde dört yüz bina mevcuttur. Yaz aylarında içme suları için

Fransızlar tarafından 1922 yılında yapılan bir İstanbul haritasında sağ alt köşede Tuzla dikkat çekiyor. (Cengiz Özkarabekir arşivi)

gelen ziyaretçiler sebebiyle nüfusumuz daha da çoğalmaktadır. Köyümüz büyümeye ve gelişmeye çok elverişlidir. Köyümüzde bir belediye şubesi açılırsa gerek ahali gerekse ziyaretçiler daha temiz ve sağlıklı bir ortamda bulunabileceklerdir.”

Söz konusu başvuru üzerine Kartal Kaymakamlığı konuyu dâhiliye nezaretine aktardığı gibi, nezaret de konunun müzakere edilmesi için 3 Aralık 1906 tarihinde Şura-yı Devlet'e havale

etti. Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi konu ile ilgilendi. Fakat inceleme yaklaşık iki yıl sürdü. Sonuçta 14 Aralık 1908 tarihinde kararını verdi. Buna göre Tuzla köyü ihtiyar heyeti Maltepe ve Pendik'te olduğu gibi kendi köylerinde de bir belediye şubesi açılmasını talep etmekteydi. Verilen bilgilere göre Tuzla'da 106 Müslüman, 843 Hristiyan toplam 979 erkek nüfus vardı. Tuzlalılar aşar vergisi, teçhizatı askeriye vergisi ve

maarif hissesi olarak yıllık 133 bin kuruş vergi veriyorlardı. İlk planda 7.000 kuruş olan belediye gelirleri ileride 15 bin kuruşa yükselebilirdi. Mevki itibarıyla çok avantajlı bir yerde bulunan Tuzla köyü, günden güne büyümekte ve daha mamura bir hâle gelmekteydi. Bu avantajlar sayesinde Tuzla'da bir belediye şubesi açılmalıydı.

Şura-yı Devlet karar verirken belediye kanununun ek maddesindeki bir hususa dikkat çekti. Buna göre nahiye merkezleriyle gelişme istidadı gösteren büyük köylerde vilayetler tarafından gösterilecek lüzum üzerine belediye teşkilatı kurulabilirdi. Tuzla bu tür köyler arasında yer aldığı için orada bir belediye şubesi açılması uygun olacaktı. Belgeden anlaşıldığı üzere 1908 yılı sonunda Tuzla belediye şubesine kavuşmuştur.

Lozan Antlaşması gereği Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesi sonucunda Tuzla'nın nüfusu azalmıştır. Köy Kanunu gereğince belediye olabilmek için belde nüfusunun 2.000'den aşağı olmaması gerekmektedir. Kanunun birinci maddesinde "Nüfusu 2.000'den aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve Belediye Kanunu'na tabidir" dense de Tuzla en azından nahiye statüsünde de olmadığı için köy konumunu muhafaza etmiştir. Bu durumda Tuzla'da belediye teşkilatı lağvedilmiştir. 1936 yılında yeni belediye teşkilatı kurulana kadar Tuzla muhtarlık olarak kalacaktır. Köy Kanunu'nun 9. Maddesi'nde "Köye verilen işleri görmek köy muhtarının ve ihtiyar meclisinin vazifesidir" denmiştir.

Her ne kadar nüfusu az olsa da ileriki yıllarda Tuzla giderek gelişecek, bir muhtarın idaresi ötesinde bir belde konumuna gelecektir. Bu durum ise Tuzla'da belediye teşkilatının yeniden kurulması taleplerinin artmasına yol açacaktır.

I. Ahmet Camii'nde Gramofon ile Kur'an Dinlemek

1911 yılında Tuzla'da yaşanan ilginç bir gelişmeye de değinmekte yarar var. O da Tuzla I. Ahmet Camii'nde gramofonla Kur'an-ı Kerim okunması ve bunun yansımalarıdır. Öncelikle bahsi geçene gramofon nedir, bir bakalım.

Gramofon iki ayrı bölümden oluşan bir müzik dinleme cihazıdır. Gramofon, temel olarak dönen bir disk üzerine kaydedilen seslerin iğne yardımıyla okunarak yeniden üretildiği bir cihazdır. Disk üzerindeki oluklar, ses dalgalarının fiziksel bir temsilidir ve iğne bu olukları takip ederek titreşimler oluşturur. Bu titreşimler, gramofonun diyaframı tarafından ses dalgalarına dönüştürülerek hoparlör aracılığıyla duyulur hâle getirilir.

Gramofon kullanmak oldukça kolaydır, bu nedenle pek çok insan rahatlıkla gramofondan müzik dinleyebilir. Öncelikle alınan plağı gramofon üzerinde belirtilen boşluğa yerleştirmek gerekir. Ardından, gramofonun iğnesi plak üzerinde yer alan uygun boşluğa bırakılır. Böylelikle plak içinde yer alan müzik plak ve makine arasındaki titreşimler sayesinde dışarı yayılır. Gramofonun 1895 yılı ve sonrasında ülkemize geldiğini ve insanlar tarafından kullanıldığını söyleyebiliriz.

İşte bir süredir ülkemizde kullanılmakta olan gramofon Tuzlalıların da ilgisini çekmiş olmalı ki köye bir gramofon getirtmişler. Getirtenler köyün ileri gelenlerinden Yusuf Ziya, Hüseyin Sıtkı, Mehmet Tefvik, İbrahim Fehmi efendiler. Bu kişiler Kur'an-ı Kerim kaydının yapıldığı üç adet plak da temin etmişler. Fakat bu kaydı gramofonla nerede dinleyecekler? Plaklarda müzik kaydı olsa kahvehanede dinleyebilirler. Fakat Kur'an ayetlerini kahvehanede dinlemenin günah olacağını düşünüyorlar. Öyleyse camide dinlemeye karar veriyorlar. Cami imamı Sait Efendi'nin camide bulunmadığı bir zamanda gramofondan Kur'an ayetlerini dinliyorlar. Sonrasında ise camide gramofon dinlemek soruşturma sebebi oluyor. Tuzla Evkaf Vekili Ali Efendi soruşturmayı yürütüyor. İmam Sait Efendi, olayın kendi bilgisi haricinde geliştiğini, o sırada camide bulunmadığını ifade ediyor. Ayrıca şunu da söylüyor: "Bu kişiler hem cami cemaatinden hem de Tuzla'nın ileri gelen kişileri. Ben orada olsaydım da engelleyemezdim," diyor. Sonrasında fetva eminliğinden bilgi isteniyor. "Gramofonla Kur'an dinlemek günah mıdır?" Fetva eminliğinden gelen cevap, "Gramofon plaklarına Kur'an ayet ve surelerini kaydetmek caiz olmadığı gibi, bu plakları dinlemek de caiz değildir" şeklinde oluyor. Bunun üzerine söz konusu faaliyette bulunan kişiler, "Yaptığımızın günah olduğunu bilmiyorduk, bir daha yapmayız" diyorlar. Sonuçta İmam Efendi'ye bir daha böyle durumlara fırsat vermemesi şeklinde uyarı yapıp mesele kapatılıyor.

Millî Mücadele Yıllarında Tuzla

I. Dünya Savaşı sonunda mağlup ülkeler yani, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan galiplerin kendilerine biçtiği rolü oynamaktan başka bir çözüm üretememişler ve kendilerine biçilen kadere razı olmuşlardı. Bunun tek istisnası Türkiye'dir. Türk milleti Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, galiplerin dayatmalarına ve bağımsızlığını elinden alma çabalarına direnmiş, kendine biçilen rolü kabul etmemiş, büyük bir İstiklal Savaşı vererek, kendi kaderini kendi tayin etmiş ve bağımsızlığını kazanmıştır. Üstelik bütün bunlar çok zor şartlar altında cereyan etmiştir. Ortada 1911 yılından beri savaştan, bütün bu süreç boyunca maddi ve manevi anlamda enerjisi tükenen bir toplum vardı. Ayrıca ülke iç ve dış düşmanlarla çepeçevre sarılmış hâldeydi. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi Osmanlı Türkiye'si için çok zor geçecek bir dönemin başlangıcını teşkil ediyordu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra işgaller de başlamıştı. İşgal edilen yerler arasında 13 Kasım 1918 tarihi itibarıyla İstanbul da vardı. Mustafa Kemal Paşa aynı gün cepheden İstanbul'a geliyor ve Boğaz'da demir atmış olan düşman gemilerini görünce tarihe geçen ünlü sözünü söylüyordu: "Geldikleri gibi giderler."

Öte yandan, 13 Kasım 1918 tarihinde fiilen işgal altına giren İstanbul, galip devletlerin işgal ordu komutan ve komiserlerinin karargâhı hâline geldi.

İstanbul işgal yıllarında yabancı devlet gemileri boğazda.

Sözde, mütareke hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını denetlemekle görevli birimler hükümetler üzerinde büyük baskılar yaptı.

İşgal kuvvetleri İstanbul'un farklı noktalarına dağıtılmışlardı. İngiliz birlikleri Beyoğlu'nu ve Haliç'in kuzeyinden itibaren Karadeniz Boğazı'nın Rumeli tarafını, Fransız birlikleri İstanbul-Çekmece hattı ile bu bölgeden itibaren Marmara Denizi'nin Rumeli tarafını, İtalyan birlikleri ise İstanbul'un Anadolu Yakası ile Marmara Adalarını işgal etmişlerdi. İngilizler Harbiye Mektebi'ni, Fransızlar İstanbul'daki Şehremaneti binasını, İtalyanlar ise Nişantaşı'nda Cevdet Paşa Konağı'nı işgal ederek karargâh olarak kullanmaya başlamışlardı.

İstanbul'un Anadolu Yakası'ndaki İtalyanlara güvenmeyen İngilizler kısa süre içinde buraya da el attılar. Bunun sonucunda Pendik ve Maltepe'deki mevcut talimgâhların boşaltılmasını isteyerek İngiliz askerlerini buralara yerleştirilmişlerdir. Sonrasında işgal genişleyecek, Tuzla ve civar köyleri de kapsayacaktır. Bu kapsamda Tuzla'da bir İngiliz karargâhı kurulacaktır.

İngilizler bölgede ziraat için en elverişli toprakları da işgal etmiş ve buraları askeri garnizon hâline getirmişti. Buralarda Hint taburları görevlendirilmişti. İşgal edilen bölge Aydın köyünün batısı istikametinde Pendik ve Tuzla arasında olup köylülere ait verimli arazilerdi. Başta Tuzlahlılar olmak üzere bütün köylerin ahalisi bu durumda katiyen

ziraatla meşgul olamayacaklarını, köylerinin büyük zarar göreceğini beyan ederek devlet yetkililerine başvurmuşlardı. Köylülerin belirttiğine göre Hintli tabur askerleri hayvanlarını başıboş bırakıyor, bunlar da tütün bahçelerine ve diğer ürünlere hasar veriyorlardı. Tuzla halkı şikâyetini yetkililere iletmişti ama işgal altındaki şehrin yetkilileri İngilizleri ikaz etmek için herhangi bir girişimde bulunamamışlardı. İngilizler bir taraftan da Aydın köyü yakınında bulunan Taşağıl mevkiindeki vakıf binalarına el koymuşlardı. Yapılan şikâyetlerden herhangi bir sonuç alınmıyordu.

Bu arada İngilizler bölgede top atışı talimleri de yapıyorlardı. Bu kapsamda 1919 Aralık ayında Pendik, Şeyhli, Orhanlı, Aydın ve sahile kadar olan mıntıkada top atışı manevraları yapılacağını ve bu bölgelerin tahliyesini talep etmişlerdi.

Bir yandan da bölgede Rumların oluşturduğu çeteler İngiliz işgal güçlerinin de desteği ile Türklere zulmediyorlardı. İngilizlerin zulümleri arasında arşiv kayıtlarına geçmiş bazı gelişmeler de mevcuttur. Mesela 1920 Mart ayında Aydın köyü korucusu Hüseyin Efendi, İngiliz askerleri tarafından sebepsiz yere yaralanmıştır. Hüseyin Efendi koruculuk mıntikasında do-laşmakta iken arkasından İngiliz askerlerinin bağırıldığını duyup ne dediklerini anlamamışsa da durmuştur. Buna rağmen İngilizler hiçbir sebebe dayanmayarak Hüseyin Efendi'ye ateş açmışlar ve onu yaralamışlardır. Bu olay İngilizlerin bölgede ne derece keyfi hareket ettiklerinin bir göstergesidir. Sonraki günlerde İngiliz

askerleri sık sık Aydın köyü civarına gelip devriye gezmeye başlamışlardır.

İngiliz askerleri Türkler üzerinde bu tür baskılar uygularken onların destekledikleri Rum çeteleri de Müslüman ahaliye zulüm yapmaktan geri durmuyorlardı. Bu yüzden işgal yıllarında Tuzla'nın Müslüman ahaliyi büyük sıkıntılar yaşamıştır. Tuzla'da oturan Rum ahalinin Yunanlarla açık işbirliğine rağmen Türk nüfus birlikte yaşamayı sürdürmüştür.

Rum çetelerinin tümü etrafa dehşet saçarak Türk ve Müslüman ahalinin öteye beriye dağılmasını sağlamak, onları sindirmek, böylece yerlerine Rumları iskân etmek hevesindeydiler. Ayrıca asayişsizliğin ortadan kaldırılmasının ancak bu bölgelerin müstakil idare şeklinde Yunanistan'a bağlanması ile mümkün olacağı algısını yaratmak gayesi ile bölgede zulüm yapıyorlardı. Nitekim 4 Mart 1919'da on iki kişilik Rum çetesi Bostancı'da Hariciye memurlarından Eşref Bey'in köşküne baskın düzenleyerek Eşref ve Nidai beyleri öldürdüler. Bundan başka Büyük ve Küçükbakkalköy Rumlarından Çakır Yorgi, Anesti Kaptan ve Karabacak çete reisleri yönetimindeki Rumlar zulümlerine devam ederek Türk köylerini basıyorlar; kadın, erkek, çocuk demeden insanları öldürüyorlar ve aynı zamanda köyleri soyuyorlardı. Üsküdar Ümraniye köyü ahalisinden erkek, kadın ve iki çocuktan mürekkep bir kömürcü kafilesini, Ömerli kazasına bağlı Çavuşbaşı Çiftliği mezrasına gitmekte iken, Budakdere mevkiinde önlerine çıkan Paşaköy ile Yeniköy Rumlarından

oluşan yirmi kişilik çete bu insanların kollarını bağlayarak kaçırıp meçhul bir yere götürmüşlerdi. Bundan başka etrafa dehşet salmaya çalışan Rum eşkıyası tarafından Pendik ve Kartal civarlarında hayvan otlatmakta olan iki Türk kızı dağa kaldırıldı. Ayrıca on dört yaşlarında İsmail, on iki yaşında Recep oğlu Mustafa ve on yaşlarında bir çocuk da çeşitli yerlerinden bıçaklanarak vahşice öldürüldüler. Yine Gebze'nin Mudarlı köyünden iki erkek çocuk ile iki yetişkin erkek başları parçalanmak suretiyle öldürüldüler. Bunun gibi başka olaylar da yaşanıyordu.

İşgalcilere Karşı Bir Kuvayımilliyeci: Yahya Kaptan

İşgal güçlerinin bu zulümleri sürerken Yahya Kaptan'ın devreye girerek yerli halkı koruması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahya Kaptan Millî Mücadele döneminin ilk safhalarında Tuzla, Gebze, Darıca, Tavşancıl ve çevresinde Kuvayımilliyeye kumandanlığı yapmış bir vatanseverdir. O dönem itibarıyla yapmış olduğu hizmetler günümüzde dahi hatırlanmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*'ta Yahya Kaptan hadisesine yirmi sayfa kadar yer vermesi de bu kişinin taşıdığı önemi ve yaptığı değerli hizmetleri ortaya koyar.

İngiliz Hükümeti, Kocaeli Yarımadası'nın işgal altına aldığı bölgelerinin güvenliğine çok önem veriyor, bu amaçla Rum ve Ermeni azınlıklardan istifade etmeye çalışıyordu. İşgal kuvvetlerinden güç alan Rum çeteleri de bölgedeki Müslüman

halka saldırılara girişmiş, birçok katliam ve soygun gerçekleştirmeye başlamışlardı. Özellikle İngilizlerin tavırlarından güç alan yerli Rumlar, çeteler oluşturup Kocaeli Yarımadası'nda terör estirmeye başlamışlardı. Yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi 4 Mart 1919'da 12 kişilik Rum çetesi Bostancı'da Hariciye memurlarından Eşref Bey'in köşküne baskın yaparak Eşref ve Nidaî beyleri şehit etti. Daha sonra bu tür eylemlerini Anadoluhisarı'nda bir polis memuruna saldırıp silahını almak, Küçükbakkalköy ve Yeniköy'de kadın ve çocuklara saldırmak şeklinde sürdürdüler.

Özellikle Yeniköylü Todori ve Darıcalı İstelyanos çeteleri bu saldırıları düzenliyordu. Bunun üzerine 1919 Haziran'ında Kocaeli havalisi Karakol Cemiyeti Başkanı Yenibahçeli Şükrü Bey Yahya Kaptan'ı Gebze ve havalisi Kuvayımilliyeye kuvvetlerinin başına getirdi. Gebze Jandarma Bölük Kumandanı Nail Bey, bütün karakollara Yahya Kaptan'a karşı saygıda kusur etmeyerek kendisini bir amir gibi görmeleri emrini verdi. Karargâhını Tavşancıl'da kuran Yahya Kaptan, Müslüman halka zulüm yapan çetelerle mücadeleye girişti.

Bu süreçte Yahya Kaptan, Büyük Arslan'la anlaşarak yanına aldı. Böylece Büyük Arslan çetesi ile kendi çetesini birleştirdi. Bu gelişme Taşköprü nahiyesinde büyük bir sevinç meydana getirdi. Gösteriler yapıldı. Gebze Kaymakamı Nurrettin Bey tarafından da bir ziyafet verildi. Böylece teşkilatını gittikçe genişleten Yahya Kaptan, silah ve cephane ihtiyacını karşılamak amacıyla

bahriye zabiti Zihni Bey'le irtibat kurdu. Adamları ile birlikte İstanbul'a geçip Ahırkapı Cephaneliği'ni basarak buradaki silahları ele geçirdi. Bu gelişme onun ününü arttırdı. Esas itibarıyla Darıcalı İstelyanos çetesini etkisiz hâle getirmesi bölgede büyük tesir yaptı. Bundan sonra Darıca başta olmak üzere çevredeki Müslümanlar üzerindeki baskı azaldı. Yahya Kaptan kuvvetlerine Darıca'dan da katılanlar oldu. Bu arada Yahya Kaptan Büyük Arslan yanında, Bulgar Sadık ve Osman Kaptan müfrezelerini de kendi denetimine almıştı. Yahya Kaptan'ın Rum çeteleri üzerindeki baskısı artınca Rumlar İngilizlerden yardım istedi. Bölgeye takviye İngiliz askerleri gönderildi.

Yahya Kaptan müfrezesinde içkiyi yasaklamış, Müslüman veya gayrimüslim olmasına bakmaksızın halkın can, ırz ve namusunun korunması yönünde faaliyetlerde bulunmuştu. Soygunculuk, gasp ve adam kaçırma gibi suçları işleyenleri ağır bir şekilde cezalandırıyordu. Hâl böyle olunca Yahya Kaptan'ın sayesinde Tavşancıl, Gebze, Darıca ve Tuzla havalisinde bir huzur ortamı meydana gelmişti. Yahya Kaptan'ın faaliyetleri sonucu Yunan birlikleri Kocaeli Yarımadası'nda bir bölgeye elini kolunu sallayarak giremez olmuştu. Çeteler tarafından gerçekleştirilen öldürme, yaralama, ırza geçme, soygun ve talan olayları azalmıştı.

Bu arada Anadolu'da Millî Mücadele hareketini başlatan Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Kuvayımillîye kuvvetlerini

organize ediyordu. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, Kocaeli'nde Heyet-i Temsiliye'ye bağlı bir Kuvayımillîye oluşturulmasını istedi. Bu istek doğrultusunda İzmit Müdafaa-i Hukuk teşkilatı, 2 Ekim 1919'da kendisine Yahya Kaptan'ı tavsiye etti. Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te Sırrı Bey'e yazdığı 3 Ekim 1919 tarihli telgrafla icap eden kuvvetlerin teşkil ve tertip edilmesini, ancak kati lüzum görülmedikçe bunların kullanılmasında ihtiyatlı olunmasını ve mutlaka İzmit'teki Birinci Fırka kumandanıyla işbirliği yapılmasını bildirdi.

Bunun üzerine Yahya Kaptan, 4 Ekim 1919'da Kuşçalı telgraf merkezinden Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek, kendisinin iki gün evvel İzmit'ten tavsiye edilen Yahya olduğunu, emirleri üzerine telgraf başına geldiğini ve ertesi gün akşama kadar da telgrafhanede talimatlarını bekleyeceğini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa aynı gün Yahya Kaptan'a, bulunduğu havalide kuvvetli bir teşkilat yapması, Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla kendileriyle bağlantı kurması ve şimdilik hazır olması talimatını verdi.

Yahya Kaptan üzerinde birtakım oyunlar oynamakta ve atılan iftiralar ile onun ortadan kaldırılmasına çalışılmaktaydı. Bir taraftan Yahya Kaptan'la ilgili bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Yahya Kaptan'ın düşmanları, aleyhinde birtakım suçlamalarla onu İstanbul Hükümeti'ne de şikâyet etmekteydiler. Diğer taraftan Millî Teşkilat'a muhalif olanlar da Yahya Kaptan'la ilgili

hükümete şikâyetle bulunmaktaydılar. Nitekim aslında Millî Teşkilat'a muhalif olan ve Millî Kuvvetler'in faaliyetlerini asayişsizlik olarak gören Üsküdar Mutasarrıfı, hükümete bu doğrultuda bir rapor sunmakta ve asayişsizliğe karşı alınması gereken tedbirleri sıralamaktaydı. Bunların yanı sıra Kuvayimillîye'ye karşı olan ve dağıtılmasını isteyen İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, bölgede büyük bir güç hâline gelen Millî Kuvvetler'in ortadan kaldırılması için hükümete baskı yapmaktaydı. Çünkü bu durumu aynı zamanda kendileri için ciddi bir tehlike olarak görmekteydiler. İngilizler Yahya Kaptan'ı devreden çıkarabilmek için para vermek suretiyle elde etmeye çalışmışlardı ki Yahya Kaptan bunu kesinlikle reddetmişti.

Bütün bunların neticesinde Yahya Kaptan'ın ortadan kaldırılmasını sağlamak üzere Umum Jandarma Komutan Vekili Hilmi Bey, Üsküdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey emrinde dört zabıt ve 50 jandarmadan müteşekkil bir müfreze görevlendirmiştir. 5 Ocak 1920'de *Bandırma* vapuru ile Galata'dan hareketle geceleyin Hereke İskelesi'ne ulaşan müfreze, İstanbul Muhafız Alayı'ndan görevlendirilen Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında 90 neferden oluşan müfrezeyle Tavşancıl'ı kuşatmıştır. Tavşancıl'a gelen müfreze Yahya Kaptan'ı yakalamıştır. Yahya Kaptan, yakalandıktan sonra 9 Ocak 1920'de çeşmeden su içeceği sırada ensesinden sıkılan iki kurşunla hayatını kaybetmiştir.

İşgalden Kurtuluşa Doğru Tuzla

Yahya Kaptan'ın öldürülmesi ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmî işgali sonrası İngilizler doğuya doğru Kocaeli Yarımadası'nda işgali genişletmişlerdir. İngilizler 6 Temmuz 1920 günü İzmit'i işgal etmiş, ardından 28 Nisan 1921 günü Yunanlar da bu işgale katılmıştı. Bu kapsamda Şile-Gebze hattı İngilizlerin kontrolünde kalıp daha doğusu Yunan işgaline terk edilmişti. Bu fiili işgal sonrasında halkın bir kısmı İstanbul'a veya Anadolu'ya göç etmiş ya da köylere çekilmiştir. Düşman kuvvetleri ve azınlıklar tarafından işgal 1921 yılı ortalarına kadar sürmüştür. Bu arada I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasından sonra 26 Ocak 1921'de Kocaeli Kumandanlığı kurulmuş, II. İnönü Savaşı'ndan sonra kolordu seviyesine yükseltilmişti.

Kuvayimillîye birlikleriyle olağanüstü işbirliği, halk ve köylülerin kurduğu güçlerin yardımı ile 27/28 Haziran 1921 günü Millî Kuvvetler İzmit'e hâkim oldu. Derince'ye kadar tren seferleri normale döndü. Bölgede tutunamayan işgal güçleri Gebze taraflarına doğru çekilmek zorunda kalmıştı.

Büyük zaferden sonra Şükrü Naili Paşa komutasındaki 3. Kolordu kuzey istikametinde yürüyerek 27 Eylül 1927'de İzmit'e geldi.

3. Kolordu, 3 Ekim 1922 tarihi itibarıyla Derince'ye kadar konuşlandı. Mudanya Konferansı tarafları harbe zorlayacak kritik bir hâl alınca, 3. Kolordu batıya doğru ilerleyerek Gebze-Şile

Şükrü Naili Paşa

hattını kontrol altına aldı. Mudanya Mütarekesi görüşmeleri devam ederken Kocaeli bölgesindeki tüm birliklerin 6/7 Ekim 1922 itibarıyla İstanbul'a yürümesi emri verildi. 3. Kolordu Kartal-Şile hattını geçerek Boğaz'a 15 kilometre yaklaştı.

Bu arada 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalandı. Buna göre Müttefik Devletlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti her türlü olayların önünü alacak gerekli ihtiyat tedbirlerine başvurmakla beraber aşağıdaki sözü edilen bölgelerde kendi kuvvetlerinin miktarını çoğaltmamayı ve tahkimat veyahut askerî faaliyetlere girişmemeyi taahhüt etmişlerdi. Yani

Mudanya Mütarekesi ile Kocaeli Yarımadası'nda; Boğaziçi'nden başlayarak Şile-Gebze-Darıca hattının 15 kilometre doğusunda bir mesafeye kadar olan alanlar askersiz kalacaktı. İtilaf Devletleri askerleri buldukları yerlerde barış yapılıncaya kadar kalacaklardı. Bu durumda işgal güçleri Tuzla'da kalmaya devam etmekteydiler. Tuzla'nın işgalden kurtuluşu İtilaf Devletleri'nin İstanbul'dan çekilmesine paralel olarak ilerleyecektir.

Tuzla'nın ve İstanbul'un İşgalden Kurtuluşu

Lozan Barış Konferansı'nın başladığı 20 Kasım 1922 tarihinde 3. Kolordu, Şükrü Naili Paşa komutasında Hereke'yi karargâh yapmıştı. Albay Abdurrahman Nafiz Gürman komutasında olup demir tümen olarak şöhret bulmuş birinci tümen ise Dilovası, Demirciler, Denizli, Tavşancıl ve Gebze'de konuşlandı.

3. Kolordu karargâhı, Lozan Antlaşması imzalanıncaya kadar 1 yıla yakın süre Hereke'de kalmıştır. Lozan görüşmeleri sürerken Mustafa Kemal Paşa 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'e gelmiş ve bir basın toplantısı düzenlemiştir. Lozan'da İtilaf Devletleri'nin İstanbul'un tahliyesi konusunda birtakım zorluklar çıkarmaya devam ediyor olmaları karşısında Mustafa Kemal Paşa 17 Ocak'ta 3. Kolordu birliklerini teftişe çıkmış ve Gebze'ye kadar gelmiştir. Buradaki hedef, İstanbul barış yoluyla tahliye edilmezse Türk ordusunun İstanbul'a girmeye hazır olduğu mesajını vermektir. Nitekim Türkiye'nin bu kararlılığı

karşısında İtilaf Devletleri, Lozan'da İstanbul'u boşaltmayı kabul etmişlerdir.

Sonuçta Lozan'da müzakereler olumlu bir safhaya girmiş ve imza aşamasına gelinmişti. Bu kapsamda 24 Temmuz 1923'te Lozan'da "İngiliz, Fransız ve İtalyan Kuvvetlerinin İşgal Etmiş Buldukları Türk Topraklarının Boşaltılmasına İlişkin Protokol ve Bildiri" imzalandı. Buna göre Lozan Barış Antlaşması meclisçe onaylandıktan 6 hafta sonra İstanbul'un tahliyesi başlatılacaktı.

Bu çerçevede İstanbul komutanlığı görevine getirilmiş olan Selahaddin Adil Paşa, 13 Ağustos 1923 tarihinde müttefik ülke temsilcileri ile tahliye ve teslim emrinin ayrıntıları hakkında görüşmeler yapmış ve bir tahliye protokolü imzalanmıştır. Buna göre; öncelikle Lozan'da imzalanan Barış Antlaşması'nın Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandığı, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Fevkalade Komiserlerine tebliğ edilecektir. Bundan sonra İtilaf Güçlerinin işgalleri altında bulunan yerlerin taliye ve teslim işleri başlatılacaktır. Tahliye ve teslim işleri bu tarihten itibaren altı hafta içinde tamamen sonuçlandırılacaktır. Tahliye işleri tamamlanan yerlerin teslimi Türk Hükümeti'ne veya Türk Umumi İdarelerine yapılacaktır. Tahliye tespit edilen sıraya göre önce İstanbul'a uzak olan yerlerden başlatılacaktır. Tahliyenin ilk kısmı İstanbul'da bulunan Müttefiklere ait gemilerle yapılacak ikinci kısmı için Müttefik Kıtaatı bağlı buldukları hükümetlerden yeni nakliye gemileri isteyecek ve bu gemilerin İstanbul'a gelmesi

ile birlikte tahliyenin ikinci kısmı başlayacaktır. Müttefikler de Lozan Antlaşması onaylanır onaylanmaz hemen kendi aralarında bir tahliye komisyonu kuracaklar ve iki komisyonun karşılıklı temasları ile tahliye işleri bir plan dâhilinde gerçekleştirilecektir.

Bu şekilde İstanbul'da işgalin kalkmasına yönelik son aşamaya gelinmişti. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'te tasdik edilmiş ve Hariciye Vekili İsmet Paşa da tasdik haberini bir notayla İstanbul'daki Yüksek Komiserlere bildirmişti. Bundan sonrası İstanbul ve çevre ilçelerde devam etmekte olan işgalin kaldırılarak tahliye sürecinin başlatılmasıydı. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın uyguladığı politikanın başarısı da ortaya çıkıyordu. İstanbul'un işgalden temizlenmesi bir askerî taarruzla da mümkün olabilirdi. Ama önemli olan artık daha fazla kayıp vermeden barış yoluyla İstanbul'un kurtuluşunu sağlamaktı. Mustafa Kemal Paşa orduları teftiş ederek İstanbul'un kurtuluşu için gerekirse askerî harekât yapabilecekleri mesajını verince Müttefik Kuvvetler Lozan'da geri adım atarak barış yoluyla İstanbul'dan çekip gitmeyi kabullenmek zorunda kalmışlardı. Nitekim bundan sonra işgal güçleri, yenilgiyi kabul ederek, İstanbul'u Türklerle teslim edeceklerdir.

25 Ağustos'tan itibaren İngilizlerin işgalleri altında bulunan Üsküdar, Erenköy, Bostancı, Maltepe ve Tuzla civarlarının boşaltma işlemleri başlatılarak buradaki araç ve gereçler gemilere

yüklenmek üzere Haydarpaşa ve Kadıköy Limanı'na taşınmaya başlandı. Nihayet 28 Ağustos'ta Bostancı, Maltepe ve Tuzla civarının boşaltılması tamamlanmış ve bu civarda kalan 126. Süvari Bölüğü, altı subay eşliğinde altı vagon eşya ile Haydarpaşa'ya taşınmıştır. Yine bu tarihte İngilizlerin işgalinde bulunan Kilyos civarı da boşaltılmış, gemiler İstanbul'dan ayrılmıştır.

1 Ekim tarihine gelindiğinde birçok binanın tahliye ve teslim işleri tamamlanmış durumda idi. Vakıf Müdürlüğü Türk temsilcilerine teslim edilmiş ve ayrıca Fransızların karargâhı olarak kullanılan Belediye binası da teslim alınmıştır. Peşinden Taşkışla binası, Süleymaniye Kışlası ile Tophane Kışlası da teslim alınmıştır. Taşkışla'nın tesliminden sonra sancak direğine büyük bir Türk bayrağı çekilmiş ve Tophane Kapısı'na da süngülü bir askerimiz nöbet için bırakılmıştır. Aynı gün Divan Yolu'ndaki Talat Paşa Konağı ile Ortaköy'deki Enver Paşa Yalısı, İstanbul ve Galata Gümrüklerine ait binalar, ayrıca Beyazıt'taki jandarma dairesi teslim alınmıştır.

Tahliye süreci böylece tamamlandıktan sonra sıra son işgal kuvvetleri birliklerinin İstanbul'u terk etmesine gelmişti. Bunun için Dolmabahçe'de on binlerce insanın katıldığı bir tören yapıldı. 2 Ekim 1923'te gerçekleşen bu törende yaşananlar *Vatan* gazetesi sütunlarında şöyle anlatılmıştı:

Saat on buçuğa doğru Dolmabahçe ve civarı şehrin her köşesinden gelen halkla dolmuş durumda idi. Saat on bire yirmi kala Dolmabahçe

Meydanı'na ait her yerde ve caddelerde kalabalık bir insan dalgası çalkalanıyor ve bu insanların yüzlerinde ilk görünüşte, binlerce mana okunuyordu. Dört seneden beri bu meşum işgalin her türlü baskı ve zulmüne maruz kalan İstanbul halkı derin bir neşe ve saadetin heyecanıyla Dolmabahçe'de oynanacak bu son sahneyi izlemeye hazırды.

Saat tam on bire çeyrek kala yüz kişiden oluşan İngiliz Bölüğü önlerinde mızıkası ile birlikte gelerek Dolmabahçe Camii ile Saray'ın önündeki bahçe arasında arkasını saraya vererek beklemeye başladı. Dolmabahçe Saat Kulesi tam on biri gösterirken Fransız askerî birliği mızıkası ve sancağı ile birlikte tören alanına geldi ve İngiliz bölüğünün tam soluna hafif bir kavisle arkasını Beşiktaş tarafına vererek beklemeye başladı. Bunu İtalyan bölüğü takip etti ve o da arkasını saray ahırlarına çevirerek beklemeye başladı. Saat on biri on geçerken uzaktan Türk Askerî Birliği mızıkasının İstiklal Marşı işitildi. Hemen arkasından beyaz ceketleri ve parlak mızıkaları ile Bahriye Mızıkası ve arkasından ilerleyen Türk bölüğü önünde ipekli bir sancakla görülmesiyle birlikte yüz binlerce el ortalığı çınlatırcasına alkışlamaya başladı ve bu alkışlar Türk Bölüğü meydandaki yerini alıncaya kadar devam etti. Silahların muntazam bir çatırtısı ile Türk Bölüğü rahat vaziyetine geçti ve arkasını denize çevirerek beklemeye başladı. Bu suretle 4 sene evvel Çanakkale'de son topumuzun sustuğu günden beri muntazam bir Türk ve Müttefik kıtası karşı gelmiş oldu.

Saat on biri yirmi beş geçe İstanbul Kumandanı Selahaddin Adil Paşa yanında Erkânı Harbiye Reisi Baki Bey'le birlikte geldi. Dolmabahçe'nin saati on bir buçuğu gösterirken merasime katılacak olan bütün birlikler yerlerini almış bekliyorlardı. Türk Müfrezesi'nin kıyafeti boz, Fransız Müfrezesi'nin kıyafeti açık mavili, İtalyan Müfrezesi lacivert ve İngiliz Müfrezesi de sarı kıyafetleri ile göze pek hoş bir tezat şeklinde görünüyorlardı.

Saat on bir buçuğu beş geçe önde General Harington, ortada Monbelli ve önünde Charpy yanlarında yaverleri ile birlikte tören alanına geldiler. Selahaddin Adil Paşa burada Müttefik Generallerini karşıladı.

Tören esnasında Selahaddin Adil Paşa'nın karşısında hazır ol vaziyette bekleyen bayrak müfrezemizi ilk defa Harington beyaz eldivenli elini şapkasına götürerek ve pek hafifçe de eğilerek Türk Bayrağını selamladı. Diğer generaller de aynı hareketi tekrar ederek selamladılar.

Tören sonunda General Harington şu ifadeleri kullanmıştı. 'İstanbul'dan pek iyi intibalarla ayrılıyoruz. Burada nazik ve bir şekilde vazifemin hitama erdiğine memnunum. Buradaki hatıralarımıza dair asla unutmayacağımız hatıralarla dolu olarak dönüyorum.'Generallere motorlara bindikten sonra İzmir Müderrisi Tilkizade Hoca Ahmed Seyid Efendi tarafından uzun bir dua okundu, halk duayı büyük bir galeyan içinde dinledi ve coştı. Arkasından 'Yaşasın Türkiye' sedaları her tarafı sardı.

İki dakika sonra Türk Bölüğü yine önünde bahariye mızıkası olmak üzere İstiklal Marşı'nı çalarak metin ve muzaffer adımlarla tören alanını terk etti. On dakika sonra halk dağılmaya başladı. Kalabalığın bir kısmını teşkil eden genç kızlar ve ihtiyar kadınlar duygularını gizleyemeyerek ağlıyorlardı.

Görüldüğü üzere 2 Ekim 1923 günü işgal kuvvetleri İstanbul'dan geldikleri gibi gitmişlerdi. Yalnız bu defa hem de Türk milletine hem de Türk bayrağına selam durarak ayrılmışlardı.

İşgal kuvvetlerinin gitmesinden sonra sıra Türk ordusunun İstanbul'a kavuşmasına gelmişti. İstanbul'a en yakın noktada Gebze'de konuşlanmış olan I. Tümen -ki Demir Tümen diye biliniyordu- ve komutanı da H. Hüsni (Erkilet) Paşa'ydı. Tümen, 4 Ekim'de Gebze'den hareketle İstanbul'a doğru iki koldan yürüyüşe geçti ve gece Bostancı civarında kalan Demir Tümen, 5 Ekim sabahı Göztepe'ye ulaştı. Göztepe'de toplanan Tümen, halkın önünde bir geçit resmi yaparak Kadıköy-Haydarpaşa yoluyla ilerledi. 5 Ekim gecesini Haydarpaşa'da İngilizlerden kalan barakalarda geçiren Demir Tümen, 6 Ekim sabahı araba vapuruyla Üsküdar'dan İstanbul tarafına nakledildi 6 Ekim sabahı ise 3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, vapurla Hereke'den hareket ederek saat 10.00'da İstanbul'a geldi. Merasim için Ankara'dan gelen milletvekilleri heyeti, İstanbul Murahhası Dr. Adnan Bey, İstanbul Kumandanı Selâhattin Âdil Paşa, Vali Haydar Bey ve diğer yetkililer tarafından

Türk ordusunun sevinç gözyaşları arasında ve çiçek yağmuru altında İstanbul'a girişi. Galata Köprüsü, 6 Ekim 1923.

törenle karşılandı. Gülhane Parkı'nda toplanmış ve bekleyen askerler, halkın coşkun tezahüratları arasında, Galata Köprüsü, Şişhane, Beyoğlu, İstiklâl Caddesi yoluyla Taksim Meydanı'na geldiler. Ardından yapılan bir geçit resmiyle merasime son verildi. Böylece İstanbul işgalden kurtulmuş oldu.

İstanbul'un işgalinin sona ermesi Türk halkı için korkunç bir kâbustan uyanma ve büyük bir bayram günü olarak kabul edilmişti. Hürriyetine kavuşan İstanbul halkının Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'da görme arzusu üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi halkın bu hissiyatına tercüman olarak Gazi Paşa'ya, "İstanbul'un hakiki kurtuluş gününde

milletimizin göz bebeği olan ordumuz şehre girerken o muazzam orduyu zaferden zafere götüren Başkumandanımızı beraber görmek emel ve iştiağındayız" şeklinde telgraf çekmişti. İstanbulluların bu büyük arzusu 6 Ekim günü için gerçekleşmeyecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi ancak 1927 yılında olacaktır. 1929 yılındaki İstanbul'a üçüncü gelişinde ise Paşa trenle yaptığı bu seyahatte Tuzla'ya da uğrayacaktır.

Mübadele

Türkiye ile Yunanistan arasında ahali mübadelesinin yapılması iki devlet arasında temel olarak kabul edilmesi sonucu 30 Ocak 1923 tarihinde

Türkiye ile Yunanistan, mübadeleye dâhil sözleşme ve protokol ile, mübadele anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre İstanbul ve Batı Trakya hariç olmak kaydıyla Türk topraklarında yerleşmiş Ortodoks dinine mensup Rumlar ile Yunan topraklarına yerleşmiş Türkler 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadeleye tabi tutulacaklardır. Bu kimselerden hiçbiri Türk Hükümeti'nin izni olmadan Türkiye'ye ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadan Yunanistan'a dönüp yerleşmeyecekti. Sözleşme 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren göç eden ve göç etmesi gereken gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktaydı. 1912 İstanbul Şehremaneti çevresinde 30 Ekim 1918'den evvel yerleşmiş bulunan Rumlarla Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi mübadele edilmeyecekti. 1912 Eylül'ünden itibaren mübadeleye tabi araziden çıkış alan Türkler ve Rumlar da mübadele hükümlerine tabi olacaktı. İtilaf Devletleri işgalindeki Türk toprakları, barış antlaşmasının, Türkiye Hükümeti tarafından tasdikini müteakip diğer devletlerin tasdiki beklenmeden hemen boşaltılacaktı.

1923 yılının Kasım ayında fiilen başlayan nüfus mübadelesi ile 1 milyon 200 binden fazla Ortodoks Anadolu'dan Yunanistan'a, yarım milyona yakın Müslüman da Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etti. Mübadillerin yerleştikleri yerler arasında Tuzla da mevcuttur. Yunanistan'ın değişik yörelerinden gelip Tuzla'ya yerleşen Türkler, kendi gelenek göreneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir.

Cumhuriyet Döneminde Tuzla

Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Nüfus Meselesi ve Tuzla

Büyük zafer kazanılıp Anadolu işgalden kurtulduktan sonra sıra barış antlaşmasına gelmişti. Lozan'da 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan barış görüşmeleri sürerken Mustafa Kemal Atatürk, yurt içi gezileri ile bir taraftan halkın nabzını tutacak şekilde hareket ediyor, yeni dönemin özelliklerinin neler olacağı hakkında toplumu bilgilendiriyordu. Atatürk, bu kapsamda İstanbul gazetecileri ile İzmit Kasrı'nda 16-17 Ocak 1923'te yaptığı mülakatta ülke nüfusunun artırılması konusunu gündeme getirdi. Gazetecilere birçok konu hakkında bilgi verdikten sonra sözü nüfus meselemize getirdi. Bu konudaki bakış açısı şuydu: "Hakikaten memleketin nüfusu şayanı teessüf bir derecededir. Efendiler bu memleket Almanya'nın iki katıdır. Almanya'da 70 milyon nüfus vardır. Zannederim ki bütün Anadolu halkı 8 milyonu geçmez. Aynı zamanda millî hudutlarımız dışında kalan aynı ırk ve aynı harstan olan unsurları da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak nüfusumuzu teyit etmek lazımdır ki buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya'daki Türkleri de getirmek mümkün olursa, oradan da getireceğiz. Fakat bence Makedonya'dan, Batı Trakya'dan kâmilen Türkleri buraya nakletmek lazımdır."

Mustafa Kemal Atatürk nüfus meselesini sonraki günlerde de gündemde tutmaya devam etti.

Nitekim 2 Şubat 1923'te İzmir'de halkla buluşmasında “Bu insanları sekiz milyondan seksen milyona çıkarmak lazımdır ve şüphe yok, bunun için her bakımdan icap eden vasıtalara girişilecektir, sıhhi, iktisadi vesaire... Fakat biz bunu bekleyemeyiz. İnsan noksanını başka bir şeyle telafi etmek mecburiyetindeyiz ki, o da fennin bahsetmiş olduğu vasıtalarlardır. Ve onun adına maki-ne derler” şeklinde bir konuşma yapmıştı.

1 Mart 1923'te TBMM'nin dördüncü toplanma yılını açarken de Atatürk ülke nüfusu meselesini dile getirmişti: “Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en önemli hayati konularındandır. İdari, askerî, mali ve ekonomik konularda ülke nüfusunun gerçek sayısını bilmek ne kadar gerekli ise her yıl yapılacak istatistiklerle nüfusun artma ve azalma oranı anlaşılmalıdır. Nüfus artışının devamı ve azalma sebeplerinin ortadan kaldırılması için önlem alınmasının mümkün olmayacağı ortadadır. Bunun için yeniden nüfus sayımı yapılmasına çok acele ve kaçınılmaz bir gereklilik vardır.”

Aslında daha Millî Mücadele yıllarında nüfus meselesi Meclis'in gündemindeydi. 23 Eylül 1336 (1920) tarihli kanun teklifi ile 25 yaşını doldurup henüz evlenmemiş olan veyahut her ne suretle olursa olsun eşinden boşanarak bekâr kalan erkeklerden vergi alınması öngörülmüştü. Teklif tartışıldı ama yasalaşmadı.

Cumhuriyet'le beraber nüfus meselesinin yine gündemde olduğunu görebiliyoruz. Bu kapsamda aileleri çok çocuk yapmaya teşvik edici

uygulamalar yapıyordu. Bunlardan en çarpıcı olanlardan biri gazetelerde çok çocuklu ailelerin fotoğraflarının yayımlanması idi ki bunlar arasında Tuzlalı aileler de mevcuttu. Çok çocuklu ailelerin kamuoyuna tanıtılması nüfus artışını teşvik etmenin yöntemlerinden biriydi.

Bu konuya *Cumhuriyet* gazetesi öncülük etmişti. Gazete önce İtalya'dan örnek vererek insanları çok çocuklu olmaya özendirdi. 4 Şubat 1928 tarihli nüshada yer alan bir haberde “10-12 çocuklu ailelerin memleketi” başlığı altında kalabalık bir İtalyan ailesinin fotoğrafı yayımlanıp İtalyanların nüfus artışı konusundaki hassasiyetlerine değinildi. Gazetede, bu manzaraya gıpta etmemenin mümkün olmadığı, her Türk annesinin böyle düşündüğü anda, Türkiye'nin yarınlarında aynı saadetin yaşanabileceği vurgulandı.

Bu değerlendirmeden sonra İtalya'ya yapmış olduğu seyahatten yeni dönen Doktor Osman Şerafettin Bey'in gözlemlerine yer verildi. Osman Şerafettin Bey, çok çocuklu olmayı teşvik eder tarzındaki gözlemlerinde şunları anlatıyordu: “Avrupa ülkeleri arasında nüfusu en fazla artan ülke İtalya'dır. Bundan otuz sene kadar önce İtalya'nın nüfusu 26 milyon idi. Şimdi ise 44 milyondur. Bu nüfus artışına hayran olmamak elden gelmiyor. İtalya'da dikkatleri en çok çocuklar çeker. Şehirlerde biraz merkezden uzaklaştığınızda sokakların çocuklar ile dolu olduğunu görürsünüz. İrili ufaklı birçok çocuk sokaklarda oynar. Bazen üzerlerinde don bile yoktur. Ekserisi zayıftır ve üstü başı temiz değildir. Çocukların en çok

görüldüğü yerler sokaklardır. Zira İtalya’da sokak evin tamamlayıcısı gibidir. Hatta birçok fakir evlerinin odaları doğrudan sokağa açılır. Kapıdan baktığımız zaman yatakta yatanları görmek mümkündür. Fakir mahallelerinde evler güneş görmediğinden çocuklar için hava alınabilecek tek yer sokaktır. Köylerde ise nüfus artışı daha bariz bir şekilde görülür. Köylerin sokaklarında birçok oynayan, koşan, bağırان dört beş yaşından on iki yaşına kadar çocuklara tesadüf edilir. Bunlar şehirdekilere oranla daha gülbüz ve daha zindedir. Üzerlerindeki elbiseler yırtık, oynadıkları yerler pis olmasına rağmen bu çocuklar sağlam ve kuvvetlidirler.”

Osman Şerafettin Bey, İtalyan çocuklarını bu şekilde anlattıktan sonra nüfusun süratle artma sebebini şöyle izah ediyor: “İtalyan halkı haddizatında iptidai bir millettir. Hayatı olduğu gibi kabul eder. Burada tabii bir surette yaşayan, iklimin ılımanlığından, güneşin ışığından istifade eden ve hallerinden memnun olan bir millet vardır. Bu memlekette şarap da boldur. Köylünün kendisine mahsus bol bol şarabı vardır. Bütün gün çalışan insanlar, kendilerini eğlendirecek fazla bir şey olmadığından, erkenden yatarlar. Bunun tabii neticesi de nüfusun artmasıdır. İtalya’da, ‘Biz fakir bir milletiz. Fakat bizim servetimiz çocuklarımızdır’ sözü her zaman tekrar edilir.” *Cumhuriyet* gazetesi insanları çocuk yapmaya özendirici bu habere yer verdikten sonra, Türkiye’de de benzer bir sürecin oluşmasını sağlamaya yönelik bir kampanya başlattı. Bu dönemde Türkiye’nin nüfusu

14 milyon idi. 11 Şubat 1928 tarihli gazete ile duyurulan kampanyaya göre, çok çocuklu aileleri tanıtmak amacıyla fotoğrafları gazetede yayımlanacaktı. Konu ile ilgili olarak şunlar yazılmıştı: “Geçen hafta İtalyanların nüfus artışına verdikleri önemden bahsederken, İtalyan gazetelerinin hemen her gün çok çocuklu ailelerin resimleriyle dolu olduğunu yazmış ve hatta bununla ilgili bir fotoğrafa da yer vermiştik. Biz de Türkiye nüfusunun artması için aynı gayreti gösterir, meseleye aynı önemi verirsek neticenin verimli olacağına şüphe yoktur. İtalyanlar bunun için canla başla çalışıyorlar. Nitekim haber alındığına göre, İtalyan hükümeti yediden fazla çocuk sahibi aileleri vergiden muaf tutma hazırlığında imiş. Bu hiç şüphesiz nüfus artışını teşvik edecek büyük bir girişimdir. Nüfus artışına özel bir önem veren hükümetimizin bu işle ciddi şekilde ilgileneceğine şüphemiz yoktur. Biz de çok çocuklu ailelerin fotoğrafını yayınlamakla, gazete olarak üzerimize düşen görevi yerine getiriyoruz.”

Konu bu şekilde kamuoyuna duyurulduktan sonra, müracaat edebilmek için belirli ölçüler getirildi. Çok çocuklu kabul edilmek için en az altı çocuk sahibi olmak gerekiyordu. Bunların aynı anne ve babadan olmaları lazımdı ve hayatta olmaları da şarttı. Böylece bir yandan fazla çocuk yapmanın önemi hatırlatılırken diğer yandan doğan çocukları yaşatmanın da aynı derecede önemli olduğu vurgulanmış oluyordu. Gazete bu olayı millî bir dava olarak görüyor, herkesin katılımasını bekliyordu.

Kampanya Türk aileleri tarafından ilgiyle karşılandı. İşte bu kampanyaya ilgi gösterip katılanlar arasında Tuzlalı aileler de vardı.

İlk başvuruyu Şehzadebaşı'nda Nezaket Apartmanı'nda ikamet eden saat tamircisi Faik Efendi yaptı ve ailesiyle çekilen fotoğrafı gazetede yayımlandı. Faik Efendi'nin İsmail, Hasan Razi, Ali Fuat, Hüseyin Naci, Salih Cemil, Saide Kadriye ve Bekir Sıtkı isimlerini taşıyan yedi çocuğu vardı.

11 Şubat'tan sonraki günlerde fotoğrafların yayımlanmasına devam edildi. 12 Şubat'ta, Şirket-i Hayriye'de satın alma müdürü olarak çalışan Hikmet Bey ve dokuz çocuğunun fotoğrafı gazetede yer aldı. 20 Şubat'ta ise üç ayrı aile birden tanıtıldı. Bunlardan Balat'ta oturan Gülizar Hanım ve eşinin dördü kız, ikisi erkek, altı çocukları vardı. Gülizar Hanım gazeteye bir de mektup göndermiş, kocasının çok az bir ücretle çalıştığını, geçim sıkıntısı çektiklerini, çocuklarını okutamadıklarını, hâlbuki hiç olmazsa iki evladını bir yatılı okulda okutmak istediğini belirterek bunun için yardım talebinde bulunmuştu. Diğer ailelerden İzmitli Abdullah Cemil Efendi'nin altısı kız, ikisi erkek sekiz çocuğu vardı. Çorlulu Ramazan Nuri Efendi ise altı erkek, üç kız olmak üzere dokuz çocuğa sahipti. Bunların hepsi aynı anne babadan dünyaya gelmişti ve yakında bir bebek daha beklemekteydiler.

Aileler tanıtıldıkça aralarındaki ortak bir nokta hemen dikkati çekiyordu. Bu aileler geçim sıkıntısı çekiyor, özellikle de çocuklarını okutma imkânından mahrum buluyorlardı. Nitekim 29 Şubat 1928 tarihli gazetede yer alan haberde de yedi çocuğu olan ve bunlara tek başına bakmak zorunda kalan Ayşe Hanım'dan söz ediliyordu. Ayşe Hanım çok az bir ücretle tütün fabrikasında çalışarak ailesinin geçimini sağlamaya çalışıyordu. Diğer aileler gibi Ayşe Hanım da çocuklarını okutamamaktan şikâyetçiydi.

Atatürk döneminde nüfusun arttırılması amacıyla halkın bilinç düzeyini yükseltecek ve aileleri çok çocuklu olmaya teşvik edecek çeşitli faaliyetler tertip edildi, 1930. (Depo Photos)

Ayşe Hanım mektubunda şöyle yazmıştı: “Tek amacım hiç olmazsa iki kız çocuğumu bir yatılı okula kaydettirebilmektir. Bunu nasıl başarabileceğimi bilemiyorum.” Bir başka çok çocuklu, Darıcalı Mustafa da yedi evlada sahipti. Mustafa Efendi mektubunda, kendisinin 50, eşinin 45 yaşında olduğunu, yakın zamana kadar demir yollarında müstahdem olarak çalışırken görevine son verildiğini, bundan dolayı perişan bir hâlde bulduklarını yazmıştı.

Cumhuriyet gazetesinin bu kampanyası, bir yandan insanları çok çocuklu olmaya teşvik ederken diğer yandan bunların genellikle sefalet içinde buldukları gerçeğini de ortaya çıkarmıştı. Nitekim gazetenin başyazarı Yunus Nadi Bey, 29 Şubat 1928 tarihli yazısında bu konuya değinme ihtiyacı hissetmişti. Yunus Nadi Bey ailelerin içinde buldukları sıkıntılı ortamda dahi çocuklarını okutma hevesi ve gayreti içinde olmalarını takdirle karşılayarak, onlara destek olma gereğini vurguluyordu. Başyazar konu ile ilgili olarak özetle şunları yazmıştı: “Çok çocuklu aileler cemiyetin en hayırlı bir zümresini teşkil eder. Bundan dolayı özel bir şefkat ve hürmetle davranılmayı hak etmişlerdir. Bu tür aileler bazı vergilerden muaf tutulabilecekleri gibi ayrıca kıymetli yardımlar almağa dahi hak kazanmış sayılabilirler. Çok çocuk sahibi olmak memleket için maddi ve manevi anlamda bir kazançtır. Bu mesele bilhassa aziz Türkiye’imizde toplumca en özen gösterilen konular arasına yükseltirirse asla lüzumsuz bir iş yapılmış olunmaz. Türk ailesi esasen

üretkendir. Bu kabiliyet, Türk milletinin her zaman ve zeminde en büyük manevi kuvvetini teşkil eder. Bunca badireden sonra nüfusumuzun 14 milyonu bulmasının sebebi budur. Eğer bu hakikati bilir ve milletçe lazım gelen önemi verirsek geleceğimizi garanti altına almış oluruz. Gazetemizin açtığı kampanya ilerledikçe bu hayati konu üzerinde daha çok söz söyleyeceğiz. Bu bakımdan çok çocuklu aileler bahsine el birliği ile sahip çıkalım. Bu bir milli ihtiyacın açığa çıkarılması ve ifade edilmesidir. Şunu tekrar ifade edelim ki, çok çocuklu aileler milletin en hayırlı uzuvlarıdır ve bu sebeple en fazla hürmet edilmeye ve yardım görmeye layıktırlar.”

Çok çocuklu ailelerin resimlerinin gazetelerde yayımlanması yanında hükümetçe desteklenmeleri de söz konusuydu. Nitekim bu kampanya çerçevesinde Tuzlalı aileler de başvuruda bulunmuşlardı.

14 Kasım 1930 tarihli *Son Posta* gazetesinin “Hükümet Çok Çocuklu Ailelere Yardım Ediyor” başlıklı haberi konuya açıklık getiriyordu. Haber içeriği şöyle: “Altı ve daha ziyade çocuk sahibi ailelere kanun gereğince para mükâfatı verileceğinden bahsetmiştik. Para istemeyenlere ise madalya verilecektir. Bu kapsamda başvuran aileler arasında Tuzla köyünde İstasyon caddesinde 46 nolu hanede İbrahim oğlu Hasan Efendi’nin ailesi vardır. Çocukların isimleri: Halil İbrahim, Rıza, Osman, Havva, Fatma ve Sıdıka’dır”. “Çok Çocuklu Ailelere Yardım Edilecek” başlıklı 22 Kasım 1930 tarihli *Son Posta* gazetesi: “Tuzla’dan

resim göndererek yardımdan istifade etmek isteyen aile Ayazma Sokak, 113 numarada Küçük Ahmet oğullarından Behzatoğlu İshak ile eşi Ulviye'nin çocuklarının isimleri: Emine, Fatma, Hatice, Münevver, Melahat, Seher, Sabahat hanımlar. Yine Tuzla'da Pendik Caddesi, Mektep Sokak, 7 numaralı dairede ikamet eden Mümin Kâhya oğullarından Mustafa oğlu Hüseyin ile Gülsüm'ün çocukları: Mustafa, Osman, Mümin, Hüseyin, Bayram, Fatma, Gülsüm.”

5 Ocak 1931 tarihli haber ise şöyle: “Hıfzıssıhha kanunu gereğince çok çocuklulara vaat edilen para mükâfatından istifade etmek maksadıyla resimlerini bize gönderen ailelerden bir kısmının daha resimlerin yayın ediyoruz. Tuzla'da Yanya mübadillerinden Mustafa Efendi çocukları: Necdet, Halil, Hüsnü, Necat, Şaban, Recep, Sami.”

Aynı haberde İnegöl, Edirne ve İzmir'de ikamet eden çok çocuklu ailelerin resimleri mevcuttur.

Görüldüğü üzere nüfus meselesi o dönemde bir nevi ulusal bir seferberlik şeklinde ele alınmaktaydı. Bu tedbirlerin işe yaradığı ileriki yıllardaki gelişmelerden anlaşılacaktır.

Nüfusu Arttırmanın Diğer Bir Yolu: Balkan Türklerinin Göçleri ve Tuzla

Daha 1923 senesinde İzmit basın toplantısında Balkan Türklerini Anadolu'ya getirmekten söz eden Atatürk, öncelikle mübadele yolu ile Yunanistan'daki Türklerin Türkiye'ye gelmelerini sağlamış ve 500 bin civarında Türk Anadolu'ya gelmişti. 1930'ların ikinci yarısından itibaren yeni

bir göç dalgası daha yaşanacak ve bu defa Bulgaristan ve Romanya Türkleri de Türkiye'ye getirileceklerdir.

Atatürk'ün nüfusu arttırma temennileri o dönemin tek siyasi partisi olan CHP'nin de gündemine girmiş ve konu 9-16 Mayıs 1935'te yapılan CHP dördüncü büyük kurultayında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından şu şekilde dile getirilmişti: “En büyük felaket de nüfus kıtlığına uğramaktır. Bizim memlekette nüfus durumu bugün muhtelif sebepler dolayısıyla layık olduğu ve lazım geldiği derecede değildir. Orta Anadolu'nun nüfusu bu memleketin şark ve garp hudutlarının bekçisi gibidir. Her şeyden evvel nüfusumuzun artması lazımdır.” Şükrü Kaya nüfusumuzun ne kadar artması gerektiğini de şu şekilde açıklar: “Bizim memleketimizin nüfusunun kilometreye düşen insan sayısına göre 50 ve 100'e çıkması için hiçbir sebep yoktur. En çok nüfusu büyütecek şey yerli halkın çoğalmasındır. Yapılan tecrübeler göre 25 senede bir yerli halk double yani iki kat olabilir. 100 sene sonra da dört misli olabilir. Şimdiki nüfusumuzu 18 milyon kabul edersek demek ki 100 sene sonra 60-70 milyon olacaktır ve buna layıktır.”

Şükrü Kaya'nın Atatürk'ün görüşlerini yansıttığı malum. Daha önce değinildiği üzere, Atatürk daha 1923'de İzmit basın toplantısında kamuoyuna “Balkan Türklerini ülkemize getirmemiz gerekir” mesajını vermişti. Dolayısıyla 1930'lu yılların ikinci yarısı Bulgaristan ve Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlere sahne olacaktır.

Bütün bu süreç yaşanırken Tuzla, gelen her göçmen Türk için ilk durak noktası olmuş ve gelenler Tuzla'da bir süre kaldıktan sonra diğer şehirlere yerleştirilmişlerdir. Dönemin gazetelerinden bu süreci takip edebilmek mümkün olmaktadır.

9 Eylül 1935 tarihli *Tan* gazetesi “Cumhuriyet Vapurundaki Göçmenler” başlığı altında şu habere yer vermişti: “*Cumhuriyet* vapurunun Romanya'dan getireceği üç bin göçmen İzmit mıntıkasında iskân edilecektir. Göçmenler önce Tuzla'da karantina edilecek, Derince ve İzmit yoluyla iskân mıntıklarına gönderileceklerdir. Gelecek göçmenler, ilkbahara kadar İzmit ve havalişi köylüsünün misafiri olarak kalacak, sonra kendilerine toprak verilerek yerleştirileceklerdir. İzmit köylüleri konukları ağırlamak için her türlü fedakârlığa seve seve katlanacaklarını söylemişlerdir. Göçmenlere şimdiden ev yapılmasına başlanacak, ilkbahara kadar ırkdaşlarımız tamamıyla üretici bir hale getirilmiş olacaklardır.”

11 Eylül 1935 tarihli *Tan* gazetesi “Dün 3.452 Göçmen Geldi” başlıklı haberinde Deniz Yolları İdaresi'nin *Cumhuriyet* vapurunun Köstence'den yüklediği 1752 göçmenle Tuzla'ya geldiğinden bahsediyor ve devam ediyor: “Vapurda göçmenlerden başka 990 koyun, 351 at, 52 dana, 191 sığır ve 216 tane de araba vardır. Göçmenler sağlık muayeneleri yapıldıktan sonra İzmit civarındaki köylere yerleştirileceklerdir. Diğer taraftan *Nazım* vapuru da 1.700 göçmen ile dün akşam Boğaz'a gelmiştir. Göçmenler Tuzla'da sağlık kontrolünden geçirilip İzmit'te Derince civarındaki köylere yerleştirileceklerdir.”

Görüldüğü üzere Bulgaristan ve Romanya'dan getirilen Türklerin ilk uğradıkları yer Tuzla olmakta, burada gerekli işlemler yapıldıktan sonra yerleştirilecekleri vilayetlere gönderilmekteydiler. 1930'lu yılların ikinci yarısında gazetelerde göçmen haberlerine sık sık rastlamak mümkün olmaktadır. Örnek mahiyette olmak üzere ve fikir vermesi bakımından bu haberleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Tan 30 Eylül 1935, “2.000 Göçmen Geldi”: “Evvelki gün Köstence'den *Nazım* ve *Bursa* vapurları ile şehrimize iki bin göçmen gelmiştir. Göçmenler vapurla doğru Tuzla'ya götürülerek sağlık muayeneleri yapılmış ve iskân edilmek üzere Tekirdağ'na gönderilmişlerdir.”

Tan 14 Mayıs 1936, “Bulgaristan'dan Gelen Göçmen Kafilesi Dün Tuzla'ya Gönderildi” başlığı altında: “Bulgaristan'dan getirilen göçmenlerin nakline devam olunmaktadır. Evvelki akşam Edirne'den trenle getirilen iki yüz kadar göçmen dün sabah araba vapuru ile Tuzla'ya sevk edilmişlerdir.”

Tan gazetesi 19 Ekim 1936, “Tuzla'da Büyük Hazırlık”, “Romanya ve Bulgaristan'dan İki Muhacir Kafilesi daha Geliyor”: “Tuzla'ya çıkarılan Romanya ve Bulgaristan göçmenlerinin memleket içine sevkine devam edilmektedir. Tuzla Tahaffuzhanesi bugün âdeti büyük bir toplantı yeri manzarasındadır. Buradaki numaralı çadırların her birisi bir ailenin meskenidir.”

Haberlerden anlaşıldığı üzere hükümetin nüfusu arttırma politikasının bir yansıması olarak Balkanlardan çok sayıda Türk anavatana

göç etmektedir. Bu durumun onları bir hayli memnun ettiği de gözlenmektedir. Bu anlamda gazetelere gönderdikleri açık bir teşekkür mektubu çok anlamlıdır. *Cumhuriyet* gazetesi 1 Aralık 1936, “Romanya’dan gelen Göçmen Kardeşlerimizin Teşekkürü”: Bugün Romanya’dan *Nazım* vapuruyla Türk anavatanına gelen 1.600 göçmen bizler ki Tuzla’ya çıkınca Türk bayraklarını gözyaşlarımızla ısladık. Büyük Ata’mıza sonsuz dualar ettik. Her zaman var ve sağ olsun. Daha vapurdayken binlerce okka ekmek, küfelerce zeytin getirildi. Tuzla’ya çıkınca hepimiz güzel bir banyo yaptık ve sonra aşılandık. Bu konuda sıhhiye teşkilatına ne kadar teşekkür etsek azdır. Çadırlara girer girmez Kızılay bize tekrar ekmek dağıtarak sıcak çorbalar, etli fasulyeler ve kavurmalı pilavlar verdi. Muhtaç yoksullarımıza gocuk, elbise, çamaşır, çorap vesaire verdi. Hakikaten anamızın babamızın yuvasına geldiğimizi anladık. Gerek Kızılay’ı unutulmamacak bu hizmetinden ve gerek hastaneye yatırdığımız on beş kadar hastamızın hastanede gördüğü şefkatten dolayı Sıhhiye Vekaleti’ne sonsuz minnetler ve teşekkürler ederiz.”

Tan 10 Mayıs 1937, “Yeni Gelecekler İçin Hazırlık” başlığı ile “Bu yıl yurdumuza gelecek göçmenlerin iskân işi için hazırlıklar bitmek üzere. Bu yıl havaların kısmen fena gitmesi yüzünden göçmen nakliyatına ancak bu ay sonlarına doğru esaslı şekilde başlanacaktır. Vapurlarla gelecek göçmenlerden Anadolu’da iskân edilecek olanlar Tuzla’ya çıkarılacaklardır. Bunun için Tuzla’da büyük bir misafirhane binası inşa edilmektedir.

1936 yılında Romanya’dan gelen göçmenler.

Binada aşhaneler, yatma ve yıkanma yerleri vardır. Göçmenlerin sıhhi vaziyetleri için hususi tedbirler de alınmıştır. Bunun yanında Sıhhiye Vekâleti göçmenlerin yurdumuza beraber getirecekleri hayvanların korunması için göçmen çıkarılacak iskelelere büyük ahırlar inşa etmeyi kararlaştırmıştır. Böylece göçmenlerin yanlarında getirdikleri hayvanların telef olması önlenecektir.”

Tan 3 Haziran 1937, “25 Bin Göçmen Gelecek” başlığı ile: “Göçmen nakliyatı 15 Haziran’da başlayacaktır. Bu mevsim, Romanya’dan on beş bin ve Bulgaristan’dan da on bin göçmen gelecektir. Romanya’dan getirilecekler Marmara Ereğlisi’ne, Bulgaristan’dan getirileceklerin beş bini Urla’ya, iki bin beş yüzü Tuzla’ya, iki bin beş yüzü de Edirne’ye geçici olarak yerleştirileceklerdir.”

Tan 17 Ağustos 1937, “Bugüne Kadar 12 bin Göçmen Geldi” ve “Bunlar İçin 9.831 Ev Yaptırılıyor” başlıklarıyla: “Dobruca Türklerinin Türkiye’ye nakline dair olan Türk-Romen anlaşmasına göre Romanya’dan 15 bin, Bulgaristan’dan da 10 bin göçmen getirilecektir. Bulgaristan’dan gelenler karayoluyla gelmişlerse Edirnekapı’dan İstanbul’a girerek Tuzla’ya gönderilmektedirler. Denizyoluyla gelenler ise Urla’ya veya Tuzla’ya çıkarılmaktadır. Romanya’dan gelecekler Trakya vilayetlerine, Bulgaristan’dan gelecekler İzmir, Manisa, Aydın, Diyarbakır, Niğde ve Sivas’a yerleştirileceklerdir.”

Akşam gazetesi 30 Eylül 1937, “Tuzla’daki Kamp Yerine Sabit Evler Yapılacak” başlığı ile: “Tuzla’daki göçmen kamplarının sabit evler hâline getirilmesi için yapılan incelemeler bitmiştir. Evler yapıldıktan sonra hâlen kurulu olan çadırlar kaldırılacaktır. Şimdilik altı ev yapılması uygun görülmüştür. Bunlar ikişer yüz göçmenden bin iki yüz kişi alacak şekilde inşa edilecektir. Yeni evlerin planları yapılmış ve Sıhhiye Vekâleti’ne gönderilmiştir. Planlar tasdik edilir edilmez inşaat başlanacaktır. Evlere elli bin lira sarf edilecektir. Ayrıca Kızılay için bir yemekhane de inşa edilecektir.”

Tan 9 Kasım 1937, “Son Göçmen Kafilesi Geliyor” ve “Bu Sene Gelenler 20 Bini Geçti” başlıkları ile: “Bu yılın göçmen nakliyatı bir haftaya kadar Köstence’den getirilecek olan son kafiye ile bitmiş olacaktır. Son kısım bin beş yüz kişidir. *Nazım* vapuruyla bir hafta sonra limanımıza

getirilecekler ve Tuzla’dan orta ve doğu Anadolu vilayetlerine gönderileceklerdir.”

Akşam 9 Mayıs 1938, “Tuzla’daki Kampta Yeni Binalar Yapılacak” başlığı ile: “Bu sene getirilecek göçmenlerin büyük kısmı Anadolu’da iskân edilecektir. Bu münasebetle Tuzla göçmen kampının bugünkü yarı seyyar hâlinde bir an evvel kurtulmasına çalışılmaktadır. Kamp bugün çadırlardan mürekkeptir. Hâlbuki göçmen kamplarının her türlü sıhhi şartlara haiz sabit binalardan müteşekkil olması icap etmektedir. Esasen göçmen nakliyatı daha çok seneler devam edeceğinden Tuzla’da inşaat yapılması zaruri görülmüştür. Bu husustaki hazırlıkların tamamlanması Kocaeli vilayetine bildirilmiştir. Planlar hazır olduğunda pek yakında inşaat başlanacaktır. Kamp asgari yüz bin liraya çıkacağından inşaatın senelere taksimi suretiyle tamamlanması zaruri görülmektedir. Bu sene ayrılan tahsisatla inşaatın bir kısmı bitirilecek ve gelecek sene tamamlanmasına çalışılacaktır.”

Son Posta gazetesi 9 Eylül 1938, Habere göre; Romanya ve Bulgaristan’dan göçmen nakliyatı devam etmektedir. Varna hattına tahsis edilen *Nazım* vapuru ilk partide 1.600 göçmen, 1.300 hayvan, 400 ton eşya ve muhtelif ziraat aletlerinden ibaret yükünü Tuzla’ya boşaltmıştır. Köstence’den gelenler ise *Vatan* vapuru ile 1.650 göçmen, 1.200 hayvan, 300 ton eşya muhtelif ziraat aletleri getirmiştir. Göçmenler öncelikle Tuzla’ya getirilmekte, Tuzla’da dezenfekte edilip

sağlık kontrolünden geçirildikten sonra iskân edilecekleri yerlere gönderilmektedirler. Göçmen İdaresi göçmenleri tek bir elden iskân mıntıklarına göndermek için Tuzla'da büyük bir teşkilat kurmuştur.

Akşam 18 Temmuz 1939, "Bu Sene 15.400 Göçmen Gelecek" başlığı ile: "İstanbul İskân Müdürü Bay Reşat Tanyeri Tuzla'daki göçmen karargâhındaki incelemelerini bitirerek şehrimize dönmüştür. Bu seneki göçmenlerin 3.400'ü Romanya'dan, 12 bini de Bulgaristan'dan gelecektir. Bunlardan 3.400'ü geçen seneden tabiiyet muameleleri tamamlandığı hâlde yurdumuza getirilemeyen vatandaşlardır. Romanya anayasasına göre, bir vatandaşın tabiiyetini bırakması için mahkemenin karar alması lazımdır. Bu ise uzun zaman gerektirmektedir. Bundan dolayı Romanya'dan göçmen nakli işi hemen her sene uzatılmaktadır. Her sene olduğu gibi bu yıl da göçmenler sekiz seferde getirilecektir. Vekâlet bu işi için her sene 100-150 bin lira arasında vapur navlunu ödemektedir."

Son Posta 8 Eylül 1939, "Bulgaristan'dan göçmen nakletmekte olan *Nazım* vapuru dün Varna'dan limanımıza gelmiş ve Tuzla'ya geçmiştir. *Nazım* vapuru iki bin kadar göçmen, 700 çift hayvan ve çift aletleri getirmiştir. Bulgar hükümeti, son hadiseler dolayısıyla göçmenlerin beraberlerindeki hayvanlarla ziraat vasıtalarının Türkiye'ye getirilmesine evvela müsaade etmemiş, sefirimizin müdahalesi üzerine mesele halledilerek vapur Varna'dan ayrılmıştır."

Son Posta 9 Kasım 1939, "1939 yılı içinde Tuzla'ya Bulgaristan'dan 10 bin 100, Romanya'dan 1.500 göçmen, 1.100 sığır ve manda, 2.500 koyun gelmiştir. Gelen göçmenler Diyarbakır, Kayseri, Manisa, İzmir, Eskişehir ve Kocaeli vilayetlerine iskân edilmişlerdir."

Tan 3 Kasım 1939, "Bulgaristan'dan On Bin Göçmen Geldi" başlığı ile: "Bulgaristan'dan gelmekte olan göçmenlerin bu seneki nakliyatı bitmiştir. Bugüne kadar gelenlerin miktarı on bin kişidir. Romanya'dan göçmen nakliyatı da bu ayın 15'ine kadar bitmiş olacaktır. Son gelen kafilе lodos yüzünden Tuzla'ya çıkarılamamıştır. Gemide kalan bu kafilе bugün Tuzla'ya çıkarılacaktır."

Tan 12 Mayıs 1963 tarihli "4000 Göçmen Daha Geliyor" başlığı ile Varna ve Köstence'den getirilecek göçmenlerin Tuzla'ya çıkarılacakları haberini vermektedir. Bu da gösteriyor ki 1960'lı yıllarda Tuzla hâlâ Balkanlardan gelen göçmenlerin ilk durak yeri olmaya devam etmektedir.

Nüfusun arttırılması için hayata geçirilen bu faaliyetler semere verdi ve nüfus artışı ile övüldü. 1933 10. Yıl Marşı'nda dahi bu husus vurgulandı. "On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan" denildi. Nitekim 1927 yılında 13,6 milyon olan nüfus 1940 yılında 17,8 milyona ulaştı. Bu sayı yıllık ortalama yüzde 20,5'lik bir artışa tekabül eder ki bu önemli bir orandır. Bu süreçte Tuzla'nın da bir payı olması tarihsel anlamda bir değer ifade eder.

Atatürk Tuzla'da

Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'nin liderliğini yürütmek üzere, 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılmıştı. Üç sene süren Millî Mücadele yıllarından sonra ülke düşmanlardan temizlendi. Ardından İstanbul halkı, 1923 yılından itibaren, büyük kurtarıcıyı şehre davet etmeye başladı. Paşa, 1923 yılı Ocak ayında İzmir'e kadar gelip İstanbul'a uğramadan geri döndü. 6 Ekim 1923'te İstanbul'un kurtuluşu esnasında Paşa yine davet edilmişti, fakat ziyaret gerçekleşmedi. 1924 yılında ise *Hamidiye* gemisi ile Karadeniz'e gitmek üzere İstanbul önlerinden geçerken halk yine ısrarla Paşa'yı şehre davet etmişti. *Hamidiye* güvertesinden sahillere dolan binlerce insanı seyreden Mustafa Kemal Paşa, önceki yıl olduğu gibi, yine İstanbul'a uğramayacaktı. Bunun sebebi ne idi? Acaba Paşa İstanbul'a kırgın mıydı? Bu pek bilinemezse de Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a gelmekten alıkoyan önemli bir sebep olduğu aşikârdı. Şüphesiz güvenlik endişesi bunda önemli bir rol oynamıştı. Dolayısıyla İstanbul'a gitmesi bir süre gecikecektir.

Mustafa Kemal Atatürk 1925 yılında da bir yurt gezisine çıktı. Ankara'dan trenle hareket ettikten sonra, 22 Eylül 1925 tarihinde İzmir'den *Reşitpaşa* vapuru ile Mudanya'ya geldi. Mudanya'ya İstanbul'dan bir heyet de gelmişti. Atatürk heyet üyelerini kabul etti, görüştüler. Atatürk heyet üyeleri kendisini İstanbul'a davet edince onlara şöyle hitap etti: "... İstanbul'u ziyaret

etmeyi çok isterim. Bu arzumun gerçekleşmesinde doğrusu bugüne kadar çok gecikmeler oldu. Bunun sebepleri kolaylıkla izah edilebilir. İnşallah bu sebeplerin ortadan kalkmasıyla İstanbul ve İstanbulluları da ziyaret etmek bahtiyarlığına kavuşacağım."

Sonraki dönemlerde de Mustafa Kemal Atatürk İstanbul'a davet edildi. Bu davet ancak 1927 yılında sonuç aldı. Nitekim 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılan Paşa buraya tekrar ancak 8 yıl sonra, 1 Temmuz 1927 tarihinde geldi. Bu tarih, eski İttihatçılar tarafından Mustafa Kemal Atatürk'e yapılması planlanan İzmir suikastı girişiminin (Haziran 1926) sonrasına denk düşer. Bu suikast girişimi vesilesi ile muhalif kesime önemli bir darbe vurulmuştu ve ancak bundan sonra İstanbul güvenli hâle gelmişti.

1927 yılındaki bu ilk ziyaret vesilesi ile Atatürk trenle İzmir'e kadar gelmiş, oradan denizyolu ile İstanbul'a gitmişti. Dolayısıyla Tuzla'dan geçmedi. Atatürk'ün İstanbul'a ikinci seyahati 5 Haziran 1928'de oldu. Bu defa trenle Haydarpaşa'ya kadar gelmişti. Yol boyunca istasyonlarda halkın coşkun tezahüratları ile karşılandı. Ankara'dan yola çıkan Atatürk'ün özel treni İzmir'de durdu. Burada, başta Meclis Başkanı Kâzım Paşa olmak üzere, kendisini karşılamaya gelen zevatla birlikte İstanbul'a hareket etti. Bütün güzergâh boyunca halk, öğrenciler ve askerler istasyonları doldurmuş, Atatürk'ün hususi trenini selamlamışlardı. Tren İzmir'den sonra durmayarak öğleden sonra saat üç buçukta Haydarpaşa

Mustafa Kemal Atatürk'ün Tuzla'yı ziyareti.

İstasyonu'na vardı. Tuzla İstasyonu'ndan da geçen tren burada durmamakla birlikte Atatürk istasyonda toplanan halkı selamlamıştı.

Atatürk 1929 yılında İstanbul'a yaptığı üçüncü seyahatinde, 6 Ağustos'ta, Tuzla'ya da uğrayacak ve trenden inerek istasyonda bekleyen Tuzlalılarla sohbet edecektir.

Bununla ilgili olarak *Cumhuriyet* gazetesi 7 Ağustos 1929 tarihli nüshasında "Dün Sevgili Gazimize Kavuştuk" başlığı altında şunları yazmıştır:

İzmit'ten Tuzla'ya kadar bütün istasyonlarda halk, mektepliler ve kıtaat mevki almışlardı.

Halk alkışlıyor, mektepliler "Yaşasın Gazimiz" diye haykırıyorlardı, Hereke'de Gebze Kaymakamı Ragıp Bey trene bindi. Diliskelesi'nde bir

bahriye müfrezesi üç defa "Şa şa şa" diye en büyüğümüzü selamladı. Hereke Fabrikası namına Gazi hazretlerine güzel bir buket takdim etti. Gebze'de Reisicumhur Hazretleri tren hareket ederken pencerede görünerek halkın alkışlarına iltifatla mukabelede bulundular ve kıtaata merhaba asker hitabıyla taltif buyurdular.

Tuzla'daki İstikbal Merasimi: Vali Muhittin Bey'le Kolordu Komutanı Şükrü Naili ve Cumhuriyet Halk Fırkası Müfettişi Hakkı Şinasi Paşalar hususi bir trenle sabahleyin Tuzla'ya gitmişlerdi. Reisicumhur Hazretleri hususi trenleri Tuzla'da durunca, Eskişehir'den sonra ilk defa olarak bu istasyona indiler.

Sevgili halaskarımız, gri bir kostüm, aynı renkte bir boyun bağı ve sarı bir iskarpin giymişlerdi.

Evvela Şükrü Naili Paşa'nın elinden tutarak gayet mültefitane:

— Nasılsınız Paşa? Ne var ne yok! diye sordular. Sonra Vali Bey ile Hakkı Şinasi Paşa'nın ellerini sıkarak:

— Nasılsınız Vali Bey? Nasılsınız Hakkı Şinasi Paşa? Afiyettesiniz ya... demişlerdir.

Büyük kurtarıcı müteakiben istasyondaki kıtayı teftiş etmiş, 'Nasılsınız asker? Merhaba asker.' hitaplarına hep bir ağızdan 'Sağ olun Paşamız' cevabını almışlardır.

Sevgili Gazi istasyondaki hanımların önünden geçerken:

— Siz nasılsınız hanımlar? Afiyette misiniz? diye sormuşlardır. Hanımlar gözyaşları arasında;

— Sağlığınıza duacıyız Paşamız, diye cevap vermişlerdir.

Gazi hazretleri çocukların önünde durarak bazısına isimlerini sormuşlardır. Çocuklardan biri, isminin Mustafa olduğunu söylemiş, Gazi hazretleri de bu yavrucağı — Sen benim ismimi almışsın... diye okşamışlardır.

Reisicumhur Hazretleri halkın coşkun alkışları arasında vagonlarına avdet etmişler, bir koltuğa otururlarken İstanbul'dan gelen İstanbul heyetine hitaben:

— En nihayet işte beni İstanbul'a getirttiniz, demişlerdir.

Tuzla'dan Pendik'e kadar vagonun salonunda oturmuş, gazetecilerin de salona girmelerine müsaade olunmuştur. Gazi hazretleri bu esnada gazete fotoğrafçıları tarafından müteaddit resimlerinin

alınmasına müsaade buyurmuşlardır. Bir aralık söz sıcaklara intikal etmiş, Büyük Gazi "Ankara da çok sıcak" demişlerdir.

Atatürk'ün Tuzla'ya uğradığı bu seyahati 7 Ağustos 1929 tarihli *Milliyet* gazetesi ise şu şekilde aktarmıştı:

İzmit'ten Hareket. İzmit'ten sonra trenin uğradığı bütün istasyonlar, hıncahınçtı. Büyük Reisi selamlamak için ağaçlara, evlerin damlarına çıkarak oradan mendil sallayan, 'Yaşa Gazi' diye bağırانlar vardı. Reisicumhur Hazretleri candan gelen tezahürata vagonun pencerelerinde görünerek mültefit selamlarla mukabele ediyorlardı. Gazi Hazretleri kül rengi ince bir yazlık elbise ve koyu kahverengi iskarpin giyinmişlerdi. Çok neşeli ve pürsıhhat görünüyorlardı. Derince'de istasyon önünde toplanan ahalinin alkışlarına pek samimi surette mukabelede bulundu. Kezalik Tavşancıl, Dil iskelesi, Tütünçiftliği istasyonlarında da yüzlerce kadın erkek halaskârımızı dakikalarca alkışlamış ve iltifata mazhar olmuşlardır.

Tren 09.07'de Tuzla'ya varmıştır. Gazi Hazretleri Tuzla'da katılan heyetle birlikte kompartımanlarına binmişler ve özel bir lütuf ile gazetecileri de oturdukları salona kabul eylemişlerdir. Bu esnada yanlarında Vali Muhittin, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Salih (Bozok), Nuri (Kütahya), Safvet (Kocaeli), Moskova sefirimiz Hüseyin Ragıp, Kâtip-i Umumileri Tevfik, Matbuat Umum Müdürü Ercüment Ekrem Beyler ve diğer bazı zevat bulunuyordu.

Tuzla Köyünün Kentleşmeye Başlaması

Tuzla'da Belediye Teşkilatı Yeniden Kuruluyor

Tuzla her ne kadar uzun yıllar köy statüsünde kalmış ise de bulunduğu konum itibarıyla bir sahil kasabası olup her zaman büyümeye ve gelişmeye açık bir niteliğe sahipti. Böyle olduğu içindir ki Tuzla halkının zaman zaman yetkililere başvurarak belediye teşkilatı kurulmasını talep ettikleri malumdur. Hatta Osmanlı döneminde bu arzularına kavuşmuş olmakla beraber mübadele sonrasında bu niteliğini kaybetmişti. Ama halkın bu talebi her zaman için geçerli olduğundan girişimde bulunmaktan vazgeçemeyeceklerdir.

25 Mart 1931 *Son Posta* gazetesinde “Tuzla’ya Dair” başlığı ile çıkan Necmi adlı kişinin yazdığı okuyucu mektubu, o dönemin Tuzla’sı hakkında fikir vermektedir. “Efendim; İstanbul’a pek yakın ve enginarları ile meşhur Tuzla denilen şirin bir köy vardır. Bu köyde yakın zamanda köy kanunu tatbik edilerek eski belediye teşkilatı lağvedilmeden evvel köyün pek şirin ve temiz bir hâlde olduğunu, her sene içme sularına gittiğim vakit görürdüm. Köy Kanunu tatbik edileliden beri de yine gidiyorum. Fakat eski şirinlik kaybolmuş, pislik ve bakımsızlık kaim olmuştur. Köyde âdetta hiçbir teşkilat yok desem yalan söylemiş olmam. Ne fırka teşkilatı ne de sair cemiyetler şubesi mevcut değil. Hâlbuki bu köye senede

enginar, fasulye vesaire sebzelerden 20-30 bin lira varidat gelirmiş. İşte bu kadar varidat getiren bu köy bugün iyi bir hâlde değildir. Sokakları pis, içilecek suyu yok, geceleri zifiri karanlık içinde. Köy Kanunu gereğince iki senede bir muhtar seçimi yapılmaktadır. Burada bu sene muhtarın müddeti sona ermiş, yeni teşekkül eden Cumhuriyet Halk Fırkası nahiye heyeti idaresi çalışkan ve münevver kimselerden seçilen aday listesini Gebze kazası Cumhuriyet Halk Fırkası idare heyetine göndermiş. Aradan bir ay geçtiği hâlde cevap gelmemiş. Bugün Mart çıkıyor, yeni seçilen heyetin Mart’ta işe başlaması kanun hükümlerinden olduğu hâlde hâlen eski heyet vazifede bulunmaktadır.”

Bu arada 21 Şubat 1932’de *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazı, Tuzla için yeni bir gelişmenin haberini verir gibidir. Buna göre; “Şehir Meclisi dün ikinci başkan vekili Necip Bey’in riyasetinde toplanmıştır. Tuzla köyünün Kartal kazasına bağlanması uygun olacağı hakkında makam teskeresi okunmuş ve mülki encümenine havale edilmiştir.”

Tuzla’nın İstanbul’a dâhil olması ile daha kolaylıkla kentleşmesine imkân sağlayacak bu gelişme Tuzlahları heyecanlandırmış olsa bile kısa süre sonra aslının olmadığı anlaşılacaktır. Nitekim, *Son Posta* gazetesindeki 3 Nisan 1932 tarihli “Tuzla Şehir Hududu Dahiline Alınmayacak” başlıklı haber bu yönde bir bilgi vermektedir. “Mezbaha gelirlerini artırmak maksadıyla Mecidiyeköyü gibi Tuzla’ya kadar olan sahanın da şehir

hudutları dâhiline alınacağı hakkında bir şayiadan bahsediliyordu. Bu hususta dün tahkikat yaptık ve bu haberin sadece bir şayiadan ibaret olduğunu öğrendik. Belediye reis muavini bunu tekiş ettiğı gibi daimi encümen azasından Şerafetin Bey de şunları söylemiştir:

— Bugün İstanbul belediye hududunun genişliğinden ve dağınıklığından şikâyetçiyiz. Tuzla geçenlerde şehir meclisinin bir kararıyla Kartal'a ilhak edilmişti. Son şayia bundan çıkmış olsa gerektir. Yoksa Tuzla'nın şehir hududu dâhiline alınması tasavvur bile edilmemiştir.”

1932 yılı Mayıs ayında *Son Posta* gazetesi Tuzlalı bir okuyucunun kısa mektubuna yer vermiştir. M.Ş. imzalı yazı “Son Yağmurlar Tuzlaya Bereket Aşıladi” başlıklı olup o yılların Tuzla'sı için bir fikir vermektedir. Yazı şöyledir: “Tuzla (Hususi) - Bizim köy Gebze kazasına bağlıdır. Köy deyiş geçmeyiniz, burada tamam 400 ev vardır. Toprağımız çok mahsuldardır. Fakat bu sene kış mevsiminin şiddetli geçmesi yüzünden enginar mahsulü zarar görmüş ve geç kalmıştır. Şimdiki hâlde motorlarla sevkiyat başlamış bulunuyor. Son günlerde yağın yağmurlar fasulye ve enginarlara bereket aşılamiştir. Köylümüz bu cihetten memnun, fakat sokakların hâlinde gayrimemnundur. Sokaklar pislik içindedir. Her tarafta gübre yığınları vardır. Köyümüzün bir çöpçü arabası, iki tane de çöpçüsü olduğu halde faaliyetsizlik yüzünden temizlik işleri iyi gitmiyor.”

11 Şubat 1934 tarihinde saat 19.45'te Tuzla'da bir yangın çıktı. Tuzla o dönem itibarıyla

Kocaeli'ye bağlıydı. Yangın, mübadillerden Fırıncı Mehmet Efendi'nin evinde çıktı. İlk planda müdahale edilemediğı için Mehmet Efendi'nin evi, ayrıca diğere beş ev ve iki samanlık tamamen yandı. Bir süre sonra yetişen Kartal ve Pendik itfaiyelerinin gayretiyle yangın daha fazla yayılmadan söndürüldü.

Akşam gazetesinin 1935 yılı 10 Nisan tarihli nüshasında Tuzla'da Gençlerbirliği kulübünün kuruluşundan bahsedilmektedir. Buna göre: “Tuzla (Hususi) - İçme suları ile şöhet kazanmış Tuzla, İstanbul'un bir mahallesi addedilecek kadar yakın bir yerde deniz kıyısında kâin 350 haneli ve 2.000 nüfuslu güzel bir köydür. Tuzla gençleri Gebze kaymakamı Bay Osman'ın irşadı ile Tuzla halk Fırkasında bir Gençlerbirliği kurmuşlardır. Bu birliğin açılması resmî merasimle yapılmış, Kaymakam Bay Osman güzel bir söylev söylemiştir.”

1935 yılı Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanıp ilk defa aday olacakları ve oy kullanacakları genel seçimlere denk gelmiştir. Bu vesile ile Tuzlalı kadınlar da bir faaliyet içine girmişlerdir. 16 Aralık 1935 tarihli *Milliyet* gazetesi “Tuzla Kadınları ve Saylav Seçimi” başlığı altında bu faaliyetlere yer veriyor. Haber şöyle: “Bayanlarımızın saylav seçilmesi hakkında çıkan kanunun verdiği sevinçle Tuzla bayanları da Halk Fırkası'nın önderliği altında bir toplantı hazırlayarak dün gece köy mektebinin salonuna birikteler. Bu toplantıya köyün bütün bayan ve bayları gelmişlerdi. Gelenlere çaylar ikram edildi.

Müstakil ve kadın namzedler Halkta seçim alâkasını son dereceye çıkardı, herkes cumayı bekliyor

Muallim İhsan Şerifle Nezihe Muhittin de namzedliklerini
koydular - İlk defa sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir?

Yeni sayılabilecek namzedleri muallim İhsan Şerif, sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir? Bu sorulara cevap olarak muallim İhsan Şerif ve Nezihe Muhittin'in namzedliklerini koydukları bir fotoğrafı göstermektedir. Fotoğrafta muallim İhsan Şerif, Nezihe Muhittin ve diğer namzedler yer almaktadır.

Yeni sayılabilecek namzedleri muallim İhsan Şerif, sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir? Bu sorulara cevap olarak muallim İhsan Şerif ve Nezihe Muhittin'in namzedliklerini koydukları bir fotoğrafı göstermektedir. Fotoğrafta muallim İhsan Şerif, Nezihe Muhittin ve diğer namzedler yer almaktadır.

Yeni sayılabilecek namzedleri muallim İhsan Şerif, sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir? Bu sorulara cevap olarak muallim İhsan Şerif ve Nezihe Muhittin'in namzedliklerini koydukları bir fotoğrafı göstermektedir. Fotoğrafta muallim İhsan Şerif, Nezihe Muhittin ve diğer namzedler yer almaktadır.

Yeni sayılabilecek namzedleri muallim İhsan Şerif, sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir? Bu sorulara cevap olarak muallim İhsan Şerif ve Nezihe Muhittin'in namzedliklerini koydukları bir fotoğrafı göstermektedir. Fotoğrafta muallim İhsan Şerif, Nezihe Muhittin ve diğer namzedler yer almaktadır.

Sokak Fırkasına kadın namzedlerinden doktor Fatma Şahir, ortada muallim İhsan Şerif, hocasının arkasındaki merasiminde talebelerinin omuzlarında alınmış bir resmi, solda müstakil

lerden Nezihe Muhittin

Fırka namzedlerinden doktor Şahir

Ahmed ve ressam Şevket

Yeni sayılabilecek namzedleri muallim İhsan Şerif, sayılabilecek kadınlarımız kimlerdir? Bu sorulara cevap olarak muallim İhsan Şerif ve Nezihe Muhittin'in namzedliklerini koydukları bir fotoğrafı göstermektedir. Fotoğrafta muallim İhsan Şerif, Nezihe Muhittin ve diğer namzedler yer almaktadır.

varan talim haya -
tında bilerece genç
muallim yetiştirilmiştir. Talebesine kendisini çok sevdiğini söylediği için mekteb müdürlüğüne tahsis edilmiştir.

Nezihe Muhittin

de namzed

Eski Kadın birliği reisi muharrir ve muallim Nezihe Muhittin de dün müstakil İstanbul meş'ulüne namzedliklerini koymuştur. Yeni kadın namzedi dün bu hususta birer son

4 senedir Halk Fırkasına bağlı olan ve prensiplerine tamamen sadıktır. Önder Atatürk'ün eserleri meş'ulde çalışmaktadır. Düşündüm ki ben işlerimin birini başlamak için daha sınırlı imkanlar sağlanabilir.

Mesela bu fırka hükümet işlerinde, kendi esas programını tatbik edeceklerdir. Böylece tatbik edilmiş meseleler ile ilgili çok uğramış, benim gibi çok saadim bir yurtdaşı hususî muallim vardır. Fırkasın çok sınırlı, fakat daha geniş ve kendi yollarından teşkilatını yapacak bir usul olarak namzedliğini koyuyoruz.

Program koymuyuz. Çünkü fırka programında herşey vardır. Bu memleket kadınlık için ne lazımsa feragatle hepini yaptım. 24 senelik mesaim meydana. Sonra benim mübellî mekteplerde okuttuğum talebeler var. Hepine nasıldır yurd aşkını verdiğimi herkes bilir.

Kütahya meş'uluğu

Son dakikada haber verdiğime göre (4/Şubat beşinci sayı)

Cumhuriyet gazetesi 6 şubat 1935.

Daha sonra mektebin başmuallimi Nadir Gündüz tarafından 'kadın hukuku' konulu bir konferans verildi. Bu konferansta eski Türklerde bayanların yeri anlatıldı. Ve Mutlakiyet çağları ile Meşrutiyet ve Cumhuriyet çağları arasında mukayese dayanan bir tartışma yapıldı. Herkes Ulu Önder Atatürk'e karşı taşan, dökülen bir sevinç bağılılığı ile bunu çok alkışladı. Bu haftadan başlayarak her perşembe akşamı böyle yararlı toplantılar yapılması kararlaştırıldı."

Geçen yıllar içinde Tuzlalıların belediye talepleri devam etmiştir. *Son Posta* 25 Haziran 1935

tarihli "Tuzlalılar Belediye Teşkilatı İstiyorlar" başlıklı haberinde yine bu konuya değinmiş ve Tuzlalı M. Can imzalı okuyucu mektubuna yer vermiştir: "Geçenlerde halkın sesi sütununuzda Tuzlalıların derdine dair bir yazı okudum. Bu yazı beni alakadar etti. Sayılan dertlerin bu kadarlık olmadığını düşündüm. Eksik ihtiyaçların en esaslısını bildirmek isterim. Tuzla Pendik'e 10 kilometre, İçmeler'in 5 kilometre uzağında, sahil boyunda 400 haneli şirin bir köydür. Kuruluşu bir plan üzerinden yapılmıştır, sokakları gayet muntazamdır. Köyün dört yanını zeytin ağaçları, arazisini İstanbulluların yediği enginar bahçeleri kaplamıştır. Mahsul bu sene çok iyi çıktı. Ve iyi fiyatlarla satılması yüzünden yetiştiriciler memnun oldu. Bundan başka köydeki birçok mahsulün hele Tuzla İçmelerinin faydası büyüktür. Fakat buna rağmen köy büyük bir ihmale uğramıştır. Suları kesilmiş, yolları bozulmuş, bazı yerler harap olmuştur.

Senelerden beri muhtarlıkla idare edilen köyümüzde bütün noksanlık, bir başın imar işine, bakıma hasredilmemesidir. Geçenlerde kaymakamımız köyümüze gelmiş, bütün noksanlıkları, bozuklukları görmüş ve alakadar olmuştur. Köyümüzün nüfusu belediye teşkilatına müsaittir. Şu hâlde Tuzla'da bir belediye teşkilatı, bir belediye reisi niçin olmasın? Vilayete yapılan dilekten başka valimizin nazarı dikkatini celp ederiz."

Tuzlalıların yoğun talepleri netice verecek ve 1936 yılında Tuzla'da belediye teşkilatı kurulacaktır. Bununla ilgili olarak *Son Posta* gazetesinin 4 Nisan 1936 tarihli ve "Tuzla'da Belediye Teşkilatı

Yapıldı” başlıklı yazısı şöyledir: “Yakın zamana kadar köy teşkilatı ile idare edilen Tuzla’nın bundan böyle belediye teşkilatı ile idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan seçimde 989 seçmenden 759’unun verdiği rey ile aşağıdaki zevat belediyeye aza olmuşlardır: Hüseyin Gazinocu, Salim Gürsoy, Mustafa Sarıdoğan, Habip Yılmaz, Mustafa Ören, Mustafa Nalband, Bayram Sevindik, Yunus Mümin, İbrahim Sezer, Abdullah Ural, İlyas Aras, Musa Marangoz. Çoktan beri beklenen belediye teşkilatı sayesinde Tuzla’nın bayındırlık bakımından çok ilerleyeceği umulmaktadır.”

Belediye olduktan sonra Tuzla ihtiyaçlarının daha çok dikkate alındığı içme suyu getirilmesinden anlaşılmaktadır. *Tan* 28 Temmuz 1937, “Tuzla’ya İçme Suyu Getiriliyor”: “Kocaeli Valisi Hamit Oskay yanında vilayet Nafia Müdürü İsmail olduğu hâlde Tuzla’ya gelmiş, su meselesi ile meşgul olmuştur. Neticede, 3 kilometreden topçu alayına gelen suyun Tuzla’ya getirilmesi için temaslarda bulunulmuş, belediyeye de bu yolda lazım gelen emirler verilmiştir. Halk içme suyu ihtiyacının temin edilmiş olmasından dolayı memnundur. Hamit Oskay deniz kenarında oturan Tuzlalıların denizciliğe önem vermeleri lüzumundan da bahsetmiş ve bir yüzme yarışı tertip etmiştir. Birinci, ikinci ve üçüncü yavrulara mükâfatlar vermiştir. Vali, bir müddet sonra tekrar gelip deniz yarışları tertip edeceğini söylemiştir.”

Yine o yılların Tuzlasından bir etkinlik haberi: *Son Posta* 11 Nisan 1938. “Dün Tuzla’da Eğlenceli Müsabakalar Yapıldı”: “Muhtelif harplere

giren Kahraman 31. Topçu Alayı’nın şanlı tarihi anlatıldı ve parlak bir geçit resmi yapıldı. 31. Topçu Alayı’nın sancak verilme yıl dönümü ve şeref töreni dün Tuzla’da kutlanmıştır. Merasime saat 10’da alayın takdimini takiben çalınan İstiklal Marşı ile başlanmıştır. Marştan sonra en kıdemsiz subay Asteğmen Şinasi Peker alayın tarihçesi hakkında bir konuşma yapmıştır. Alayın düşmanı İzmir’de denize döktükten sonra İnegöl’e geldiğini bilahare de Tuzla’ya nakledildiğini söylemiştir. Konuşmalardan sonra geçit resmi yapılmış, manej müsabakaları yapılmıştır. Öğleden sonra ise 100 metre, 400 metre koşu, güreş, bayrak yarışı, elma müsabakası, çuval yarışı, halat çekme ve yumurta yarışı yapılmıştır. Ödül kazanan askerlere çeşitli hediyeler verilmiştir. Bundan sonra erler millî oyunlar oynamışlar, bu oyunlara alay komutan ve subayları da iştirak etmişlerdir. Hep birlikte söylenen Topçu Marşı ile merasim sona ermiştir.”

Tuzla’nın Kocaeli’den Ayrılıp İstanbul’a Bağlanma Süreci

Tuzla’da belediye teşkilatı kurulduktan sonra halkın dile getirdiği diğer bir istek de Kartal’a, dolayısıyla İstanbul’a bağlanma arzularıydı. Tuzlalılar uzun bir süredir Kartal’a bağlanma taleplerini dile getirmekteydiler. Nitekim 8 Ocak 1940 tarihli *Akşam* gazetesinde çıkan bir haberde bu istek kamuoyu ile paylaşılmıştır. Gazeteye göre bu isteğin gerekçesi şöyledir: “Kocaeli vilayeti Gebze kazasına bağlı Tuzla, Aydınlı, Orhanlı ve

Tepeören köylerinin halkı umumiyetle çiftçilik ve bahçıvanlıkla geçinirler. Bu köylerde yetişen mahsuller, öteden beri Kartal'daki sebze piyasasına getirip satılmakta ve buradan Adalar'a Kadıköy'e ve tren güzergâhındaki diğer sayfiye yerlerine sevk edilmektedir. Bu köyler Tuzla Demiryolu İstasyonu'na yakındırlar. Hâlbuki kaza merkezi olan Gebze bu köylere çok uzak geliyor. Kaza merkezinde hükümet dairesinde veya mahkemede işi olanlar bir hayli vakit kaybetmekte ve Gebze'de han köşelerinde, kahvehanelerde gecelemedirler. Bu zorluğu göz önüne alan dört köy halkı aralarında hazırladıkları bir mazbata ile Dâhiliye Vekâlet'ine başvurmuşlar ve köylerinin Kartal'a bağlanmasını rica etmişlerdir. Dâhiliye Vekâleti, bu köylerin dileklerini esas itibari ile yerinde bulmuştur. Vekâletten gelen emir üzerine Kartal kaymakamı Bahir Özbak yakında bu köylerde inceleme yapacak ve durumu valiliğe bildirecektir. Vekâlet incelemeler sonucunda bu köylerin Kartal'a bağlanmasına karar verirse İstanbul vilayeti sınırları dört köy ilave edilmek suretiyle genişleyecektir.”

Benzer şekilde *Tan* gazetesi de Tuzlalıların talebini dile getirmiştir. 25 Ocak 1940 tarihli bir haberde şöyle yazmaktadır: “Gebze kazasına bağlı Tuzla, Orhanlı, Tepeören ve Aydınli köyleri halkı, köylerinin Kartal kazasına bağlanması hakkında resmî müracaatta bulunmuşlardır. Bu köylerin halkı ekseriyetle bahçıvan oldukları için bütün mallarını Kartal'daki hale getirip satmaktadırlar. Burada hükümet nezdindeki işlerini de

takip edebileceklerinden Kartal'a bağlanmaları ticaret bakımından olduğu kadar resmî noktadan da faydalı olacaktır.”

Tuzla ve diğer köyler ahalisinin bu taleplerinin yerine gelmesi hayli uzun bir zaman gerektirecektir. Arada geçen yıllar içinde incelemeler sürecektir, bu arada Kocaeli vilayeti Tuzla ve Aydınli köylerinin vilayetten ayrılmasına karşı çıkacaktır. Nitekim Vilayet idare kurulu, 3 Haziran 1952 tarihi itibariyle bir rapor hazırlamıştır. Raporda Aydınli köyünün Gebze'ye 14 kilometre, Kartal'a 18 kilometre mesafede olduğundan söz edilmektedir. Tuzla ise Gebze'ye 13 kilometre, Kartal'a 18 kilometre mesafededir. Bu köylerin Gebze ile aralarındaki ulaşımı güçleştirecek hiçbir engel de yoktur. Ayrıca Aydınli köyünü Gebze'den geçen Ankara-İstanbul asfaltına ve Tuzla Tren İstasyonu'na bağlayacak şose yol inşası tamamlanmak üzeredir. Bu iki köyün ekonomik ilişkilerinin İstanbul ile daha sıkı olduğu ileri sürülebilirse de, İstanbul vilayeti ile ekonomik münasebeti olan yerler sadece bu iki köy değil, bütün Marmara havzası, Trakya ve hatta bütün İstanbul ile ticari ilişki içindedir. Bu durum idari anlamda bağlılığın değişmesi için bir sebep teşkil etmez. Zaten söz konusu iki köy otuz seneden beri Gebze'ye bağlı olduklarından aynı statünün devam etmesi uygun olacaktır.

Buna karşılık İstanbul vilayeti genel meclisi 17 Şubat 1953 tarihli kararında; Tuzla ve Aydınli köylerinin Kartal kazasına çok yakın mesafede olup, ticari ve ekonomik faaliyetler bakımından

hâlen bağlı oldukları vilayete göre İstanbul ile münasebetleri çok daha fazladır. Bu sebeple İstanbul'a bağlanmalıdırlar şeklinde görüş belirtmiştir. İki vilayetin farklı görüşte olmaları sebebiyle karma bir kurulun gözetiminde Tuzla ve Aydınlı'da halk oylaması yapılmıştır. Oylama neticesinde Tuzla ve Aydınlı halkının Kartal'a bağlanma arzusunda buldukları, 4 Haziran 1953 tarihli raporla bakanlığa bildirilmiştir. Bakanlığın incelemesinin tamamlanmasıyla birlikte 2 Ocak 1954 tarihi itibarıyla Tuzla ve Aydınlı köylerinin İstanbul vilayeti Kartal kazası merkez nahiyesine bağlanmalarına karar verilmiştir.

Sonraki süreçte, bilahare Tuzla'nın mahallelerini oluşturacak Orhanlı ve Tepeören köyleri de Gebze'den ayrılarak Kartal ilçesine bağlanmıştır. Esas itibarıyla bu iki köy de bir süredir Kartal'a bağlanma arzusunu dile getirmekteydiler. Karar alınırken şu tarz bir gerekçe oluşturulmuştu: "İstanbul vilayeti genel meclisinin 19 Aralık 1952 ve idare kurulunun 17 Aralık 1953 tarihli kararlarında; Kartal sınırlarına çok yakın mesafede olan, ekonomik ve ticari ilişkileri bakımından İstanbul ile alakaları kendi ilçe ve vilayetlerine nazaran daha fazla bulunan Orhanlı ve Tepeören köylerinin Kartal kazasına bağlanması uygun bulunmuştur. Kocaeli vilayeti idare kurulu ve genel meclisi ise farklı bir görüş beyan etmiştir. Buna göre; "Tepeören Gebze'ye 12 kilometre, Kartal'a 18 kilometre mesafededir. Aynı şekilde Orhanlı Gebze'ye 10 kilometre Kartala 15 kilometre mesafededir. Bu iki köy halkının Kartal'a bağlanma

arzusu gösterdikleri anlaşılıyor ise de, bu köylerin idari bağlılıklarının değiştirilmesinin onlara bir katkı ve gelişme sağlayamayacağı gibi gerek idari gerekse ekonomik anlamda bir fayda temin etmeyeceği açıktır. Hâl böyle olunca Orhanlı ve Tepeören köylerinin eskiden olduğu gibi Gebze kazasına bağlılıklarının devam ettirilmesi daha uygun olacaktır." İstanbul ve Kocaeli vilayetlerinin farklı bakış açılarını değerlendiren içişleri bakanlığı halkın arzusunu da dikkate alarak Orhanlı ve Tepeören köylerinin Kartal ilçesine bağlanmasına 1 Haziran 1954 tarihi itibarıyla karar vermiştir.

Tuzla'da Sanayi Gelişiyor

Tuzla'nın 1954 yılında Kocaeli'den ayrılıp İstanbul'a bağlanması belde için bir değişim ve dönüşüm vesilesi olmuştur. Bu dönemden sonra Tuzla'da yatırım anlamında da önemli gelişmeler yaşanacaktır. Sözünü ettiğimiz yatırımların en önemlilerinden biri Tuzla Cip Fabrikası'nın açılması olmuştur.

Gerçekten de o dönemde böyle önemli bir sanayi tesisinin kurulması ile yerel halkın çalışma imkânları genişlemiş, aynı zamanda insanların sahip oldukları arazilerin değeri artmıştır. 1954 yılında tarım alanında kullanıma da uygun olan cip modellerinin üretimi için Tuzla'da fabrika kurulma çalışmaları başlamış, inşaat ve üretim sürecinin tamamlanması ile 25 Nisan 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in de katıldığı görkemli bir törenle ilk araçlarını piyasaya çıkarmıştır.

Cip Fabrikası'nda aynı zamanda kamyon ve arazi aracı üretimi de yapılmıştır. Fabrika Amerikalı Willys Overland Motors firması ile Türk Verdi Limited Şirketi'nin ortaklığı ile kurulmuştur. Bir özel sektör teşebbüsüdür. ABD'den parçalar hâlinde getirilerek cipler üretiliyordu. Sonrasında askerî cip üretimi de yapılmıştır. Fabrika üniteleri üç ana ve bunları destekleyen yardımcı kısımlardan oluşmaktaydı. İmalat atölyesinde otomobil parçaları imalatı yapılmaktadır. Montaj atölyesinde otomobil montajları son şeklini almaktadır. Tamir atölyesinde montajı yapıлып alıcıya teslim edilen araçların garanti süreleri içinde yaptığı arızalar giderilmektedir. Yardımcı bölümler olarak demirhanede fabrikanın ihtiyacı olan demir aksam üretilmektedir. Marangozhanede montajı yapılacak araçların ahşap kısımları üretilmektedir. Elektrik bakım kısmında ise araçların elektrik aksamı hazırlanmaktadır. Bunların yanında fabrikanın sosyal tesisler kısmı da vardır ki, buralarda çalışanların dinlenmesine yönelik salonlar, yemekhane ve lojmanlar yer almaktadır. Fabrika hem deniz kıyısında hem de tren yolunun çok yakınında bulunduğundan kurulum şartları açısından elverişli bir konuma sahiptir.

Tuzla Cip Fabrikası'nın açılışı vesilesi ile yapılan tören görkemli olmuştur. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in törene katılması açılışa

Tuzla'da 1954 yılında kurulan Cip Fabrikası.

verilen önemin bir göstergesidir. Tören için hazırlanan davetiyeye baktığımızda şu tarz bir program uygulandığı görülür: Tören tarihi: 25 Nisan 1956. Tören alanına giriş, Tuzla Uçaksavar Okulu nizamıye kapısında gerçekleşecektir. Saat 12.00 itibarıyla öğle yemeği yenecek, 15.00'te fabrika sahasında toplanılarak tören gerçekleştirilecektir. Saat 16.00'da açılış yapılarak fabrika gezilecektir. Saat 17.15'te dökümhanenin temel atma töreni yapılacaktır. Saat 18.00'de ise misafirhanede düzenlenecek kokteyl ile açılış töreni sona erecektir.

Açılışı ile ülkenin ihtiyaç duyduğu araçları üretmeye başlayan cip fabrikası, aynı zamanda Tuzla halkı için de bir istihdam imkânı doğurmuştur.

1969 yılı itibarıyla fabrikada 400 işçi ve mühendis çalışmaktadır. Başlangıçta üretimin yerlilik oranı yüzde iki iken bu rakam giderek artmış, yüzde elliyi geçen oranda yerli malzeme kullanılarak üretim devam etmiştir. 1986 yılında fabrika, TSK'ya devredilmiş ve "T-Model" isimli proje ile yerli üretim cipler üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Fabrikada 2006 yılına kadar her türlü ihtiyaca yönelik olarak yaklaşık 15 farklı türde binlerce cip üretilmiştir.

Fabrikanın Tuzla'nın gelişimine bir diğer katkısı ise Tuzla yolunun onarılması, turistik tesislerin gelişmeye başlaması, yeni bir iskele, sahil yolu ve rıhtımın yapılmasıdır.

10 Mayıs 1958 tarihinde, Tuzla'nın Bozalan ve Değirmenbayırı Mevkii'nde serbest bölge kurulmasına hükümetçe karar verilmiştir.

Tuzla'nın çehresini değiştiren ve bir köy olmaktan çıkarak giderek bir sanayi kenti olmasını sağlayan tesislerden biri de porselen fabrikasıdır. Fabrika 9 Mayıs 1963 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün de katıldığı bir törenle açılmıştır. Gelişmeleri aktaran 10 Mayıs 1963 tarihli *Hürriyet* gazetesi şunları yazmıştır: "Tuzla Porselen Fabrikası dün saat 11'de, şehrimizde bulunan Başbakan İsmet İnönü tarafından işletmeye açılmıştır. Bir müddetten beri tecrübe imalatı yapan, memleketin bu en büyük ve modern porselen fabrikası, bu suretle, dünden itibaren tam kapasite ile çalışmaya başlamıştır.

Merasimden sonra, Başbakan'a ve davetlilere tesisler gezdirilirken ham maddeden, mamul

Başbakan İnönü dün, Tuzla'daki porselen fabrikasının açılışında hazır bulunmuş, gece de Ayşe Erden ile Lâcin Ökmen'in, Perapelas'taki düğününe gitmiştir. 26 yaşındaki gelin, emekli Orgeneral Fuat Erden'in kızı, 30 yaşındaki damat ise eski Başbakan Yardımcılarından Mümtaz Ökmen'in oğludur. Lâcin Ökmen halen Tuzla'daki jip fabrikasının müdürüdür. Resimde, (soldan sağa) Mevhibe İnönü, Ayşe Erden, İsmet İnönü ve Lâcin Ökmen görülmüyor. (Foto: HA)

Tuzla Porselen Fabrikası açıldı

25 milyon liraya malolan fabrikada yılda 3200 ton porselen imal edilecek

Tuzla Porselen Fabrikası dün dan işletmeye açılmıştır. Bir saat 11 de, şehrimizde bulunan müddettenberi tecrübe imalatı Başbakan İsmet İnönü tarafın- (Devamı: Sa. 7, Sü. 2 de)

hale geçinceye kadar, imalatın bütün safhaları gösterilmiştir.

Türkiye'nin dâhili ihtiyacını tamamen karşılayabilecek ve ithalata hiç lüzum bırakmayacak kapasitede kabul edilen bu modern fabrikanın, umumi tesis projesi, üç kısım üzerinden tertip

Tuzla'da 1963 yılında kurulan porselen fabrikası.

edilmiş ve bunlardan, şimdilik porselen sofa, çay ve kahve takımları ve kısmen de, elektrik ve laboratuvar porselen takımlarının imaline başlanmıştır. Sermayesini teşkil eden 25 milyonun sadece 12 milyonu, makine aksamına harcanmış ve bununda yüzde 60'ı döviz olarak harice ödenmiştir.

Bildirildiğine göre, mamul bakımından ithal malı ayarında olan ve fiyat bakımından da ondan yüzde 10 daha aşağıya satılan mamuller, bol miktarda piyasaya verilmeye başlanmıştır. Otel tipi kalın tabakların düzinesi, ebatlarına göre 30-50 lira arasında satılmaktadır.

İstanbul Porselen Sanayi Anonim Şirketi'nin kuruculuğu altında meydana getirilen bu fabrika, Haydarpaşa'ya 34 kilometre mesafede, Tuzla Demiryolu İstasyonu'nun yanında, 90 bin metrekareye yaklaşan bir sahayı kaplamaktadır. 25 milyon liraya mal olan fabrikada yılda 3.200 ton porselen imal edilecektir.”

Gazetenin haberine göre; çiçekli ve yaldızlı kahve fincanlarının düzinesi 30, aynı cinsteki çay takımı 50, boylarına göre, dekorlu ve çiçekli vazolar da 450 kuruş ile 12,5 lira arasında satılmaktadır.

Bir zamanlar Porselen ve Çip Fabrikalarının olduğu bölge.

Tuzla'nın kalkınma ve gelişmesinde öncü rollerden birini oynayacak Tersane'nin kurulması da önemli bir aşamadır. 1969 yılında Yüksek Planlama Kurulu, Tuzla'da Aydınli Limanı'nın özel sektör için gemi yapım sanayi alanı olarak belirlenmesinin uygun olacağı şeklinde bir rapor hazırladı. Raporda Bayındırlık Bakanlığı'nın yaptığı araştırma ve etütlere göre Aydınli Limanı gelişmeye çok elverişli bir arazi hüviyetine sahipti. Buraya tersane yapılması hâlinde şahıslara ait bazı arazilerin istimlak edilmesi gerekecekti. Hazine'ye ait araziler ise belirli bir bedel karşılığında Bayındırlık Bakanlığı'na devredilecekti. İstimlak edilecek sahada lüzumu halinde yol, su, elektrik, kanalizasyon, deniz taraması, deniz ve göl

dolgusu gibi alt yapı işlemlerini Bayındırlık Bakanlığı yerine getirecekti. Altyapı tesisleri tamamlandıktan sonra, bu bölgede uzun vadeli plan ve yıllık program hedeflerine uygun olarak tersane tesisleri kuracak olan özel sektöre Bakanlar Kurulu'nun tespit edeceği esaslar dâhilinde devir işleri yapılacaktı.

Bu yıllarda İstanbul'un Haliç kıyısını sanayi işletmelerinden temizlemek, diğer taraftan da İstinye ve Beykoz'da yer alan küçük ölçekli tersanelerin şehir dışına taşınması hedefleniyordu. İşte bu düşünce çerçevesinde özel sektör tersanelerinin Tuzla'ya nakli söz konusu oldu. 1980'lerden itibaren Gemi İnşa ve Yan Sanayi Bölgesi'ne dönüşen Tuzla-Aydınli Koyu'na Haliç, Tophane, İstinye, Beykoz ve diğer yerlerde gemi inşa, tamir ve bakımı ile uğraşan tersaneler taşınmaya başladı.

Tuzla tersaneler bölgesinin havadan görünümü. (Depo Photos)

1982 yılının sonunda 36 özel tersaneden 11'inin parsel yerinin belirlenmesi, 2 tersanenin kısa sürede Tuzla'ya nakledilmesi söz konusu idi. Buna göre Haliç, Beykoz, Ortaköy, Büyükdere ve Kavak'ta faaliyetine devam eden 23 tersane nakil için bakanlığa başvurmuşlardı. Tersanelerin taşınması için 1,5 milyar liralık fon oluşturulmuştu. 1993 yılında ise 26 tersane Tuzla'ya taşınmış ve faaliyete geçmiştir. Yan sanayi tesisleri de tersane civarlarına yerleşmeye başlamıştır.

Bu dönemde işçiler çoğunlukla Tuzla bölgesinde oluşan mahallelere yerleşmişler ve Gebze, Kartal, Pendik civarında karayolu ve demiryolu ile ulaşım sağlayabilecekleri mesafelere yerleşmişlerdir. Böylelikle bir tersane mahallesi olan Kasımpaşa'nın yerini Tuzla ve çevresi almıştır. Tuzla tersaneler bölgesi yakınlarında bir dairede 10

kadar kişinin kaldığı bekâr evleri de geçici işçilerin barındığı yerlerdir. Taşeron firmanın işçiler için sağladığı fakat kirasını işçilerin ödediği evler, özellikle talebin arttığı zamanlarda daha sık görülmektedir. Bekâr evlerinin yoğun olduğu alanların yakınlarında bir takım hizmet kolları da faaliyete geçmiştir. Diğer taraftan bu tarz bir yerleşimin meydana getirdiği sıkıntılar da yaşanmıştır.

Tuzla Tersanesi'nde 2002-2008 yılları arasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sektör tam anlamıyla dünya pazarının gemi inşası konusundaki yükselen dalgasından yararlanmış ve kapasitesinden fazla sipariş almıştır. Tersaneler bu siparişlerin doğurduğu yeni ihtiyaçlarla birlikte kapasitelerini yükseltmek, teknolojik yatırımlar

Tuzla tersaneleri

yapmak, daha fazla işçi kullanmak ve yeni üretim mekânları yaratmak zorunda kalmışlardır. İstanbul'un dönüşümü ile Tuzla'daki emlak ve arazi fiyatlarında önemli bir artış olmuştur. En büyük üretim, yan sanayi katkısı ve istihdam Tuzla'da gerçekleşmiştir. Zira 2008 yılı itibarıyla en fazla istihdam 19.672 kişi ile Tuzla Tersaneler Bölgesinde bulunmaktadır.

Tuzla Ekseninde İstanbul ve Kocaeli Vilayetleri Arasında Sınır Tartışmaları

Tuzla, İstanbul'un doğudaki en uç noktası ve Kocaeli ile sınırda olması hasebiyle tarih boyunca idari anlamda İstanbul ve Kocaeli arasında gidip gelmiştir. Bu durum beraberinde sınır

tartışmalarını da getirmektedir. Nitekim 1971 yılında Tuzla Belediyesi ile Gebze Belediyesi ve Aydınlı köyü ile Gebze Belediyesi arasında bu tarz bir sınır tartışmasının örneğini görüyoruz. Bölgede Çayırova Bahçivanlık Okulu açılınca her iki belediye de okulun beldelerine sağlayacağı katkıyı düşünerek kendi sınırlarına dâhil olmasını istemişlerdir. Akabinde yine Çayırova'da Arçelik Fabrikası kurulunca sınır tartışması daha da alevlenmiştir.

Diğer taraftan İstanbul ili Kartal merkez bucağına bağlı Aydınlı köyü ile Kocaeli'ye bağlı Gebze merkez bucağı arasında da sınır tartışmaları söz konusuydu. 1 Eylül 1971 tarihli bir kararname ile bu beldelerin sınırları belirlenmişti. Öncesinde ise hem İstanbul hem de Kocaeli vilayetlerinin

görüşleri alınmıştı. İstanbul vilayeti “Aydınlı, Tuzla, Tepeören ve Orhanlı köylerinin önceden Kocaeli vilayetine bağlı iken bu köylerin İstanbul’a bağlanma isteklerinin kabul gördüğü ve gerekli kanuni sürecin tamamlandığını” belirtmiştir. İhtilaflı olduğu düşünülen Şekerpınar-Aydınlı köyü arasında Akkilise Deresi’ni takiben Tahtaköprü bir sınır teşkil etmektedir. Bu sınırın değiştiğine dair hiçbir vesika da yoktur. Ancak Çayırova Bahçivanlık Okulu yapılan bir teklif çerçevesinde Gebze ilçesi sınırları içinde kalmıştır. Hâlen de Gebze-Tuzla sınırını teşkil eder. Aydınlı-Tuzla sınırının ise Gebze ile bir ilişkisi yoktur. Sonuç olarak tapuda da tasdik edildiği üzere belirtilen yerlerdeki gayrimenkullerin tamamının Aydınlı köyüne ait olması hasebiyle yeni bir sınır belirlenmesine ihtiyaç olmayıp mevcut sınır aynen korunmalıdır” şeklinde görüş belirtmişti.

Kocaeli vilayetinin görüşleri ise şöyleydi: Gebze-Tuzla sınırı Deniz ve Türk Otomotiv Endüstrisinin (TOE) bulunduğu noktadan başlayıp, kuzeye doğru İstanbul-Ankara asfaltını kesmekte ve zaten orada karayolları idaresince İstanbul ve Kocaeli illeri hududunu gösteren bir levha bulunmaktadır. Kartal’a bağlı Aydınlı köyü ile Kocaeli’ne bağlı Gebze Belediyesi sınırı için denizden itibaren Türk Otomotiv Endüstrisi’nin (TOE) denizle birleştiği yer başlangıç olmak üzere oradan Taşçesme Sultançayırı kenarı beton yolu takiben Ankara asfaltındaki iki vilayetin sınırını belirleyen levhaya, kuzeye devamla Umurdere ve dereyi takiben İstanbul-Kocaeli il sınırına giden yol temel alınmalıdır.

Her iki vilayetin görüşlerinin farklı olması üzerine iki mülkiye müfettişi bölgede inceleme yapmıştır. Bu vesile ile geçmişe doğru uzanarak gelişmelere değinilmiştir. Buna göre aslında Aydınlı Kocaeli’ne bağlı iken Gebze ile arasında kesinleşmiş bir sınır yoktu. Akkilise Deresi’ni takiben Tahtaköprü bir sınır gibi kabul ediliyordu. 1942 yılında Gebze Tuzla Aydınlı Akkilise ve Darıca’dan 3.500 dekar arazi istimlak edilmiş ve Çayırova Bahçivanlık Okulu kurulmuştu. Bundan sonra 1946 yılında Aydınlı köyü muhtarlığının tasvibi alınarak Gebze Belediye Meclisi bir sınır belirlemişti. Fakat bu sınırın tasdik edilmesine dair belge yoktu. 1948 yılında Çayırova Bahçivanlık Okulu, Gebze Belediyesi hudutları arasına alınınca sınırda bazı değişiklikler olmuştur. 1954 yılında Aydınlı İstanbul vilayetine bağlandı. Bu durumda Çayırova Bahçivanlık Okulu ve Arçelik tesislerinin bir kısmı İstanbul bir kısmı ise Kocaeli sınırları içinde kalmıştı. Hâl böyle olunca doğacak birtakım sıkıntılar akla geldi. Mesela ülke ölçülerine göre 3.000 işçi çalıştıran Arçelik Fabrikası hangi vilayet sınırları içinde kalırsa daha uygun olurdu. Grev, lokavt, işgal gibi işçi-patron münasebetlerinden doğabilecek olayların önüne geçilebilmesi hangi ile bağlandığı takdirde daha kolay çözülebilirdi. İktisadi ve ticari faaliyetler açısından da meseleye bakılmalıydı. Ayrıca çizilmesi düşünülen sınırla Tuzla Belediyesi’nin de ilgisi varsa incelemede bu hususun da dikkate alınması gibi başlıklar öne çıkıyordu.

Sonuçta 1 Eylül 1971 tarihinde alınan kararla sınır tespiti yapıldı. Buna göre; TOE Fabrikası'nın yanında denizden başlayıp (TOE Fabrikası Kocaeli de kalacak şekilde) Ankara-İstanbul asfaltına çıkan beton yol, bu yolun Ankara-İstanbul asfalt yolunu kestiği nokta, buradan Ankara-İstanbul asfaltını güneydoğuya takiben Arçelik tesislerinin çevre duvarlarını takiben duvarların Sazderesi ile birleştiği nokta tespit edilmiştir. Bu karar verilirken tarafların karşı taraf sınırları içinde kalan genel ve özel haklarının saklı tutulduğu da belirtilmiştir.

Aydınlı köyü muhtarlığı belirlenen bu sınıra itiraz ederek dava açtı. Nitekim Danıştay 21 Mayıs 1973 tarihinde verdiği kararla “tespit edilen sınırların belirli noktaları ihtiva etmediği” gerekçesiyle itirazı kabul etti. Danıştay “arazi üzerinde değişmez, tabii ve sabit noktalar Arçelik tesislerini çeviren duvarın sınır çizgisi olarak belirlenmesinin kabul edilemeyeceğini” vurgulamıştı. Anlaşıldığı üzere buradaki anlaşmazlığın temel sebebi Arçelik Fabrikası'nın hangi ilin sınırları içinde kalacağıydı.

Bundan sonra iki il arasındaki sınırların yeniden belirlenmesi çalışmaları başladı. Her iki il den gelen heyetler kendilerine göre tespitler yaptı. Sonuçta İstanbul heyeti sınırın denizden başlayarak kuzeye doğru devam eden Sazderesi olarak belirlenmesini önerdi. Kocaeli heyetinin önerisi ise şöyleydi. “Deniz kıyısında Türk Otomotiv Endüstrisi'nin (TOE) bulunduğu noktadan başlayıp, asfalt yolu takip eden, TOE Kocaeli sınırlarında

kalmak üzere İstanbul-Ankara asfaltına ulaşan, oradan batıya doğru 300 metre giderek eski Tuzla yolunun İstanbul-Ankara asfaltından başladığı noktaya, Tavşantepe'nin doğusundan geçip bu yolu kuzeye doğru takiben Umur Deresi üzerindeki köprü batıda kalmak üzere devam eden yolun Şekerpınar'a doğru takiben Şekerpınar-Aydınlı yolunun kesiştiği nokta olarak sınırın çizilmesi uygundur.”

Söz konusu öneriler İstanbul ve Kocaeli il idare kurullarınca incelendi. 1974 yılı Mayıs ayı itibarıyla her iki vilayetin görüşleri İçişleri Bakanlığı'na iletilmişti. Bakanlık vilayetlerin farklı öneriler getirdiklerini görünce bu defa merkezden bir heyetin bölgede inceleme yapmasına karar verdi. Merkez heyetinin incelemeleri de uzun sürdü. Her iki vilayetin argümanları üzerinde çalışıldı. Sonuçta üç temel unsur belirlendi. Buna göre; 1) 1971 yılında belirlenen Tuzla-Gebze belediye sınırları değişmemeliydi. 2) Arçelik tesisleri bütün bölümleri ile Kocaeli sınırlarında kalmalıydı. 3) Tuzla-Gebze belediye sınırlarının bitiminden başlayan sınır Güzeltepe-Gebze sınırı bitim noktasına ulaşmalıydı.

Bu genel çerçeve belirlendikten sonra sınır tespiti şöyle yapıldı: Tuzla-Gebze belediyeleri sınırı: TOE Fabrikası'nın güneyinde denize en yakından başlayıp bu fabrikayı Kocaeli sınırında bırakarak beton yola ulaşan ve beton yolu takiben bu yolun Ankara-İstanbul asfalt yolunu kestiği nokta. Aydınlı köyü-Gebze Belediyesi sınırı için: Tuzla-Gebze sınırının bitim noktası olan beton

yolun Ankara-İstanbul asfalt yolunu kestiği kuzey kenarındaki noktadan en kısa mesafe ile Arçelik tesislerini Kocaeli sınırında bırakarak, Umurdere Köprüsü'ne giden yola çekilecek hat -buradan bu yolu takiben bu yolun Güzeltepe "Akkilise-Akkese" köyünden gelen yolu kestiği noktaya buradan kuzeydoğuya doğru Güzeltepe köyüne giden yolun, "Tuzla-Gebze sınırının bitim noktası olan beton yolun, İstanbul-Ankara asfalt yolunu kestiği kuzey kenarındaki nokta ile Güzeltepe-Gebze sınırının bitim noktası olan Tavşantepe doruğunda teşekkül eden 33.96 gradlık açının kuzey kenarını belirten" mevhum hattı kestiği noktaya ve buradan mevhum hattı takip ederek bu hattın Saz deresini kestiği noktada biten çizgidir, deniliyordu. Son olarak da "Aydınlı köyü-Gebze Belediyesi sınırının esasını teşkil eden bu yolun değişmezliği 33.96 gradlık bir açıyla tespit edildiği gibi, Umurdere yolu kavşağından Sazderesi'ne kadar olan yol parçasının kadastro bakımından da yol olarak kabul edilmesi, söz konusu yolun değişmezliğini bir kere daha teyit eden ikinci bir garanti olmaktadır" denilmekteydi. Böylece İstanbul- Kocaeli sınırı 9 Aralık 1976 tarihi itibarıyla belirlenmiş oluyordu. Fakat bu da tartışmalara yol açacak ve süreç devam edecektir. Çünkü verilen karar 1971'de kabul edilip Danıştay tarafından iptal edilen sınırları temel almıştır. Fakat 1971 sınırlarının aynen kabul edilmesinin nedenleri açık bir şekilde ortaya konulmamıştır. Nitekim Aydınlı köyü muhtarlığının 1977 yılında yeniden itirazı söz konusu olmuş ve Danıştay

1976 kararını da 1978 yılında iptal etmişti. Dolayısıyla Danıştay'ın iptal kararı da göz önünde bulundurulmak suretiyle konunun yeniden işlenerek hazırlanacak dosyaların gönderilmesi her iki valilikten istenmiştir. İstanbul 1981, Kocaeli ise 1983 itibarıyla görüşlerini iletmislerdir. Anlaşıldığı üzere her iki vilayet de eski bakış açılarını devam ettirmektedirler. Konuyu inceleyen merkez kurulu öncelikle şu husus üzerinde durmuştur. Haritalara bakıldığında iki tarafın da üzerinde anlaşıldığı mevkiler olduğu gibi anlaşmazlık mevkileri de vardır. Nitekim E-5 karayolu esas alındığında buradan yolun güneyine yani Marmara denizine kadar olan kısım için bir ihtilaf yoktur. İhtilaflı kısımların incelenmesi sonucunda Aydınlı köyü ve Tuzla Belediyesi ile Gebze Belediyesi arasındaki sınır 1984 yılı itibarıyla şöyle belirlenmiştir: Kuruçeşme sırtından geçen E-5 karayolu üzerinde bulunan Yanıkağıl Tepesi'nden Kuruçeşme'ye çekilen düz hattın uzantısının Marmara Denizi'ni kestiği noktadan başlayarak, buradan Kuruçeşme'ye çekilen düz hat, buradan Yanıkağıl Tepesi'ne çekilen düz hattın E-5 karayolunu kestiği noktaya, buradan Kocaeli istikametine doğru uzanan yolu güney kenarından izleyerek Sazderesi ile kesiştiği noktadaki köprüye çekilen hat, buradan Sazderesi talveg hattını kuzeye doğru izleyerek 1.285 metre uzaklıktaki taş menfezde son bulan hat. Bu bilgileri edindiğimiz Cumhuriyet arşivi kayıtlarında 1984 yılı sonrası için bir ihtilaf görünmediğine göre tespit edilen bu sınır hâlen geçerliliğini korumaktadır.

Son Dönem Tuzla'sına Kısa Bir Bakış

Tuzla uzun yıllar boyunca köy statüsünde kalmıştır. 19 Haziran 1987'de Pendik, Kartal'dan ayrılarak ilçe yapılırken Tuzla da Pendik'e bağlanmıştır. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi ve Tuzla 27 Mayıs 1992'de Pendik'ten ayrılarak müstakil ilçe oldu.

1980'lerin sonuna kadar balıkçılık ve çiftçiliğin bir arada sürdürüldüğü Tuzla'da sanayinin gelişmesiyle çiftçilik önemini kaybetti. Eğitim faaliyetleri açısından oldukça gelişmiş olan Tuzla, üniversiteleri, fakülteleri, liseleri, askeri okulları ve diğer birçok eğitim kurumunu bünyesinde bulunduruyor.

Tuzla ilçesinin 2017 yılı nüfusunun İstanbul ili nüfusu içerisindeki payı yüzde 1,68'tir. 2021 yılına gelindiğinde bu pay yüzde 1,80'e çıkmıştır. Beş yıllık süreçte Tuzla nüfusunun il içerisindeki payı sürekli olarak artış göstermiştir. Son beş yıla ait İstanbul nüfusu incelendiğinde, il nüfusunun 2017 ile 2019 yılları arasında artış gösterdiği görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise İstanbul nüfusunda bir önceki yıla göre düşüş gözlemlenmiştir. Beş yıllık periyotta Tuzla ilçesinin nüfusu ise sürekli olarak artış göstermiştir.

Hâlihazırda Tuzla'nın toplam nüfusu, 2023 verilerine göre 293.604'tür. Tuzla özellikle sanayileşmeye bağlı olarak göç alan bir ilçe konumundadır. Bu kapsamda Tuzla'da yaşayanların hangi vilayetlerin kütüğünde kayıtlı oldukları bilgisine baktığımızda oldukça ilginç bir manzara ile karşılaşmaktadır. Buna göre, yüzde 9,3'ü İstanbul'a, geri kalanı ise diğer vilayetlere kayıtlıdır.

Tuzla'da İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl, 2023¹

Nüfusa Kayıtlı Olunan İl	Miktar	Nüfusa Kayıtlı Olunan İl	Miktar	Nüfusa Kayıtlı Olunan İl	Miktar
İstanbul	27.428	Konya	2.708	Kırşehir	1.213
Giresun	14.912	Ankara	2.668	Tekirdağ	1.115
Samsun	13.672	Nevşehir	2.585	Adıyaman	1.098
Erzurum	12.195	Yozgat	2.574	Manisa	1.092
Kastamonu	11.708	Bayburt	2.556	Çanakkale	1.054
Ordu	10.349	Karabük	2.528	Siirt	1.022
Tokat	9.333	Şanlıurfa	2.436	Kırıkkale	1.019
Trabzon	9.009	Elazığ	2.415	Osmaniye	946
Erzincan	8.842	Balıkesir	2.314	Kırklareli	875
Sivas	8.409	Tunceli	2.304	Edirne	841
Bingöl	8.401	Afyon	2.267	Aydın	811
Kars	7.603	Bursa	2.255	Denizli	803
Sinop	7.293	Bilecik	2.067	Antalya	796
Çankırı	6.626	Eskişehir	2.065	Isparta	776
Sakarya	5.816	Bartın	2.034	Kütahya	767
Bitlis	5.668	Kayseri	2.033	Batman	696
Rize	5.129	Kahramanmaraş	1.996	Yalova	610
Ağrı	4.485	Düzce	1.930	Aksaray	590
Gümüşhane	4.370	Adana	1.898	Uşak	576
Zonguldak	3.868	Hatay	1.860	Kilis	557
Muş	3.758	İzmir	1.811	Karaman	492
Van	3.662	Artvin	1.661	Muğla	432
Ardahan	3.628	Bolu	1.583	Burdur	278
Kocaeli	3.284	Mardin	1.547	Hakkâri	213
Malatya	3.238	Mersin	1.490	Şırnak	212
Diyarbakır	3.236	Gaziantep	1.334		
Amasya	3.058	İğdır	1.324		
Çorum	2.938	Niğde	1.261		

1. Bu bilgileri temin ettiğim Deniz Harp Okulu Dekanı Prof. Dr. Cemalettin Şahin'e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Osmanlı Arşivi

BOA, C.DH, no.222/1196

BOA, C.BLD, no.137/6825

BOA, AE.SAMD, no.120/11757

BOA, AE.SAMD, no.138/13464

BOA, ŞD, no.818/6

BOA, ŞD, no.818/22

BOA, DH.MKT, no.561/17

BOA, DH.EUM.AYŞ, no.36/46

BOA, DH.İ.U.M., no.19-10/19-1

BOA, DH.İ.U.M., no.19-9/1-77

BOA, DH.İ.U.M., no.20-23/14-30

BOA, ŞD, no.833/22

BOA, ŞD, no.2902/11

BOA, Y.PRK.ŞH, no.2/53

BOA, CML, no.108/4773

BOA, Y.PRK.ZB, no.29/36

BOA, Y.PRK.ZB, no.29/7

BOA, Y.PRK.ZB, no.29/18

BOA, Y.PRK.ZB, no.27/60

BOA, DH.MTK, no.1097/59

BOA, BEO, no.1891/141769

BOA, BEO, no.884/66263

BOA, ŞD, no.136/44

BOA, KB.MA.FE., no.2/18

BOA, AE.SMHD, no.116/9817

BOA, A.MTK.U.M. no.372/15

BOA, İE.ENB, no.5/41

BOA, İE.SM., no.30/3150

BOA, AE.SMST, no.115/12540

BOA, AE.SMST, no.74/5495

BOA, C.İKTS, no.6/270

BOA, ADVN.SMHM, no.48/931

BOA, İ.EV., no.67/7302

BOA, TS. MA, no.148/18

BOA, TS. MA, no.1258/67

BOA, İE.ŞKRT., no.4/325

BOA, İ.EV., no.61/6664

BOA, C..EV., no.47/2344

BOA, C..EV., no.248/12361

BOA, ADVN.SMHM, no.3/1260

BOA, DH.MTK, no.1096/92

BOA, AE.SAMD, no.183/17772

BOA, AE.SAMD, no.188/18211

BOA, AE.SOSM, no.17/1152

BOA, ŞE, no.8/6

Cumhuriyet Arşivi

No.030.11.1/368.41.12

No.030.11.1/243.1.4

No.030.11.1/245.22.9

No.030.18.1.2/240.64.7

No.030.18.1.2/149.25.17

No.030.11.1/440.84.16

No.030.11.1.0/587.1.14

Basılı Kaynaklar

Afyoncu, Fatma - Şahin, Şeyma, *Beş Yıl Süren Esaret İstanbul'un İşgal Günleri (1918-1923)*, İstanbul 2024.

Ahmet Mithat, *Sayyâdâne Bir Cevlân İstanbul Çevresinde Bir Av Gezintisi*, sadeleştiren Suat Batur, İstanbul 2016.

Akandere, Osman, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar," *Selçuk İletişim*, cilt 2, sayı 1, s. 124 - 136.

Akdemir, Refiye Nevra, *Birikim, Kriz ve Mekânsal Çözüm Tuzla Tersaneler Bölgesi ve Yalova Tersaneler Bölgesi Örnekleri*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eylül 2014.

Anıl, Alev, *Tuzla'nın Mekânsal Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1997, 5. Baskı, c.I-III, s.229.
- Ateş, Hacer. "Koca-İli Türkmenlerinin Rumeli'nin İskânına Katkıları". *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 62, Kasım 2023, s. 1-46.
- Bakar, Bülent, "Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 23, yıl 2009, s. 13-58.
- Bekman, Büşranur, "Üsküdar'ın İdari Olarak Yeniden Yapılanması ve Mahalleleri (1845-1913) *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu XI Bildiriler Kitabı*, cilt 1.
- Düzgün, Mehmet Ali, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Muhtacın Maaşı Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Engin, Vahdettin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, İstanbul 2017.
- Engin, Vahdettin, *Rumeli Demiryolları*, İstanbul 1993.
- Eyice, Semavi, "Tuzla'nın Değirmenaltı Mevkiinde Bir Bizans Kalıntısı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, yıl 1973, sayı 5, s. 27-78.
- Güner, Zekâi, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İskân Politikası", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, yıl 2007, cilt 38, s. 10-15.
- Halaçoğlu, Neval Konuk, *İşgal Yıllarında Pendik*, İstanbul 2023.
- Halaçoğlu, Neval Konuk, *100. Yılında Pendik ve Mübadele*, İstanbul 2023.
- Kafalı, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, 2. Baskı, Ankara 2015.
- Karakaya, Enis, "Bizans Döneminde Bağdat Yolu Üsküdar-İzmit Arası", *Sanat Tarihi Yıllığı*, yıl 2012, s. 87-122.
- Kaynak, İhsan Seddar, "Haydarpaşa-İzmit Demiryolu ve İskelelerle İlişkisi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), s. 136-148.
- Kızıltan, Zeynep, "Pendik Höyük Kazıları", *Büyük İstanbul Tarihi*, cilt 1.
- Kurtaran, Uğur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences*, Sayı Number 8, Sonbahar Autumn 2011, 57-71.
- Öçalan, Muharrem "Sakarya- İzmit Yöresi Yerleşik Türkmenleri (Manav) Ağızlarında Ötümsüz Patlayıcı Ünsüz Değişmeleri", Erişim tarihi 12 Aralık 2024.
- Öndeş, Osman, *Modalı Vitol Ailesi*, İstanbul 2012.
- Özçelik, Mücahit, "Türk Kaynaklarında İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce Tahliyesi", *Bellekten*, cilt 76, Sayı: 276, s. 647-672.
- Özdemir, Mustafa, *Tuzla Tarihi*, İstanbul 2018. Sarıyıldız, Gülden, *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914*, Ankara 1996.
- Sofuoğlu, Adnan, *Millî Mücadele Döneminde Kocaeli*, Ankara 2006.
- Sofuoğlu, Adnan. "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli - Yalova - İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18, sayı 54, Kasım 2002, s. 795-814.
- Şükür, Rıdvan, *Chrysler Kamyon Sanayi A.Ş. 1962-2002*, Ankara 2021.

Şükür, Rıdvan, *Gebze Çevresinde Kırsal Yerleşim*, Ankara 2020.

Tosun, Hüseyin, "İtilaf Devletleri Son Birliklerinin 2 Ekim 1923 Tarihinde Türk Bayrağını Selamlayarak İstanbul'dan Ayrılışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9, 1993 Kasım, sayı 27, s. 627-652.

Ulugün, F. Yavuz, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, Kocaeli 2008.

Vurgun, Seda Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Bilecik

Bölgesi Manavlarının SosyoKültürel Hayatlarının Analizi", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, s. 490-508.

Yağşi, Şeyda, *Tuzla Bölgesi Ahşap Evler ve Korunmaları Üzerine Bir Araştırma*, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Gazeteler

Akşam, 10 Nisan 1935

Akşam, 21 Mayıs 1935

Akşam, 9 Haziran 1937

Akşam, 30 Eylül 1937

Akşam, 18 Temmuz 1939

Akşam, 23 Nisan 1937

Akşam, 22 Mayıs 1938

Akşam, 30 Ağustos 1935

Akşam, 30 Eylül 1937

Akşam, 9 Mayıs 1938

Akşam, 9 Ağustos 1940

Cumhuriyet, 21 Şubat 1932

Cumhuriyet, 26 Haziran 1933

Cumhuriyet, 27 Haziran 1933

Cumhuriyet, 1 Aralık 1936

Cumhuriyet, 4 Şubat 1928

Cumhuriyet, 11 Şubat 1928

Cumhuriyet, 12 Şubat 1928

Cumhuriyet, 29 Şubat 1928

Cumhuriyet, 7 Ağustos 1929

Milliyet, 7 Ağustos 1929

Milliyet, 2 Eylül 1929

Milliyet, 20 Ağustos 1933

Milliyet, 28 Eylül 1933

Milliyet, 16 Aralık 1935

Son Posta, 14 Kasım 1930

Son Posta, 22 Kasım 1930

Son Posta, 5 Ocak 1931

Son Posta, 25 Mart 1931

Son Posta, 3 Nisan 1932

Son Posta, 24 Mayıs 1932

Son Posta, 9 Haziran 1935

Son Posta, 9 Eylül 1938

Son Posta, 8 Eylül 1939

Son Posta, 9 Kasım 1939

Son Posta, 11 Nisan 1938

Tan, 9 Eylül 1935

Tan, 11 Eylül 1935

Tan, 30 Eylül 1935

Tan, 14 Mayıs 1936

Tan, 19 Ekim 1936

Tan, 10 Mayıs 1937

Tan, 3 Haziran 1937

Tan, 17 Ağustos 1937

Tan, 9 Kasım 1937

Tan, 3 Kasım 1939

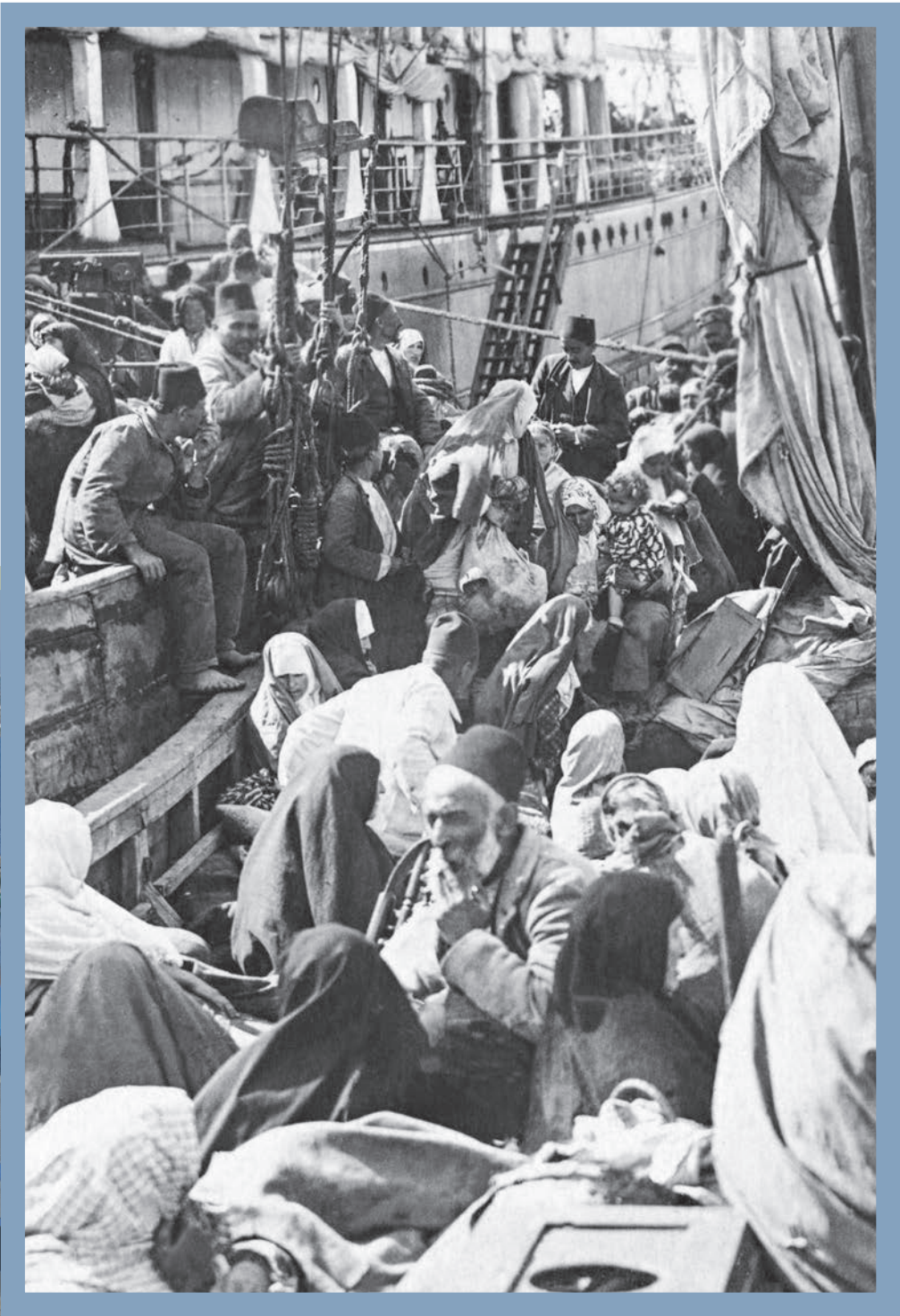
Tan, 12 Mayıs 1963

Tan, 28 Temmuz 1937

Mübadele ve Tuzla

İskender Özsoy

Mübadelenin Başkenti Tuzla

İSTANBUL’UN Anadolu Yakası’nda yarımada üzerine kurulu sınırlı ilçesi Tuzla’nın geçmişi Bizans dönemine dek gidiyor.

Uzak geçmişte Akritas diye anılan ve bu adı 18. yüzyıl başlarına kadar kullanılan Tuzla, Osmanlı belgelerinde “Niğde, nam-ı diğer Tuzla” ve “Yiğitli, nam-ı diğer Tuzla” diye geçiyor. Tuzla adı 1530 yılında yayımlanan 438 numaralı ve 937 (1530) tarihli *Muhassebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*’nde de kayıtlı.

Mübadelenin başkenti Tuzla, Osmanlı yönetiminde Hristiyanlarla birlikte az sayıda Müslüman’ın yaşadığı bir köydü. 1845 yılında Benanın, Aya İstrait, Aya Yani, Aya Todorı, Aya Dimitri adlarındaki beş mahallede 234 hane Hristiyan, bir mahallede 37 hane Müslüman yaşıyordu.¹

20. yüzyılın başlarında 450 haneli bir köy olan Tuzla’nın o yıllardaki Rum cemaati arasındaki diğer adı Alykai² idi. İzmir’in Foça ilçesinden gelen Rumlar, Akritas’a Alykai³ demişler.

İngiliz gazeteci Bruce Clark’ın “Değişen nüfus yapısıyla Batı Anadolu’nun mikrokozmosudur.” diye tanımladığı Tuzla’nın yakın zaman tarihi iki dönemde ele alınabilir: Rumların 1922’deki kaçışlarına dek olan dönem ile mübadele dönemi ve sonrası.

Tuzla’nın Rum cemaati arasındaki adının Alykai olduğunu belgeleyen mühür: Cemaatin Rum okulları/Tuzla (Alykai) 1895.

1. Özdemir, Mustafa, *Tuzla Tarihi*, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, Sayfa 40.

2. Alykai veya Alyki (αλυκή) Yunancada tuz, tuz çıkarılan yer, tuzla demek. Tuzla’da bugün MSÜ Deniz Harp Okulu’nun olduğu yarımada eskiden tuz elde edilen göl olduğu için Tuzla’nın adı o zamanlar Alykai imiş.

3. Bayazoğlu, Ümit, *Sayfiye Köyünden Sanayi Kentine. “Tuzla’dık, Ama Koruyamadık, Focus dergisi.*

Tuzla'da bugün bir mevkiye adını veren Ayios Dimitrios Manastırı'nın 1957 yılında denizden görünüşü.
(Fotoğraf: Akillas Millas. İskender Özsoy arşivi)

Bursa'daki Yıldırım Bayezid Vakfı'na bağlı bir köy olan Tuzla'nın mübadeleden önceki yıllarının tarihine bakalım.

Anastasios K. Yordanoğlu, *Kadıköy: Fetihden Lozan'a Kadar* adlı kitabında ahalisi Yunanca konuşan Tuzla hakkında şu bilgileri veriyor:

Tuzla'da dört kilise vardı. Agioi Theodoroi, Panayia Ton Isodion, Taksiarhes ve Aygios Dimitrios. Sonuncusu cemaat yokluğu nedeniyle kapalıydı. 21 Ağustos 1911 tarihinde yayımlanan fermanla Taksiarhes Kilisesi'ne çan kulesi yapılması için izin verilince kilisenin Yıldırım Bayezid Vakfı'na ait bir arsaya ferman olmadan izinsiz yapıldığı ortaya çıkmıştı. Çan kulesi kilisenin girişine yapılacak, dokuz metre yüksekliğinde olacaktı. Tuzla'daki dört kilisenin yanı sıra çevresinde geçmişe daha eski yıllara dayanan bazı dinî yapılar da şunlardı: Zoodohou Pigis: İstanbul yönüne doğru köye on

dakika uzaklığındaydı. Şapelini teşkil eden taş bina 1871 yılında restore edildi. Yakınında 300 çınar ağacı olan bahçesi ve cemaatin kiraladığı bir kır gazinosu vardı. Agiou Stefanou: Kubbeli Bizans yapımı. İoannou Vaptisti: Limana yakın, Darıca yönüne doğru beş dakika mesafedeydi. Küçük kiliseye 5-10 kişi sığıyordu. 29 Ağustos panayır günü idi ve o gün Tuzlalılar siyah üzüm ve siyah incir yemezlerdi.

Ari Çokona da Tuzla'nın kiliseleri hakkında şu bilgiyi veriyor:

Pendik Tuzla arasındaki Akritas Burnu, fetihden sonra İstanbul çevresinde Adalar dışında manastır bulduran tek bölgeydi. Panayia ve karaya 350 metre mesafede bulunan Ayios Andreas (Koç) Adası'ndaki aynı adlı manastır 19. yüzyıl sonlarında yıkıntılara dönüşmüştü. 20. yüzyıl başlarında bölgede sadece Ayios Dimitrios Manastırı faaliyettedir. 450 haneli Tuzla'nın

(Alykai) dört kilisesi Ayion Theodoron, Taksiarhon, Iso-dion ve Ayios Dimitrios idi. Köy dışında Ayios Dimitrios Şapeli ile Zoodohos Piği, Ayios Stefanos, Ioannis o Vaptistis ve Ayia Irini ayazmaları vardı.⁴

12 odası, 300 yıllık tahta haç ilk Hristiyanlık yıllarından kalma tahtı ve Bizans'tan miras *İnci*'li olan⁵ manastır mübadelede Kavala'dan gelen iki aileye verildi. Ailenin ikinci kuşak çocukları, yıllarca ev olarak kullanılan bu manastırda doğdu. Ancak yıllara dayanamayan manastır yıkıldı. Bahçesi 1990'lı yıllarda gazino olarak kullanıldı.

Tuzla'nın Adalar tarafındaki Ayios Dimitrios Manastırı'na pazar günleri ayin için Büyükada'dan gelenler olurmuş.

Cami ve Postane mahalleleri sınırları içindeki kiliselerin yerleri bugün iyi kötü biliniyor ama hangi kilisenin adı nedir, bilinmiyor.

Eğitim Hayatı

Bugün üniversiteler kenti olan Tuzla'nın o yıllardaki eğitim hayatı nasılmış dersiniz?

Yanıtı yine Yordanoğlu'nun kitabında:

1817'den çok daha evvel inşa edilmiş olan Rum okulunun eskimiş binası 1894'teki kuvvetli depremde yıkıldı. Böylece kalabalık ama fakir cemaat okulsuz kaldı; öğretmen çocukları kilisede,

kahvede, bakkalın avlusunda ve bazen de açık-larda eğitti. Tuzlalılar 40 bin kuruş toplayarak sahilde güzel bir bina yapmayı başardı. Cemaat tüm maddi kaynaklarını tükettiği için ve eğitimlere kaynak bulamadığından okul 1899-1900 öğretim yılında açılmadı.

Okul bir de yangın geçirmiş. Yangını ve sonrasını Yordanoğlu'nun kitabından okumaya devam edelim:

16 Haziran 1902'de Tuzlalılar başka bir felaket yaşadı. Yangında 132 ev, 70 dükkân ve zorlukla inşa edilen yeni okul yandı. Yangından sonra 150 kadar çocuk Agioi Theodoroi Kilisesi'nin kadınlar kısmında toplanıp papaz Kalinikos ve yardımcısı tarafından eğitildi. 13 Nisan 1907 tarihli fermanla aynı yerde erkek ve kız okulu yapıldı. Okulun arsası Yıldırım Bayezid Vakfı'na aitti. 1913 sınav heyetinin raporuna göre öğrencilerin Rumca, genel kültür ve matematik bilgisi yetersiz, Fransızca ve Türkçe trajik, tarih dersi yeterliydi.

Rumlar Tuzla'yı terk etmeden önce okulda müdür haricinde iki öğretmen, bir anaokulu öğretmeni ve dört küçük odada eğitilen, kız ve erkek olmak üzere, toplam 260 öğrenci varmış.

Peki, okulun öğretmenleri kimlerdi?

Anastasios K. Yordanoğlu'nun kitabına göre okulun 1919-1921 yıllarındaki öğretmeni 1917 yılında Fener Ioakimio Kız Lisesi'nden mezun olan 23 yaşındaki Vouracı Domna.

4. Çokona, Ari, 20. *Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, Literatür Yayınları, İstanbul 2016, Sayfa 115.

5. Bayazoğlu, Ümit, *Sayfiye Köyünden Sanayi Kentine. "Tuzla"dık, Ama Koruyamadık*, Focus dergisi.

Tuzla İlkokulu öğrencileri
ve öğretmenleri.
1940'lı yıllar.
(İskender Özsoy Arşivi)

Okulda 1920-1921'de çalışan 20 yaşındaki Pa-pandoniou Evangelia da dört sınıflı Tuzla İlkoku-lu'nun mezunu. Daha önce bir yuvada çalışan Evan-gelia mezun olduğu okula atanmış.

Hemen hemen aynı tarihlerde Tuzla'da bir de İslam Mektebi varmış.

Rum Döneminin Tanığı

Tuzla'da mübadele öncesi yıllarda Sultan I. Ah-met Camii'nden aşağısı ve çarşı Rumlara aitmiş. Bak-kal, kasap, berber, terzi, fırıncı ve kahvehane esna-fi Rumlardanmış. Bugünkü Has Fırın'ın karşı köşe-sinde Hacı Dimitris'in oğlu Yorgis'in kahvesi varmış.

Rum cemaatinin kanaat önderi, Has Fırın'ın geçmişteki sahibi Vasilis, Türklerin kanaat önde-ri de Mehmet (Yenen) Ağa'ymış.

Tuzla'da Rumlarla birlikte yaşamış bir tanık-ta sıra. O tanık Seniye Altinel.

Anlattıklarına gelince:

Tuzla'nın kadınları çok temiz insanlardı. Sabah erkenden işlerini bitirip özellikle yaz günleri sokak kapılarının önündeki taşlıkta oturur, hem sohbet eder hem de dantel örerlerdi. Rumların komşuluk-ları da iyiydi. Dürüst insanlardı. Türklere baskı yap-mıyorlardı. Köyün Rum mahallesinde çoğu iki kat-lı evler çok güzeldi. Evlerde gömme ocaklar vardı. Sokaklar temizdi. Türklerin ve Rumların okulları vardı. Herkes kendi okuluna giderdi. Tuzla'da çift-çilik yapan Rumlar başta enginar olmak üzere her şeyi ekerlerdi. Enginarlar denizyoluyla İstanbul'a gönderilirdi. Bahçıvan Todoş (Todor) da o yıllarda

Tuzla'da çok tanınan isimlerden biriydi. Türklerden Rumların yanında çalışan, kahyalık yapan olduğu gibi balıkçılık yapan da vardı. Köyde dört kilise, bir manastır, bir ayazma ve bir maşatlık vardı. Kimse birbirinin dinine karışmıyordu. Rum kadınları sadece kiliseye giderken başlarını örter, paskalya günlerinde bize çörek ve yumurta dağıtırlardı. Rumlar, komşularıyla vedalaşamadan evlerini olduğu gibi bırakarak köyü terk ettiler. Hatta tarhanaları tezgâhlarda serili kaldı. Rumlar gidince Tuzla'nın üst kesimlerinden gelenler evleri yağmaladı.⁶

Tuzla sanıldığına aksine balıkçı köyü değil, tarım köyü.

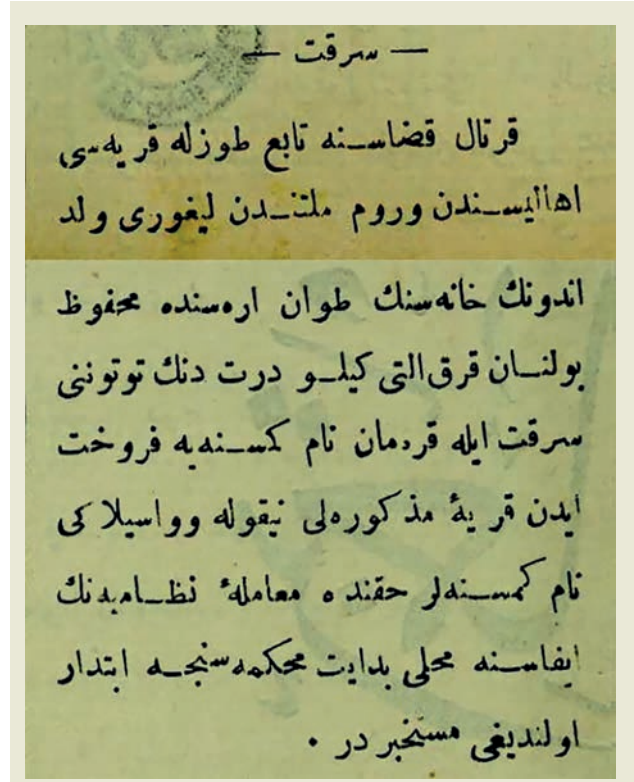
Seniye Altinel'in dediği gibi, Rumlar başta enginar olmak üzere her şeyi ekerlermiş. Enginarlar denizyoluyla İstanbul'a gönderilirmiş. Bir zamanlar geniş bir tarım alanıymış Tuzla. Başta enginar ve bamya olmak üzere pırasa, ıspanak en çok üretilen sebzelermiş. Tuzla'nın ekonomik hayatında bağıcılığın da önemli yer tuttuğunu gözden ırak tutmamak gerekir.

Alaşam'ı terk ederek Tuzla'ya yerleşen Drama'nın Kozlu köyü mübadilleri bir ara tütüncülük yapmışlar ama tütünler kaliteli yetişmeyince Tekel almamış ve üreticiler de tütünleri yakmış.⁷

Tuzla'da mübadeleden çok önceki yıllarda tütüncülük yapılmış. Bunu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 29 Kasım 1888 tarihinde yayımlanan

6. Özsoy, İskender, *Seniye Altinel'le röportaj*, *Yenigün* gazetesi, 16 Ağustos 2016.

7. Özsoy, İskender, *Raif Boz'la röportaj*, *Yenigün* gazetesi, 22 Mart 2018.

29 Kasım 1888 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tütün hırsızlığı haberi. (İsmail Mengi arşivi)

bir hırsızlık haberinden öğreniyoruz. Haber hırsızlık haberi ama Tuzla'nın ekonomik hayatından ipucu veriyor.

Kartal kazasına tabi Tuzla karyesi (köyü) ahali-sinden ve Rum milletinden Ligorî veledi Andon'un hanesinin tavan arasında mahfuz (saklanmış) bulunan kırk altı kilo - dört den- tütünü sirkat (çalmak) ile Karaman nam kimesneye (kimseye) fûruht eden (satan) karye-i mezkureli (Tuzlalı) Nikola ve Vasilaki nam kimesneler hakkında muamele-i nizamiyenin ifasına mahali bidayet

mahkemesince ibtidar olunduğu müstahberdir (haber alınmıştır.)⁸

Toprağı çok verimli olan Tuzla eskiden Kadıköy'e kadar bölgenin gıda ambarıydı. Buğday, arpa ve yulaf deposuydu burası. İki ay harman dövülürdü. Halk hayvancılık ve rençberlik yaparak geçimye çalışırdı. Balıkçılık daha sonra başladı.⁹

Bugün Atina'da yaşayan ikinci kuşak Tuzla mübadili Thodoros Dalakoglou'nun ailesi tarımla uğraşmış. En fazla ürettikleri ürün enginarmış. Zamanı gelince enginarlarla dolu küçük tekneleri İstanbul'a gönderirlermiş.¹⁰

Tuzla'ya yerleştirilen birinci kuşak Kılış ve Kavala mübadillerinin orada ve burada neler yaşadığını biliyoruz.

Peki Tuzla'dan gidenlerin burada ve orada yaşadıklarını biliyor muyuz?

Barış İçinde Yaşamışlar

İkinci kuşak Tuzla mübadili Theodoros Dalakoglou'nun (Dalakoğlu) tanıklığı bu sorulara az da olsa yanıt veriyor:

Dedem Constantino E. Dalakoglou'nun ailesi Tuzla'da asırlarca yaşadı. Babam Dimitrios K.

8. Özsoy, İskender, *Vakıf Köyü Tuzla'da Tarım ve Tütüncülük*, *Yenigün* gazetesi, 31 Aralık 2024.

9. Özsoy, İskender, *Rahmi Güven'le röportaj*, *Yenigün* gazetesi, 30 Mart 2017.

10. Özsoy, İskender, *Theodoros Dalakoglou'yla röportaj*, *Yenigün* gazetesi, 20 Kasım 2012.

Dalakoglou 1913 yılında Tuzla'da, annem Smaro Theodorou Kostopoulou 1922 yılında Darıca'da doğmuş. Babaannemin adı da Lamprini. Babamın Georgios ve Paraskevi adında iki kardeşi vardı. Manolaki Ailesi diye anılan zengin bir aileye mensupmuş bizimkiler. Lakabımız Dalakoglou. Yunanistan'a gidince büyüklerimiz lakabımızı soyadı olarak almış. Dedemin ailesi tarımla uğraşmış. En fazla ürettikleri ürün enginarmış. Zamanı gelince enginarlarla dolu küçük tekneleri İstanbul'a gönderirlermiş. Büyük meyve bahçeleri ve tarlaları da varmış. Türk ve Rumların mahalleleri ayrı ayrıymış. Çoğunluk Rumlardaymış. Türklerle aralarında problem yokmuş. Türk komşularıyla

Dalakoglou Ailesi bir arada. Konstantinos ve babaanne Lamprini arasında üç kardeş. Önde Paraskevi, arkada uzun boylu Georgios ve solunda Theodoros'un babası Dimitrios.

İkinci kuşak Tuzla mübadili Theodoros Dalakoglou 2001 yılında atalarının köyünü gezmiş, Galip Ağa Sokağı'nın sahil gerisinde bu anı fotoğrafını çekmiştir.

kavgasız dövüşsüz barış içinde yaşamışlar. Onlarla ekonomik ilişkileri de varmış. Türkler dedemin tarlalarında çalışmış. Çalışanların kahyası da Türkmüş. Dede-min evi müstakil iki katlı bir evmiş. Ahır ve depo zemin kattaymış. Onlar ilk katta oturuyordu. Ailemin Yunanistan'a gemilerle gitmelerinin dışında yolculuk hakkında bilgim yok. Ayrılırken evlerini, arsalarını ve büyük çiftliği bırakmışlar. Tuzla'dan Atina yakınlarındaki Anavissos'a gitmişler. Giderlerken yanlarına altın ve para alabilmişler. Hükümet arsa vermiş, bir ev vermiş. Yunanistan'a geldikten sonra uzun zaman döneceklerine inanarak yaşamışlar. Bu inanç zamanla kaybolmuş ama özlem hiç kaybolmamış. Aile büyüklerim de, dokuz yaşında ayrılan babam da Tuzla'yı çok özliyordu. Ben 2001 yılında atalarımın, babamın doğduğu toprakları onlar adına ziyaret ettim. Tuzla'da ilgi gösterdiler bize. Ama Türk insanının dünyadaki diğer insanlar gibi olduğunu düşünüyorum. Ne daha iyi ne daha kötü.¹¹

Ailesinin kökleri 17-18. yüzyıllarda Yunanistan'ın Mora Yarımadası'dan Tuzla'ya ticaret için gelenlerle yine o yıllarda ilçeye gelen din adamlarına kadar uzanan Anastasia Drymalitou, üçüncü kuşak Tuzla mübadili.

İç mimar Anastasia Drymalitou, kızı Marina, eşi Stelyo ve aile dostlarıyla ata topraklarını ziyaret etti. Tuzla'nın sokaklarında dolaşan, Ayios Dimitrios Manastırı'nın bahçesinde soluklanan anne ve kızı Atina'da aile büyüklerinin mezarlarına serpmek üzere toprak da aldı.

11. Özsoy, İskender, *Theodoros Dalakoglou'yla röportaj*, *Yenigün* gazetesi, 20 Kasım 2012.

İç mimar Anastasia Drymalitou ve kızı Marina ata toprakları Tuzla'da. Türkçe bilen Marina, annesinden önce Tuzla'ya gelmiş, mübadelenin 90. yılı anmasına katılmıştı. (Fotoğraf: İskender Özsoy)

Atina-Tuzla Dostluk Hattı

Anlattıklarına gelince:

Anneannem Marina Hatzi'nin (Hacı) daha doğrusu onun annesi Anastasia ve babası terzi Apostolis'in evleri denize çok yakınmış. Anneannem 1922'de Tuzla'dan kaçtıkları zaman 22 yaşındaymış ve dedem Büyükadalı Aristidis'le nişanlanmış. Anneannem ve dedem Ayios Dimitrios Manastırı'nda düzenlenen pazar ayininde tanışmış. O yıllarda adadan manastıra ibadete geliyorlarmış. Büyük dedem Apostolis'in terzi dükkânı çarşıda merkezi bir yerdeymiş. Aile büyüklerim buradan kaçarken önce Kefalonya Adası'na, oradan da Atina'ya gitmişler. Yunanistan'a geldiklerinde başta çok fakirlik çekmişler. Ailemizin buradaki hayatını tam olarak bilmiyoruz. Buna üzülüyoruz. Ama yine de büyüklerimizin, hatta biz

çocuk ve torunların bir tarafı hep Tuzla'daydı. Tuzla'yı aklımızda saklıyorduk. Büyüklerimden Tuzla hakkında hiç kötü söz duymadım. Ben de kendimi Türklere yakın hissediyorum. Mübadele insanın bir tarafını yarım bırakıyor, elini kesmek gibi. Mübadele sadece dram değil, çok büyük dram. Kızım Marina benim yapmak istediğimi yaptı ve Türkçe öğrenerek benden önce atalarımın topraklarına geldi, Tuzla'yı benden önce ziyaret etti. Atina'ya döneceğim ama aklım burada kalacak ve kalbim hep atalarımın yurdu Tuzla için atacak.

Anastasia Drymalitou'nun kızı Marina Drymalitou 2013 yılında mübadelenin 90. yılı dolayısıyla Tuzla Tahaffuzhanesi'nde düzenlenen etkinliğe katılmış, annesinden önce dedelerinin yurdunu gezmişti.

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Marina Hatzi torunlarının birinin
vaftiz töreninde.

Annesinin anneannesinin adını taşıyan Marina, Türkçeyi Atina'da üniversitede okurken öğrenerek 2007 yılında çalışmak için İstanbul'a gelmiş.

Marina Drymalitou annesinin anlattıklarına ek olarak şunları anlattı:

Ninem Marina Hatzi'nin babası terzi Apostolis denizyoluyla sık sık İstanbul'a gidip gelirmiş. Böyle bir yolculuk sırasında teknede öldürmüşler Apostolis'i. 1922'ye geldiğinde ninem de ailesi de diğer Tuzlalılar gibi mecburen Yunanistan'a gitmiş. Giderlerken yanlarına sadece evden bir ikona alabilmişler. Aile sonra Atina'ya yerleşmiş. Onlara ev ve arazi vermişler. Marina Nine'nin Yunanistan'a uyum sağlaması kolay olmuş ama hep memleket özlemiyle, Tuzla'daki güzel hayatlarını özleyerek yaşamış.¹²

12. Özsoy, İskender, *Anastasia Drymalitou'yla röportaj, Yenigün gazetesi*, 29 Mayıs 2014.

Tuzla'nın mübadele öncesi dönemine ait bazı bilgileri de ailesi zamanında Rumlarla yaşamış olan Rahmi Güven'in naklettiklerinden öğreniyoruz:

Tuzla'da eskiye ait iz hemen hemen kalmadı. Ayazma ziyana oldu gitti. Yanıkçınar mevkiinden bugün arkasında büyük inşaat olan (Bugün Tuzla Port. İÖ) Selami'nin Turan'ın (Bugün Tuzla Kent ve Mübadele Müzesi. İÖ.) evinin önündeki çeşmeye (Sahil Çeşmesi. İÖ) kiremit künkler içinden akan su gelirdi. Eski Tuzla'yı özleyorum. Herkes herkesi tanıyordu o zamanlar. İnsanlar arasında sıkı münasebetler vardı. Komşuluklar, dostluklar iyiydi.¹³

Selanik Limanı'nda Dram

Lozan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'yle Yunanistan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi uyarınca Yunanistan'dan Türkiye'ye gelişler başlamıştır.

Büyük göçün ağırlığı Selanik'tir. Limana Yunanistan'ın hemen hemen her yerinden karayoluyla, trenle mübadiller geliyordu akın akın.

Mübadelelerin Yunanistan'daki başkenti Selanik ve çevresiyle limanında adım atacak yer yoktu. Oteller, misafirhaneler dolmuş; ülkenin dört bir tarafından gelip Türkiye'ye gidecek mübadiller için dağlara tepelere çadırlar kurulmuştu.

Gemilerin biri kalkıyor, diğeri yanaşıyordu limana. Liman ana baba günüydü. Mübadelelerin Yunanistan'daki başkenti büyük bir drama sahne

13. Özsoy, İskender, *Rahmi Güven'le röportaj, Yenigün gazetesi*, 30 Mart 2017.

oluyordu. Liman çaresizlikten dört bir yana koşuşturan mübadillerden geçilmiyordu. Feryat, figan, acı ve gözyaşıydı mübadele tarihine yazılan. Bu dram öylesine büyüktü ki yazmalara sayfalar yetmez.

O yılların *Vakit* gazetesi, dramın bir bölümünü şöyle haberleştirmiş:

Yunan jandarmaları akşam olması dolayısıyla muhacirleri rıhtımda bırakmamak için ısrar ediyor. Muhacirler: “Biz artık bir yere gitmeyiz. Gemiye bineceğiz. Bırakırsanız sabaha kadar burada bekleriz.” diye sızlanıyorlardı. Aynı zamana dehşetli bir kar tipisi de vardı. Biçareler bu şiddetli soğuga göğüs gererek sabaha kadar rıhtım üzerinde beklediler. Sabahleyin memurlar tarafından gemiye nakledilmeye başlandı. Onlar gemiye bindirilirken ben geride kalanların dışarıda yattıkları meskenleri görmeğe gittim. Biçareler yatacak yerlerinde hasır çadırlar içinde yatıyorlar. İlk tesadüf ettiğim yatacak yerinde bir set üzerinde kaba hasırdan çadır değil hasır yığını gibi görünen çadırların önünde bulutların arasından çıkan güneşten istifade etme için sekiz-on erkek dizilmiş duruyorlardı. Kılıkş muhacirleri imişler.

Sonra genç, ihtiyar başlarından geçen faciaları nakle başladılar:

Biz Kılıkş ahalisindeniz. Bundan dört ay evvel Rum muhacirleri geldi. Jandarmaları bize evlerimizden çıkarıp evvela samanlıklara doldurdular. Rum muhacirleri evlere yerleştirdiler. Bütün evlerdeki eşyalarımız, mal ve mülklerimiz hep Rum

muhacirlerine teslim edildi. Bir iki gün aç biilaç samanlıklarda kaldık. Samanlıklarında bulunan süngüleri kapılara kapatılarak bizleri dışarı çıkarmıyorlardı. Üç gün sonra Yunan süngüleri etrafımız çevirdiler. Bize birer birer “Paralarınızı nereye koyduysanız çıkarın.” diye dayak atmağa başladılar. Üstlerinde para olanlar verdiler. Olmayanlar dayak yemeğe devam ettiler. Aramızda dayaktan ölenler oldu. Burada da yatmağa bir yerimiz olmadığı gibi şiddetli soğukta ne yakacak bir avuç kömür, ya da parmak kadar bir odun bulmak kabîl değil. Çalışıp birkaç para almamıza da müsaa-de etmiyorlar. Şu karşıdaki çadırların içinden üç ay zarfında 11 cenaze çıktı. Şu kapalı gördüğümüz çadırda da altı kişi öldü. Bir kadın kalmıştı o da dün gece öldü. Çadırın kapısını kapadılar.¹⁴

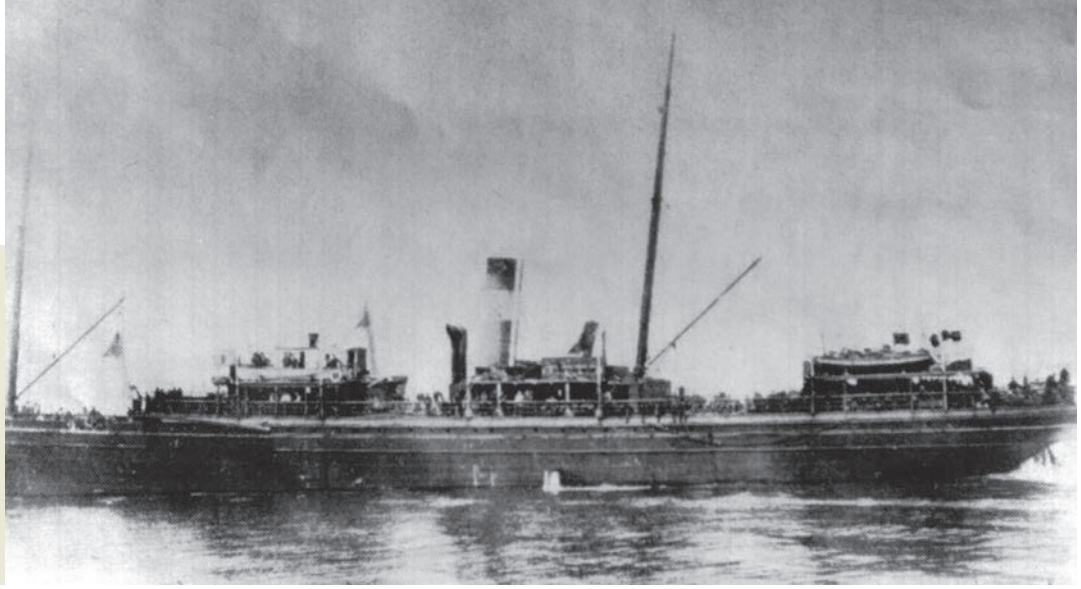
1923’ün Aralık ayının ilk günleri.

Nüfus yapısı 1922 yılına kadar pek fazla değişiklik göstermeden gelen Tuzla’nın Rumları, o yılın eylül ayında Darıca’daki Rumların kaçmasından etkilenip Türk komşularıyla vedalaşmadan, kafeslerdeki kuşları ve kümes hayvanlarını serbest bırakarak, binlerce yıl yaşadıkları toprakları terk edince, köy on dört ay sürecek sessizliğe bürünmüştü.

O yıla dek, ağırlıklı olarak Sultan I. Ahmet Camii’nin çevresinde yaşayan ve kendilerini “yerli” diye adlandıranlarla “macır mahalle(sı)” denilen bölgede oturan 93 Muhacirleri ve Balkan muhacirleri o on dört ayın sessiz tanığı oldular.

14. *Vakit*, 8 Kânununisani (Ocak) 1924, Nakleden: Baki Sarısakal, *Belge ve Tanıklarla Samsun’da Mübadele*.

Kılış mübadillerini mübadelenin Yunanistan'daki başkentinden Türkiye'deki başkenti Tuzla'ya getiren Ümit gemisi. (Orhan Kızıldemir koleksiyonu)

Kılış Mübadilleri Tuzla'da

Sessizlik Kılışlıların gelişiyile bozuldu. *Vakit* gazetesi muhabirinin dramlarını aktardığı Kılışlılar hangi köydendi bilinmez ama haberin yayımlandığı 8 Ocak 1924'ten bir ay önce, Kılış'ın köylerinden mübadiller, 54 yaşındaki köhne Ümit gemisiyle yeni vatanlarına yaklaşmak üzereydiler.

1 Aralık 1923 sabahı Selanik limanına yanaşan *Ümit* 5 Aralık'ta yolcularını almaya başladı, 7 Aralık sabahı 1.518 mübadille Tekirdağ'a gitmek üzere Ege'nin mavi sularına açıldı.

Molla Ali (Kılıç) önderliğinde *Ümit*'le ümit yolculuğuna çıkan Kılışlıların iki günlük yolculuğu, bilmediğimiz bir sebepten dolayı Tekirdağ'da değil, 9 Aralık 1923 Pazar günü, mübadelenin Türkiye'deki başkenti Tuzla'da sonuçlandı.¹⁵

15. *İleri* gazetesinin 11 Aralık 1923 tarihli nüshasında *Ümit* gemisinin 1.500 mübadili Tuzla'ya indirdiği haberi var. Bknz. Aghatabay, Zengin, Cahide. Mübadelenin Mazlum Misafirleri. *Mübadele ve Kamuoyu. 1923-1930*, Bengi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Aralık 2009, Sayfa 166.

Kılışlılar “memleket”ten ayrılıp yeni “vatan”a ayak bastıklarında Cumhuriyet ilan edileli henüz kırk iki gün olmuştu.

Ümit Tuzla'ya; Kılış'ın Kölemenli (Akrochori), Sarıdoğanlı (Petrades), Turgutlu (Nigdi), Sevindikli (Eptalafos), Kürküt (Terpillios), Gevgili¹⁶, Kamberli (Psilo Horio), Bayramdere, Vurlan (Anavrito), Kuleli (Pirgoto), Muhal, Usemli, Kayalar¹⁷ ve Robova¹⁸ köylerinde yaşayanları getirmişti.

(Köy adları için bknz: *Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, Derleyen: Sefer Güvenç. LMV Yayını, İstanbul 2010.)

16. Bugün Makedonya'da olan Gevgili'nin adı Eda Özcan'ın *Yunanistan'dan Göç Eden Mübadillere Yapılan Yardımlar (1923-1925)* başlıklı yüksek lisans tezinde geçiyor ama Tuzla'da Gevgili kökenli olduğunu söyleyene rastlamadım. Bknz: TC Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

17. İkinci kuşak Kayalar mübadili Resul Kalkan'ın tanıklığı. Hangi gemiyle ne zaman geldiklerini tespit edemediğim Kayalar mübadilleri Tuzla'da üç dört ay oturduktan sonra ayrılmışlar.

18. Bugünkü adı Rodonas olan Robova köyü mübadilleri Sultanbeyli'nin Paşaköy Mahallesi'ne yerleştirilmiş.

Mübadil çocukları Tahaffuzhane Caddesi'nde, şimdi yerinde Rumeli Kültür Merkezi olan ayazmanın bahçesinde. Fotoğraf derin acı mübadelenin ilk yıllarından. (İskender Özsoy arşivi)

Ancak gelenlerin bir bölümü Tuzla'yı beğenmeyerek İstanbul'da Büyükbakkalköy ve Küçükbakkalköy'e, Alemdağ ve Paşaköy'e; bir bölümü de Yalova Laledere'ye gitti. 45 hane Kılıkışlı Büyükbakkalköy'e, 25 hane de Küçükbakkalköy'e yerleşti.¹⁹

Ertesi yıl ilkbaharda Tuzla'ya *Trabzon* gemisiyle Kavala'nın Örendere (Orino), Alhanlı (Ahladini), Kulacık (Pirgiskos) ve Sarışaban (Hrisoupoli) köylerinden mübadiller geldi.

Samsun'un Alaçam ilçesine iskân edilen, ancak orayı beğenmedikleri için bazıları kafilâ hâlinde yola çıkan; bir kısmı Düzce'de kalırken diğerleri önce Maltepe'ye, sonra Darıca'ya ardından da Tuzla'ya yerleşen Drama'nın Kozlu (Platania) köyü mübadilleri²⁰ ve Kozlu'da iki sene kadar

oturduktan sonra yola çıkan, bir ara Düzce'de konakladıkları için ancak 1929 yılında Tuzla'ya gelebilen diğer Kozlulular ilçenin mübadil nüfus yapısını oluşturdu.²¹

Tuzla'da ayrıca Gökçeli (Prinolofos) ve Çalbaşlı köyü kökenli Drama mübadilleri de yaşıyor.

Çoğunlukla Cami ve Postane mahallelerinde yaşayan Kılıkış, Kavala ve Drama mübadilleri dışında iç göçler ya da evlilik yoluyla gelen Serez, Vodina, Yanya, Girit, Naslıç, Pravušta, Langaza, Kastorya ve Sakız Adası mübadilleri de bu iki mahallenin demografik yapısını oluşturuyor.

19. *İstanbul Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul 1960, Sayfa 1930.

20. Özsoy, İskender, *Kemal İş'le röportaj*, *Bizim Gazete*, 3 Eylül 2010.

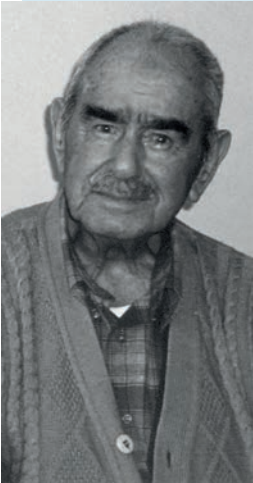
21. Özsoy, İskender, *Ahmet Tülü'yle röportaj. Mübadelenin Öksüz Çocukları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 111.

Tuzla'da İlk Günler

Tuzla'ya doğrudan iskân edilen Kılıkış mübadillerinin, yeni vatanlarına doğru yolculuğa çıkarken Selanik Limanı'nda tanık oldukları, *Ümit*'teki günleri ve Tuzla'daki ilk günleri nasıldı acaba?

O günleri ve sonrasını, on birinci kuşak Kılıkış mübadili; Hazım Nalbant, Ayşe Çalık, Mustafa Durmaz, Huri Sevim, Ali Eren, Şerife Yüksel, Rasim Serbest, Demirali Başloğlu, Ramazan Eser, Salih Düstur ve Hasan Güloğlu'yla birinci kuşak Kavala mübadili Mustafa Yavuzözbek anlatıyor.

(Bu mübadillerle röportajlar *İki Vatan Yorgunları* (4. baskı), *Mübadelenin Öksüz Çocukları* (2. baskı) ve *Selanik'te Sela Sesi* kitaplarımdan. Üç kitap da Bağlam Yayınları tarafından yayımlandı. İstanbul 2014.)

Hazım Nalbant: “Gemiye bindiğimizde nereye gideceğimiz belli değildi. 1923'ün Aralık ayında gönlümüzü doğup büyüdüğümüz topraklarda bırakarak Tuzla'ya geldik. Tuzla'da bizi önce karantinaya aldılar. Orada elbiselerimize varıncaya kadar her şeyimizi yıkadılar. Biz de yıkandık. Sarıdoğanlı'dan bizden başka 20 hane daha gelmişti Tuzla'ya.”

Huri Sevim: “Çanakkale Savaşı'nda şehit düşen babam Mustafa, Mustafa Kemal'in mektep arkadaşımış. Mübadele başladığında aileden altı kişi at arabalarıyla, öküz arabalarıyla yola çıktık. Yanımıza ancak sekiz on kapacak, bir sandık da giyim eşyası alabildik Önce Selanik'te bir hana yerleştik. Sevindikli ve Sarıdoğanlı'dan gelenler hep o handa toplandı. Selanik'te epeyce bekledikten sonra bizi Tuzla'ya götürecek gemi geldi. Büyük bir gemiydi. Gündüz gemiye bindik. Gemi uzun süre kalkmadı. Arama tarama yapıldı. Meğer köyden arkadaşım Nevzat'ın babası ölmüş, o yüzden kalkmamış gemi. Nihayet yola çıktık. Çanakkale Boğazı'ndan zar zor geçtiğimizi hatırlıyorum. Tuzla'ya inince yola çıkarken alabildiğimiz eşyaları kiliseye bıraktık. Karantinadan geçtikten sonra o zamanlar Topçu Okulu olan şimdiki Piyade Okulu'nun yerinde kurulan çadırlara yerleştirdiler bizi. Mustafa Kemal emretti, ekmek verdiler, sabun verdiler. Tuzla'da ilk yıllarımız çok zor geçti.”

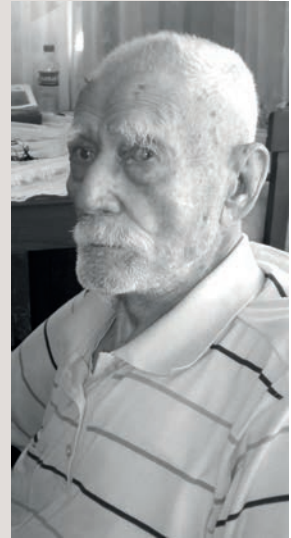

Salih Düstur:

“Buraya gelmek için Selanik Limanı’na gitmeye hazırlanırken köyümüze Tekirdağ’ın Hayrabolu ilçesinden Rumlar geldi. Evi bir süre onlarla paylaştık. Onlarla Türkçe konuştuk. Çok iyi insanlardı. Doğup büyüdüğümüz topraklardan ayrılırken arkamızdan ağladılar. Köyde yola çıkma hazırlıkları epeyce uzun sürdü. Yatak yorgan, kap kacağı at arabalarına yükledikten sonra biz de o arabalara binip yola çıktık, Selanik’e gittik. Yolda Rumlar sık sık çevirerek üstümüzü aradı. Bir sabah baktık ki bizi Türkiye’ye götürecek gemi gelmiş. Hareket zamanı yaklaşınca çoluk çocuk kayıklarla gemiye taşındık. Gemi, yolcularını alır almaz kalktı. Yolculuk iki gün sürdü. Gemi çok kalabalıktı. 1923’ün kışında yeni kurulmuş cumhuriyete, yeni Türkiye’ye geldik. Bizi buraya Atatürk getirdi.”

Ramazan Eser: “Selanik İzmir’e benziyordu. Limanda Beyaz Kule vardı. On günden ziyade geminin gelmesini bekledik. O sürede hanlarda kendi paramızla kaldık. Bizi Türkiye’ye getirecek *Ümit* gemisi, pervanesine tel dolaştığı için birkaç saat geç hareket etti. Kaptan Mustafa Bey’in lakabı Topal’dı. Gemide üst üste geldik. Çok zor bir yolculuk oldu. Tuzla’ya inince karantinadan geçtik.”

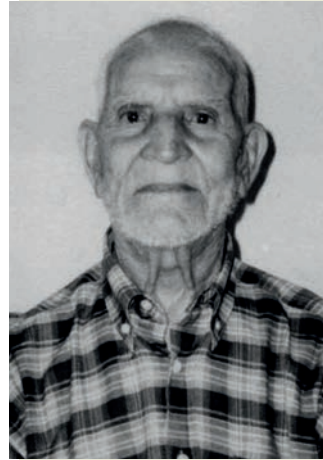
Ali Eren: “Sevindikli’ye Hayrabolu’dan ve Karadeniz’den Rumlar gelmişti. Onlar gelince bizi evlerimizden çıkardılar. Eşyalarımızı komşuların evlerine koyduk. Rumlarla aynı evde oturduk bir zaman. Tarlalarımızın yarısı, ambarlardaki ekinlerle, hayvanların yarısı bir heyet tarafından gelenlere verildi. Türkçe konuşuyorlardı. Türkçe konuşuyorlardı. Hayrabolu’dan gelen Rumlar çok iyiydi. O Rumlar büyüklerimize Tekirdağ’a gitmemizi tavsiye etmiş. Bunun üzerine bizimkiler mübadele beyannamelerini Tekirdağ’a gitmek üzere doldurmuşlar. Ama öyle olmadı. Ve bir gün doğup büyüdüğümüz topraklara veda ederek

yeni vatana gitmek üzere Sevindikli'den ayrıldık. Selanik Limanı'na Rumların kullandığı faytonlarla indik. Diğerleri öküz arabalarıyla. Yanımıza yatak yorgan da almıştık. Anne ve babam yanlarına biraz para ve altın alabilmiş. Selanik'te 15-20 gün kiralık evlerde kaldık. Geminin gelmesini bekledik. Gemi çok kalabalıktı, adım atacak yer yoktu. Aynı gemide dedem İbrahim Efendi, babaannem ve ablamla ağabeyim de geldiler. Onlar kamarada, biz halkın arasında geldik. Gemi Tuzla açıklarında demirledi. Bizi filikalarla gemiden alarak doğru karantinaya götürdüler. Soyup bir güzel yıkadılar. Eşyalarımız, elbiselerimiz de yıkandı. Sonra üstümüzden çıkanları yeniden giydik. O yüzden ihtiyarlarla çocuklar arasında üşüterek ölenler oldu. Karantinada galiba bir hafta kadar kaldık. Sonra Tuzla İstasyonu civarındaki barakalara yerleştirdiler. Bu arada bazı köylülerimiz Tuzla'yı odun yok diye beğenmediler ve Yalova'nın dağ köylerine gittiler.”

Demirali Başhoğlu: “Türkiye'ye hareket gününde babamın kiraladığı at arabasıyla Selanik'e indik. Araba bir Rum'un arabasıydı. Arabacı bizi yolda Rum askerlerine hiç aratmadı. Selanik'te büyük bir mağazada kaldık. Mağazanın içini, aileler birbirini görmesin diye perdelerle böldük. Limanda 15-20 gün gemiyi bekledik. Ben limanda kayboldum. Sonra birileri

beni tanıyıp ‘Bu Akif Ağa'nın çocuğu.’ diyerek babama teslim etti. Tuzla'ya geldiğimizde bizi filikalarla karantinaya çıkardılar. Karantineden sonra istasyon civarında küçük alay denilen yerde bir zaman kaldık. Bizi Türkiye'ye Atatürk getirdi. Atatürk bize çok yardım etti. Her haneye bir öküz verdi, saban verdi, tohum verdi, ev ve nüfus başına üçer dönüm arazi verdi. Tuzla'ya gelince rençberlik yaptı babam.”

Mustafâ Durmaz:

“Yola çıkacağımız haberini alınca günlük hayatımız pek değişmedi. Zaten bir yıl önceden Türkiye'ye gideceğimiz belliydi. Bir gün, ‘Haydi gidiyorsunuz.’ dediler. Arabalar geldi, eşyalarımızı yüklediler ve Selanik'e götürdüler. Biz daha sonra at arabalarına, manda arabalarına binerek Selanik'e gittik. Sabah yola, çıktık ikindiye doğru ilk kez gördüğümüz Selanik'e vardık. Eşyalarımızı bulduk. Yanımızda 900 drahmi vardı. Selanik'te drahmelerin karşılığı olarak 300 lira verdiler. 18 gün geminin gelmesini otelde bekledik. Pasaportlarımız Hayrabolu için hazırlanmıştı. Türkiye'ye gelince gemi Tuzla'ya yanaştı.

Bir zamanlar Tuzla Tahaffuzhanesi olan binanın bugünkü hali.

Etüvden geçirilmek üzere tahaffuzhaneye götürüldük. Biz yoldayken Atatürk'ten 'İstedikleri yere yerleşsinler.' diye emir gelmiş. Bunu duyunca buraya yerleştik. Yolculuğumuz çok zor geçti. Gemi bizi iki günde Tuzla'ya getirdi. 1923 yılının aralık ayında geldik. Karaya ayak basınca eşyalarımızı kiliseye bıraktık. Tuzla İstasyonu'nda bir hafta, on gün kadar kaldık. Ondan sonra verilen evleri aradık, bulduk ve yerleştik. Geride bıraktığımız malımızın karşılığını burada vermediler. Altı nüfusa on dönüm arazi verdiler. Verilenler Sevindikli'deki malımızı hiç karşılamadı. Bunun dışında hükümet ayrıca bir öküz verdi. Buradaki ilk yıllarımız çok zor geçti. Zamanla yeni hayatımıza alıştık.”

Mübadiller Tahaffuzhane'de

Tuzla'ya iskân edilen birinci kuşak Kalkış mübadilleri, açıkta demirleyen *Ümit* gemisinden filikalarla tahaffuzhaneye götürüldü. Mübadiller burada sağlık kontrolünden geçirildi; elbiseleri, çamaşırları yıkandı.

Birinci sınıf tahaffuzhane kabul edilen Tuzla Tahaffuzhanesi, 1893-1895 yıllarında İstanbul'daki kolera salgınına karşı sınırlayıcı ve koruyucu bir önlem olarak devlet tarafından kuruldu. İlçenin eski sakinleri tarafından kısaca karantina diye anılan tahaffuzhane, Osmanlı'nın sağlık örgütlenmesi ve tıp tarihiyle mübadele tarihi açısından taşıdığı önem nedeniyle, 2012 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edildi.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Kavala Limanı İkinci Kordonu'nda mübadillerin eşyaları taşınırken (1924)
(Getty Araştırma Enstitüsü)

Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki ilk konukları arasında yer alan Kılıkış Mübadilleri, karantina günlerini şöyle anlattılar:

Hazım Nalbant: “Tuzla’da bizi önce karantinaya aldılar. Orada elbiselerimize varıncaya kadar her şeyimizi yıkadılar. Biz de yıkandık.”

Ali Eren: “Gemi Tuzla açıklarında demirledi. Bizi filikalarla gemiden alarak doğru karantinaya götürdüler. Soyup bir güzel yıkadılar. Eşyalarımız, elbiselerimiz de yıkandı. Sonra üstümüzden çıkanları yeniden giydik. O yüzden ihtiyarlarla çocuklar arasında üşüterek ölenler oldu.”

Derin acı mübadele yıllarında yolu Tuzla’dan geçenlerden ölenler için tahaffuzhanenin arkasında küçük bir mezarlık varmış. Tuzla’da röportaj yaptığım birinci kuşak mübadillerden bu konuda bilgi veren olmadı. Ancak yıllar sonra bir sohbette Tuzla Rumeliler Derneği Başkanı Mustafa Sezer ailesinden duydukları kadarıyla o mezarlık hakkında şunları söyledi: “Bu mini mezarlığa Kılıkış mübadillerinden gömülenler de olmuş. 30 günlük lohusa genç bir Kılıkışlı anne ölünce yıkanıp kefenlenip buraya gömülmüş. 20 yaşındaki annenin bebeği de ölünce annesinin yanına defnedilmiş.” Bugün bu mini mezarlıktan iz yok tahaffuzhanede.

Ramazan Eser: “Tuzla’ya inince karantinadan geçtik. Şimdiki Piyade Okulu’nun lojmanlarının olduğu yerde misafirhaneler vardı, orada kaldık. Kız kardeşim Bahriye o misafirhanede öldü. Burada çok insan öldü. Günde dört cenazenin kalktığını hatırlıyorum.”

Mustafa Yavuzözbek: “Tuzla Kavala’ya benzediği için burada kalmak istedik. Yerleşmeden önce, bizi o günlerde Tuzla Tahaffuzhanesi arızalı olduğu için etüvden geçmek üzere Eyüp’e götürdüler. Orada bir ay kaldık. Daha sonra motorlarla Tuzla’ya döndük.”

Mübadillerin Uyum Sorunu

Tuzla’ya gelen mübadiller de –yerli nüfusun yaşadığı çok yerde olduğu gibi– yağmalanmış, kapı ve pencereleri sökülmüş Rum evlerine yerleştirildiler.

Ve işte o günlerden sonra mübadillerin yeni vatanlarında, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti’nde, ayakta kalabilme ve hayata tutunabilme mücadeleleri başladı.

Yıllarca geçim sıkıntısıyla mücadele eden mübadillerin karşısındaki bir başka önemli sıkıntı da kendilerini yerli olarak adlandıran aileler tarafından dışlanmaları, ötekileştirilmeleriydi.

Ekonomik sorunları Rumların giderken tarlada bıraktıkları soğanları satarak, çok ama çok çalışarak güçlkle de olsa aştılar ama dışlanmayı öyle kolay aşamadılar.

Yerliler uzun yıllar mübadil evliliklerine, özellikle gelin almalara direndiler, bir çeşmenin iki olduğundan ayrı ayrı su içtiler, birbirlerinin evlerinin önünden geçmediler.

Çocuklarının mübadil çocuklarıyla evlenmelelerine direnen yerli analarının anlamsız direnci güç de olsa kırıldı ama bu kez torunlar üzerinden ötekileştirme çabaları çıktı ortaya.

Yerli nineleri torunlara “Söyle bakayım. Senin neren yerli neren macır?” diye baskı yaptı durdu, torunlar büyüyene dek.

Bu dışlanma, bu ayrı gayrılık 1950'lere dek devam etti.

O yıllardaki iktidar değişikliği, az da olsa iletişim ve ulaşımın kolaylaşması, zamanla iki topluluk arasındaki direncin yavaş yavaş kırılmasına yol açtı ve evlilikler başladı.

Tanıkların dilinden birinci kuşak mübadillerin yaşadığı uyum soruna bakalım:

Hazım Nalbant: “Tuzlalılar bizi kabul etmedi önce. Doğrusunu söylemek gerekirse burada biraz hor görüldük. Tuzlalıların kızları bizim kızlarımızla pek görüşmezdi. Birbirimize alışmamız zor oldu.”

Mustafa Durmaz: “İlk günlerde üzüldük. Ne de olsa muhacirdik. Tuzla'nın yerlileri başta bizi biraz hor gördü. Ama aramızda pek kavga gürültü olmadı.”

Ayşe Çalık: “Tuzlalılar bizi kabul etmedi önce. Muhaciriz diye hor gördüler. Onlar tepki gösterince biz de tepki gösteriyorduk. Bir memleketimiz vardı. Yerlileri evinin önünden geçirmezdi. Tuzla'nın yerlileriyle aramızda çok su kavgası çıkardı. Caminin yanındaki ikili çeşmeden yerliler gibi biz de su alıyorduk. Köyün tek su kaynağıydı o zamanlar. Yerliler ikili çeşmenin çok akan tarafından su aldığımız için bize kızılıyordu. Bir zaman su vermemeye kalkıştılar. Muhacir-yerli çekişmesi epeyce sürdü. Birbirimize alışmamız zor oldu. 1940'lı yıllarda aramız biraz düzeldi.

1950'lere doğru da aramızda kız alıp vermeler başladı.”

Rasim Serbest: “Tuzla'nın yerlileri epeyce bir zaman bize ‘tarhanacı’ dedi. Neden? Biz sabahları çorba içiyorduk, onlar çay. Çorba içmemizi beğenmediler. Bu yetmezmiş gibi ‘pis macır’ da diyorlardı. Ama kendini bilenler bize değer verdi. Bir de uzun zaman mübadiller kendi aralarında anlaşamadı.”

Mustafa Yavuzözbek: “Yola çıkış zamanı gelince köyden Kavala'ya indik. Bir ay geminin gelmesini bekledik. Gemiye Örederelilerin yanı sıra Kızzılı (Kranohori) ve Naipli (Polinero) köylüleri de bindi. Tuzla'ya Trabzon gemisiyle üç günde geldik. Trabzon eski bir gemiydi. Çanakkale'de arızalandı. Bir gün orada bekledik. Bizi önce Balıkesir'e yerleştireceklerdi. Ama köyün ileri gelenleri, Tuzla Kavala'ya benzediği için burada kalmak istedi. Tuzla'nın Rumları bizden önce Yunanistan'a gitmiş ve Kalkış mübadilleri gelmiş. Biz onlardan sonra geldik. Örederelilerin hepsi burada kaldı. Tuzla'ya gelince çok çalıştık. Tarlaları ektik, biçtik, geçindik. Bizler yerli halktan bir kötülük görmedik.”

Ali Eren: “Biz gelince köydeki cami yetmediği için İstasyon Caddesi'ndeki kiliseyi (Bugün Ziraat Bankası şubesi. İÖ) cami yaptık. Bir de tah-tadan minare ekledik. Kendimize bir imam tuttuk. Bugün yerinde Ziraat Bankası olan kilise benim çocukluğumda camiydi. Müezzini faytoncu Hafız Amca'ydı. Çok güzel ezan okurdu.”²²

22. Özsoy, İskender, *Bıcan Güven'le röportaj*, *Yeniğün* gazetesi, 5 Eylül 2014.

Yeni gelenlerle yerliler arasındaki tartışma özünde, iki gergin ve içe dönük topluluğun sınırlı ekonomik kaynaklar için birbirini yemesinden ibaretti. Eski sakinler ana camide yer olmadığını bahane ederek yeni komşularıyla birlikte ibadet etmeye tenezzül etmediler; bunun üzerine mübadiller de kiliseden bozma bir yapıyı cami olarak kullanmaya başladılar.²³ Mübadelenin başkentindeki birinci kuşak mübadiller zamanla her güçlüğü aştılar ama yüreklerinin bir yerinde ‘memleket’ özlemine hep diri tuttular. Bazıları bu özlemi açıklamaktan çekinmedi, açık açık ‘Her şeye rağmen vatan Kılıkış. Köyümü ve şerbet gibi suyunu özlüyorum.’²⁴ demekten geri durmadılar.

Rumlar Evlerini Ziyaret Ediyor

Türkiye’deki mübadiller 2000 yılından itibaren Lozan Mübadiller Vakfı ve yerel mübadil derneklerinin öncülüğünde ata topraklarına yaptıkları ziyaretlerde köylerini gezdiler; kendilerinin, aile büyüklerinin evlerini buldular.

Tuzla’ya gelen Rumlardan da evlerini arayanlar oldu. Bu konuda iki tanıklık, göz yaşartıcı o buluşmaları anlatıyor bize.

“Sadece biz değil, bir zamanlar burada yaşayan Rumlar da unutamamıştı memleketlerini.

23. Clark, Bruce, *İki Kere Yabancı. Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye’yi ve Yunanistan’ı Nasıl Biçimlendirdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, Sayfa 211.

24. Özsoy, İskender, *Mustafa Durmaz’la röportaj, İki Vatan Yorgunları*, Bağlam Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014, Sayfa 96.

1970’li yıllarda bir gün Tuzla’ya geldiğimiz ilk gece kaldığımız, evlendikten sonra kısmet olup satın aldığımız evin Rum sahipleri Lemonidis Ailesi ansızın çıkıp geldi. Evi ve Tuzla’yı gezdikten sonra gittiler. Aradan yıllar geçti. Bu kez evin sahibi kadın, ABD’de çalışan oğlu Mike Lemonidis ve onun eşiyle geldi ve bir hafta kaldı. Evin sahibi yaşlı kadın oğlundan kendisini doğduğu eve götürmesini istemiş. Aile ikinci gelişlerinde Pera Palas Oteli’nde kaldı. Bir hafta, her sabah önce eve uğradılar. Kadın eve bakıp bakıp ağlıyordu. Kızım onlara bir hafta İstanbul’u gezdirdi.”²⁵

“Bir gün Yunanistan’dan turist kafilesi geldi Tuzla’ya. Bizim evi de görmek istediler. Misafirleri buyur ettik. İçeriye girmeye çekindikleri için onları taşlıktaki ağırladık. Meğer konuklardan bir kadın bizim evde doğmuş. Türkçe konuşuyoruz. İkram kabul etmediler, sadece ‘Ayazmanın suyu varsa, içmek istiyoruz.’ dediler. Ama ayazmanın suyu yoktu artık. Tuzla’nın şehir suyundan ikram ettik. Oturduğumuz evde doğan kadın evi do-laşmak istedi. Babası Tuzla’daki kiliselerden birinde papazmış. Evi gezdirdim misafire. Bir odanın önüne geldiğimizde ‘Bu odaya girebilir miyim?’ diye izin istedi. Meğer o oda papazın odasıymış ve odaya hiç kimse giremezmiş. Kadın odaya girdiği zaman ağladı. O zaman ona ‘Biz de sizin gittiğiniz yerlerde ne evler bıraktık.’ dedim ve niye ağladığını sordum. Doğrusu ben de duygulanmıştım.

25. Özsoy, İskender, *Şerife Yüksel’le röportaj, Mübadelenin Öksüz Çocukları*, Bağlam Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2014, Sayfa 204.

Evin asıl sahibi kadın ‘Bu odaya babam bizi hiç sokmazdı. Siz bana evinizin kapılarını açtınız ve gezdirdiniz, babamın odasını gösterdiniz. Onun için duygulandım. Evinizde güle güle oturun.’ dedi.²⁶

Bu evlerden Şerife Yüksel’in evi Cami Mahallesi Galip Ağa Sokağı’nda, Ali Eren’in evi Postane Mahallesi Postane Sokağı’nda.

Pendik’e Hüzünlü Veda

Yunanistan’a gitmemek için direnen Pendikli Rumlardan Stella Skarlatu.

Gündüzleri gece eden dram yüklü mübadele- nin en acı gerçeklerinden biri de ata toprakların- da ayrılışın acısıydı. Tuzla’daki Rumlar tarhana- larını tezgâhlara serili bırakıp kaçarken kim bi- lir ne çok gözyaşı döktüler, bilmiyoruz. O veda- nın, o dramın Tuzla’nın komşu ilçesi Pendik’te yaşanan bir örneği var.

26. Özsoy, İskender, *Ali Eren’le röportaj, İki Vatan Yorgunları, Bağlam Yayınları*, İstanbul 2014, Sayfa 107.

Pendik’teki Rumlar tıpkı Çatalca’daki Rumlar gibi Yunanistan’a gitmemek için, mübadele dışı kalmak için direndi. Ama olmadı. Ayrılık emre- dilmişti, buyruk öyleydi.

Stella Skarlatu o yürekler yakan vedayı sekiz yaşındayken yaşamış:

“Hazırlandık işte. Hepimizi bir vapura koy- dular. *Archipelagos* adında bir vapura. Babam kahveciydi. Kahvehanesi vardı. Kahvehane de- nizin üzerindeydi. Taraçası denizin üzerindeydi. Kiraydı. Evimiz iki katlıydı. Ana caddenin üzerindeydi. Bir kaldırımında evler, diğerinde dük- kânlar vardı. Tren istasyonundan sonra baba- mın tarlaları vardı. O zaman bamya tarlaları çok varmış. Babam astımlıydı. Doktor ‘Çok deniz ha- vası alma.’ demiş, o da içerilere kendi tarlaları- na giderdi. Dükkânda bir başka çalışan adam dururdu. Atları vardı babamın. Çok sular akar- dı tarlalarında. Mübadele olduğunda sekiz ya- şımdaydım. Biz İzmir’den kaçanlar gibi gitme- dik. Onlar her şeyi bırakıp kaçtılar. Biz müba- dele oldu gittik. Aldık eşyalarımızı. Yanyalılar geldiler. Biz çıktık, evlerimize onlar girdi. Onlar ev bulabildiler burada. Ama biz buraya gelince ne bulduk? Hiçbir şey. Mübadele pek memnuni- yetle karşılanacak bir olay değildi tabii. Kalkıp yerinizi, yurdunuzu, evinizi bırakıp geliyorsunuz. Ben gerçek İstanbulluyum. Orada doğduk. Bura- da aile yaptık. Pendik vatanımızdı. Tren istasyonu yakın. Deniz yakın. Vapurlar var. Bir kere gittim Pendik’e. Derneğimiz gezi düzenlemişti. Gittim. Unuttuklarımı hatırladım. Evimiz duruyordu.

Türkiye'den Yunanistan'a giden Rum mübadiller.

Babamın dükkânı da duruyordu. Etrafı bütün camekândı kahvenin.”²⁷

Pendikli Rumlar Skarlatu'nun dediği gibi Yanya'dan gelen mübadillerle bir süre birlikte yaşadı.

Yanyalıları onların gitmemek için direnişlerini, zorunlu vedanın acısına tanıklık etti.

“Yeni vatanımızda yeni evimiz istasyonla sahil arasındaki caddenin sol kolunda ve hemen hemen ortasındaydı. Kapının önünde çok şık giyinmiş siyah elbiseli bir kadın oturuyordu. Bizi görünce ayağa kalktı. Evin anahtarını uzattı ve Türkçe ‘Hoş geldiniz. Güle güle oturun.’ dedi. Kadının ne demek istediğini anlamamıştık; çünkü hiçbirimiz Türkçe bilmiyorduk. Ana dilimiz Rumcaydı. Babam memur olduğu için mükemmel Türkçe

biliyordu ama biz bilmiyorduk. Zira Yanya'da Türkçe konuşulmuyordu. Konuşulsa annem de bilecek. Yüzüne bakakaldık kadının. Annem ağabeyime kadının ne demek istediğini Rumca sorunca ev sahibi bu defa Rumca konuşarak aynı şeyleri söyledi ve ‘İyiliklerle oturun evinizde.’ diyerek anahtarını teslim etti. 39 kapı numaralı yeni evimiz iki katlı altı odalı bir evdi. Evin asıl sahibi kadın beş altı gün kız kardeşime verilen evde onunla oturarak hayatını bizimle paylaştı. Giderken de annemi kucakladı öptü, bizim de başımızı okşadı ve kapının eşiğini öpüp ağlaya ağlaya Pendik'e veda etti. Pendik'ten Rumların ayrılışını sahile inerek seyrettik. Bizler Yanya'dan ayrılışa nasıl üzülseysek onlar da Pendik'ten ayrılırken gözyaşı döktü.”²⁸

27. Hasretim İstanbul/İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri, Müfide Pekin'in röportajı. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, Sayfa 50.

28. Özsoy, İskender, *Özü Sözü Yanya/Bilge Mübadil Lütfü Karadağ'a Armağan*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 20.

27 Mayıs 1960'ta Tuzla Belediye Başkanlığı'na getirilen Yarbay Refik Soykut'un başlattığı temizlik denetimlerine belde halkı da yardımcı oluyor, herkes kapısının önünü süpürüyordu. Bu çabalara başkanın eşi de zaman zaman destek veriyordu. (Hayat Mecmuası)

Tuzla'nın Kaderi Değişiyor

Tuzla'nın içe dönük kapalı toplum yapısı, yerli-mübadil nüfus arasındaki çekişmeler 1950'ye gelindiğinde gerilemeye başladı.

O yılki iktidar değişikliğinden sonra Tuzla'nın ekonomisi yavaş yavaş canlandı; üreticiler ve esnaf bir anlamda zincirlerini kırdı.

Bu canlanmada en büyük pay kuşkusuz Ferruh-Nejat Verdi kardeşler tarafından kurulan Cip Fabrikası'ndaydı.

Fabrika Tuzlalılara iş verdi, aş verdi; meslek sahibi yaptı.

Ve 27 Mayıs 1960.

Dönemin siyasi erki, Uçaksavar Alayı Garnizon Komutanı Yarbay Refik Soykut'u belde belediye başkanı olarak atadı. Onun kimi çalışmaları Tuzla'yı daha da hareketlendirdi.

Soykut'un bazı girişimleri dönemin gazetelerinden *Akşam*'da şöyle yer almış:

“İstanbul'un bu sevimli köyünün halkı gönüllü olarak yolları, rıhtımı, iskeleyi yapıyor; temizlik yarışına giriyor. Belediye Başkanı Refik Soykut her Cuma sabahı köyde temizlik teftişine çıkmaktadır. Tuzlalılar denize çöp parçası dahi atmamağa söz vermişlerdir. Bütün esnaf belediye talimatına tam bir titizlikle uyduğundan kahvehanelerinde, lokantalarında ve benzeri yerlerde görülen şey sadece temizlik ve

Tuzlalının Kum İskelesi dedikleri 41x28 metre boyutundaki iskele devletten yardım almaksızın tamamladı. Başkan Soykut'un inşaat aşamasında sık sık denetlediği iskele, Yalova'ya araba vapuru seferlerinin Kartal'dan Tuzla'ya alınması amacıyla yapılmıştı. Ancak bu proje hayata geçirilemedi. (Hayat Mecmuası)

müşteriye hürmettir. Aynı heyecan Tuzla'nın büyük bir ihtiyacı olan iskeleye de el atmıştır.”²⁹

O günlerde sadece Başkan Soykut değil, eşi de sokak temizliğine katılıyor, komşularına temizlikte yardım ediyordu.

Gazetenin sözünü ettiği iskele, halkın yardımıyla tamamlandı.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sahil yolu düzenleme çalışmaları dolayısıyla 2016 yılında tarihe karışan; Tuzlalının kum iskelesi dedikleri iskeleden önce 1960 yılında 145 metrekarelik rıhtım duvarı yapıldı. 1961 yılında da onlarca Tuzlalının çalışması/çalıştırılmasıyla 41x28 metre boyutundaki iskele devletten yardım almaksızın tamamlandı.

İnşaat aşamasında Soykut'un sık sık denetlediği iskele, Yalova'ya araba vapuru seferlerinin Kartal'dan Tuzla'ya alınması için yapıldı ama bu düşünce, bilinmez neden, hayata geçirilemedi.

Yarbay Soykut, iskele inşaatı tamamlandıktan sonra bir teşekkür mektubu yayımladı. Soykut mektubunda, Tuzla Mezarlığı'nın istinat duvarlarından Ermeni Yetimhanesi'ne (Kamp Armen) kadar onlarca yapıda imzası olan Marangoz

Hasan (Hasan Güloğlu) hariç, inşaatçı çalışan Tuzlalılardan şu kişilere teşekkür etti:

Eşref Akın, Edip Erol, İsmail Girgin, Mümin Solak, İlyas Aras, Rasim Temizel, Ali Kılıç, Kenan Dinçman, Mustafa Alkan, Erhan Tezcan, Yusuf Yanık, Arslan Daltaban, Cevdet Özdil, Hüsamettin Taylan, Mümin Serbest, Mehmet Yenen, Hasan İş, Remzi Sakarya, Ahmet Kılıç, Avni Bakan, Mithat Sümer, Mustafa Acar ve Mustafa Dolunay.

Refik Soykut'un teşekkür ettiği kurum ve kuruluşlar da şunlardı:

Tuzla'yı Güzelleştirme Cemiyeti, Tuzla Gençlik Spor Kulübü, Tuzla Yıldız Spor Kulübü, Akşam ve Dünya gazeteleriyle Hayat dergisi, Amerikan Dershanesi Tuzla İş Kampı, Verdi Limitet Şirketi Tuzla Cip Fabrikası, Türk Otomotiv Endüstrileri AŞ (Çayırova), Anadolu Şark Çimento Anonim Ortaklığı (Kartal), Eti Limitet Şirketi Çayırova Şantiye Şefliği.

29. Akşam gazetesi, 14 Temmuz 1960.

Ümit'in Hazin Sonu

Kılkışlıları mübadelenin Yunanistan'daki başkenti Selanik'ten Türkiye'deki başkenti Tuzla'ya getiren *Ümit* gemisi aynı zamanda kahraman bir gemiydi.

Mübadele yıllarında Yunanistan'ın liman kentleriyle adalardan Türkiye'ye mübadil getiren kimi özel, kimi Seyr-i Sefain İdaresi'ne bağlı gemiler ufak tefek kazaların dışında ölümle sonuçlanabilecek büyük kaza yaşamadan görevlerini tamamlayarak asıl işlerine döndü. *Ümit* hariç.

O yıllarda 55 yaşında olan, o zamana kadar birkaç kez sahip ve nitelik değiştiren *Ümit*, hurdalıktan çıkarılmıştı ve mübadil taşıyan gemiler arasında batan tek gemiydi. Girit'in Kandiyе kenti açıklarında mübadilleri beklerken kömürünün bitmesi üzerine manevra yapma imkânını kaybedince dalgaların ve akıntının etkisiyle sürüklenip karaya oturan *Ümit*, kıçından ikiye bölündü ve kaptan Hüseyin Bey'in tüm çabasına rağmen 17 Mart 1924 Pazartesi günü Ege'nin sularına gömüldü. Teselli, boş olarak batan gemide ölen olmamasıydı. *Ümit*'in kaptan ve mürettebatı daha sonra Mersin gemisiyle İstanbul'a getirildi.

1869 yılında İngiltere'nin Hull Kenti'nde *Orlando* adıyla yolcu gemisi olarak inşa edilen *Ümit*, mübadeleden önce Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli rol üstlenmiş. *Ümit*, o yıllarda hem Anadolu'ya insan geçişinde hem de Karadeniz kıyısına Sovyetler'den gelen silahların naklinde ve Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu asker, silah ve

cephane taşıma işinde yer almış. İngiliz devriyeleri tarafından sık sık aranan gemiye 17 Nisan 1923 tarihinde İngiliz gemisi *H.M.S. Splendid* tarafından el koyulmuş.

1.473 ton ağırlığındaki *Orlando Hull*'da Thos. Wilson, Sons and Co. firması için C. and W. Earle tarafından inşa edilerek 1869 yılının aralık ayında denize indirilmiş. The Ships List kayıtlarına göre 206.4 fit (62.9 metre) uzunluğunda, 32.2 fit (9,8 metre) genişliğinde, tek bacalı, tek direkli, kırk dört birinci mevki, otuz altı ikinci mevki ve çok sayıda ucuz mevki yolcu kapasiteli *Orlando*, 1879 yılında değişiklik geçirerek uzunluğu 274 fite (83,5 metre), ağırlığı 1.610 gros tona yükseltilmiş. 1897 yılında makinesi değiştirilen gemi 1909 yılında Oranlı Fransız armatör Paul Castanie'e satılarak *Algerie* adını almış, 1913 yılında da adı *Dzezei(r)* olarak, adı yeniden değiştirilmiş. 1914 yılında İstanbul'da J. Avranitidi'ye satılan geminin adı bir kez daha değiştirilmiş ve bu kez *Velisarios* diye adlandırılmış. Aynı yılın mart ayında İstanbul'da hurdaya çıkartılan gemi, nakliye gemisi olarak kullanılması için kasım ayında Alman ve Türk denizciler tarafından incelenmiş ancak, çok kötü durumda olduğundan kullanılması reddedilmiş. 1916 yılına gelindiğinde gemi, donanma tarafından satın alınarak Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında on vapurunu kaybeden ve beş vapuru da kullanılmaz hâle gelen Şirket-i Hayriye firmasının işletmesine verilmiş ve adı da *Ümit* olarak değiştirilmiş. 1919-1922 yılları arasında Karadeniz'de askerî nakliye gemisi

olarak kullanılan *Ümit*, görevini tamamlayınca yeniden hurdaya çıkarılmış. 1923 yılında Türk armatörlerince hurdalıktan satın alınan geminin adı son kez *Ümit* olarak değiştirilmiş.³⁰

Atatürk'e Bağlılık

Her mübadil Atatürk'ün hemşehrisidir.

Bu gerçek, Yanya mübadilleri için de böyledir; Kavala, Drama, Serez, Kalkış ve Vodina mübadilleri için de böyledir.

Tuzla'daki mübadiller de Atatürk'e manevi hemşehrilik bağıyla yürekten bağlıdır; çünkü onlara göre mübadilleri Tuzla'ya Atatürk getirmiş, onlara kazan kaynatmış, öküz, ev ve arsa vermiştir.

Bu halisane duyguları birinci kuşaklar ölünceye dek unutmadılar.

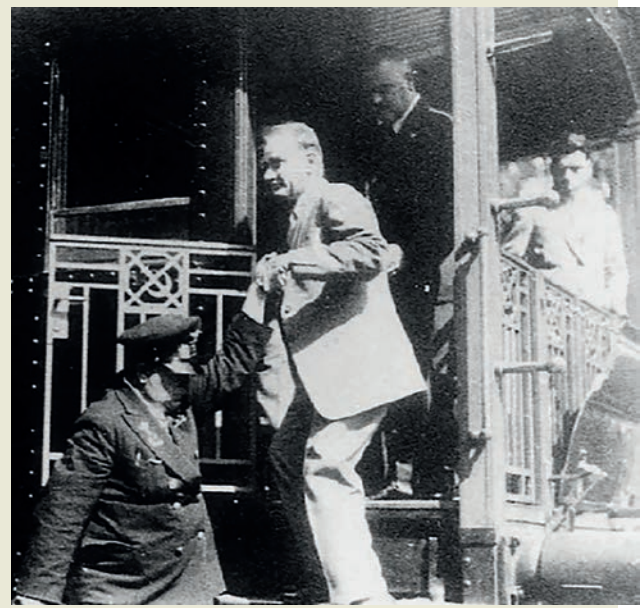
Atatürk'ün Tuzla'daki hemşehrileri onun 5 Haziran 1928'deki ikinci İstanbul ziyaretinden önce Tuzla'ya uğramasını, ertesi yıl 6 Ağustos 1929'da yine Tuzla'yı şereflendirmesini de hiç unutmadı.

O gün onu istasyonda karşılayanlar buluşmayı ölene dek çocuklarına ve torunlarına anlattı.

Mustafa Kemal'i 1929 ziyaretinde istasyonda karşılayalar arasında Kalkışlı Ali Eren de vardı.

“Atatürk'ün Ankara'dan bir heyetle İstanbul'a gelirken Tuzla'ya da uğrayacağı haberi gelince istasyona gittik. Tren durdu. Atatürk beraberindekilerle yürüyerek önümüze geldi. Yanımdaki çocuklardan Mustafa'ya adını sordu. Öğrenince 'Bak adaşmışız. Benimle gelir misin?' dedi. Mustafa,

30. Özsoy, İskender, *Yenigün* gazetesi, “Ümit Yolcularının Gemisi Ümit Girit'te Batmıştı”, 9 Aralık 2021.

Mustafa Kemal 6 Ağustos 1929'daki Tuzla ziyaretinde özel vagonundan inerken. (İkdam gazetesi)

beraber gitmeyi kabul etmedi. Onu görünce çok heyecanlandık. Sarıya çalan saçları, çakır gözleri vardı. Atatürk'ü daha sonra İçmeler'de gördüm.”³¹

Mustafa Kemal bir kez de 29/30 Ağustos 1934 tarihinde *Ertuğrul* yatıyla Tuzla'ya gelmiş, bir gece İçmeler'de konaklamıştı.³²

Gazi, bu ziyaretlerinin dışında zaman zaman Marmara gezilerinde Tuzla ve civarına uğramış. Bu ziyaretler hakkında pek fazla bilgimiz yok ama yine de bir tanıklık bize onun bu gezileri hakkında ipucu veriyor:

31. Özsoy, İskender, *Ali Eren'le röportaj, Bizim Gazete*, 20 Eylül 2010.

32. Şahingiray, Özel, Toplayan, *Atatürk'ün Nöbet Defteri. 1931-1935*, Sayfa 302.

“Altı yedi yaşındayken beni Tuzla’daki Pedot-ti tuğla fabrikasından Cemil Bey’in yanına çoban verdiler. İşte o günlerde Mustafa Kemal’i gördüm. Darıca’daki Kuvayimilliyecilerden Karaaslan Bey’le geldi. Fabrikanın yanında memleketlilerimizden birinin tarlası vardı. Otlattığım hayvanlardan biri onun tarlasına girmiş, farkında değilim. Tarlanın sahibi bana tokat attı. Mustafa Kemal, tokat yediğimi görünce adama ‘Çocuğa neden vurdun, senin çocuğun mu?’ diye çıkıştı. Olmadığını öğrenince iyice kızdı, ‘Burada arazisi var mı bu çocuğun?’ diye sordu. Hayır cevabını alınca ‘Arazinin yarısını bu çocuğa ver.’ dedi. Ondan sonra başımı okşayarak sevdi beni Mustafa Kemal. Onun beni sevişini hiç unutamadım. Bugünkü gibi aklımda.”³³

Tuzla Atatürk’ü Uğurluyor

Gazi’nin cenazesinin *Yavuz* zırhlısıyla İzmit’e götürülüşü de Tuzla için önemli bir gündü.

Mustafa Kemal’in naaşı 19 Kasım 1938 tarihinde karadaki törenden sonra denizde yapılan muhteşem törenle *Yavuz* zırhlısının güvertesinde topun önüne yerleştirilerek İzmit’e götürülmüş, oradan da Ankara’ya gönderilmişti. *Yavuz*, donanmaya mensup denizaltı ve muhriplerin refakatinde seyrederken attığı matem toplarının sesi Tuzla’yı inletiyor, sahilde Atatürk’ü uğurlamak için toplananların gözyaşları dinmek bilmiyordu. Halk ve öğrenciler dumanlarını savura

savura seyreden Yavuz’u İzmit Körfezi’ne girene dek seyretti.

Ali Orak o günün tanıklarından biri.

Orak’ın, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı gazisi öğretmeni Hilmi Coşkun ve Atatürk’ü uğurlamalarıyla ilgili anlattıkları şunlar:

“Ben onun sayesinde okudum. Evimizin kapısına kadar gelip babama ‘Şaban Ağa bu çocuğu neden okula göndermiyorsun?’ diye çıkmıştı. Ne öğrendiysem ondan öğrendim. Atatürk’ün öldüğü yıl üçüncü sınıftaydım. Atatürk’ün öldüğünü bize ağlayarak o haber verdi. Sonra bize Atatürk’ün Yavuz zırhlısıyla İzmit’e götürülüşünü seyrettirdi.”³⁴

Mustafa Kemal’in Tuzla ziyaretlerinde ayak bastığı istasyon binaları ufak tefek değişikliklerle ayakta. Galiba konut olarak kullanılıyor şimdi.

Tuzla tarihine sahip çıkmalı ve Atatürk’ün manevi mirası bu binalar anı evi yapılmalı.

Bu arada Atatürk’ün bir de maddi mirası var Tuzla’da. Cumhurbaşkanlığı yatı *Ertuğrul*’daki çalışma masası ve masif döner sandalyesi emin ellerde.

İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi’ndeki masa ve sandalye, 2006 yılına kadar kullanıldı.

Daha sonra uzun yıllar saklanan Atatürk’ün emanetleri elden geçirilerek bakımları yapıldı, dekanlık katına taşınarak özel bir alana yerleştirildi.

33. Özsoy, İskender, *Ahmet Tülü’ye röportaj, Mübadelenin Öksüz Çocukları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 113.

34. Özsoy, İskender, *Ali Orak’la röportaj, Yenigün gazetesi*, 19 Kasım 2017.

Denizcilik Yüksek Okulu 1981 yılında Ortaköy'den Tuzla'ya taşınırken getirilen üstü camlı maun masanın eni 80, boyu 157, yüksekliği de 188 santim.

Masanın her iki tarafında dolap, ortasında da çekmecesini var.

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı yatı Ertuğrul'da kullandığı çalışma masası ve masif sandalye İTÜ Denizcilik Fakültesi'nde. Masa, bakımı yapıldıktan sonra dekanlık katında özel bir alana yerleştirildi.
(Fotoğraf: İskender Özsoy)

Savaş Esirleri Tuzla'da

Lozan'da toplanan Barış Konferansı'nda ele alınan konulardan biri de iki ülkenin savaş esirlerinin karşılıklı olarak değişimi konusuydu.

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'yle Yunanistan Hükümeti arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'yle birlikte imzanan ve aynı gün yürürlüğe giren Sivil Rehinelerin Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Anlaşma'ya göre, Yunanistan'da alıkonulmuş olan sivil Türk rehineleriyle tutsakları, Yunan hükümetince yurtlarına geri verilecekti. Yunan hükümeti Anadolu kökenli olanları ilke olarak İzmir'e, Trakya kökenli olanları da İstanbul'a taşıttıracaktı. Anlaşmanın imzalanmasından yedi gün sonra başlayacak bu geri verme işlemini Yunanistan iki hafta içinde tamamlayacak ve Türkiye'nin

Yunanistan'ın Milos Adası'daki esir kamplarında kalan Emin Sofulu. Sofulu, kızı Hidayet ve damadı Recep (Aşçı Recep) Yüksel'in yanında uzun yıllarını Tuzla'da geçirdi. (Fatma Yüksel Teker arşivi)

verdiği listede adları bulunan ve aranmaları gereken kişilerin işlemini de en kısa sürede sona erdirecekti.³⁵

Yunanistan 15 Mayıs 1919'da yirmi bin askerle İzmir'i işgal etti. Yunan ordusu işgal günlerinde Batı Anadolu kentleriyle Doğu ve Batı Trakya'dan er, subay ve sivil halktan esirler aldı.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Uluslararası Kızılhaç Heyeti'nin verdiği rakamlara göre 19-23 Mart 1923 tarihleri arasında 4.601 Türk sivil esir ve 320 Yunan sivil esir; 28 Mart'tan 1923 Nisan ayı sonuna kadar 9.748 Türk er esir ve 329 Türk subay esir; buna karşılık aynı tarihler arasında 9.748 Yunan er esir ve 293 Yunan subay esir mübadele edilmişlerdir.³⁶

Yunanistan'ın esir kamplarından biri de Milos Adası'ndaydı. Adada daha çok Trakya'dan götürülen esirler vardı.

Anlaşma uyarınca Yunanistan esirleri serbest bırakınca Milos Adası'daki savaş esirleri Propontis (Marmara Denizi) adındaki şileple 20 Mart 1923 Salı günü Tuzla'ya, tahaffuzhaneye getirildi.³⁷

İşte bu esirler arasında hayatının bir bölümünü Tuzla'da geçiren, Batı Trakya'nın Gümülcine kenti Sofulu kasabasından Emin Sofulu da vardı.

35. Aghatabay, Cahide Zengin, *Mübadelelerin Mazlum Misafirleri. Mübadele ve Kamuoyu. 1923-1930*, Bengi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009, Sayfa 79.

36. Taşkıran, Cemalettin, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, Sayfa 14.

37. Gürgün, Günseli Selin, *Bir Yanım Kırım, Bir Yanım Selanik*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul 2020, Sayfa 127.

Çanakkale Savaşı'na da katılan Sofulu, kayınpederi ve teyzesinin 15 yaşındaki oğluyla bir gece evlerinden alınarak Milos'a gönderilmiş. Sofulu'nun kayınpederi adada ölmüş. Daha sonra evlilik dolayısıyla Tuzla'ya yerleşen kızı Hidayet ve damadı Recep (Aşçı Recep) Yüksel'in yanında uzun yıllar kalan Emin Sofulu, esir kampındaki anılarını torunu Fatma Teker'e anlatırken hep heyecanlanmış.

1987 yılında 105 yaşında vefat eden Sofulu Uzunköprü'de toprağa verilmiş.

Yunanistan'daki kamplarda çok güç koşullarda hayatta kalmaya çalışan esirlerden bir bölümünü İstanbul ve çevre illere getiren Yunan bayraklı *İstiratiyos Kavonides* vapuru 23 Mart 1923 Cuma günü Tuzla Tahaffuzhanesi'ne geldi.

İstiratiyos Kavonides ve sonraki iki vapurun gelişi o günlerin tanığı Ankara'da yayımlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde şöyle yer almış:

استانبول: ۲۳ - طوزله دن ۲۳ تاریخچه
 بیلدیریلیور : استراتیوس قاونیدس
 مانده کی یونان واپوری بوصباح لیمازمه
 واصل اولمشدر . اسرا مقدری (۹۷۳)
 ارکک اوچ قادیندن عبارتدر . اسیرلرمزدن
 ایلک قافله تطهیرانه عائد معاملة قینهک
 اجراسی ایچون شمعدی قره به چینهغه
 باشلامشدردر .

Esirlerin Tuzla'ya getirildiği haberi, 24 Mart 1923, Hâkimiyet-i Milliye gazetesini.

“İstanbul: 23. Tuzla'dan 23 tarihiyle bildiriliyor: *İstiratiyos Kavonides* namındaki Yunan vapuru bu sabah limanımıza vasil olmuştur. Üsera (esirler) miktarı 973 erkek, üç kadından ibarettir. Esirlerimizden ilk kafilе tathirane ait muamele-i fenniyenin (temizlik işlemlerin) icrası için şimdi karaya çıkmağa başlamışlardır.”³⁸

“İstanbul 24 (aa) – Üseramız (esirlerimiz) iki Yunan vapurundan bu sabah Tuzla'ya çıkmağa başlamışlardır. Tathirat-ı fenniyeleri (temizlenmeleri) ikmal edilerek bir kısmı bu akşam vapurla Sirkeci'ye getirilecek ve oradan trenlerle Trakya'ya sevk edileceklerdir. Tuzla'daki üseramızın (esirlerimizin) nihayet yarın akşama kadar sevkleri ikmal olunacaktır.”³⁹

“Kalezomen ve Tuzla tahaffuzhanelerine 2.717 esir kardeşimiz gelmiştir. Kardeşlerimizin ahval-i sıhhiyeleri (sağlık durumları) şayan-ı memnuniyettir. (memnuniyet vericidir.) Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na) gelen malumata nazaran Kalezomene perşembe günü 661, cuma günü Kandiyе'den 687, Suda'dan 397 -ki ceman (toplam)- 1.745 esirimiz gelmiştir. Bunların içerisinde 67 malul, 14 zabıt, 18 kadın, 11 çocuk mevcut olup diğerleri sivil üseradır (esirdir). Ahval-i sıhhiyeleri şayan-ı memnuniyettir. (sağlık durumları memnuniyet vericidir.)”⁴⁰

38. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesini, 24 Mart 1923.

39. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesini, 24 Mart 1923.

40. *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesini, 24 Mart 1923.

Tahaffuzhane’de 90. Yıl Etkinliği

Sağlık alanındaki işlevini yitirdikten sonra atıl hâle gelen Tahaffuzhane, mübadelenin 90. yılında Lozan Mübadilleri Vakfı’nın (LMV) İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Rektörlüğü ve İTÜ Denizcilik Fakültesi Dekanlığı nezdinde yaptığı girişimler sonucu ilk kez mübadillerin ziyaretine açıldı.

26 Aralık 2013 Cumartesi günü, göç yollarında ve savaşlarda ölenlerin anısına denize karanfiller bırakılmasından sonra aralarında birinci

kuşak Yanya mübadili Lütfü Karadağ’ın da olduğu mübadiller Tahaffuzhane’yi gezdi.

Dokuz yaşındayken ailesiyle Tahaffuzhane’de yaşananlara tanık olan bilge mübadil Karadağ, 17 Temmuz 1924 Perşembe günü anavatanda ayak bastıkları ilk yer olan Tahaffuzhane’de babasıyla yaptığı gibi toprağı öptü.

Tahaffuzhane, mübadelenin 100. yılı dolayısıyla yine LMV’nin girişimleri sonucu -30 Ocak etkinlikleri hariç- 21 Ocak 2023 Cumartesi günü 130 yıllık tarihinde ilk kez mübadillerin ve halkın ziyaretine açıldı.

Mübadiil kuruluşları tarafından büyük ilgi gören ziyarete LMV Başkanı Ümit İşler, LMV Genel Sekreteri Esat Ergelen, Sadrettin Soylu, Belgin Çalhoğlu, Bursa Lozan Mübadilleri Kültür ve Dayanışma Deneği Başkanı Ali Korkut ve üyeleri, Mahmutbey Selanıkliler Derneği Başkanı Mümin Gürsu ve sekreter Koray Çapa'yla üyeleri, Kartal Rumeli Mübadilleri Derneği Başkanı Kadriye Seyhun ve üyeleri, Büyük Mübadele Derneği yönetim kurulu üyeleri, Pendik Rumeli ve Yanyalılar Kültür Derneği Onursal Başkanı Asım Renda'yla çevre illerden gelen kalabalık bir ziyaretçi topluluğu katıldı.

Tuzla Tahaffuzhanesi'nde mübadelenin 90. yılı etkinliğinden. O gün Lozan Mübadilleri Vakfı'nın girişimiyle düzenlenen etkinlikte göç yollarında ve savaşlarda ölenlerin anısına denize karanfiller bırakılmıştı. (Fotoğraf: İskender Özsoy)

Bu arada 6/7 Eylül 1955 olaylarından sonra kurulan sıkıyönetim mahkemelerinin tahaffuzhaneye nakledileceği yolunda haberlerin yayılması üzerine Millî Savunma Bakanlığı Temsil Bürosu açıklama yapmış. Açıklamada iddia yalanlanmış, mahkemelerin değil tutukluların iskân koşulları daha uygun olan tahaffuzhane binalarına nakledileceği belirtilmiş.

Tarihî Eserler Yok Oldu

Tuzla'nın, özellikle yakın zaman tarihiyle ilgili pek yeterli bilgi yok elimizde.

Bu eksiklikte, ilgisizlikte mübadelenin başkanının yıllarca idari bakımdan Gebze, Kartal, Pendik arasındaki gelgitlerinin payı var kuşkusuz.

Mübadeleden sonra yavaş yavaş kabuk değiştirilmeye başlayan Tuzla'da Rum döneminden tarihî eserler yok edildi.

Bugün Tuzla'da dört duvarı kalmış bir şaraphane, Ayios Dimitrios Manastırı'ndan eser miktarda kalıntı, manastırın kuyu bileziğiyle sokak aralarında ummadığımız bir anda karşınıza çıkan, dernek veya özel mülk bahçelerinde saklanan Bizans döneminden kalma sütun başlığı/altlığı, çeşme aynası ve loğ taşları dışında o yıllardan eser yok.

Ve tabii bir de Tuzla'yı neredeyse haritadan silecek kadar büyük 1902 yangınından sonra yapılan, ancak bugün harabe hâlindeki ahşap Rum evleri.

Tuzla'nın uzak geçmişinden bazı kalıntılar da İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunuyor. Müzede 1979 ve 1984 yıllarında kayıt altına alınmış geç Roma erken Bizans döneminden şu eserler var:

1) Aslan başlı mermer çörtlen: Ortadan ikiye kırılmış haldeyken müzede kırık kırığa yapıştırılmış. Küçük kırıklar ve sıyrıklar dışında sağlam. Stilize hatlarla belirlenmiş bir aslan başı. Yüz çizgileri detaylı olarak verilmiş. Yeleler paralel derin yivlerle belirlenmiş. Gözbebekleri derin oyuklar şeklinde işlenmiş.

1) Tuzla'nın Büyükkada'ya bakan sahilindeki Ayios Dimitrios Manastırı'nın kuyu bileziği. (Fotoğraf: İskender Özsoy)

2) Aslan başlı mermer çörtlen: Çok aşınmış kırık bir parça. Başın çok aşınmış olması nedeniyle ancak silik bir biçimde gözler, burun ve yeleler seçilebiliyor.

3) Korint başlıklı mermer sütun: Sütun gövdesine yapışık korint başlığın bir yüzünde monogram var. Akantius yaprakları çift bilezik şeklinde hafif bir silmeden yükseliyor. Sütun gövdesi düz. Sütun kaidesine ait çok ufak bir parça var. Gerisi kırık ve noksan. Korint başlıkçığının üstündeki kenet yeri ikinci bir katı taşımaya yönelik. Eser deniz içinde kalmış gibi izler gösteriyor. Monogram yuvarlak çerçeve içinde.

4) Bezemeli mimari mermer parça: Kırık iki parçası yapıştırılmış mimari bir parçaya ait. Bitkisel bezekli silme alt üst yüzlerde bir yuvaya oturacak oyuklar var. Bitkiler yapraklardan oluşuyor. Yapraklar birbirine bağlı, birbirlerinin arasında yuvarlaklardan ibaret.

Son iki parça 1984 yılında dönemin Denizcilik Yüksek Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı tarafından müzeye bağışlanmış.

Dünün Çeşme Meydanı, bugünün Tarihi Tuzla Çeşme Meydan(ı) Kahvecisi. Altında bir zamanların hamamından kalıntılar. (Fotoğraflar: İskender Özsoy)

Tahaffuzhane Caddesi'ndeki hamam kalıntısı. (Fotoğraf: İskender Özsoy)

2) Sultan I. Ahmet Camii'nin yanı başında Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yaygın olarak kullanılan sütun kaidesi ve bir çeşme aynası.

3) İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Tuzla'da bulunmuş eserlerden aslan başlı çörtten. (Fotoğraf: İskender Özsoy)

Hamam Kalıntıları

Gelelim hamam kalıntılarına. Sultan I. Ahmet Camii'nden sahile inen Galip Ağa Sokağı'ndaki kalıntının olduğu meydan çok uzun yıllar önce Hamam Meydanı diye anılıyormuş.

Meydan, 1935-1938 yılları arasında Kocaeli Valisi olan Hamit Oskay'ın yaptırdığı, ancak bugün yerinde yeller esen çeşmeden dolayı Çeşme Meydanı olarak anılıyor. Bir ara pazar kurulduğu için pazar yeri olarak da anılan meydan kazılınca, taş ve tuğla örülü hamam kalıntıları ortaya çıktı.

Uzun süre açıkta duran kalıntılar bir türlü değerlendirilemedi ve üstü kapatılarak Ab-ı Hayat Çarşısı yapıldı.

Zamanla işlevini yitiren çarşı yıkıldı ve yerine belediye tarafından adı Tuzla Tarihi Çeşme Meydan(ı) Kahvecisi olan açık hava kahvesi hayata geçirildi.

İkinci hamam kalıntısı Tahaffuzhane Caddesi'nde Rumeli Kültür Merkezi'nin karşısında.

Dört duvarı açıkta 65-70 metrekarelik tuğla ve taş örülü bu kalıntının deniz tarafına bakan cephesinde bir de kapı var.

Camiler, Çeşmeler

Cami Mahallesi'nde 1609 yılında inşa edilmiş kare planlı, kırma çatılı, orijinal kitabesi kayıp vakıf eseri Sultan I. Ahmet Camii, yine aynı mahallede Davut Ağa Çeşmesi, Saadet Hanım Çeşmesi, Postane Mahallesi'nde aynı adlı II. Saadet Hanım Çeşmesi ve Sahil Çeşmesi Osmanlı dönemi eserleri.

Camiden 60 yıl sonra 19. Osmanlı Padişahı IV. Mehmed (Avcı Mehmet) zamanında yapılan Davut Ağa Çeşmesi ikiyüzlü, iki oluklu. O nedenle halk arasındaki adı ikili çeşme.

Çeşmenin ön yüzündeki istifli sülüs tarzındaki kitabesinin ilk satırında şunlar yazılı:

“Sahib’u-l hayrat Davut Ağa in’ami.(*Nimet ve ihsanı hayratı.*) Babu’s-saade.”(*İstanbul’un eski adlarından biri.*) 1079. (1668-1669)

İkinci satır Kur’an-ı Kerim’in İnsan Suresi’nin 21. ayeti:

“Sekahum rabbühum şeraben tahura.” (*Onları “cennette rableri” temiz içecek “kevser şarabı” ile sulayacak.*)

Aydınlı Mahallesi'nde III. Ahmed'in sadrazamlarından Nişancı Mehmed Paşa'nın adını taşıyan cami de tarihin bize emanetlerinden biri. Nişancı Mehmed Paşa tarafından 16 Ocak 1714 tarihinde tamamlanmadan ibadete açılan caminin inşaatı bağışlarla 10 Şubat 1895 tarihinde tamamlanmış. Kare planlı caminin duvarlarında taş ve harç kullanılmış, üzeri beton ile sıvanmış. Kubbesi dört direk üzerine

oturtulan caminin minber ve mihrabı mermer, vaiz kürsüsü ahşaptan yapılmış.

Tuzla'daki beşinci tarihî çeşme de caminin avlusundaki Kürekçioğlu Çeşmesi. Çeşmenin nedense sağ tarafa alınmış kitabesinde “Sahibu-l hayrat Kürekçioğlu Ali Ağa hayratıdır. Sene 1273 (1857)” yazıyor. Caminin 10 kıta şiir şeklinde yazılmış kitabesi çeşmeye eklenmiş, Bu ekleme muhtemelen caminin onarım yıllarından kalma.

Yine Aydınlı Mahallesi'nde 1887 yılında yapılmış Aydınlı Mektebi, diğer adıyla Taş Mektep ve 1913 yılında yapımına başlanan ve 1917 yılında eğitime başlayan bir başka ilkokul kalmış.

Ve Cami Mahallesi'nde kime ait olduğu bilinmeyen türbe.

Sultan I. Ahmet Camii'ne komşu müftülük binasının bahçesinde dört duvar içindeki mezarda yatan kişi kim? O mezarda yatan, halkın “Zeytin Baba” dediği bir ulu kişi mi, yoksa baş taşında yazdığı gibi bir kız mı? Gerçek baş taşı vardı da caminin kitabesi gibi yok mu edildi?

Baş taşında şöyle yazıyor: “Hüvel baki/ Gonca gülüm uçtu cennet bağına/ Fırakı kaldı valideynin canına/ Edhem Ağa'nın kerimesi/ Merhume ve mağfure Şerife Ganime Hanım ruhuna Fatıha. Sene:1249 (1833)”

Acaba mezarda hiçbir zaman bir ulu kişi olmadı mı? Peki Edhem Ağa kim? O baş taşı sonradan mı konulmuş oraya? Velhasıl sorular sorular. Tuzla'nın saklı tarihine bir örnek.

Tuzla Müftülüğü'nün bahçesindeki bu türbe bir din büyüğünün mü, yoksa sıradan bir kişinin mi, belli değil. Baş taşı sonradan dikilmişe benziyor.

Tuzla Mezarlığı

Tuzla Mezarlığı, İstanbul'un denize nazır ender mezarlıklarından biri.

Mezarlığın bir bölümünü mübadele günlerinde Türklerin kanaat önderi olan Mehmet (Yenen) Ağa'nın dedesi, 1952-1960 dönemi belde belediye başkanı İbrahim Yenen'nin büyük dedesi Galip Ağa bağışlamış.

Mezarlıklar geçmişimizin kimlik belgesidir. O mezarlıklarda, yaşadığımız yerin tarihi kadar aile tarihlerimiz de saklıdır. Ama ne yazık ki o tarihi koruyamıyoruz.

Aralarında en eskisi, 1754 yılında taundan (veba) ölen Dergâh İbrahim'in mezarının da olduğu bölüm, yavaş yavaş talan ediliyor.

Bu mezarlar yeni mezar yerleri için bozuluyor; baş taşları sökülüp atılıyor. Bu bir çeşit vandalizm ve bu vandalizme başta yetkililer ve STK'lar, herkes sessiz kalıyor.

Bu mezarlıkta 1936 yılında müstakil belediye olan Tuzla'nın ilk belediye başkanı Kılıkş mübadili Kemal Sardoğanlı'yla mübadelede Kavala, Kılıkş ve Drama mübadillerinin kanaat önderleri; Hüseyin (Kallek) Kâhya, Molla Ali (Kılıç) İbiş Ağa'yla (İbrahim İş) mübadele öncesinde Türklerin kanaat önderi Mehmet (Yenen) Ağa'nın mezarları var.

Bu arada bir baş taşından Tuzla'da ölen ilk mübadillerden birinin kadın olduğunu öğreniyoruz.

101 yıllık baş taşında şunlar yazıyor:

“Ah minel mevt. Selanik vilayetinin Kılıkş kazasına tabi Sevindikli karyesinden Ahmed Ağa'nın kerimesi Gülsüm Hanım'ın ruhuna fatiha. Sene 1340 (1924)”

Tuzla Mezarlığı'nda Kılıkşlı Ahmed Ağa'nın 1924 yılında ölen kızı Gülsüm Hanım'ın baş taşı. En eski mübadil mezarlarından biri.

(Fotoğraf: İskender Özsoy)

Yenilmez Kuvvacı Hüseyin Yenilmez

Tuzla'nın çok yakın tarihinde iz bırakmış iki isim var ki onları anmadan geçmek olmaz.

Biri "yenilmez kuvvacı" Hüseyin Yenilmez, diğeri de son harem ağalarından Tuzlahlıların -kendilerine yakın bularak- Arap Sadi Bey adını tak-tıkları Sadi Yaylımateş.

Kılış'ın önde gelen pehlivanlarından Mehmet Pehlivan'ın oğlu Hüseyin Yenilmez 1901 yılında Yunanistan'ın Kılış kentinde doğmuş. İlçenin ilk belediye başkanı Mustafa Sarıdoğan'dan sonra bir ara başkan vekilliği yapan Yenilmez, "Küçük Hüseyin", "Sarı Hüseyin" ve "Parlak Hüseyin" lakaplarıyla da anılan bir kuvvacı.

Mehmet Pehlivan Balkan Savaşı başlayınca eşi Aliye ve çocuklarıyla Kılış'ın Kuleli köyündeki çiftliğini terk ederek Edremit'e kaçıp ticarete atılmış.

Çocuklarından Hüseyin, Yunanlılar İzmir'i işgal edince 18 yaşındayken kuvvacılara katılmış. Mehmet Ağa, Hüseyin'in babası olduğu anlaşılıp ölümle tehdit edilince Selanik'e dönmüş. Hüseyin Yenilmez de Edremit Kaymakamıyken Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından ittihatçı olduğu için 6 Nisan 1919 tarihinde görevden alınınca Yunan işgali altındaki Burhaniye'ye giderek bölgedeki dağınık Kuvayımiliye'yi örgütleyen Hamdi Bey'in (Köprülülü Hamdi Bey) saflarına katılmış.

"Yenilmez Kuvvacı" Hüseyin Yenilmez, Hamdi Bey'in yanında Çanakkale'nin Eceabat ilçesi yakınlarında Fransız kuvvetleri denetimindeki cephaneliğe 26-27 Ocak 1920 gecesi 30 Kuvayımiliye askeriyle düzenlenen -tarihe Akbaş Baskını olarak geçen- baskında görev almış.

Baskında çevredeki Türklerin yardımıyla çok sayıda tüfek, mitralyöz ve cephane ele geçiren Hamdi Bey, bunları esir alınan Fransız askerleriyle birlikte Bolayır vapuruyla motor ve mavnalarla Lapseki (Çanakkale) civarındaki Umurbey iskelesine yollamış.

Köprülülü Hamdi Bey, baskından sonra döndüğü Biga'da 17 Şubat 1920 tarihinde Anzavur'un adamları tarafından şehit edildi.

Bu arada mübadele olunca Mehmet Pehlivan ve ailesi Tuzla'ya yerleştirilmiş.

Hüseyin Yenilmez de 1932 yılında ailesinin izini sürerek onları Tuzla'da bulmuş ve o da Tuzla'ya yerleşmiş.

Yenilmez, 3 Eylül 1962 Pazartesi günü Tuzla'da öldü ve Tuzla Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Arap Sadi Bey'in Olağanüstü Hayatı

Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Mehmed (Çelebi Sultan Mehmed) döneminden itibaren saraylarda görevlendirilen harem ağaları, yönetimde çok önemli görevler üstlenmelerine rağmen iç dünyalarında dramlarla örülü hayatlar yaşadılar.

Afrika ülkelerinde esir tacirlerinin eline geçtikten sonra hadım edilen çocuklar, harem teşkilatında kullanılmak üzere Osmanlı'ya katıldıklarında "Ağalar Ocağı"nda yetiştirildi.

Haremin "sır kâtibi" denilebilecek harem ağaları eğitildikten sonra şehzadeler, kadın efendiler, sultanlar ve valide sultanların hizmetine verilirlerdi.

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasından sonra harem bitti. Ama harem ağalarının hayatı devam etti. Kimileri İstanbul'da, kimileri yurt dışında hayatlarını sürdürdü. Ve yaşadıkları sürece o hayatlar ve harem, kamuoyunun hep ilgisini çekti; röportajlara, yazı dizilerine ve romanlara konu oldu.

İstanbul'da kalan harem ağalarının son temsilcilerinden Sadi Yaylımateş neredeyse ömrünün 50 yılını geçirdiği Tuzla'da 1975 yılında vefat etti. Onun Habeşistan'da başlayıp Tuzla'da sona eren hayatı romanlara konu olacak kadar gizem dolu.

3 Nisan 1926 tarihinde Kartal Nüfus Memurluğu tarafından yenileme amacıyla verilen kimlik belgesine göre Habeşistan'da 1895 yılında doğan Cevher Sadi Ağa'nın baba adı Abdullah, anne adı Havva, mesleği de ziraatçı.

Sekiz yaşında köle tacirleri tarafından kaçırılıp İskenderiye'ye götürülerek hadım edilen, iyileşmesi için yarı beline kadar sıcak kuma gömülen Sadi Ağa; ayağa kalktıktan sonra çok zor bir gemi yolculuğuyla İstanbul'a getirilmiş. Yolculuk sırasında gemide ölenler olmuş.

Sıkı bir eğitimden geçirildikten sonra Yıldız Sarayı Cihannüma Köşkü'nde göreve başlayan Sadi Ağa'nın (Yaylımateş) görevi şehzadelerle meşgul olmakmış.

Sarayda üç padişah; II. Abdülhamid, V. Mehmet Reşad ve Vahdettin'le son halife Abdülmecid'i gören Sadi Ağa saray dışındaki hayatını Beşiktaş Akaretler'de kendisine tahsis eden evde geçirir, Yıldız'a bisikletle gider gelirmiş.

Saraydan ayrılınca Tuzla'da kendisine Piyade Okulu'nun D-100 Karayolu'na bakan tarafında geniş araziler verilen Sadi Ağa sonra bu arazileri satarak İstasyon Mahallesi'nde ev ve arsa alabilmiş.

İstasyon Mahallesi'nde iki katlı kalın taş duvarlı evinde çocukların "haminne" dedikleri bir

kadınla oturan Sadi Yaylımateş kibar ve çok güzel saray Türkçesi konuşurmuş.

Sadi Ağa da kendisinden çok önce yaşayan harem ağaları Abbas Ağa, Mehmed Ağa, Cafer Ağa ve Beşir Ağa gibi cami yaptırmış.

Onun bağışladığı arazilerden birinin üzerinde 1970 yılında yapılan İstasyon Dörtüyl Camii (İstasyon Çini Camii) var.

Cami nedense Yaylımateş'in adını taşıyor ama mahallede iki sokağa adı verilmiş: Sadi Bey ve Yaylım sokakları.

İki metreye yaklaşan boyu ve siyah teniyle heybetli bir görünüşe sahip olan Sadi Ağa arıcılıkla da uğraşmış. 50'ye yakın arı kovanından elde edilen ballar satılır, geliri hayır işlerinde harcanırmış. Gündüzleri Süslü Ahmet'in lokantasında yemek yer, Kambur Hakkı'nın kahvesinde oturur; komşularla ve arkadaşlarıyla sohbet edermiş. Bazı yaz geceleri de komşularla bir olur, yürüyerek Tuzla sahiline iner, Hamdi Usta'nın sinemasına gidermiş.

Göztepe'de oturan harem ağalarından Nadir Ağa ve kendisiyle birlikte Tuzla'ya gelen ama sonra ayrılan Cafer Ağalar ziyaretine gelirmiş.

Tuzla'nın yakın zaman tarihinde iz bırakan son harem ağalarından Sadi Yaylımateş 27 Şubat 1975 Perşembe günü Tuzla'da, Postane Mahallesi'ndeki evinde öldü ve Tuzla Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Tuzla'nın yakın zaman tarihinde iz bırakan son harem ağalarından Sadi Yaylımateş. Sekiz yaşında köle tacirleri tarafından Habeşistan'dan kaçırılıp İskenderiye'ye götürülerek hadım edilen Yaylımateş 27 Şubat 1975 tarihinde öldü. (Mustafa Sezer arşivi)

Mübadelede Tuzla

Türkiye'nin demografik yapısında göçmenlerin önemli yeri var. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkan topraklardan çok göç aldı Türkiye. Bu göçlerin en önemlisi mübadelenin yol açtığı karşılıklı göçlerdir.

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'yle Yunanistan Hükümeti arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'nin yol açtığı zorunlu göç uygulaması toplumun belleğinde derin izler bıraktı.

Lozan Mübadilleri Vakfı'nın kuruluşuna kadar mübadele Yunanistan tarafında tek taraflı olarak yorumlanıyordu. Yunanistan'da mübadelenin iki taraflı zorunlu göç olduğu konusuna hiç değinilmiyor, sadece Anadolu'yu terk eden Rumlara değiniliyordu. Bu tek taraflılık Yunanistan'da hem siyaseten hem de çeşitli yollarla belgelendirilerek,⁴¹ Türkiye'de ise öğretilmeyerek, unutturulmaya çalışılarak yaşandı.

1922 yılının Eylül ayına kadar süren Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, savaşı kaybeden Yunan ordusu Anadolu'yu terk etti. Türklerin zulüm yapacağından korkan Ortodoks Rumlardan oluşan siviller de mağlup ordunun peşine takılarak yollara düştü.

9 Eylül 1922 tarihiyle Mudanya Mütarekesi'nin

41.1930'lu yıllarda müzikolog Melpo Merlier ve Octave Merlier tarafından kurulan Küçük Asya Araştırmaları Merkezi bu konuda çok önemli bir örnektir. Merkezin arşivinde 300 bin sayfadan fazla yazılı belge var.

imzalandığı 11 Ekim 1922 tarihleri arasında 850 bin Rum özellikle İzmir ve Marmara kentlerindeki limanlardan Türkiye'yi terk etti.⁴²

Türkiye'nin ekonomik yaşamında önemli rol oynayan Rumların bozgundan sonra kitleler hâlinde Yunanistan'a kaçmaları ülkede paniğe neden oldu. Mülteciler şehir ve kasabalara yığıldı. Barınacak yer yoktu. Ülkede açlık kol geziyordu.⁴³

Çözüm Arayışları

Yunanistan'daki bu paniğe, beslenme ve iskân sorununa bir de hastalıklar eklenmişti. Özellikle Pire'deki sıtma salgını kenti kasıp kavuruyordu.

Yunanistan, nüfusunu dörtte bir oranında artıran Küçük Asya Felaketi'nin sonuçlarıyla boğuştuğu bir ortamda konu İsviçre'nin Lozan kentinde 20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Barış Konferansı'nda ele alındı. Konferansta öncelikle savaş tutsaklarının değişimi ve mülteciler konusu görüşüldü.

İngiliz İmparatorluğu temsilcisi Lord Curzon'un önerisi ve İstanbul'daki Rus mültecilerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Norveçli Dr. Fridtjof Nansen'in raporu doğrultusunda Yunanistan'da yerleşik Müslümanlarla Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu mübadelesi tartışıldı.

42. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Önsöz. 4. Basım. Bağlam Yayınları. İstanbul 2014. Sayfa 13.

43. Belli, Mihri, *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi*, Ekonomik Açından Bir Bakış. Çeviren: Müfide Pekin. Belge Yayınları. İstanbul 2004. Sayfa 56.

Nansen görüşmelerde Yunanistan'ın bu sorunlarla baş edemeyeceği, bu nedenle dış yardıma ihtiyacı olduğunu savundu. Sonuçta Nansen'in raporu doğrultusunda mübadele; yani iki ülke arasında karşılıklı nüfus değişimi gündeme geldi.

Mübadele her iki tarafın da çıkarına uygundu. Böylece her iki ülke hem kendi azınlıklarından kurtulacak hem de terk edilen ve edilecek olan toprakları işleyecek yeni iş gücüne kavuşacaklardı.

Varılan mutabakat sonucu 30 Ocak 1923 tarihinde Yunan Hükümeti'yle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında Yunan ve Türk Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalandı.⁴⁴

19 maddeden oluşan sözleşmeyle Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumlarla Yunanistan'da yerleşik Müslümanların zorunlu göçü öngörüldü.

Anlaşmaya Türkiye adına baş delege Dışişleri Bakanı İsmet İnönü, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve İktisat Bakanı Hasan Saka; Yunanistan adına da Başbakan Venizelos ve Yunanistan'ın Birleşik Krallık Büyükelçisi Caclamanoş imza koydu.

Sözleşmenin birinci maddesi, "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk

Başdelege İsmet İnönü Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamak üzere üniversite binasına girerken.

uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye; ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir." hükmünü getirmişti.⁴⁵

Yüzeysel olarak bakıldığında basit gibi görünen bu ilk madde, 19 maddelik sözleşmenin en can alıcı maddesi sayılabilir. Maddenin içeriğinde gizli olan bir dramdı. Bu bağlamda mübadeleye tabi

44. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Önsöz, 4. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 14.

45. Sözleşmenin tam metni için bkz: *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler*- Takım: II Cilt: 2, Çeviren: Prof. Dr. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 348, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.

olanların bütün insani eğilimleri, duyarlılıkları, hassasiyetleri göz ardı ediliyor; zorunluluk içeren bu maddeyle âdeta cezalandırılıyordu.

Dünya tarihinde ilk kez milletlerarası cemaatlerin onayı ve baskısıyla milyonlarca insan ezelden beri yaşamış oldukları vatanlarından zorla koparılıp bir daha geri dönmek üzere yeni, onlara tamamen yabancı olan yerlere sürüklediler.⁴⁶

Sözleşme, mübadele insanlarına seçim fırsatı da tanımıyordu. Onlara doğup büyüdüğü, atalarının kök saldıği topraklardan ayrılmak isteyip istemedikleri sorulmadı.

Sözleşmeyi imzalayanlar bu zorunlu ayrılığın taraflarda ne gibi travmalara yol açabileceğini düşünmedi. Ayrılmak zorunda bırakılanlara hiçbir seçim şansı tanınmadı. Çoğunluğun kendi egemenliğini kabul ettirme peşinde olduğu bir yerde küçük bir azınlık topluluğu olarak yaşama riskini göze alarak oralarda kalmayı tercih edip etmeyecekleri kendilerine sorulmadı. İnsanların yerini değiştirmek binaların, medeniyetlerin yerini değiştirmekten daha kolay. Üstelik bir kere yerlerini değiştirdiniz mi, onları her şekilde yeniden programlamak mümkün. Nüfus mübadelesinin gerisindeki mantıkta kısmen yatan işte buydu.⁴⁷

46. Sideris, Thomas, *Bizim Yabancılar*, ΟΙ ΔΙΚΟΙ ΜΑΣ ΞΕΝΟΙ, Çeviren: İo Çokona, CMYK Graphic Desing. Atina, 2013, Sayfa 39.

47. Clark, Bruce, *İki Kere Yabancı. Kitlemel İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, Sayfa 14.

Tarihin En Büyük Sürgünü

Mübadillere bir daha asla “memleket”lerine dönme, yerleşme yasağı hatta cezası getiren sözleşme tarih sayfalarına bir acı olarak geçti.

Romancı Yaşar Kemal'in dediği gibi, bu insanlığın en büyük sürgünüydü:

“Ne Türkiye'deki Rumlara, ne Yunanistan'daki Türklere sormuyorlar, ‘Vatandaş Türkiye'ye gitmek istiyor musun? Rumlara sormuyorlar vatandaş sen Yunanistan'a gidecek misin?’ İşte tarihin en büyük sürgünü. İşte insanlığın yaşadığı en büyük acılardan bir tanesi. İnsanı yurdundan etmek, insanın yüreğini koparmak gibi bir şeydir.”⁴⁸

İkinci maddeye göre İstanbul'da oturan Rumlarla, Karasu (Nestos) Nehri sınır olmak üzere Batı Trakya'da oturan Müslümanlar kapsam dışı bırakıldı. Mübadele sözleşmesinin imzalanmasından sonra, birinci madde uyarınca çoğu Kapadokya'dan Yunanistan'a giden Ortodoks Rumların sayısı yaklaşık 200 bin, Türkiye'ye gelen Müslümanların sayısı da yaklaşık 500 bindi. Ancak Türkiye'ye gelenler konusunda farklı rakamlardan söz ediliyor.

Karma Komisyon'a ait istatistikler, 1923-1926 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye taşınanların sayısını 355 bin 635 kişi olarak vermiş. Bu sayılara Karma Komisyon kurulmadan önce gelenler ile Karma Komisyon'un sevk ettikleri

48. Hızlan, Doğan, Yaşar Kemal'le röportaj, Hürriyet Pazar, 22 Eylül 2002.

Kavala 1924. Mübadele Muhacirin Komisyonu üyeleri gemide. En sağda Kavala mübadillerini Samsun'a götüren gemide sevk memuru olarak görev yapan Yunanistan Parlamentosu'ndaki son Drama milletvekillerinden Kobakizade (Kobakoğlu) İsmail Hakkı Bey. (İskender Özsoy koleksiyonu)

dışında kendi olanaklarıyla Yunanistan'dan ayrılıp Türkiye'ye gelenler dahil değil.⁴⁹

Bu arada gelenlerle ilgili bir başka rakamı da dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 12 Kasım 1934 tarihinde toplanan TBMM'de bir gensoruyu yanıtlarken verir. Kaya'ya göre 1923- 1933 yılları arasında 99 bin 709 evde 379 bin 913 mübadil vardır.⁵⁰

ABD'li demograf Prof. Justin A. McCarthy'ye göre 1923-1927 yılları arasında 59 yerleşime 431 bin 65 mübadil iskân edilmiştir. Bu mübadillerden 49 bin 336'sı Edirne'ye, 37 bin 88'i Balıkesir'e ve 35 bin 487'si de İstanbul'a yerleştirilmiştir.⁵¹

49. Belli, Mihri, *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış*, Çeviren: Müfide Pekin, Belge Yayınları, İstanbul 2004, Sayfa 32.

50. *Vakit* gazetesi, 13 Kasım 1934.

51. Mc. Carthy, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çeviren: Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998, Sayfa 195.

Mustafa Kemal'e göre de gelenler 600 bin kişidir. Gazi, bu rakamdan İslam âlemine hitabesinde söz eder.⁵²

Sözleşmenin üçüncü maddesi "Karşılıklı olarak Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, birinci maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır." hükmünü getirmiştir. 18 Ekim 1912 Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan Savaşı'na katıldığı tarihtir. Balkan Savaşı ile Mübadele Sözleşmesi arasındaki sürede (1912-1923) Yunanistan'ı terk eden Müslümanlar ile Balkan

52. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma/gazi-mustafa-kemal-pasanin-islam-dunyasini-mubadele-gocmenleri-icin-yardima-cagiran-beyannamesi-doc-dr-kemal-ari/>

Savaşı ve Yunan ordusunun 1922 yenilgisi sonrası Türkiye'yi terk eden Rumlar, bu madde ile mübadele sözleşmesi kapsamına alınmıştır. Bir anlamda fiili durum yasallaştırılmıştır. Kısacası her iki ülkeden iki milyonu aşkın insan sözleşmenin kapsamına girer sayılmıştır.⁵³

Bozgun yiyerek kaçan Yunan ordusunun peşine sivil halk da katılınca Rumların Yunanistan'a gidişi düzensiz bir hâl almıştır. Bu düzensizlik Yunanistan'ı altüst etmiştir. Ancak Türkler sözleşmenin imzalanmasından sonra Yunanistan'ı karma komisyonun denetimi altında terk etti. Yunanistan'a gidenler birdenbire şehirleri, kasabaları doldurdu. Oysa Türk hükümeti daha önceden mübadillerin bindirileceği indirileceği limanları ve yerleri belirlemiştir.⁵⁴

Sözleşmenin 11. maddesine göre, göçü denetlemek ve kolaylaştırmak üzere 8 Ekim 1923 tarihinde yukarıda sözü edilen karma komisyon kuruldu. Komisyonun merkezi önceleri Atina'daydı sonra İstanbul'a taşındı ve tasfiye edilene dek görevini İstanbul'da sürdürdü.

Karma Mübadele Komisyonu'nda Türk tarafının başkanlığını Tevfik Rüştü Bey (Aras), Yunan tarafının başkanlığını Mösyö Papas, komisyon başkanlığını ise bağımsız üye sıfatı ile General Dulara üstlendi. 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve

İskân Bakanlığı kuruldu. Bakanlığa Mustafa Necati seçildi. 8 Kasım 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Kanunu kabul edildi.⁵⁵

Mustafa Necati Bey ilk bakan olarak görevi yaklaşık 200 bin kişinin ülkeye göç ettiği Ekim 1923-Mart 1924 tarihleri arasında beş ay süreyle yürüttükten sonra, 6 Mart 1924 tarihinde İsmet Paşa kabinesinde Adliye Vekilliği'ne atanmış ve yerine İzmir Mebusu Celal (Bayar) Bey İmar ve İskân Vekili olmuştur. Celal Bey'den sonra Bursa Mebusu Refet Bey 17 Temmuz 1924'de İmar ve İskân vekili olmuş, vekaletin kaldırıldığı ve yetkilerini Dahiliye Vekaleti'ne devrettiği 11 Aralık 1924 tarihine kadar bu görevi yürütmüştür.⁵⁶

Mübadillerin Taşınması

Sıra mübadillerin taşınmasına gelmişti.

Türk bayraklı gemilerin Türkiye'ye gitmeyi bekleyen mübadillerinin taşınmasını başarıp başaramayacağı gündemdeydi.

Ankara'da taşıyamayacağı kanaati oluşmuştu.

Bu nedenle Lozan'da tek tek belirlenmiş olan, Türkiye'de yük ve insan taşımacılığı yapacak gemi firmalarıyla masaya oturmak ve belirlenen koşullar içinde göçmenleri taşıma görevinin bunlardan birine ya da bir konsorsiyuma verilebileceği

53. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Önsöz, 4. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 14.

54. Belli, Mihri, *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış*, Çeviren: Müfide Pekin, Belge Yayınları, İstanbul 2004, Sayfa 91.

55. Güvenç, Sefer, *100. Yılında Mübadele*, Hazırlayan: Mehmet Söylemez, İBB Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 54.

56. Aghatabay, Cahide Zengin, *Mübadelenin Mazlum Misafirleri. Mübadele ve Kamuoyu. 1923-1930*, Bengi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009. Sayfa 99.

düşünülyordu. Bu amaçla vekalet göçmenlerin taşıma işi için bir ihale açtı.⁵⁷

İhaleye bazı İtalyan, Yunan, Ermeni ve Türk gemi şirketleri katıldı. Bu şirketlerce verilen öneriler bakanlık uzmanlarınca incelendi. Sonuçta vapur tonajı öteki şirketlere göre daha yüksek olan ve fiyat olarak de en uygun koşulları ileri süren İtalyan Lloyd Triestino Kumpanyası ihaleyi kazandı.⁵⁸

Ancak yerli sermaye ve armatörler varken ihalenin bir yabancı şirkete, daha doğrusu yabancı sermayeye verilmesi eleştirilere neden oldu. Bakanlık, ihalesi yapılmış olsa da mübadilleri taşıma konusunda Türk Vapurcular Birliği'nden öneri aldı. Bu önerilerin değerlendirilmesi sonucu Lloyd Triestino Kumpanyalar Topluluğu'nun kazanmış olduğu ihale iptal edildi. Mübadele göçmenlerinin taşıma işi yedi vapur şirketinin bir araya gelmesiyle oluşan Türk Vapurcular Birliği ve Seyrisefain İdareleri'nin oluşturduğu ortaklığa verildi. Birlikte; Seyr-i Sefain İdaresi, Sadıkdeler, Kırdeler, Nafi Bey Kumpanyası ve İbrahim Ethem Bey Kumpanyası, Mustafa Cemal Kumpanyası, Akyıldız Kumpanyası, Kartal Mişah Kumpanyası ve Hilal kumpanyası yer alıyordu.⁵⁹

57. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 106.

58. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 108.

59. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 110.

İhale yenilendikten sonra taşıma ücretleri gündeme geldi. Buna göre İstanbul ve çevresine getirilecek göçmenlerden kişi başına 300 kuruş alınacaktı. Sekiz yaşına kadar olan çocuklardan ve kendi ücretini veremeyecek kadar yoksul olanlardan ücret alınmayacaktı. Gemiler belli oranda yoksul göçmeni ücretsiz taşıyacaktı. Ancak bu orandan fazlasının ödemesi hükümetçe yapılacaktı. Karadeniz, Mersin ve çevresi için taşıma ücreti 600 kuruş olacaktı. Göçmenler yanlarında hayvanlarını getirmek istediklerinde hayvanlardan da gemilerin gittikleri yerin uzaklığına göre ücret alınacaktı.⁶⁰

Sözleşmenin birinci maddesi “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir.” hükmünü içeriyordu. Ancak bu tarih hayata geçirilemedi.

Ama bu arada ilginç bir gelişme oldu ve Ankara'da karma komisyonun ve Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulduğu günlerde; 13 Ekim 1923 tarihinde Midilli'den ilk mübadil kafilesi Türkiye'ye geldi.

O tarihten itibaren 19 Ekim'e kadar Midilli'den Ayvalık'a süren göçte *Toyas*, *Leros* ve *Zenatta* (*Jenatu*) adlı botlarla 7 bin 24 mübadil geldi. Bu mübadiller aynı zamanda hem cumhuriyeti karşılayanlar hem de onun ilk konuklarıydı.⁶¹

60. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 111.

61. Özsoy, İskender, *Yenigün* gazetesi, 29 Ekim 2024.

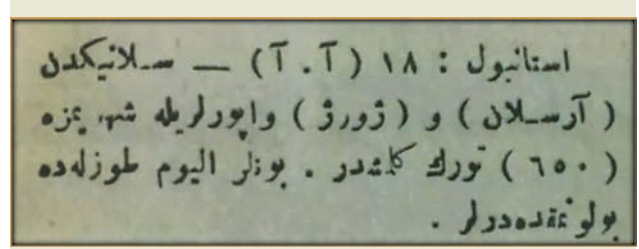
O ilk kafilenin yolcularından Ferhat Eriş anlatıyor:

“Mübadele olacağı haberini Midilli kentindeki Rum validen öğrendik. Vali köylere bildirdi, köyümüzün ileri gelenleri de bize. Buraya gelmeden bir ay evvel, Çömlekköy’e Ayvalık’tan birkaç Rum ailesi geldi. Yeni memleketimize hareket günü gelince Çömlekköy’ün limanına inerek Türk Hükümeti’nin Yunanistan’dan kiraladığı *Jenatu* adlı gemiye bindik. Limanda üç gün geminin kalkmasını bekledik. Adadan ayrılırken güzel sesli hafızlar ‘Elveda ey güzel Midilli...’ diye ağıtlar yaktı. Gemi Midilli’den akşamüstü hareket etti. Bütün köy aynı gemideydi. Ayvalık’a geldiğimizde *Jenatu* Boğaz’dan limana giremedi. Ağır yolla Dikili’ye kadar gittik. Gün ağarınca döndük ve gemi limana girerek bugünkü Gümrük İskelesi’ne yanaştı.15 Ekim 1923 tarihinde saat 10.00’da Ayvalık’a ayak bastık. Geldikten bir hafta sonra biz çocuklar okula yazıldık. 29 Ekim’de de Mustafa Kemal Cumhuriyet’i ilan etti.”⁶²

Mübadillerin gelişi bununla sınırlı kalmamış, 1923’ün kasımının ikinci yarısından itibaren mübadelenin Yunanistan’daki başkenti Selanik’ten Türkiye’deki başkenti Tuzla’ya; tahaffuzhaneye mübadil taşıyan gemiler gelmeye başlamıştı. Bu gelişlerden biri dönemin haberlerinde şöyle yer almıştı:

İstanbul 18 (AA)- Selanik’ten Arslan ve Jorj vapurlarıyla şehrimize 650 Türk gelmiştir.

62. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, 4. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 42.

19 Kasım 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde mübadele haberi.

Bunlar el yevm (bugün) Tuzla’da bulunmaktadır.⁶³

Kasım ayındaki gelişler hızlanarak çoğaldı.

Selanik’ten 28 Kasım 1923 tarihinde kalkan *Arslan* vapuru şiddetli fırtınaya rağmen mübadil ve öksüzler yurdu öğrencileri olan yolcularını vaktinde Tuzla’ya, tahaffuzhaneye getirdi. Bu yolculuk kayıtlara şöyle geçti:

“Yolcular, İstanbul’dan bir römorkörle Tuzla’ya gelmiş olan Kızılay ve öksüzler yurdu memurları tarafından karşılanarak kendilerine çorba dağıtıldı. Daha sonra eşyalar mavnalara yüklenecek, mübadillerden bir kısmı öğrencilerle beraber İstanbul’a gittiler. Kızılay doktorunun ifadesiyle, vapur, Tuzla Tahaffuzhanesi’nde mutat tathiratını (alınmış temizlikleri) ikmal ettikten sonra Tekfurdağ’a (Tekirdağ) hareket etmiş ve muhacirler oraya çıkarılarak kendilerine aşı yapılmış ve çorba ve ekmelele itam (doyurulduktan) edilmiş ve mutasarrıf dahi hazır bulunduğu halde bir cemmi-i gafir (kalabalıklar) tarafından karşılanmışlardı.”⁶⁴

63. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesini, 19 Kasım 1923.

64. Çapa, Mesut, *Mübadelede Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin*

Arslan vapuru öğrencileri İstanbul'a bıraktıktan sonra Selanik'ten aldığı Langaza mübadille-riyle Tekirdağ'a gitti. Bu mübadiller Malkara ve köylerine yerleştirildi.

Mübadelenin başkenti Tuzla'ya gelen gemiler açıkta demirliyor; yolcular sandallarla tahaffuzhaneye çıkarılıyordu.

Tahaffuzhane'de sağlık kontrolünden geçirilen, giysileri temizlenen ve karınları doyurulan mübadiller bu işlemlerden sonra geldikleri gemilerle iskân bölgelerine gönderiliyordu.

O günlerin tanığı birinci kuşak Yanya mübadili Lütfü Karadağ anlatıyor:

"17 Temmuz 1924 Perşembe günü saat 14.00 sularında Tuzla açıklarında demirledi *Sulh*. Gemiden sandallarla zeytin ağaçları içindeki tahaffuzhaneye götürüldük. Orada bütün eşyalarımız etüvden geçirildi. Biz de banyo yaptık, yıkanıp paklandık. Etüvden geçen buruşuk elbiselerimizi giyerek tahaffuzhanenin arka bahçesinde zeytinlerin altında geceyi geçirdik. Günlerden sonra ilk sıcak yemeğimizi de Tuzla'da karavanadan yedik. Ertesi gün yine aynı gemiyle Pendik'e geldik. Yine açıkta demirleyen gemiden sandallarla karraya çıktık.⁶⁵

Tahaffuzhanelere gelenlere sadece çorba verilmiyordu.

Sabahları ekme ve çay, akşamları ise sıcak yemek; ihraç iskelelerine kadar yolda ekme ve

katık, ihraç iskelelerinde kaldıkları süre için de her sabah ekme ve çay, akşamları ise etli ekme verilecekti. Sıcak yemek nüfus başına 100 gram et, on gram fasulye ve benzeri kuru yiyecekler, beş gram sade yağ, sekiz gram tuz, bir gram çay, on gram şeker olarak hesaplanıyordu."⁶⁶

Mübadelenin Hüzünlü Gemileri

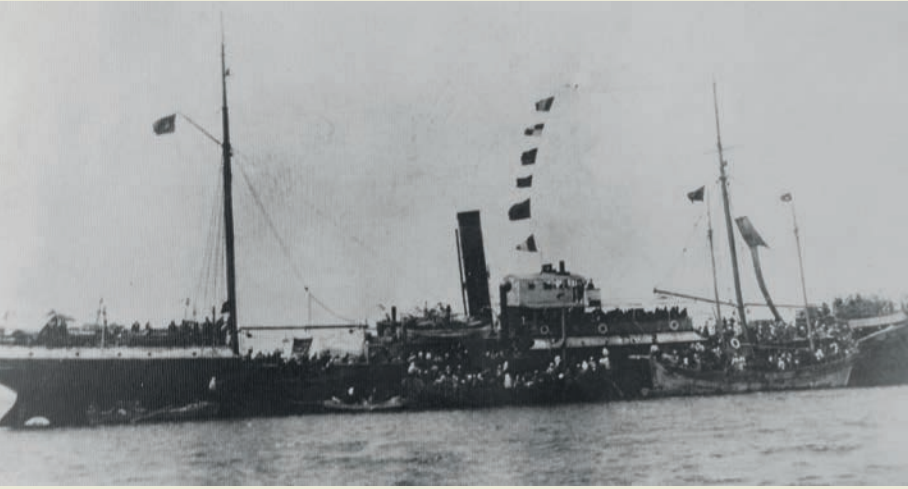
Mübadelede, Türk ve yabancı bayraklı gemiler hem uluslararası sularda hem de iç denizlerde görev aldı. Bu gemilere İstanbul Liman İdaresi'nden uygunluk belgesi alma koşulu getirildi. Uygunluk belgesi alan gemilerde yolculuğun kolaylaştırılması için bazı düzenlemeler yapıldı. Kamaralar hastalarla, kadınlar, hamileler, yaşlılar ve çocuklar için ayrıldı.

Mübadillerin sağlık ve beslenme sorunlarını Kızılay üstlendi. Her gemide bir doktor ve iki sağlık memurunun görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Kızılay, Türkiye'ye sevkleri için bekleyen mübadillere Yunanistan'da çadırlı misafirhaneler kurdu. İndirme iskelelerindeki (Tuzla, İzmir Klazumen (Urla), Samsun, Sinop, Mersin, Aydın, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık, Erdek, Çeşme, Tekirdağ, Mudanya ve Mimarşinan) tahaffuzhane ve misafirhaneler hizmete hazır hâle getirildi. Mübadiller, sağlık kontrolleri ve

Rolü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Yıl: 2001.

65. Özsoy, İskender, *Özü Sözü Yanya. Bilge Mübadil Lütfü Karadağ'a Armağan*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 19.

66. Kiracı, Mehmet, *Cumhuriyet Döneminde İlk Türk Göçü: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2006, Sayfa 58.

Giritli Nafi Bey'in gemisi Türkiye, Girit'ten Resmo mübadillerini Cunda'ya; İstinye ve Hanya mübadillerini Darca'ya getirdi. (Ali Onay koleksiyonu)

1890 yılında İngiltere'nin Glasgow kentinde Almanlar tarafından Oldenburg adıyla yaptırılan gemi 1910 yılında Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi tarafından satın alındı, adı Akdeniz olarak değiştirildi. Akdeniz, mübadele gemileri arasında en genç olanıydı. (Orhan Kızıldemir koleksiyonu)

aşıları yapıldıktan sonra, buralardan iskân yerlerine sevk edildiler.⁶⁷

Taşımada şu gemiler görev aldı:

*Ankara, Altay, Bozkurt, Barış, Arslan, Rume-
li, Akdeniz, Bahr-i Cedit, Bahri Kemal, Anado-
lu, Adana, Antalya, Amid, Asya, Cumhuriyet,
Canik, Dumlupınar, Giresun, Gülnihal, Gülce-
mal, Gelibolu, Hacıpaşa, İstanbul, İsmetpaşa,
İnönü, İstiklal, İnebolu, Teşvikiye, Dumlupınar,
Kırzade, Mahmudiye, Millet, Kartal, Milas, Mah-
mut Şevket Paşa, Reşid Paşa, Kocaeli, Kızılır-
mak, Nilüfer, Nimet, Sakarya, Samsun, Rume-
li, Timsah, Sürat, Salih, Suat (yandan çarklı),
Türkiye, Trabzon, Rize, Sulh, Sürmene, Tevfik*

67. Güvenç, Sefer, 100. Yılında Mübadele, Hazırlayan: Mehmet Söy-
lemez, İBB Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 76.

*Elbari, Turan, Sadıgzade, Şam, Uğur (Oğuz),
Üsküdar, Ümmet ve Ümit.*

Türk bayraklı bu gemilerin dışında Kuzey Yu-
nanistan'ın limanlarından ve adalardan yabancı
bayraklı gemi ve botlar da mübadil getirdi. Yu-
nanistan'dan mübadilleri getiren Türk ve yaban-
cı bayraklı bu gemilerin dışında bir de iç deniz-
lerde mübadil taşıyan gemiler vardı. Bu gemiler
de şunlardı: Drama'nın Kozluca köyü (Karyofito)
sakinlerini Sirkeci'den İzmit'e götüren *Karabiga*,
Drama'nın Darova köyü (Kechrokambos) müba-
dillerini yine Sirkeci'den Sinop'a götüren *Vatan*
ve Kavala mübadillerini Sirkeci'den Samsun'a gö-
türen *Reşadiye*.⁶⁸

68. Özsoy, İskender, *Evrensel* gazetesi, 30 Ocak 2022.

Türk vapurları yalnızca Türkiye'ye gelen mübadilleri taşıymıyordu. Türk göçmenleri iskelelere boşalttıktan sonra Yunanistan'a gitmesi gereken Rumları da taşıyordu.⁶⁹

İstanbul'un mübadele harici tutulan yerleşim-lerindeki Rum mübadiller Türk bayraklı Tire ve İsmetpaşa'yla; Yunan bayraklı *Venizelos*, *Toskana*, *Kavala*, *İyopolis*, *Nikomedy*, *Archipelagos* ve *Ünyanos* adlı gemilerle, Mimarşinan'dan da *Jüpiter* adlı römorkörün çektiği birbirine bağlanmış yirmi üç yelkenliyle Selanik'e gitti.⁷⁰

Yukarıda adı geçen gemilerden en yaşlısı *Ümit*, en genci ve en modernini, 1912 yılında hastane gemisi olarak da kullanılan *Akdeniz*'di. İkisinin de ortak özelliği batmalarıydı. *Ümit* 17 Mart 1924 tarihinde Girit'in Kandiye kentinde; *Akdeniz* de mübadeleden sonra Zonguldak limanında solaganların (dip dalgası) etkisiyle rıhtıma sürterek battı.⁷¹

Hiçbir Yere Ait Olamamak

Memleketlerinden koparılan yorgun ve öksüz çocukların yerleştirildikleri yerlerde karşılaştıkları en önemli sorun, bugün belki de nefret suçu sayılması gereken aşığılanmaydı. Mübadiller hiçbir yere ait değilmiş gibiydiler.

Türkiye'deki her mübadil yerleşiminde, mübadillere geldikleri yerlere göre adlar takıldı.

69. Kiracı, Mehmet, *Cumhuriyet Döneminde İlk Türk Göçü: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2006, Sayfa 48.

70. Özsoy, İskender, *Evensel* gazetesi, 30 Ocak 2022.

71. Özsoy, İskender, *Yeniğün* gazetesi, 31 Ocak 2023.

Her iki taraftan farklı etnik kökene sahip olanlar, gittikleri ülkenin resmî dilinden farklı bir dil konuşanlar da mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Yunanistan'a gidenler içinde, Türkçe, Pontus Rumcası, Slavca hatta Arnavutça konuşanlar vardı. Türkiye'ye gelenler arasında; Rumca (Yunanca), Pomakça (Bulgarca), Arnavutça, Makedonca ve Vlahça konuşanlar vardı. Bu grupların gittikleri ülkenin dilini konuşamamaları ayıp sayılmış ve gruplar dışlanma yaşamışlardır.⁷²

Gelenlere genel olarak macır/macur (muha-cir), bitli macır denilirken, Darıca'daki Girit mübadillerine yarım gavur⁷³, Tuzla'daki Kılıkış mübadillerine, güne tarhana çorbası içerek başladıkları için tarhanacı lakabı takıldı.⁷⁴ Silivri'deki Naslıç mübadillerine Ali Paşa Müslümanı⁷⁵ denildi.

Tarihin tanıkları olan birinci kuşak mübadiller, ana dilleri dolayısıyla da uyumsuzluk yaşadılar. Bu mübadiller Türkiye'de Türkçe, Yunanistan'da Yunanca konuşamamanın, kendi dillerinde bir bardak su isteyememenin sıkıntısını yaşadılar yıllarca.

72. Güvenç, Sefer, *100. Yılında Mübadele*, Hazırlayan: Mehmet Söylemez, İBB Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 47.

73. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*. Hüseyin Çetin'le röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 57.

74. Özsoy, İskender, *Selanik'te Sela Sesi*, Rasim Serbest'le röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 77.

75. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Hüseyin Güray'la röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 118.

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Özellikler, kasaba ve köyler tarihi köşer, içersinde
yeni örenleri obaylarla zaman zaman kartı karpıya
sazan bu tür dırdır gıgınlığı yerlerde bedirleği
metre kağıtları. Sız konuzu olan Zorunlu Nüfus
de Tuzla için bu vırfırları taşımaktadır. 1923
erhaz habire gelene ve nüfusunun tamamına
kısantırları gıgınlığı hırdırda konyal aydın
ortam oluşturdur. Ardından da vırfırları
özellik Zorunlu Nüfus Mübadelenisi gereği bu sefer
istatistik Türk göçmen Anadoluya almaya başladı.
İkinci mübadeleneye gıda tutulan nüfusun örenleri
eni de Tuzla'da köşerine köşerine tutuldu. Dolayısıyla
bu günkü nüfusunun oluşmasında ve Tuzla'nın
genişliği mübadelenisi diye adlandırdığımız bu insanları
genellikle İstanbul'dan, Trabzon ve İstasyon
kaynaklı insanları etmektedirler.

“Bir fırtına tuttu bizi deryaya kardı,”

Mübadillerin ilk uğrak yerlerinden biri olan Tuzla'da şimdilerde bir mübadele müzesi bulunuyor. O yılları anlatan orijinal eşyalar ve araçlar sergileniyor.

Ana dilleri Türkçe dışında olan mübadiller kendilerini ifade edememe yüzünden aşağılandılar, mahkemelerde hor görüldüler.⁷⁶

Yanya mübadillerinin iskân edildikleri Pendik'te çektikleri onca sıkıntıya, ana dilleri Yunanca olduğu için dil açısından çektikleri sıkıntılar da eklenince acıları katlandı.

Bakkala gidip alışveriş yapmakta zorlandılar, bir kibrit isteyemediler, istediklerini işaretle anlattılar.⁷⁷

Yunanistan'a gidenlerin bir bölümü de Türkçe kökenli soyadları taşıdıkları için horlandılar, karmaşık durumlar yaşadılar.⁷⁸

Yetişkin olarak vatan değiştirenler, koşullar zorladığı için yeni vatanlarının dillerini mecburen öğrendiler ama çocukluk ülkelerinin dillerini hep içlerinde sakladılar.

Bu arada Naslıç ve yöresinden gelen ve kendilerini patriyot (memleketli, hemşeri) olarak adlandıran Bektaşî Müslümanlar da kimliklerini yaşayamadılar. Örneğin Silivri'deki patriyotlar âdetlerini devam ettiremediler, "muhabbet" gizli saklı yapıldı.⁷⁹

Gidenlere gelince.

76. Özsoy, İskender, *Mübadelelerin Öksüz Çocukları*, Şahin Dalay'la röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 178.

77. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Raziye Oğuş'la röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 25.

78. Adamantido, Natalia - Papastrato, E.Yeoryios, *Mübadele Öncesinde Şile'de Yaşam*, Çeviren. Elisabevet Haritonodis Kovi, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, Sayfa 117.

79. Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları*, Hüseyin Güray'la röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 119

Çoğu bırakın nereye gittiklerini, gittikleri ülkenin adını bile bilmiyordu.

Onlar; treni ve denizi ilk kez bu göç sırasında görenler, kendilerini Yunanistan'a götürecek gemiyi büyük bir ev sananlar, gemi ekseni etrafında dönüyor diye küçük dillerini yutanlardı.⁸⁰

Yunanistan ahalisi göçmen Rumları çok zor kabul etti. Türkiye'den giden ve Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlar; yoğurtla vaftiz edilmişler, Türk tohumu gibi aşağılayıcı sıfatlarla anıldılar ve kiliseye gittiklerinde düşmanca tutumlarla karşılaştılar.⁸¹

Hatta daha ileri gidip kadınlara, kızlara kötü kadın muamelesi yapıldı, kötü kadın gözüyle bakıldı.⁸²

Mustafa Kemal ve Mübadele

Mustafa Kemal mübadele hakkında ne düşünüyordu?

Gazi bu konuda pek önde görülmedi. Ancak onun, çağın gelişmelerine uyan Balkan ülkeleri birer birer kendi homojen ulus devletlerini inşa ederken, aklındaki cumhuriyet için bu anlayışa ilgisiz kalması beklenemezdi.

80. Millas, Herkül, *Göç. Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, Türkçe basımı derleyenin önsözü, Yunancadan çeviren: Damla Demiröz, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2002, Sayfa 15.

81. Hirschon, Renee, *90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar Yeni Bulgular*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, Sayfa: XIV.

82. Özsoy, İskender, *Selanik'te Sela Sesi*, Yannis İspiroğlu'yla röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 37.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına ilişkin haber dönemin gazetelerinde böyle yer almış. (AKB/Mübadele Müzesi arşivi)

Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal konunun Lozan'a, barış konferansına götürülmesini desteklemiştir.⁸³

83. Yıldırım, Onur, *Diplomasi ve Göç. Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, Sayfa 106.

27 Mayıs 1960'ın etkili isimlerinden Millî Birlik Komitesi üyesi Emekli Kurmay Albay Sami Küçük'e göre de Mustafa Kemal mübadeleyi zorunlu görüyordu. Mübadele ulus devlete doğru atılan bir adımdı.⁸⁴

Mustafa Kemal ayrıca mübadele göçmenlerinin daima yanında olmuş, 20-24 Eylül 1924 tarihleri arasında Samsun'a ikinci kez gidişinde Kavala mübadillerini yerleştirdikleri misafirhanede ziyaret etmiş, çocuklarıyla teker teker ilgilenmiştir.⁸⁵

Mustafa Kemal'in yayımladığı, mübadele göçmenleri için İslam dünyasını yardıma çağrı beyannamesi, mübadele tarihi açısından önemlidir.

Gazi, Hilal-i Ahmer (Kızılay) beyannamesinde şöyle diyor:

“Türk Milleti Allah'ın inayetine (ihsanına) güvenerek, hayatını kurtarmaya; yaşamak hakkına malik olduğunu dünyaya göstermeye azmettiği gün, biliyorsunuz ki, bütün vesaitten mahrum, yalnız iman ve aşk-ı istiklal kuvvetine malik idi.

Türkler; bu sayede istihsal ettikleri zaferle mücadelelerini terviç ederlerken (ön plana çıkarırlarken) alem-i islamın pek ulvi bir alaka ile mütehasis olduklarını şükranla görmüş ve bunu daima minnetle yad etmekte bulunmuştur.

İşte bu alakaya istinaden şimdi de din kardeşlerimizden yine kendi kardeşleri için şefkat ve merhamet riva (aracılık) ve tavassutta bulunuyorum.

84. Özsoy, İskender, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri*, Sami Küçük'le röportaj, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014.

85. Kosova, Zehra, *Ben İşçiyim. Anılar*, Aktaran: Zihni Anadol, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Türk Milleti zafere kavuştu; fakat elyevm (bugün) muazzam bir iş karşısındadır.

Yunan idaresi altındaki dindaşlarımızın mübadelesi ve Türk toprağında iskanları. Bu kardeşlerimiz bugün Yunan zulmü altında inliyor. Bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryadnameler, her Müslüman kalbini refte getirecek (harekete geçirecek), her Müslümanı ağlatacak derecede acıklıdır. Bunların bir an evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir vecibe-i diniye (dini görev) olmuştur.

Bizler gibi birer yuva sahibi olan ve yekunu altı yüz bini geçen kardeşleri Türk toprağına kavuşturmak, ıstıraplarına, sefaletlerine hitame vermek (son vermek) pek büyük bir iştir.

Kardeşler, Türk milleti ne kadar vesaitle malik olursa olsun, bu vesait yine kafi değildir. Harp esnasında Yunanlıların ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün birer virane olmuştur; Yunan hırs-ı cinayetini kurban giden kardeşlerin toprakları da harabeye dönmüştür.

İşte dindaşlar; bu yerleri imar etmeye, düşer oldukları (düşükleri) mahrumiyet ve sefaletten bir an evvel halas edilmeleri (kurtarılmaları) lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralarda iskana, altı yüz bin kişiye ekmek vermeye, meva (sığınacak güzel bir yer) bulmaya çalışan Türkler, kardeşlerinin sefaletten telef olmalarını için alem-i islamın mürüvvetine müracaat ediyor.

Dindaşlık rabıta-i kudsiyesinin (kutsal bağının) feyyaz tecelliyatına (feyizli açılımlarına) ümidvar ve muntazır bu zavallı kardeşlerimiz için, müşterek bir

hayır ve şefkat müessesesi olan Hilal-i Ahmer'in vaki olacak teşebbüsüne bütün alem-i islamın seve seve ve kemal-i memnuniyetle zahir olacağından şüphem yoktur. Hilal-i Ahmer, bu dini vazifesinde de muvaffak olması için alem-i islamın lütuf ve muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyor. Yapacağımız en ufak bir muavenetin (yardımın) bir kaç Müslüman ailesinin hayatını kurtaracağımı düşününüz; doğrudan doğruya aynen ve nakden gönderilecek ianet (yardım) de şükranla kabul edilecektir.

Bugün ezici bir harman içinde bulunan ve yarın iskân ve iâşe edilmek için bin müşkilatla pençeleşecek olan Rumeli Müslümanlarının yegâne istinadgâhları (dayanakları) imanları ve yegâne ümidleri din kardeşlerinin ulviyet ve necabetidir. (soyluluğudur.) Cenab-ı Kebira (Yüce Allah) cümlemizin yardımcısı olsun.”⁸⁶

Atatürk, mübadillere yardım için sadece beyanname yayımlamakla kalmamış, maddi açıdan da her zaman onların yanlarında olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa mübadillere gereken katkının sunulabilmesi için elinden gelen her türlü katkıyı sağlamaya çalıştı. Öyle ki evlendikten sonraki dönemde eşi Latife Hanım'ı özellikle bu konuda etkin bir rol üstlenmeye yönlendirdi ve Latife Hanım da göçmenlere yardım kampanyalarının baş aktörlerinden biri oldu.⁸⁷

86. <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma/gazi-mustafa-kemal-pasanin-islam-dunyasini-mubadele-gocmenleri-icin-yardima-cagiran-beyanname-i-doc-dr-kemal-ari/>

87. Arı, Kemal, *100. Yılında Mübadele*, Hazırlayan: Mehmet Söylemez, İBB Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 103.

Sonuç

Mübadele satırlara dökülemeyecek, kitaplara sığamayacak kadar büyük bir dram.

Mübadele insanların yaşadıkları onca çile, dram ve özlem niçindi, ne sonuçlar doğurdu?

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye'yle Yunanistan arasında imzalanan din eksenli sözleşmenin en can alıcı özelliği, isteğe bağlı değil, zorunlu olmasıydı.

Bu zorunlu göçün sebebi, ülkelerin ulus devleti olmaya zorlanmalarıydı.

Yaklaşık iki milyon insan, başkaları tarafından kendileri adına alınan bir kararla memleketlerini terk edip, o zamana kadar hiç görmedikleri yeni bir memleketi kendilerine yurt edinmek zorunda kaldılar. İnsanların göç nedeniyle çektikleri acılara karşılık her iki devlet de “ötekilerinden” kurtuldu ve nüfusunu daha homojen hale getirdi.⁸⁸ Ve bunlar bir başka deyişle ulus devlet sürecini tamamlamak üzere çağdaş bir savaştı.⁸⁹

Sözleşmenin bir başka özelliği de geriye dönük olmasıydı.

Balkan Savaşları'nın başlangıç tarihi olan 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren yurtlarını terk

etmiş olanları da kapsamına alan zorunlu nüfus mübadelesi sözleşmesi uygulaması nedeniyle, yaklaşık 2 milyon insan doğdukları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu göçe insani açıdan yaklaşıldığında büyük acıların yaşandığı gerçeği çıkar karşımıza.⁹⁰

Türkiye, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden karşılaştığı büyük mübadele göçünden alınmışın akıyla çıkmıştır. Genç Cumhuriyet, Yunanistan'ın Selanik, Kavala, Preveze ve Nea Peramos limanlarıyla Girit, Sakız, Midilli ve Limni adalarından kalkan gemilerin yolcularının Türkiye'deki tahafuzhanelere ve çeşitli indirme iskelelerine taşınmasının; onları sağlık kontrollerinin, iaşelerinin ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesinin üstesinden başarıyla gelmiş, yaklaşık 500 bin mübadili kazasız belasız ana vatana getirmiştir.

O dönemin ikinci İmar ve İskân Bakanı Refet (Canitez) Bey'in verdiği bilgiye göre; bindirme ve indirme iskeleleri arasında yolda 269 mübadil, gemilerden indirilip sağlık kuruluşlarına götürülürken dokuz mübadil, misafirhanelerde 870 mübadil öldü. İskân edilişlerinden sonra ölenlerle birlikte toplam ölenlerin sayısı 3.819'du.⁹¹

Bu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve en büyük başarısıdır. Bu başarıda kuşkusuz Cumhuriyet'in yapı taşları birinci kuşak mübadillerin katkısı çok büyüktür.

88. Demiröz, Damla, *Göç. Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı. (1919-1923)*, Türkçe basımı derleyen: Herkül Millas, Yunancadan çeviren Damla Demiröz'ün önsözü, İletişim Yayınları, İkinci baskı, İstanbul 2002, Sayfa 29.

89. Mavromatis, Yorgos, *Yeniden Kurulan Yaşamlar. 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, Sayfa 364.

90. Güvenç, Sefer, *100. Yılında Mübadele*, Hazırlayan: Mehmet Söylemez, İBB Yayınları, İstanbul 2023, Sayfa 68.

91. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele/Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, 2. Baskı, Mart 2000, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.

Lozan Mübadilleri Vakfı ilk 30 Ocak etkinliğini 80. yılda Sarayburnu'nda düzenlemişti. O gün Muammer Ketencoglu'nun Balkan ezgileri eşliğinde birinci kuşak mübadiller tarafından denize karanfiller bırakılmıştı. (Fotoğraf: Iskender Özsoy)

Bunca yıldır hiçbir kişi ve grubun değil, bizatihi mübadelenin kendisinin neden olduğu acıyı yokluğu, sıkıntıyı çeken birinci kuşaklar suskun, ikinci kuşaklar şaşkındı. Artık mübadele, soran sorgulayan, üçüncü ve sonraki kuşakların elinde yükseliyor.

Bu yükselişte kuşkusuz mübadillerin örgütü Lozan Mübadilleri Vakfı'nın da önemli payı var.

Bitirirken, tüm mübadillerin hemşehrisi Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katkıda bulunan tüm birinci kuşak mübadilleri saygıyla anıyorum.

Tuzla'nın Kültür Varlıkları

Doç. Dr. Neval Konuk Halaçoğlu

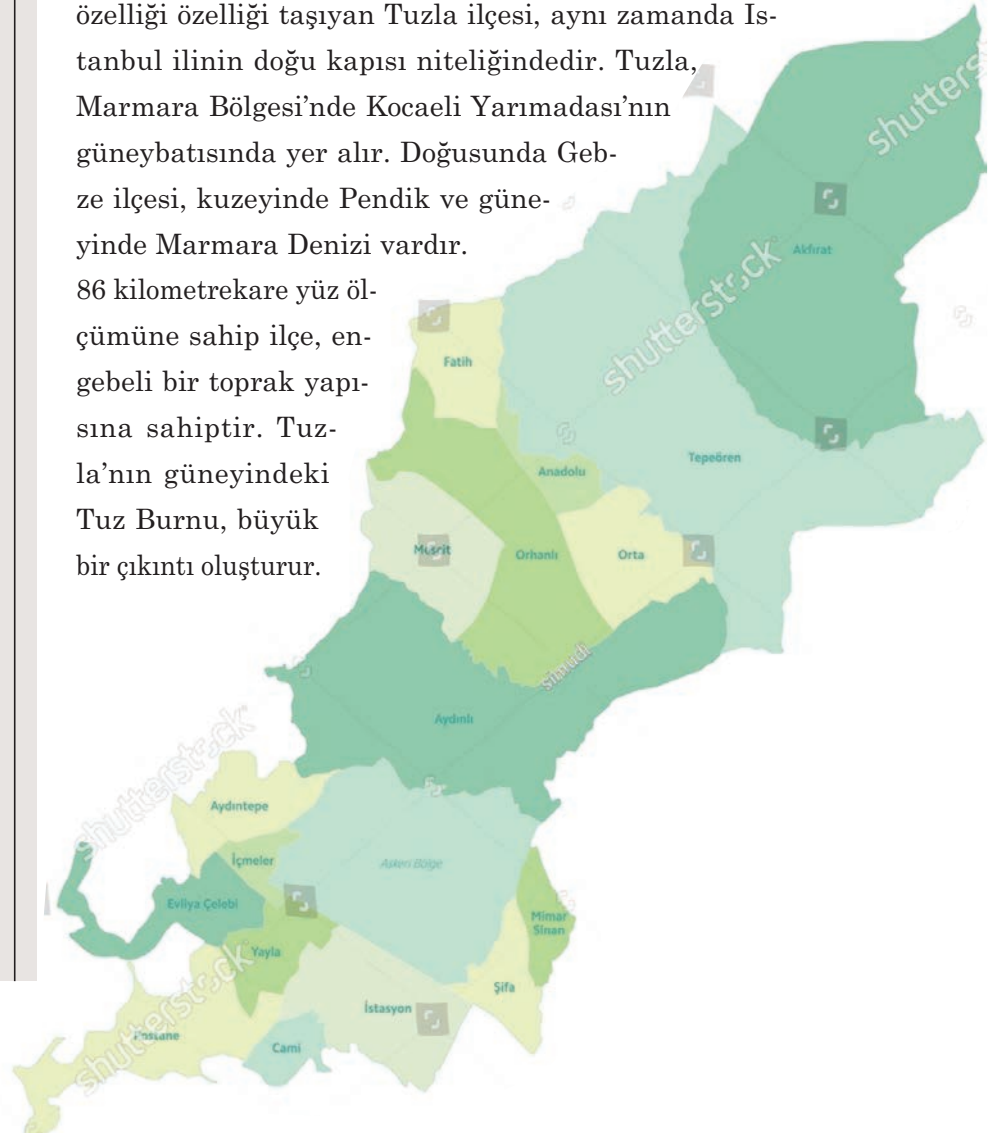
Fotoğraf: Sezgin Arıcan

Tuzla'nın Mimari Eserleri, Mekânsal Gelişimi ve Kültür Varlıkları

Tuzla'nın Konumu

İSTANBUL Metropolitan Alanı'nı Anadolu'ya bağlayan bir geçiş özelliği taşıyan Tuzla ilçesi, aynı zamanda İstanbul ilinin doğu kapısı niteliğindedir. Tuzla, Marmara Bölgesi'nde Kocaeli Yarımadası'nın güneybatısında yer alır. Doğusunda Gebze ilçesi, kuzeyinde Pendik ve güneyinde Marmara Denizi vardır.

86 kilometrekare yüz ölçümüne sahip ilçe, engebeli bir toprak yapısına sahiptir. Tuzla'nın güneyindeki Tuz Burnu, büyük bir çıkıntı oluşturur.

Tuzla'nın Aydıntepe Bölgesi'nin kıyılarından merkeze kadar olan bölümü burunlarla ve koylarla girintili-çıkıntılıdır. Tuzla Körfezi'nde; Mezar Burnu, Dalyan Burnu, Tuz Burnu, Sarp Burnu, Tuz Burnu'nun güneyinde Şemsiye Adası, Korsan Adası, İncir Adası ve Ekrem Bey (Eşek Adası) yer alır. Ayrıca, Sakız Adası Burnu ile İçmeler Burnu belirgin bir çıkıntıya sahipken kıyılar, tepelerin denize yakın olduğu kesimlerde ve genellikle burunların olduğu bölgede yüksek kıyı, tepelerin iç kısımlarının bulunduğu bölgelerde alçak kıyı biçimindedir. Sakız Adası Ekrem Bey Adası ile birleştirildikten sonra çıkıntısı daha da artmıştır.

Tuzla topraklarında dağlık alanlar düzlük alanlardan daha fazladır. Denize yakın kesimlerde oldukça geniş düzlükler vardır. İçerilere gidildikçe, yükseklik artar. Düzlükler, platolar hâlinde tepelerin arasında uzanır. En yüksek yerlerde denizden yükseklik 300 metreyi aşmaz. Aydınlı'daki Karatepe denizden 190 metre, Kavaştepe 109 metre yüksekliklerindedir.

Tuzla'nın İdarî Yapısı

Osmanlılardan günümüze kadar Tuzla ilçesinin dönem şartlarına göre idarî statüsünde değişimler yaşandı.

1530 yılında Anadolu Eyaleti, Kocaeli Livası, Gebze Kazası'na; 1533 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Eyaleti, Kocaeli Livası, Gebze Kazası'na; 12. yüzyılda Üsküdar Kazası, Gebze bucağı'na 1711 yılından itibaren yaklaşık yirmi yıl Adalar Bucağı'na; 1743'te tekrar Gebze

Bucağı'na bağlandı ve bu statü 1831 yılına kadar devam etti. 1849 yılında ise Kastamonu Eyaleti, Kocaeli Sancağı, Gebze Kazası'na; 1856-1867 yıllarında Hüdavendigâr (Bursa) Eyaleti, Kocaeli Livası, Gebze Bucağı'na; 1867 yılında İstanbul Vilayeti, Kartal Kazası'na, 1923'te ise Kartal ile birlikte Üsküdar Vilayeti'ne bağlandı.

1926 yılında, il statüsünden çıkartılıp İstanbul'a bağlanan Üsküdar'a ilçe statüsü kazandırıldı ve bununla beraber Tuzla da tekrar Kocaeli İli Gebze Bucağı'na bağlandı. 1954 yılında Kartal ilçesine bağlı bir belde konumuna getirildi. 19507 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 04.07.1987 gün ve 3392 sayılı Kanun ile Pendik, Kartal'dan ayrılarak ilçe yapılıncaya Tuzla da Pendik ilçesine bağlandı.

Tuzla son değişimini, 3 Haziran 1992 gün ve 21247 sayılı Mükerrer *Resmî Gazete*'de yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 27 Mayıs 1991 gün ve 3806 sayılı Kararı ile Pendik ilçesinden ayrılıp müstakil ilçe yapılmasıyla yaşadı. 2024 yılı itibarıyla Tuzla'nın Aydınli, Aydıntepe, Cami, Evliya Çelebi, İçmeler, İstasyon, Mimar Sinan, Postane, Şifa, Yayla, Anadolu, Fatih, Merkez, Mescit, Fırat, Orta Mahalle ve Tepeören olmak üzere on yedi mahallesi vardır.

Türk ve Müslüman Yerleşimi

Tuzla ilçesi adını burada bulunan ve gerek Bizans gerek Osmanlı döneminde İstanbul'un tuz ihtiyacını karşılamış olan Tuz Gölü'nden alır. Tuzla'nın Bizans döneminde adı Akritas'tır.

İlçe toprakları oldukça eski bir yerleşme alanıdır. Bölgenin tarih boyunca en önemli özelliği; İstanbul'dan Anadolu'ya, diğer bir deyişle Avrupa'dan Asya'ya gidecek yolcuların ilk konaklama yeri olmasıdır. Tuzla, İstanbul'un jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinden dolayı her dönem çeşitli milletlerin istilalarına ve el değiştirmelerine sahne oldu.

Akritas köyü (Tuzla) Osmanlı Devleti yönetimine geçtikten sonra 1530 yılında yapılan tahrirde 35.408 akçe cizye, iskele ve dalyan verildiğine bakılırsa, köyde balıkçılık faaliyetleri ilk sırayı alıyordu. Bunun yanında otuz bir hane Tuzlalının ise geçimini tuz üretiminden sağladığı anlaşılıyor. Ancak daha sonraki yıllarda balıkçılığın yerini tarımsal faaliyetlerin aldığı gözlemlenir; çünkü Osmanlılarda devlet giderlerini karşılamak için vergiye tabi ekonomik faaliyetlerin başında genellikle tarımsal üretim gelmektedir. Dolayısıyla yönetimin, tarımsal faaliyetlerin ön plana çıkmasını sağladığını söyleyebiliriz. Üretim alanındaki bu farklılık zaman içerisinde Tuzla'da da meydana geldi ve 19. yüzyılın ortalarında ilk sırayı tarımsal faaliyetler aldı.

Tuzla merkez Köyiçi yerleşiminde ve kıydan uzak olmakla beraber Aydınlı, Tepeören, Orhanlı gibi yerleşik Manav Türkmen köylerinde "kıyı" olgusu, yerleşim kimliğini oluşturan önemli etkenlerden biridir. Sadece Rumlar değil, Türklerin de denizci olduklarını Osmanlı döneminden günümüze ulaşan iki mezar taşından tespit edebiliyoruz. Ayrıca, Osmanlı dönemindeki bu lakapların, günümüzde hâlen soyadı olarak kullanılması da bu durumu destekleyen bir başka önemli etkidir.

Kürekçizâde Veli Ağa'nın mezar taşı.

Kürekçiöğlunun hafidesi adlı ismi okunamayan bir hanıma ait mezar taşı.

Aydınlı Mezarlığı'nda Osmanlı döneminde vefat etmiş, tarihi tespit edilemeyen mezar taşında da Kürekçiöğlü lakabı yer alır. Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

“Kürekçiöğlunun hafidesi
Gençliğine doymayan
Muradına ırmeyen
.....”

Tuzla Sahil Mezarlığı'nda Serdengeçti Ağası ve Kürekçizâde Yeniçeri Veli Ağa'nın 1808-1809 tarihli mezar taşı vardır. Mezar taşının transkripsiyonu şu şekildedir:

“İlahi rûz-ı mahşerde bana gûnagûn ecreyle
Ne dertlerle helâk oldum şehidler ile beni has-
reyle
Serdengeçdi Ağası
Kürekçizâde merhûm Veli
Ağa'nın rûhuna fâtiha
Sene 1223”

Tuzla Sahil Mezarlığı'nda tespit ettiğimiz ikinci Serdengeçti, Mart-Nisan 1796'da vefat eden Dalkılıç Mustafa Ağa'ya ait bir mezar taşıdır. Mezar taşının transkripsiyonu şu şekildedir:

“Çün bülbülüm bunda eğlenemedim
Gülistana kavuşmaya güle giderim
Sırrımı kimseye söyleyemedim
Muhibbi handânım ele giderim
Merhûm ve mağfûr Yetmiş
Beş cemaatin dalkılıç ağası
Bindi âli âbâda Derviş Mustafa
Ağa nur-ı aşkından bir fâtiha
Niyâz eder. Sene fi 15 N 1210”

Dalkılıç ya da Serdengeçti (serdengeçen) kavramı önceleri akıncılar, daha sonra yeniçeriler arasından düşman içine dalan veya kuşatma altındaki kaleye giren fedailer için kullanılırdı. Osmanlı ordusunda fedailik görevlerini üstlenen Serdengeçtiler, en ön safta çarpıştıklarından “ölüm eri” sıfatıyla da anılıyorlardı. Genellikle ileri karakollarda görev yapan, düşman hatlarına cesaretle saldıran veya tehlikeli görevleri üstlenen

Serdengeçtiler, adlarından da anlaşılacağı üzere “başını feda etmeye hazır” bir anlayışı temsil etmişlerdir.

Ayrıca meydan savaşları yanında özellikle muhasarası uzamış kalelere geceleyin merdivenlerle tırmandıkları, ölümüne savaştıkları ve kale kapılarını açarak asıl orduyu içeriye almaya çalıştıkları belirtilir. Bu grup, Yeniçeri Ocağı ile bağlantılı olarak 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı askerî sisteminde önemli bir yer edindi. Serdengeçtilerin mezar taşları, genellikle savaşçı kimliklerini ve fedakârlıklarını yansıtan sembollerle süslenir. Serdengeçti ve Dalkılıç tabirleri Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra tarihe karıştı.

Tuzla Sahil Mezarlığı'nda bulunan Osmanlı dönemine ait bu iki Serdengeçti mezar taşı; dönemin sosyal, askerî ve kültürel yapısını anlamak açısından oldukça kıymetlidir. Dolayısıyla hem Osmanlı askerî tarihine hem de Tuzla'nın yerel tarihine dair önemli ipuçları sunar.

Bu iki mezar taşı, birkaç açıdan önemli değerlendirmelere olanak tanır:

Mezar taşlarının üzerindeki kitabelerin epigrafik değeri içeriğinde, kişinin adı, ünvanı, ölüm tarihi ve kısa bir dua veya methiye yer alır. Serdengeçti mezar taşlarında, kahramanlıklarını ve fedakârlıklarını vurgulayan ifadeler sıklıkla bulunur. Tuzla'nın Osmanlı dönemindeki askerî ve sosyal yapısına dair önemli bilgiler içermektedir.

Serdengeçti mezar taşlarında kullanılan semboller, askerî kimliği öne çıkarır. Bu semboller

arasında kılıç, hançer, miğfer veya zırh gibi unsurlar yer alabilir. Ancak bu taşlarda bu semboller yoktur. Eğer bu mezar taşlarında bu tür semboller varsa, Serdengeçti sınıfının cesaretini ve savaşçı kimliğini vurgulamak için özellikle işlenmiş olabilir. Ayrıca, mezar taşlarının üzerindeki işçilik, dönemin taş işçiliği teknikleri hakkında bilgi vermektedir.

Tuzla, Osmanlı döneminde İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapılarından biri olarak stratejik bir öneme sahipti. Buradaki Serdengeçti mezar taşları, Tuzla'nın yalnızca bir liman veya ticaret merkezi değil, aynı zamanda askerî bir geçiş noktası olarak da işlev gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Bu iki mezar taşı, Tuzla'nın Osmanlı askerî yapısı içerisindeki yerini daha net bir şekilde anlamamızı sağlar. Tuzla Sahil Mezarlığı'nda bulunan iki Serdengeçti'ye ait Osmanlı dönemi mezar taşı, yalnızca bireysel birer anıt değil, aynı zamanda Osmanlı askerî tarihi, mezar taşı sanatı ve yerel tarih açısından önemli birer belge niteliğindedir. Bu mezar taşlarının detaylı akademik incelemesi hem Osmanlı'nın sosyal ve askerî yapısını hem de Tuzla'nın tarihî önemini daha iyi anlamamızı sağlar. Ayrıca bu tür çalışmalarla Osmanlı mezar taşı sanatının özgün örneklerini belgeleyerek kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunulur.

Tuzla'daki bu Serdengeçti mezar taşları, İstanbul ve Anadolu'daki diğer Serdengeçti mezar taşlarıyla karşılaştırıldığında, benzerlikler gösterir.

Dalkılıç Mustafa Bey'e ait mezar taşı.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Aydınlı Mezarlığı

Hatice Hanım

Zeynep Molla

Halil Ağa (vefat tarihi 1308)

Menziki Molla Mustafa

Kürekçiöğlü Ahmed'in validesi
Zübeyde Hanım
(vefat tarihi 1321)

Neccaroğlü Mir Mustafa (vefat tarihi 1781)

Tuzla Sahil Mezarlığı

Ayşe Hatun (vefat tarihi 1767)

Hanife Hatun (vefat tarihi 1777)

Tuzla İmamı Mustafa Efendi (vefat tarihi 1799)

Yusuf Ağa (vefat tarihi 1775)

Ahmed Efendi (vefat tarihi 1777)

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve Latin alfabesiyle transkripsiyonunu yaptığımız, Tuzla'da bağları gösteren bir çizimde de, merkezde bulunan Türklerin bağlarının olduğu görülür. Tuzla'nın Rum balıkçı köyü olduğu yönündeki genel kanının aksine; köylerde ve merkezde yaşayan Türkler de hem denizci hem de bağ sahibidir.

Deniz kıyısında olmasından dolayı yaşamın kolaylaştığı Tuzla'nın tarihi çok eskiye dayanır. Osmanlı döneminde de sıklıkla kıyı kesimlerinde malzeme ve olanaklar doğrultusunda ahşap yapılar yaygınlaşmış ve bu kalıcı yapılaşma mübadele yıllarından sonra Türkiye'ye göç eden Müslüman mübadiller tarafından devam ettirilmiştir.

Zamanla ahşap yapılaşmanın yerini beton aldığından, ahşap evler tarihî eser statüsüne geldi. Tuzla'nın deniz kıyısında yer alması, gelişiminin her döneminde olumlu bir faktör olarak karşımıza çıkar. Önceleri küçük bir balıkçı köyü olarak kurulan Tuzla'da yerleşme ilk olarak Postane ve Cami Mahalleleri'yle kıyıda başlayarak iç kesimlere doğru devam etti. Hem deniz kıyısında olması hem de İstanbul'a yakın olması nedeniyle İstanbul'un sayfiye yeri olarak kullanıldı. Bu yüzden Tuzla'da yazlık evlerin tarihi çok eskiye dayanır. Ayrıca, Osmanlı dönemi boyunca Aydınlı Mahallesi'nin kuzeybatısında bulunan Hacet Deresi, kayalıklar arasından çıkan su ve çevresindeki

ağaçlar nedeniyle özellikle yazın halkın rağbet ettiği piknik alanları arasındadır.

Tuzla'da bulunan askerî ve özel dinlenme kamp-ları eskisi kadar olmasa da yazın sosyal canlılık yaratır. Kamplar, Mercan adı verilen yerde kurulmuştur. Kampların üst kısmında devlet büyükleri ve zenginlere ait villalar yer alır. 1963 yılında kurulan 32 lojmana ek olarak çadır alanı bulunan, daha sonra İSKİ'ye devredilen İller Bankası Kampı günümüzde faal durumda değildir. Yine 1963 yılında eğitim amaçlı olarak Amerikan Dershanesi Kampı faaliyete geçti. 12 ranzalı lojmanı bulunan kamp daha sonra kapandı. Piyade Okulu subay ve ailelerinin yazın dinlenmek ve denizden yararlanmak için kurdukları Piyade Okulu Kampı ise hâlâ faal durumdadır.

Günümüzde, Tuzla sahili boyunca balıkçılar ve köfteciler vardır. Özellikle Tuzla köftesi lezzetiyle ünlüdür. İstanbul'un çeşitli yerlerinden insanlar köfte yemek için Tuzla'ya gelir. Balık restoranları da gününbirlik ziyaretçileri Tuzla'ya çeken faktörlerden biridir.

Tuzla ilçesinin ilk yerleşim bölgesi olan Köyiçi bölgesinin özgün dokusu (tarihî yapılar, organik yol dokusu, anıtsal yapılar, çeşmeler vb.) konumlandığı coğrafi özelliklerinin yanı sıra demografik yapısındaki değişimler, fonksiyonel kararlar gibi etkenler doğrultusunda şekillendi. Tuzla Köyiçi yerleşmesinin makro formunda etkili olan kırılma noktaları aynı zamanda mekânsal değişim ve gelişim sürecini etkileyen etmenlerdir. 1924 yılında gerçekleşen, Türk ve Rum halkının karşılıklı

Bir zamanlar Aydınlı köyünde Hacet deresi üzerinde vakit geçiren çocuklar. 1900'lü yılların başı. (İÜ.NEK, nr. 779-48/14) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu 2. Abdülhamid Fotoğraf Albümü)

değişimi olan “mübadele” olgusu, Tuzla yerleşiminin sosyal yapısıyla birlikte mekânsal değişimini tetikleyen en önemli kırılma noktasıdır.

Mübadele öncesi dönem Tuzla yerleşimi ve çevresinin meskûn yerleşim olarak kullanımı MÖ 5000'li tarihlere dayanır. Yapılan kazı çalışmalarında elde edilen çanak-çömlek vb. kültür eşyası kalıntıları bölgedeki ilk yerleşimlerin bugünkü Köyiçi bölgesinin konumunda Kalkolitik (Bakırtaş) döneme dayandığını gösterir. Marmara Denizi'ndeki düzey düşüklüğü ve aşırı tuzlanma nedeniyle yaklaşık 1000 yıl kadar terk edilen bölge, sonraki süreçte yeni yerleşmelere sahne oldu.

Tuzla ilçesi de sahip olduğu değerler bağlamında arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlarının bir

arada bulunduğu karma bir yapıya sahiptir. Özgün kent dokusunu büyük ölçüde günümüze taşıyabilen Köyiçi bölgesinde, bölgeye ilişkin koruma bilincinin gecikmeli olarak gelişmesinin tarihî kent dokusunda kolektif belleği yok eden müdahalelerle sonuçlandığı görülür.

Tuzla'nın geçirdiği mekânsal değişimin tetikleyicisi olan sanayi oluşumlarının beraberinde getirdiği göç dalgası, Köyiçi bölgesini de etkiledi. 1970'li yıllardan başlayarak 1990'lara kadar devam eden zaman aralığında Köyiçi bölgesinin özgün dokusunu oluşturan sivil mimari örneklerin yıkılarak yerine çok katlı yapıların inşa edilmesi söz konusuydu. Yaşanan bu yıkımların en önemli nedeni; bölgedeki mevcut yapı stokunun yenilenmemesi ve bölgenin artan emlak değerleri karşısında oluşan ranttan, mülk sahiplerinin faydalanmak istemesidir.

Tuzla'da günümüzde ayakta kalan tescilli resmî yapılar, sivil mimari örnekleri ve tescilli ağaçlar, yerleşme kimliğinin ve belleğinin oluşturulmasında önemli olan öğelerdir. İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Kentsel Sit ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı kararları ile yerleşmenin özgün dokusu ve bu dokuyu oluşturan öğelerin korunması hedeflenirken uygulamaya yönelik kararların ve araçların tanımlanmamış olması, korumanın bu hedeflere ulaşamamasında etkilidir.

Tuzla bölgesinde, 1972 yılında yapılan ilk kazıda Bizans Devri Kilisesi; ikinci kazıda ise Ekrem Bey Adası'nda yapılmış olan Saint Andre Manastırı ortaya çıkarıldı. İncir Adası'nda Hagios

Gikara Manastırı, Tuz Burnu'nun kuzeyindeki yarımada da Hagios Geogios Manastırı bulunmaktadır. Osmanlı dönemine ait ise merkezde I. Sultan Ahmed zamanında yapılan bir cami bulunmaktadır. Aydınlı, Orhanlı ve Tepeören köyleri, Tuzla'nın yaklaşık 700 yıl önce kadar kurulan en eski Türk ve Müslüman yerleşimleridir. Orhanlı, 5 Nisan 1996 tarihinde belediye statüsü alarak beldeye dönüştü.

Tuzla'da günümüzde tespit edebildiğimiz mimari eserler ve kültür varlıkları; Bizans dönemi Kilise ve Aya Dimitri Manastırı kalıntıları, kuyu bileziği, iki cami, iki okul, dört çeşme, bir çeşme kitabesi, Tahaffuzhane, şarap deposu harabesi, ekmek fırını ve ahşap evler tarihî eser olarak bulunmaktadır.

Doğal sit alanlarıyla da öne çıkan Tuzla, yedi adet doğal sit ve üç adet karma sit alanı ile yaklaşık 130 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Doğal sit alanları, Büyük ve Küçük İçmeler ve çevresi, Kâmil Abduş Gölü ve çevresinde yer almaktadır.

İçmeler

Tuzla turizmi açısından büyük önem taşır. Büyük İçme ve Küçük İçme olarak iki ayrı tesis vardır. E-5 Karayolu'nun tersaneler çıkışından Tuzla'ya doğru 200 metre ileride yolun solundaki Yayla-Tuzla yolu üzerinde 50 metre mesafede Büyük İçmeler ve dinlenme tesisleri, yine bu yol üzerinde 250 metre ileride yolun sağ tarafında ise Küçük İçmeler yer alır.

Evliya Çelebi (1611-1681) burayı ziyaret eder ve *Seyahatnâme*'de şu şekilde bahseder:

“Evsaf-ı âb-ı müşil içme (Bağırsakları yumuşak tutan içme suyu) yıl boyunca İstanbul'dan ve sair beldelerinden buraya binlerce adamlar birikip çadırlar kurarak bir sazı-sur bir işi Nûş (sazlar çalınıp neş'eler içinde suların içildiği) olur ki, kırk gün kırk gece sürer. Öyle Tüfenk, Fişenk, Şadımankları (eğlenceleri) olur ki, dillere tarif olunmaz. Ehl-i dert olup (hasta olup) Ahlâd-ı faside marazına (bağırsak parazit hastalıkları) müptela olanlar burada günlerce içme suyundan nûş ederler (içme suyu içerler). Bi-emrullah (Allah'ın emri ile) kim istifra edip sarı, yeşil safra, sevda, ahat çıkarırlar ki adam (insan) rayiha-i habîsesinden (pis kokusundan) helâk (ölüm) mertebesine (katına) varır. Bazıları aşağısından safra, sevda, balgam, ahlat, kara balgam, gazbor, sirenme nâm emrâz-ı muhtelifiye (çeşitli kötü maddeler) çıkararak yeniden hayat bulur. Bazısında lâ-teşbih (benzetmekten uzak olsun) tesbih tanesi dürülmüş şeyler çıkıp kırk ellişer boğum, bağırsak gibi çıkırları çalılara sererler. Gelip gidenler, temaşa ederler. (seyrederler) Acaip hikmettir ki (garip olgular) bazı çıkırları yardıklarında içlerinden binlerce siyap başlı kurtlar, kelebek gibi haşarat çıkar.”

Büyük ve Küçük içme olarak iki ayrı su kaynağının bulunduğu İçmeler mevkiinde denize daha yakın ve toplam madensel tuzları daha çok olana “Büyük İçme” denilir. Burada üzeri camekânla kapatılmış kaynağın çeşmesi, suların toplandığı kubbeli yapının hemen yanındadır. Uzun yıllardan beri tanınan ve kullanılan bu iki kaynak su, soğuk ve minerallidir. Büyük İçme yüksek

İstanbul ilinin tek kaplıcası olma özelliğini sürdüren Tuzla İçmeler Kaplıcaları.

konsantrasyonlu, tuzlu sodyum klorürlü, magnezyumlu ve madensel tuz bakımından zengindir. Tuzu çok olduğu için vücuda alınır alınmaz etkisini gösterir. Geçtiği mide ve bağırsak yolundan su çeker. Küçük İçme ise hafif sodyum klorürlü bir sudur. Madensel tuzu az olduğu için organlardan geçerken çok su yüklenmez. Bu nedenle mide ve bağırsak üzerinde etkisi az olur. Buna karşılık vücuttan az miktarda maden çekerek bunları yükler. Böbreklerden süzerek dışarıya çıkarır. İçimi daha kolaydır. Bu kolaylık sayesinde çok su içmeyi gerektiren hastalıklarda daha faydalıdır. Bu sulardan banyo kürü ve içme kürü olarak faydalanılır. Banyo kürü olarak romatizmal hastalıklar, kireçlenme, jinekolojik hastalıklar ve şişmanlıkta yararlanır. İçme kürü olarak mide

ve bağırsak hastalıklarında, diyabette, şişmanlıkta, safra kesesi ve böbrek taşlarında kullanılır.

Bugünkü Tuzla İçmeleri tesisleri Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan sonra meydana getirildi. Çünkü, İçmeler Osmanlı'nın son devirlerinde oldukça harap durumdaydı. Tarihi bu kadar eskiye dayanan Tuzla İçmelerinin insan sağlığı için değerini anlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 1927 yılında, 1.500 dönümlük arazinin imtiyaz hakkı dört doktor ve bir iş insanının kurduğu anonim şirkete

verildi. Atatürk bu alanda da eşsiz liderliğini ve öngörüsünü gösterip uygulamaya geçti ve İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nde Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Kürsüsü'nün kurulması direktifini vererek, kürsünün çalışmalarıyla bu alanda önderlik etmesini arzu etti.

1927 yılında 100 bin lira sermaye ile kurulan Tuzla İçmeleri günümüze kadar ulaştı. Tuzla İçmeleri 1970'li yıllara kadar oldukça rağbet görmekteydi. İçmeler'e sıhhi tesislerle birlikte güzel bahçe ve parklar yapıldı. Denize çok yakın olan İçmeler'in güzel bir plajı vardı. Burası İstanbul'un Adalar'a bakan müstesna sayfiye yerlerinden biri konumundaydı. Tesislere Türkiye'nin her yerinden çok miktarda ziyaretçi gelirdi. Özellikle yaz mevsimi boyunca burası çok hareketli olurdu. İçmeler'de iki otel ve toplam yetmiş oda vardı.

İçmeler'e gelen ziyaretçi sayısı günde 600-700 kişiyi buluyordu. Anadolu'dan gelip otellerde yer bulamayan ziyaretçiler Tuzla'daki evlerde pansiyoner gibi kalırlardı. Bu da hem Tuzla halkı hem de esnafın çok işine yarardı. Tuzlalı bahçıvanlar, sebze ve meyvelerini İstanbul'a götürmektense yakın olduğu için burada satmayı tercih ederlerdi. Ziyaretçiler de taze ve ucuz olduğu için sebze ve meyvelere rağbet gösterirlerdi. İçmeler bir bakıma Tuzla'nın pazar yeriydi.

Tuzla İçmeleri 1970 yılından itibaren iyi işletilmedi ve yeni yatırımlar yapılmayarak ihmal edildi. 1990 yılının Kasım ayında yönetim kurulunun değişmesinden itibaren Tuzla İçmeleri yeni ve modern çehresine kavuşmaya başladı. Yeni yönetim kurulu, bu kaynağı çağdaş ve bilimsel olarak halkın istifadesine sunmanın ilk adımını 1991 yılında atıp Türkiye'nin bu eşsiz doğal zenginliğini koruma altına aldırma için Anıtlar Kurulu'na bizzat müracaatta bulundu.

Yönetim kurulu ikinci adımı, İstanbul Çapa Tıp Fakültesi'nde Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Kürsüsü ile temasa geçerek attı. Üniversite de, önemli tedavi özelliği olan bu değerli kaynağı sağlık ve turizm sektörüne kazandırmak arzusuyla bu projeye büyük katkıda bulundu. Bu amaçla 1993 yılında Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Kürsüsü Laboratuvarları'nda kaynak suyu analizleri yaptırıldı ve suyun mineral yönünden zengin ve nötral mineral su olduğu bilimsel olarak belgelendi. Aynı yıl Büyük Otel'e ek Balneo Terapi Bölümü inşa ettirildi. Üniversite ile müşterek

çalışmalara 1994 yılında kaplıca kür kliniği denemesi ile devam edildi. Bu çalışmalar sonucunda, kaplıca suyunun romatizmal hastalıklar, ki-reçlenme ve adale zayıflığı gibi balneo terapi kür sonuçları değerlendirildi.

Değerlendirmeler sonucunda bu suyun iltihaplı romatizmaya iyi gelen dünyada ender sülardan biri olduğu tespit edildi. Tuzla İçmeleri AŞ Yönetim Kurulu, gelecekte suyun maruz kalabileceği tehlikeleri göz önüne alarak T.C. Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na müracaat ile bu su toplama havzasının, sit alanı olmasını temin etti. 1990 yılının Kasım ayından itibaren tesislerde restorasyon çalışmaları başlatıldı. Bu çalışmalarda Çapa Tıp Fakültesi Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Ana Bilim Dalı Başkanlığı'ndan akademik destek ve danışmanlık alındı. Birlikte yapılan çalışmaların sonucunda Tuzla İçmeleri Bütünleştirme ve Yeniden Değerlendirme Projesi uygulamaya konuldu.

Bu projedeki yatırım başlıkları, gelecek nesillerin istifadesine sunulmak üzere 250 yatak kapasiteli 4 yıldızlı Otel, Kaplıca ve İçme Kür Kliniği, Ekoloji ve Hidroklimatoloji Hastanesi, Maden Suyu Şişeleme Tesisi olarak tayin edildi. Bugün İçmeler'de 70 bin metrekarelik bir ormanlık arazi üzerinde kaplıcaların bulunduğu bir tesis yer alır. Bu tesis 45 oda ve 85 yatak kapasitelidir. Hâlen tesise ilave odalar yapılarak kapasite artırılmaktadır. Tesiste İçmeler'i kür şeklinde uygulayanlar konaklamaktadır. Üç, yedi ve yirmi bir günlük kürler şeklinde uygulanmaktadır.

Kâmil Abdüş Gölü (Tuzla Gölü)

Tuzla Gölü'nün birkaç farklı adı vardır. Gölün resmî adı Kâmil Abdüş Gölü'dür. İçinde yaşayan mercan balıklarından dolayı halk arasında Mercan Gölü ve Balık Gölü de denilmektedir.

Abdüş Gölü (Kâmil Bey Gölü) Kocaeli Yarımadası'nın güneybatısı ile Tuzla Yarımadası'nın kuzey kısmında yer alır. Yapı olarak bir lagün gölüdür. Denizle arasında bir kıyı kordonu vardır. Göl bir dere ile beslendiği gibi özellikle lodoslu havalarda deniz, gölü istila ederek suların yükselmesine neden olur. Kâmil Abdüş isimli bir şahsın çiftliği içerisinde bulunduğu için "Kâmil Bey" veya "Abdüş Gölü" olarak isimlendirilir.

Tuzla Balık Gölü, Tuzla yerleşim birimi içinde İstanbul kent merkezine 50 km mesafededir. Birkaç yıl öncesi-ne kadar çeşitli balık türlerinin avlandığı ve çevresiyle

güzel bir ortam oluşturan bu göl, giderek artan yapılaşma ve kontrol edilemeyen atık girdisiyle bugün bataklık hâline gelmek üzeredir. Gölü besleyen tek akarsu olan Umur Dere'nin kuraklık sebebiyle artık göle ulaşmaması, buranın tatlı su kaynağından yoksun kalmasına neden olmuştur.

İlçede Sakız Adası, İncirli Adası, Antik Mendirek çevresi doğal sit ve 3. derece arkeolojik sit alanları dışında Tuzla merkez kentsel sit alanı ve 3. derece arkeolojik sit alanı vardır. Bunlardan Tuzla Merkez ve Antik Mendirek çevresi için Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) bulunmamaktadır.

2023 yılında Tuzla'da yapılan keşif çalışmalarında bulunan, Bizans dönemine ait, yaklaşık 1100 yıllık olduğu düşünülen amfora, bölgenin Bizans dönemindeki ticari faaliyetlerine ışık tutmaktadır.

Tarih Öncesi Döneme Ait Buluntular

Tuzla'nın tarihi, Bakırtaş (Kalkolitik Çağ) dönemine kadar uzanır. Tuzla İlkokulu'nun yapımı sırasında bu döneme ait çanak çömlek çıkarıldı. Şevket Aziz Kansu'nun 1965'te yaptığı kazılarda Tuzla İlkokulu bahçesinde ve yakınındaki (kale kapısı) bostanda yaklaşık olarak 100 metreyi kapladığı anlaşılan düz bir yerleşme bulundu. Ayrıca bu kazıda Bakırtaş dönemine ait çanak çömlek ve de kültür eşyası çıktı.

1958 yılında Nezih Fıratlı, 1965 yılında ise Şevket Aziz Kansu'nun yapmış olduğu kazı çalışmalarında bulunan Paleolitik Çağ'a ait perdahlı çanak-çömlek, midye kabukları vb. kültür eşyasının yanı sıra Tuzla İlkokulu inşası sırasında okul

bahçesinde ve Kalekapı mevkiinde yaklaşık 100 metreyi kapladığı tespit edilen Pendik ve Fikirtepe'dekilerle çağdaş Kalkolitik döneme ait bir yerleşmenin varlığı ortaya çıkarıldı.

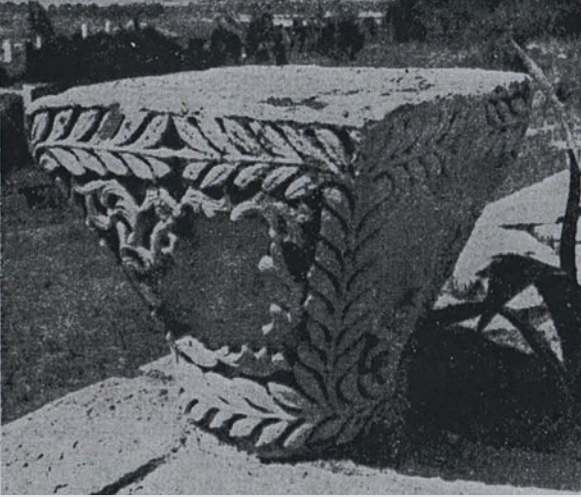
Bizans Dönemi Mimari Eserleri ve Buluntular

Tuzla'ya, Akritas denildiğini şu kayıtlardan da anlayabiliyoruz: Bizanslılar döneminde, resim ve heykel gibi tasvirlerin yasaklandığı (726-842) dönemde Studios Manastırı Başrahibi Theophilos, 11 Kasım 826'da Akritas karşısındaki bir adacığa sürgüne gönderilmiş ve burada vefat etmiştir. Resim düşmanı İmparator Theophilos (829-842) da aynı şekilde Rahip Methodios'u buraya sürdürmüştür. Theophanes Continuatus; Methodios'un Akritas (Tuzla) karşısındaki Aziz Andreas Adası'na sürgün edildiğini yazmaktadır. 840'lı yıllarda aynı kaderi paylaşan Euthymius da burada sürgün hayatı yaşamış ve sonra da aziz ilan edilmiştir.

Tuzla bölgesinde çok sayıda kilise ve manastır kalıntıları olduğu bilinmektedir. Hagios Tryphon, Hagios Demetrios, Theotokos Meryem Manastırları ve Değirmenaltı Kilisesi Tuzla Yarımadası üzerinde; Hagios Andreas Manastırı Ekrem Bey Adası üzerinde, Hagia Glykera Manastırı ve Kilisesi ise İncir Adası üzerinde yer alıyordu. Bu yapılardan geriye çok az kalıntı kalmıştır. Tuzla açıklarındaki İncir Adası'nda bulunan bir manastırda da idamlık mahkûmlar hayata veda edecekleri günü beklerlermiş. Adanın karayla bağlantısının

Bir Zamanlar Tuzla'da bulunan Bizans dönemine ait tarihi eserler. Maalesef birçoğu Berlin'e götürülmüş.

denizin altından geçen bir tünelle olduğu bilinmektedir. Bu tünel daha sonraları kapanmıştır. Tuzla, Bizans dönemine ait çeşitli arkeolojik kalıntılar ve eserlerle zengin bir tarihî mirasa sahiptir. Değirmenaltı mevkii, Ekrem Bey Adası ve Glyketeria Kilisesi gibi yapılar, bölgenin Bizans dönemindeki önemini göstermektedir. Ayrıca, son dönemde bulunan amfora parçaları, Tuzla'nın Bizans dönemindeki ticari ve kültürel hayatına dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Değirmenaltı Kilisesi

Tuzla'nın Değirmenaltı mevkii, Bizans dönemine ait önemli arkeolojik kalıntılar barındırmaktadır. Bu bölge hem tarihî hem de coğrafi konumu itibarıyla İstanbul'a yakın bir yerleşim alanı olup Bizans İmparatorluğu döneminde stratejik bir noktada yer almıştır. Söz konusu kalıntılar, Bizans dönemi yapı teknolojisi, dinî ve sosyal yapıları hakkında bilgi sunarken, dönemin taş işçiliği ve mimari düzenlemeleri konusunda da önemli bir kaynak teşkil eder.

Değirmenaltı mevkii, Marmara Denizi'ne kıyısı olan bir yerleşim bölgesidir. Bizans İmparatorluğu döneminde kırsal yerleşimler arasında önemli bir rol oynayan bu bölge, tarım ve ticaret yolları açısından stratejik bir konuma sahiptir. Tuzla, Bizans'ın ana metropolü olan Konstantinopolis'e yakınlığı ile bilinir ve hem askerî hem de ekonomik açıdan önemli bir hinterland işlevi görmüştür.

Kalıntılar, bölgenin Bizans dönemindeki sosyo-ekonomik yapısını anlamak için önemli bir referans

noktasıdır. Bu bağlamda, Değirmenaltı'ndaki yapılar hem dinî hem de günlük hayatın gerekliliklerini karşılayan bir yerleşim birimini yansıtmaktadır.

Kalıntı, Değirmenaltı bölgesinde bulunduğu için bu adı almıştır. İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen kilise, Tuzla Yarımadası'nın doğusundadır ve denize uzaklığı 110 metredir. Yapının kurulduğu arazi denize yakın olduğundan mahzen yapılmamış, yüzeysel bir temel kazılmıştır.

Değirmenaltı mevkiinde tespit edilen kalıntılar arasında dinî yapılar, taş döşemeler, sütunlar ve seramik parçaları yer alır. Özellikle bölgedeki taş işçiliği, Bizans mimarisinin ileri seviyesini gözler önüne serer. Aşağıdaki mimari unsurlar dikkate değerdir:

1. Sütunlar ve Başlıklar: Kalıntılar arasında bulunan sütunlar ve sütun başlıkları, Bizans mimarisinde sıkça rastlanan Korint düzeni motiflerini barındırmaktadır. Özellikle akant yapraklarıyla süslenen başlıklar, bölgenin dinî yapılarına işaret etmektedir. Sütunların malzemesi genellikle mermerden olup kaliteli taş işçiliği sergilemektedir.

2. Zemin Döşemeleri ve Yapı Temelleri: Bölgede bulunan taş döşemeler ve yapı temelleri, Bizans döneminde kullanılan ileri yapı tekniklerinin bir göstergesidir. Bu döşemeler, hem dayanıklılığı artırmak hem de estetik bir görünüm sağlamak amacıyla dikkatlice yerleştirilmiştir.

3. Seramik ve Çömlek Kalıntıları: Kalıntılar arasında yer alan seramik parçaları, bölgedeki

günlük yaşam hakkında bilgi vermektedir. Bu seramiklerin bazıları, dinî törenlerde kullanılan litürjik kaplar olarak değerlendirilmiştir.

Temellerin yapımında ince tabakalar hâlinde kesilmiş taş ve harç, temellerden sonraki yükseltilerde ise tuğla kullanılmıştır. Tuğla ile yapılan duvarların kalınlığı 120 santim olarak tespit edilmiştir. Kilisenin boyu 24,7 metre, eni ise paye çıkıntıları ile 15 metreyi bulmaktadır. Bu ölçüler ile kilise, İstanbul-İznik arasında tespit edilen aynı tip yapıların en büyüklerinden biri olmaktadır. Kilisenin 9. yüzyıl ortalarından sonra yapıldığı tahmin edilmektedir.

Moloz yığınları arasındaki buluntulardan anlaşıldığına göre kilise zengin iç süslemeye sahiptir. Kubbenin ve kemerlerin renkli cam mozaikler ile bezendiği ve iç kısımların bazı bölümlerinin mermer ile ve ayrıca tüm döşemenin renkli mermerlerden oluşan mozaiklerle kaplandığı anlaşılmaktadır. Kilisenin mimari tarzından ne zaman yapıldığına dair tahmin yürütülebilir. Dört sütunlu kapalı Yunan haçı biçimindeki plan Orta Bizans Dönemi'nde görülen tarzdır. Bezemelerde görünen tür ise 10. yüzyılda görünen türdedir.

Bölgenin bir dinî kompleksin parçası olduğu düşünülmektedir. Bu yapı, bir kilise ya da manastır kompleksi olarak değerlendirilmiş ve çevresinde destekleyici yapılar olduğu tespit edilmiştir. Kalıntılarda kullanılan malzemeler, Bizans'ın bölgesel taş ocaklarından elde edilen taşlarla inşa edildiğini göstermektedir. Mermer sütunlar ve taş temeller, bu yapının prestijli bir statüye

sahip olduğunu işaret etmektedir. Kalıntılar üzerinde bulunan haç sembolleri ve diğer dinî motifler, buranın bir Hristiyan ibadet merkezi olduğunu doğrulamaktadır.

Değirmenaltı mevkiindeki kalıntılardan, bölgenin Bizans döneminde dinî ve ekonomik bir merkez olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bölgedeki yapıların dinî bir kompleksle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Manastır ya da kilise olduğu düşünülen bu yapılar, bölgedeki sosyal ve ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer almıştır. Ayrıca, kalıntılar arasında günlük yaşamda kullanılan eşyaların bulunması, burada sürekli bir yerleşimin varlığını göstermektedir.

Ekrem Bey Adası Kalıntıları

3. dereceden arkeolojik ve doğal sit alanı olarak nitelendirilen Ekrem Bey Adası, Tuzla Yarımadası'nın kuzey yönünde kıyıya yakın küçük bir adadır. Deniz doldurularak güney tarafından Sakız Yarımadası ile birleştirilmiş ve böylece ada olma özelliğini kaybetmiştir. Adada 1973 yılında Arkeoloji Müzesi'nce yapılan araştırmalarda Bizans dönemine ait sarnıç kalıntıları bulunmuştur. Ekrem Bey Adası'nın, Sakız Yarımadası ile birleştirilmesi ve çevreye tersanelerin yerleştirilmesi ile bu bahsettiğimiz kalıntılar da ortadan kalkmıştır.

Hayırsız Ada Sarnıcı

3. dereceden arkeolojik sit alanı olan ada, Marmara Denizi'nde Tuzla ilçesinin karşısında üç küçük adanın ortasında olan adadır. İskâna açık

olmayan ada, "Hayırsız Ada" olarak adlandırılır. Adada yapılan incelemede orta kesimde dikdörtgen planlı bir su sarnıcı tespit edilmiştir. Sarnıcın iç yüzeyi su geçirmez kalın bir sıva ile sıvanmıştır. Sarnıcın örtüsünün doğu kısmı enkaz hâline gelmiş, batı kısmı ise toprak altında kalmıştır. Kalıntılardan, sarnıcın üstünün beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Sakız Yarımadası Kalıntıları

3. dereceden arkeolojik ve doğal sit alanı olan Sakız Yarımadası kalıntıları, Bizans'ın orta ve son dönemlerine ait olup Sakız Yarımadası'nın orta kesiminde yer alır. Yarımadanın güney tarafında denize paralel bir duvar ve denizin içinde bir su sarnıcı vardır. Kalıntıların içi kalın sıva ile sıvanmıştır. Duvarda 4 santim kalınlığında tuğlalar kullanılmıştır. Duvarın denize ulaştığı noktada duvar kalınlığı 1-2 santime çıkmaktadır. Orta ve Son Bizans döneminde duvar üzerinde onarımlar yapılmıştır. Derz kalınlığı 8 santim olan bu bölümde çok güzel bir işçilik kullanılmıştır. Gizli tuğla olarak adlandırılan bu tuğla tekniğinin 12. yüzyılda yapılmış olması bu duvar kalıntısının tarihlenmesi konusunda yardımcı olmaktadır. Yapının doğu tarafında ise bir apsis bulunmaktadır. Kalıntılardan anlaşıldığı üzere yapı tonozla örtülüdür. Bu kalıntı Orta Bizans dönemine tarihlenmektedir. Yarımadanın ortası olan en yüksek noktada kare planlı bir sarnıç bulunmaktadır. Toprak altında kalan sarnıçta hâlâ su vardır. Kalıntılar, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne ait arazi içinde yer alır.

Şemsiye Adası Kalıntıları

3. dereceden arkeolojik sit alanı olan ada, Marmara Denizi'nde Tuzla Burnu'nun güneyinde küçük adaların en batısında bulunur. Hayırsız Ada gibi bu ada da iskâna açılmamıştır. Adada L şeklinde, düzgün işçilikli Bizans döneminde yapıldığı tahmin edilen su sarnıcı kalıntısı bulunmaktadır.

Antik Dalgakıran

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen antik dalgakıran, Kâmil Abduş Gölü'nün güneybatısında, Postane Mahallesi'nin Manastır mevkiinde bulunmaktadır. Ekrem Bey Adası'na doğru uzanan dalgakıran 130 metredir ve kaya dolgu biçiminde yapılmıştır.

Antik dalgakıran, son yıllarda Tuzla'da araştırılmaya muhtaç arkeolojik zenginlik olarak öne çıkıyor.

Dalgakıranın koy tarafı oldukça sığdır. Uç kısımdan karaya doğru gidildikçe deniz daha da sığlaşır. Bizanslılar döneminden bu yana balıkçıların korunağı olarak kullanılan koy ve dalgakıran hâlen aktiftir.

Glykeria Kilisesi

Tuzla açıklarında, Marmara Denizi üzerindeki bir ada üzerinde Orta Bizans döneminde, Azize Glykeria'ya ithaf edilerek yapılan bu kilise ve manastır kompleksi, Bizans dinî mimarisinin belirgin özelliklerini taşır. Semavi Eyice'nin aktardığı verilere göre, yapının mimari planı ve süslemeleri, döneminin karakteristik unsurlarını yansıtmaktadır.

Kilisenin ne zaman inşa edildiğine dair kesin belgeler bulunmamakla birlikte, mimari üslubu ve yapım tekniği, 9. yüzyılda inşa edildiğini göstermektedir. Yapının ilk inşaatını Gregorius Taronites adlı bir Bizanslı başlatmış, ancak inşaat süreci zamanla değişikliklere uğrayarak tamamlanmıştır. Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra kilisenin kullanımı hakkında kesin bilgiler bulunmasa da 1923 nüfus mübadelesine kadar Tuzla'daki Rum cemaatinin bu adayı dinî amaçlarla ziyaret ettiği bilinmektedir.

Glykeria Kilisesi, kapalı Yunan haçı planına sahip olup Bizans kiliselerinde sıkça rastlanan bir düzenlemeye sahiptir. Duvar örgüsünde moloz taş ve tuğla kullanımı dikkati çekerken, geç Bizans dönemi yapı tekniğini yansıtan gizli tuğla yöntemi gözlemlenir. Kilisenin ana girişi, batı

Glykeria Kilisesi.

cephesinde apsis ekseninde yer almakta olup yanlarda bulunan tali girişler daha sonraki dönemlerde niş hâline getirilmiştir.

İç mekân süslemelerinde mozaik taneleri, fresk kalıntıları ve renkli mermer döşeme izleri vardır. Özellikle kırmızı, beyaz ve yeşil renklerde geometrik desenli mermer kaplamalar, Roma mimarisinden esinlenen süsleme anlayışının Bizans

dönemine adaptasyonu olarak dikkat çeker. Kilisenin yanında, manastır yaşamına işaret eden geniş hücreleri ve mezarlar bulunmaktadır.

Kilisenin en dikkat çekici yapılarından biri de su sarnıçlarıdır. Ada üzerinde bulunan sarnıçlar tonoz örtülü olup kemerlerle desteklenmiş bir sistemle inşa edilmiştir. Kilisenin su ihtiyacını karşılayan bu sarnıçların bazıları orijinal hâllerine uygun şekilde restore edilmiştir.

Tuzla Glykeria Kilisesi hem mimari özellikleri hem de tarihî süreç içerisindeki rolü bakımından, Bizans dinî mimarisinin İstanbul'daki önemli örneklerinden biridir. Orta Bizans dönemine özgü kapalı Yunan haçı planı, gizli tuğla örgü tekniği ve mozaik-mermer süslemeleriyle dikkat çeken bu yapı, zaman içinde büyük ölçüde tahribata uğramış olsa da Bizans mirasının korunması açısından önemli bir değere sahiptir. Günümüzde yapı, koruma altına alınması ve restore edilmesi gereken kültürel miras unsurlarından biri olarak özel mülkiyet içerisinde bulunmaktadır.

Hagios Demetrios Su Kuyusu Bileziği

Hagios Demetrios su kuyusu, dalgakıran gibi Postane Mahallesi'nin Manastır mevkiinde bulunmaktadır. Yakın zamana kadar varlığını sürdüren kuyunun Hagios Demetrios Manastırı'na ait olduğu anlaşılmaktadır. Kuyu bileziği, yaklaşık 10 santim yüksekliğindedir. Bilezik dıştan içe doğru daralmaktadır. Daire planlı bileziğin, içten çapı 43 santim, dış çapı ise 58 santimdir.

Bileziğin, daralan iç kısmındaki dış yüzey üzerinde, Yunan alfabesiyle yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Yazının okunabildiği hâlinin Türkçe transkripsiyonu "AL..DEMETRIOS"tur.

Hamam Kalıntısı

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen hamamın, hangi döneme ait olduğu bilinmemektedir. Taafuzhane Caddesi üzerinde yer alan yapıda, taş ve tuğladan almasıık düzende bir duvar örgüsü görülmektedir. Kare planlı yapı, 8x8 metre ölçülerindedir. Duvar kalınlığı 1 metredir. Sahil cephesinde yer alan cephe üzerinde bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Duvarların içinden su boruları geçmektedir. Bu su boruları, iç cepheye daha yakın bir yüzeydedir. Hamamı incelememiz esnasında büyük bir bölümünün toprak altında kaldığı tespit edilmiştir.

Manastır(Aya Dimitri) Mevkiindeki Sütun Kaideleri

Postane Mahallesi'nin Manastır mevkiinde Aya Dimitri Manastırı ve Doğu-Roma devrinde inşa edilmiş farklı yapılardan kalma çok sayıda mermer sütun altlıkları bulunmaktadır. Bunların bezemeli olan sütun başlıkları ve bezemeli mermer kaideleri, İstanbul Arkeoloji Müzesi yetkililerince alınıp müzeye götürülmüştür.

Tuzla, Bizans İmparatorluğu döneminde hem coğrafi hem de stratejik açıdan önemli bir bölgeydi. İstanbul'a yakınlığı, kırsal karakteri ve deniz kıyısındaki konumu nedeniyle dini ve ekonomik yapıların geliştiği bir alan olmuştur. Tuzla'da bir manastırdan çıktığı belirtilen sütunlar, Bizans dönemine ait mimari ve sanatsal üretimin dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır. Bu sütunlar, bir manastırın mimari elemanları olmalarının yanı sıra dönemin taş işçiliği, dinî sembolizmi ve yapısal anlayışı hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

Bizans döneminde manastırlar, dinî ve sosyal yaşamın önemli merkezleri arasında yer alıyordu. Özellikle kırsal alanlardaki manastırlar, yalnızca dinî ibadet mekânları değil, aynı zamanda eğitim, tarım ve sosyal yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü komplekslerdi. Tuzla Yarışbayırı mevkiindeki Aya Dimitri Manastırı'nın varlığı, bölgenin Bizans dönemindeki dinî ve ekonomik önemini ortaya koymaktadır.

Söz konusu sütunlar, muhtemelen bir kilisenin iç mekânına veya manastır kompleksinin avlu gibi açık alanlarına ait yapısal elemanlardır. Bu tür sütunlar, Bizans mimarisinde genellikle estetik ve işlevselliği bir arada sunan unsurlar olarak karşımıza çıkar.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan sütunlar.

Sütunların mimari ve sanatsal özellikleri, dönemin taş işçiliği ve dinî sembolizmi hakkında önemli ipuçları vermektedir:

Tuzla'daki Aya Dimitri Manastırı, Bizans döneminde bölgesel bir dinî merkez olmanın ötesinde, ekonomik ve sosyal işlevler de üstlenmiş olabilir. Manastırlar, özellikle kırsal alanlarda tarımsal üretim ve yerel halkın desteklenmesi gibi işlevler üstlenmişlerdir. Sütunların bulunduğu yapı, manastır kompleksinin kilisesine ait olabileceği gibi, avlu veya revak gibi alanlarda da kullanılmış olabilir.

Bu sütunlar, Bizans dönemine ait mimari unsurların Osmanlı ve modern dönemlere taşınan örnekleridir. Manastırın kalıntıları arasında yer alan sütunların:

- İnşaat tarihi, kullanılan mimari üsluba dayanarak 10. ila 12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir.
- Yerel veya ithal malzemeden yapılmış olması, Tuzla'nın Bizans dönemindeki ekonomik bağlantılarına ışık tutabilir.
- İşlevsel bağlamı, yapının hem dinî hem de sosyal kullanım alanlarını anlamamıza katkı sağlayabilir.

Tuzla'da Aya Dimitri Manastırı'ndan çıkan bu sütunlar, bölgenin Bizans dönemi dinî, ekonomik ve kültürel yapısını anlamak için son derece kıymetli arkeolojik materyallerdir. Mimari ve sanatsal özellikleriyle bu sütunlar, yalnızca bir yapının değil, bir dönemin estetik ve yapısal anlayışının somut birer tanığıdır.

Osmanlı Dönemi Mimari Eserler ve Kalıntılar

Tuzla, Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim yeri olarak çeşitli mimari eserlerle zenginleşmiştir. Ancak İzmit Körfezi'nde 10 Temmuz 1894'te tahmini 7,0 büyüklüğünde meydana gelen deprem, 1895 Tuzla Yangını ve Cumhuriyet dönemindeki hızlı yapılaşma nedeniyle bu eserlerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Yine de bazı önemli Osmanlı dönemi eserleri Tuzla'da varlığını sürdürmektedir.

Tuzla merkezindeki Sultan I. Ahmed Camii, Davud Ağa Çeşmesi, hamam kalıntıları, Saadet Hanım'ın yaptırdığı iki çeşme, Sahil Çeşmesi, Tahaffuzhane, Şarap Deposu, Aydın köyünde Nişancı Mehmed Paşa Camii ve avlusunda çeşme, iki okul, Tepeören köyünde bir cami kitabesi bulunmaktadır. Bu eserler, Tuzla'nın Osmanlı dönemindeki mimari ve kültürel zenginliğini yansıtmaktadır. Her biri, dönemin sanat anlayışı ve toplum yapısı hakkında bilgi sunmaktadır.

Tuzla'daki en erken tarihli Osmanlı dönemi mezar taşı, Tepeören Mezarlığı'nda yer alan ve 1651-1652 tarihli olan Fâtıma adlı bir kadına ait mezar taşıdır. Bu mezar taşı, celî sülüs yazı tipiyle yazılmış olup sivri kemerli başlık tipine sahiptir.

Yine Tuzla Sahil Mezarlığı'nda 17 Nisan 1754 tarihli Dergâh İbrahim adlı kişiye ait celî sülüs hatlı bir mezar taşı daha bulunmaktadır.

Sultan I. Ahmed Camii

Tuzla merkezdeki Osmanlı dönemi Müslüman yerleşimi cami çevresinde toplanır ve cami ise sokakların kesiştiği bir noktada yer alır. Dinî işlevinin yanı sıra toplumsal ilişkilerin de odak noktası olan cami; bugün ayakta olmayan hamam, meydan çeşmesi ve meydanı ile birlikte yerleşimin ana hatlarını oluşturmaktadır. Merkezde, toplanma ve dağılma noktası özelliği taşımasının yanı sıra, günümüze gelinceye kadar birçok yapısal müdahaleye konu olan Sultan I. Ahmed Camii, yerleşmenin merkezinde ve yol akslarının kesiştiği meydana yer alması nedeniyle yerleşme dokusu içinde etkin bir imaj ögesi olma özelliğini hâlen korumaktadır.

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen Sultan I. Ahmed Camii, Tuzla'nın Cami Mahallesi'nde, 40 parsel, 2445 numaralı parsel üzerinde yer alan, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait bir camidir. Tapu kayıtlarında 5.200 metrekare alana sahip olduğu belirtilir. Yol yapımı nedeniyle söz konusu alandan camiye çok az bir kısım kalmıştır. Caminin kim tarafından ve ne zaman yapıldığına dair elimizde kesin bir kayıt yoktur. Ancak, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabedeki tarihten caminin, 1609 yılında hizmete girdiği anlaşılmaktadır. Sultan Ahmed Vakfı Mülhakatı'ndan olduğu belirtilen caminin yapılış tarihi, Sultan I. Ahmed'in hükümdarlık dönemine denk gelmektedir. Bundan dolayı cami onun ismiyle anılır.

Caminin ana bölümü 13.22 m. x 10.98 m. ölçülerinde olup düz tavanı ahşap olarak yapılmıştır. Duvarlarında taş, tuğla ve harç kullanılmıştır. Doğu ve batı harim duvarlarında bulunan pencereler sonradan yapılan ilave bölümlere açılmaktadır. Kible duvarında ise iki sıra hâlinde sekiz adet pencere vardır. Cümle kapısı son cemaat yerine açılmaktadır. Son cemaat yerinin yüksekliği ikiye bölünmüş ve üst kısmın tabanı mahfille aynı seviyede olup mahfille irtibatı bir kapı ile sağlanmıştır. Mahfil ağaç direkler ile desteklenmiş, 3,27 metre genişliğinde ve 13,22 metre boyundadır.

Günümüzde caminin görünümü bir hayli değişse de tarihsel zenginliği açısından Tuzla'ya önemli bir değer katmaktadır. Caminin minaresi tek şerefeli olup yaklaşık 20 metre boyundadır. Tuğla ve harç kullanılarak yapılan minare, kiblenin sağ tarafındaki duvar ile arka duvarın kesiştiği köşededir. 14 Nisan 1824 yılında tadilat gören cami, 21 Aralık 1895'te ve 1950 yılında ciddi bir tamirat daha görmüştür.

Osmanlı dönemine ait merkezde yer alan tek cami olan Sultan I. Ahmed Camii'nde görev yapmış olan ve 1799-1800'de vefat eden Tuzla İmamı Mustafa Efendi'nin Tuzla Sahil Mezarlığı'nda bulunan mezar taşında ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Ziyâretten murad bir duadır

Bugün bana ise yarın sanadır

Merhûm ve mağfûr Tuzla

İmâmı Mustafa Efendi

Rûhuna fâtiha/Sene 1214”

Mezarın başlık kısmı kırılmıştır.

Hamam

Tuzla Köyiçi yerleşmesinde Sultan I. Ahmed Camii hamam-çeşme yapısının bir araya gelerek oluşturduğu kamusal mekân; yerleşme dokusunun geçirmiş olduğu değişimin izlerinin takip edilmesine olanak sağlar.

Sultan I. Ahmed Camii'nin yaklaşık olarak 20 metre güneybatısında günümüzde çarşı olarak kullanılan yerin altında hamam kalıntıları vardır. Duvar örgüsünde yer alan dönüşümlü taş-tuğladan almalı olarak inşa edildiği, üst kısmındaki eğimlerden de yapının tonozlu olduğu tahmin edilir. Kalıntıda ısıtma sistemine rastlanması ve bol sayıda kül olması, eserin orijinalinde hamam olduğunu ortaya koyar. Çevre sakinlerinin ifadeleri ile de bu tespit doğrulanmaktadır. Verdikleri ifadeler 1920'li yıllarda, mübadele öncesinde burada işlevini yitirmiş bir hamamın olduğu yönündedir.

17. yüzyıl ve öncesine ait cami ve hamam yapıları, mübadele öncesinde Tuzla merkezde Köyiçi yerleşmesinde yaşayan ve azınlık olan Türk nüfusun varlığı ve yerleşim dokusu hakkında bilgi vermektedir.

İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün arşivinde yer alan fotoğraftan da görüleceği üzere, uzun yıllar pazar yeri olarak kullanılan bu alanın hamam olarak kullanıldığı ve büyük bir kısmının hâlâ toprak altında durduğu tespit edilmiştir. Tuzla'da yaptığımız arazi incelemesi esnasında, Aydın köyü Nişancı Mehmed Paşa Camii

Aydın köyü Nişancı Mehmed Paşa Camii avlusundaki mermer kurnanın da bu hamamdan, cami avlusuna bilinmeyen bir tarihte getirildiği muhtemeldir.

avlusunda tespit ettiğimiz bir adet mermer kurnanın da bu hamamdan, cami avlusuna bilinmeyen bir tarihte getirildiği muhtemeldir.

1999 yılında Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce yapılan kazıda; hamamın çeşitli bölümlerinde Bizans ve Osmanlılara ait çanak çömlek parçalarına ve bir adet de bronzdan Bizans sikkesine rastlanmıştır. Ayrıca, cam ve çeşitli metal parçalar bulunmuştur. Ele geçen küçük parçalar İstanbul Arkeoloji Müze Müdürlüğü'ne kaldırılmıştır.

Davud Ağa Çeşmesi

Davud Ağa Çeşmesi, Tuzla'daki Osmanlı çeşme mimarisine örnek teşkil etmektedir. Çeşme, döneminin mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Davud Ağa Çeşmesi olarak bilinen çeşme, Sultan I. Ahmet Camii önünde bulunmakta olup 1668 yılında inşa edilmiştir. Cami önündeki açık alan ile bütünleşen çeşmenin bulunduğu alan odak noktası niteliğindedir. Çeşmenin yüksekliği 2,38 metre, genişliği 3,37 metre ve derinliği 1,6 metredir.

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen Davud Ağa Çeşmesi, Sultan I. Ahmet Camii yanında, 40 pafta ve 2445 numaralı parsel üzerindedir. Üzerindeki kitabeden anlaşıldığı üzere çeşme hicri 1079/miladi 1668 yılında Davud Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Çeşme kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir.

“Sahibü'l-hayrat Davut Ağa Gani Bâbüssade;
“Ve Sekahüm Rabbühüm şaraben zuhûra” (İn-
san Suresi, 21. Ayet)
Sene 1079”

Çeşmenin üzerindeki ikinci kitabede ise hicri 1326 (miladi 1908) yılında tamirat gördüğü yazılıdır. Bu tamirat, Cezzar Mustafa Bey'in kızı Saadet Hanım tarafından yaptırılmıştır. Kendisi, bu tamirat haricinde aynı tarihte iki çeşme daha yaptırmıştır.

İkinci kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

“Merhum Cezzar Mustafa Bey'in kerimesi Sa-
adet Hanım tarafından müceddeden ta'mir olun-
muştur.
Sene 1326”

Çeşmenin çevresinde yapılan düzenlemeler nedeniyle yaklaşık 40 santimlik bölümü kot seviyesi altında kalmıştır. Çeşmenin arkasında yer alan dibek taşı ise bölge halkının geçmiş dönemde un ihtiyacı için kullandığı bir obje olmuştur.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Davud Ağa Çeşmesinin arkasında yer alan dibek taşı ise bölge halkının geçmiş dönemde un ihtiyacı için kullandığı bir obje olmuştur.

Davud Ağa Çeşmesi.

Saadet Hanım Çeşmeleri

Saadet Hanım Çeşmeleri, Osmanlı döneminde hayırsever Saadet Hanım tarafından yaptırılmıştır. Bu çeşmeler, Tuzla'daki su kültürünün ve Osmanlı mimarisinin izlerini taşır. İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen, Saadet Hanım tarafından yaptırılan çeşmelerden ilki; Postane Mahallesi'nde İstasyon Caddesi üzerindedir. Köyiçi bölgesinin batı sınırında Selami'nin Evi olarak adlandırılan yapının önünde bulunmaktadır. Ana kaidesi sonradan yapılan bir binanın duvarları içinde kaldığından çeşmenin sadece ön cephesi görülmektedir.

Çeşme, ilk olarak hicri 1326 /miladi 1908 yılında Saadet Hanım tarafından yaptırılmıştır.

Çeşme kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir: “Orman ve Ma'den Nezâreti Muhâsebecisi Muh-yiddin Bey'in halilesi sâhibetü'l-hayrât Sa'adet Hanım'ın eseridir. Sene 1326”

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen, Saadet Hanım Çeşmesi adı ile anılan ikinci çeşme; Ova Sokak üzerinde bulunmaktadır. Yapının kitabesi dışında tamamı çimento ve taş kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Kitabede yer alan müceddeden kelimesi ise Saadet Hanım tarafından yenilediğini göstermektedir.

Yapının kitabesinin transkripsiyonundan, diğer çeşmeyle aynı tarihte, hicri 1326 /miladi 1908 yılında inşa edildiği görülmektedir.

Kitabenin transkripsiyonu, şu şekildedir:

“Merhûme Remziye Hanım'ın kerîmesi Saadet Hanım tarafından müceddeden inşâ olunmuşdur. Sene 1326”

Sahil Çeşmesi

Sahil Çeşmesi, Osmanlı döneminde inşa edilmiş olup deniz kenarındaki konumuyla dikkat çeker. Çeşme, Tuzla'nın tarihî dokusunu yansıtan önemli eserlerden biriydi. İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen çeşmenin kim tarafından yapıldığı bilinmediğinden sahile yakınlığından dolayı Sahil Çeşmesi adı verilmiştir.

Çeşmenin kitabesinde İnsan Suresi'nin 21. ayeti ve hicri 1312 (miladi 1894-1895) yılında yapıldığı yazmaktadır.

“Ve Sekahüm Rabbühüm şaraben zuhûra
Sene 1312”

Çeşmenin, İstanbul'da İzmit Körfezi'nde 10 Temmuz 1894'te meydana gelen 7,0 tahmini büyüklüğündeki deprem sonrası inşa edilmiş olması muhtemeldir. Tuğladan yapılan çeşmenin

Tuzla Sahil Çeşmesi.

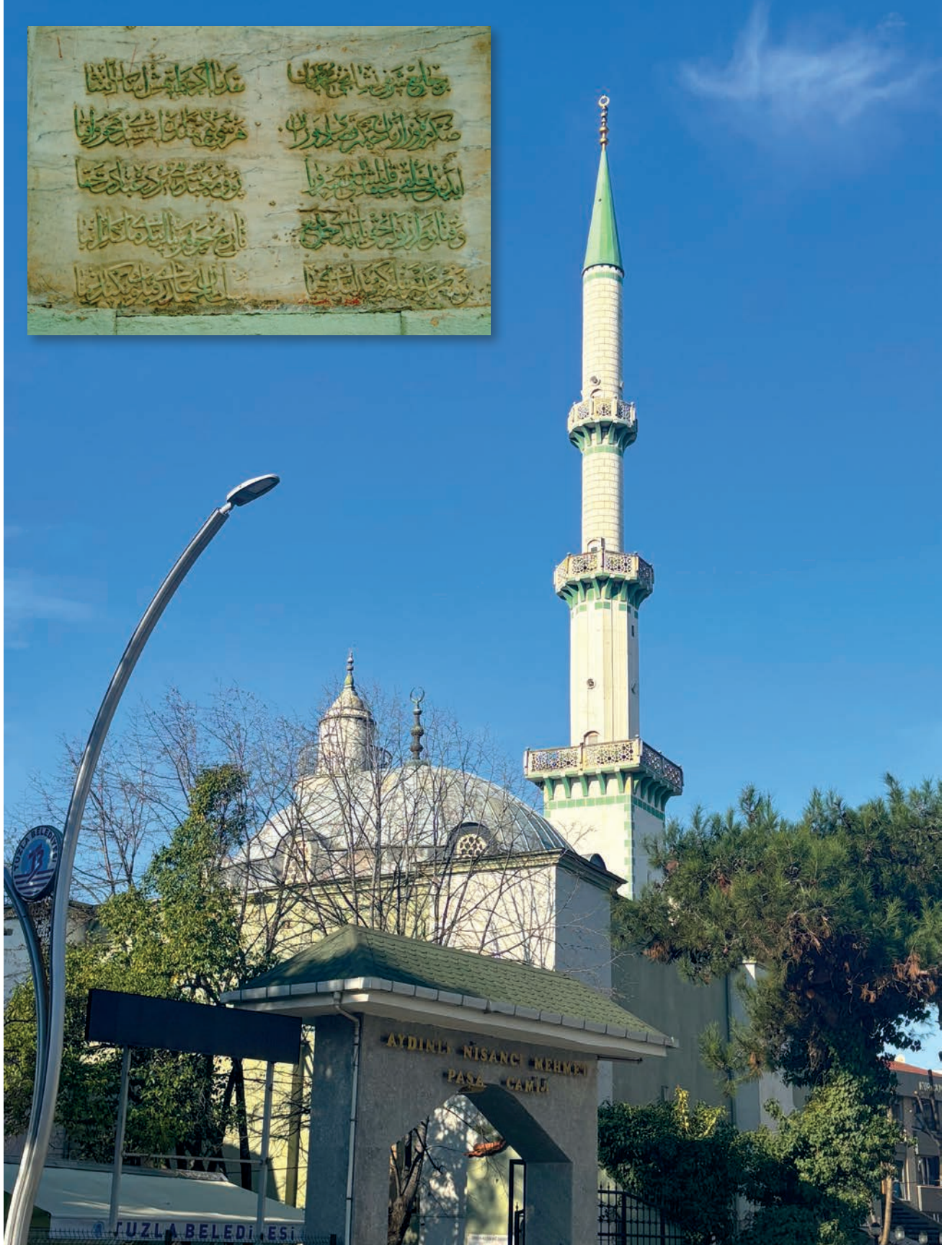
yüzeyi sıva ile kaplanmıştır. Günümüzde varlığını sürdüren çeşmelerin Köyiçi bölgesinin sit alanı ilan edildiği 1993 yılından itibaren I. grup tescilli anıtsal yapı olarak korumaya alınması bu yapıların mekânsal bellekteki simgeselliğinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Nişancı Mehmed Paşa Camii

Nişancı Mehmed Paşa Camii, Sultan III. Ahmed döneminde sadrazamlık yapmış olan Nişancı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, mimari yapısı ve tarihî önemiyle Tuzla'daki Osmanlı dönemi eserleri arasında yer almaktadır.

İstanbul 2. ve 5. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nce tescil edilen Tuzla'nın Aydınlı Mahallesi'ndeki cami, Osmanlı Devleti döneminden kalan önemli tarihî eserlerden biridir. Sultan III. Ahmed'in sadrazamlarından Nişancı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış ve 29 Zilhicce 1125 (16 Ocak 1714) tarihinde camide ibadet edilmeye başlanmıştır. Caminin 1894 tarihinde yeniden tamiri gerekir. 37 bin kuruş masrafla tamir edileceği anlaşılmıştır. Vakfın 22 bin 461 kuruş geliri vardır. Geri kalan meblağın Devlet Hazinesi'nden tamamlanması istenir. Caminin tamiratı, 4 Şaban 1311 (10 Şubat 1894) tarihinde tamamlanmış ve merasimle cami ibadete açılmıştır.

Kare planlı olan caminin son cemaat bölümü tadilat yapılarak 4 metreden 11,80 metreye çıkarılmıştır. Aynı şekilde mahfil de genişletilmiş ve mahfilin üstüne bir kat daha ilave edilmiştir. Kubbe, dört direk üstüne oturtulmuştur ve taban ile

kubbenin en yüksek noktası arasındaki mesafe 14,25 metredir. Duvarlarında taş ve harç kullanılmıştır. Caminin iç ve dış yüzeyi beton sıva ile sıvanmıştır. İç yüzeyi ise geleneksel Osmanlı ve Türk süsleme sanatının çeşitli motifleriyle beyaz badana üzerine kalemkârî işçilikle işlenmiştir. Harimde sekiz adet pencere vardır. Pencerelelerin ikisi kible yönünde, üçü doğu cephesinde, diğer üçü ise batı cephesindedir. Pencerelelerin ebatları birbirinden farklıdır.

10 Temmuz 1894 Depremi sonrası caminin yıkılan minaresi, 10 Temmuz 1896 yılında tamir edildi. 1897 yılında cami bir onarım daha geçirdi. Cumhuriyet döneminde de birkaç kere tadilat gören caminin namaz kılınan bölümü (harimi) oldukça genişletilerek Arap mimarisi üslubunda iki şerefeli bir minare daha ilave edildi. Ayrıca, caminin avlusunda bir çeşme bulunmaktadır.

Nişancı Mehmet Paşa Camii, Tuzla ilçesindeki önemli tarihî ve dinî yapılardan biridir. Zaman içinde çeşitli onarımlar ve eklemelerle günümüze ulaşmış olup ibadete açık olarak hizmet vermektedir.

Caminin inşa kitabesi avlusundaki çeşme üzerine bilinmeyen bir tarihte konulmuştur. Caminin inşa tarihi ebced hesabıyla son iki satırda verilmiştir.

Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

“Bu cami’-i şerîfi Nişancı Mehmed Paşa
Mukaddemâ eğerçe etmiş esâsen inşa
Sonra mürûr-ı ezmân hükm-i kazâ-yı devrân
Her şey gibi temelden etmişdi mahv u ifnâ
Aydınlı halkı kalmışidi hayfâ bî ser u pâ

Yok ma’bed-i şerîfimizde ibâdet Hakk’a
Vakta bu tarz-ı nevle hakkı yapıldı câmi’
Tarih-i Cevherinin etdi melekler inbâ
Bu ma’bed-i şerîfle köyde etdi ihyâ
Sultan Hamid Gazi kılub yeniden binâ”

Günümüzde caminin avlusundaki çeşmeye konulan bu kitabe, Nişancı Mehmed Paşa Camii’nin Sultan II. Abdülhamid dönemi inşa kitabesidir. Bu nedenle buradan alınıp camiye konulması gerekmektedir.

Çeşmenin yan (güney) cephesinde ise inşa kitabesi yer almaktadır. Aydınlı köyü Manav Türklerinden Kürekçi Alioğlu tarafından hicri 1273/ miladi 1856-1857 tarihinde inşa edilmiştir.

Çeşme kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir:

“Sahibü’l-hayrât Kürekçioğlu Ali Ağa’nın hayratıdır. Sene 1273”

Tepeören Merkez Camii

Tuzla'daki Osmanlı dönemi eserlerden birisi de Tepeören Camii'dir. Daha önce, mevcut caminin yerinde, ne zaman yapıldığı bilinmeyen bir mescit bulunmaktadır. Mescit yıkılarak yerine mevcut cami inşa edilmiştir. Cümle kapısı duvarında inşa kitabesi bulunmaktadır.

Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir:

“Hacı oğlu Ali Ağa'nın
Zevcesi Fatma Hanım
Tarafından inşâ edilmiştir
Fi 20 Temmuz 1340”

Kitabenin transkripsiyonundan 20 Temmuz 1924 tarihinde Hacıoğlu Ali Ağa'nın hanımı Fatma Hanım tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1 Kasım 1928'de Harf İnkılabı'ndan önce yapıldığından, kitabe Osmanlıca yazılmıştır. Camide, bileziği yenilenmiş bir de kuyu bulunmaktadır.

Rum Ortodoks Kiliseleri

Köyiçi bölgesi sınırlarında inşa edilen ve bugün ayakta olmayan iki kilise bulunduğu bilinmektedir. İstasyon ve Cumhuriyet Caddesi

üzerinde bulunan ve mübadele sonrasında bir dönem varlığını sürdüren kilise yapılarının hangi dönemde yıkıldığı bilgisine ulaşamamıştır. Osmanlı dönemi arşiv belgelerine göre, birinin adı Cebrail Rum Kilisesi'dir.

Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan kilise yapısının yıkılması sonucu, 1980'li yılların başında boş kalan kilise arsası üzerine Belediye binası inşa edildi. Kilise yapısının kuzeyinde yer alan ve sadece beden duvarları ayakta kalmış, yaklaşık 20 metrekarelik alanda bulunan yapının ise söz konusu kiliseye ekli bir şarap deposu olduğu, Sayın İskender Özsoy tarafından ifade edildi.

İkinci kilise ise İstasyon Caddesi üzerinde yer alan Rum kilisesidir. Mübadil kullanıcılar kilisenin mübadelenin gerçekleştirildiği 1924 yılı ve sonrasında bir dönem cami olarak işlevlendirildiğini; daha sonraki süreçte ise bu özelliğini yitirek kına, düğün v.b. organizasyonlara ev sahipliği yaptığını belirtir. Yapı, uzun süre ayakta kalması ve ayakta kaldığı süre içinde aktif olarak kullanılması nedeniyle mübadiller ve sonraki kuşakların belleğinde Köyiçi Bölgesi'nin Rum kimliğine ait bir mekânsal imge olma özelliğini sürdürmektedir. 1960-1970'li yıllar arasında sinema olarak faaliyet gösteren kilisenin, hangi yıl yıkıldığı tespit edilememiştir. Bu yapının 1960'lı yılların sonlarında yıkıldığı ve arsası üzerinde açık hava sineması işletildiği sanılmaktadır. Günümüzde kilise arsası üzerinde iş merkezi inşa edilmiştir.

Şarap Deposu

Cami Mahallesi'nde, sadece duvarları ayakta kalabilmiş bir bina kalıntısı vardır. Kalıntının deniz tarafında bir kilisenin bulunduğunu ve daha sonra kilisenin yıkılıp yerine başka bina yapıldığını çevre sakinleri belirtmektedir. Mevcut kalıntı ise yeni yapılan binaların arasında kalmıştır. Duvarları taş, kapı ve pencere üstleri ise yarım daire şeklinde tuğla ile inşa edilmiştir. Taş ve tuğlalar arasında tutturucu malzeme olarak horasan harcı kullanılmıştır. Kalıntı 7,20 metre genişliğinde, 10 metre uzunluğunda ve 5 metre yüksekliğindedir.

Tarihî Ekmek Fırını (Has Fırın)

Has Ekmek Fırını, Osmanlı döneminde inşa edilmiş ve Tuzla'daki günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Fırın, dönemin mimari ve sosyal yapısını anlamak açısından önemlidir. Cami Mahallesi'nde Cumhuriyet Caddesi 40 pafta 2556 parsel üzerinde bulunan fırın, 1878 yılında Tuzla'nın sakinlerinden Vasilakis tarafından yaptırılmıştır. İki katlı olarak inşa edilen bina günümüzde de fırın olarak kullanılmaktadır. Binanın duvarlarında tarihî tuğla fabrikasında üretilen tuğlalar kullanılmıştır. Fırının dış yüzeyinde sıva kullanılmamış olmasına rağmen hâlâ bir bozulma olmamıştır.

Tahaffuzhane Binası

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda bulaşıcı hastalıklarla mücadele amacıyla karantina ve dezenfeksiyon istasyonları kurmaya başlamıştı. Tuzla Tahaffuzhanesi, bu kapsamda stratejik bir konumda, İstanbul'un Anadolu'ya giriş noktasında yer alıyordu. 1893-1895 dönemindeki kolera salgınları neticesinde İstanbul'un korunması için Tuzla, Çatalca ve Kalikratya'da üç tahaffuzhane oluşturulmuştur. Salgın dönemlerinde trenle Rumeli tarafına gidenler ile bu taraftan İstanbul'a gelenler Çatalca'da, İstanbul'dan Marmara Denizi'nin kuzey sahillerine gidecek gemi ile aynı bölgeden karayolu ile gidip gelecekler Kalikratya tahaffuzhanesinde üç gün karantinaya alınmıştır.

Tuzla tren istasyonunun sahil tarafında yapılan 800 kişilik barakalar her biri 25 kişilik 8 baraka ve ortada 200 kişinin bir anda bulunabileceği büyük bir meydan, kahvehane, lokanta ve bakkal dükkânı bulunacaktı. 21 Ekim 1893 tarihinden itibaren Marmara'nın Anadolu taraflarındaki iskelelere gidecek gemilerin; karayoluyla Anadolu yönüne gideceklerin Tuzla Limanı'nda üçer gün karantinaya tabi tutulmasına Sıhhiye Meclisi tarafından karar verildi.

Tuzla Tahaffuzhanesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele amacıyla inşa edilen ve Cumhuriyet döneminde de farklı işlevlerle varlığını sürdüren önemli bir sağlık tesisi olmuştur. Osmanlı'da karantina uygulamalarının bir parçası olarak

Taaffuzhanedeki büyük kazanların üzerindeki levha.

Taaffuzhanedeki kazanlar.

kurulan Tuzla Tahaffuzhanesi, 1923 yılındaki Türk-Yunan nüfus mübadelesi sırasında kritik bir işlev üstlenmiştir. Bu dönem, tahaffuzhanenin hem sağlık hem de toplumsal tarihteki yerini daha görünür hale getirmiş hem de işlevselliğini farklı bir boyuta taşımıştır.

1924'te Yunanistan'dan gemilerle gelen mübadillerin ilk indirildiği yer Tuzla Tahaffuzhanesi'dir. Gelenler eşyalarıyla birlikte burada dezenfekte edilmişler. Eşyaları ayrı sterilizatörlerde kendileri ayrı strelizatörlerde ilaçlanmıştır. İnsanların ilaçlandığı makineler, içinde iki sıra ahşap oturma yeri bulunan demir kabinler şeklindedir.

Günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi kampüsünün sınırları içerisinde kalan Tahaffuzhane binası yerel yönetim ve üniversite yönetimi arasındaki tahsis sorunu nedeniyle kamu kullanımına açılmamaktadır. Tahaffuzhane binası ve çevresi, mübadil kullanıcıların belleğinde farklı bir yere sahiptir. İnşa edildiği 1894 yılından itibaren İstanbul'un Anadolu yakasındaki giriş kapısı olarak faaliyet veren bu tesis, doğduğu ve yaşadığı toprakları terk eden mübadillerin, yeni yerleşim alanlarına geldiklerinde ilk karşılandıkları yer olması açısından önemli bir mekândır.

Tuzla'daki Tahaffuzhane tarihî bir anlamı olduğu kadar mübadillerin buluşma yeridir. Mübadiller ve çocukları ile torunları denize bu noktadan çiçek atarak hatıralarını canlı tutmaya çalışır ve o günlerin tekrar yaşanmaması için dilekte bulunur, dua ederler.

Tuzla Tahaffuzhanesi 1981'de Denizcilik Yüksek Okulu'na verildi; Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlandı ve Çırağan'dan Tuzla'ya taşındı. 1992 Denizcilik Yüksek Okulu da bu bünyeye dâhil edildi. Böylece Tahaffuzhane tesisleri ve arazi İTÜ arazileri içine girdi. Günümüzde fakülte içerisinde bir müzeye dönüştürülmüştür.

Mücadele sonrası dönemde, Tuzla Tahaffuzhanesi'nin sağlık amaçlı kullanımı giderek azalmış, modern tıbbi yöntemlerin ve halk sağlığı uygulamalarının gelişmesiyle birlikte tahaffuzhaneler işlevsiz hâle gelmeye başlamıştır. Ancak mücadele dönemindeki rolü nedeniyle bu yapı, Türkiye'nin göç ve sağlık tarihi açısından önemli bir sembol olarak değerlendirilmektedir.

Aydınlı Köyü Taş Mektep

Tuzla'daki en eski yerleşim alanlarından biri de geçmiş 600 yıla uzanan Aydınlı Mahallesi'dir. Bu yere Aydınogulları Beyliği'nden beş kardeşin yerleşmesiyle Aydınlı denilmeye başlandığı ile ilgili bir rivayet vardır. Mahalle, son 30 yılda büyük bir değişim yaşadı. İlkokul binası, 1917 yılında inşa edildi.

Osmanlı dönemine ait bir okul olarak tasarlanan yapı, günümüzde "Aydınlı Anaokulu" olarak hizmet vermektedir. Bu bina dönemin mimari anlayışını yansıtırken aynı zamanda kırsal kesimde eğitime verilen önemi de göstermektedir. Osmanlı döneminde kırsal alanlarda inşa edilen okullar hem eğitim hayatının hem de sosyal hayatın bir parçasıdır.

Yapı, iki katlıdır ve simetrik bir plana sahiptir. Osmanlı taşra mimarisine özgü bir şekilde

hem estetik hem de işlevsellik ön plandadır. Geniş pencereler ve ferah iç mekânlar, eğitim ortamının aydınlık ve konforlu olmasını sağlamıştır.

Cephede kemerli mimari öğeler dikkat çekmektedir. Kemerli giriş açıklıkları ve pencere üstlerindeki yuvarlak kemerler, Osmanlı mimarisinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Cephede yer alan tuğla detaylar estetik bir görünüm sağlarken aynı zamanda dönemin inşa tekniklerini de yansıtmaktadır. Boyalı yüzeyler, yapının estetik değerini artırırken modern restorasyon izleri de taşımaktadır.

Yuvarlak kemerli ve ahşap çerçeveli pencereler, iç mekânın aydınlık olmasını sağlamak amacıyla geniş tutulmuştur. Pencerelerde ahşap işçiliği dikkat çekmektedir ve bu özellik, dönemin zanaatkârlarının becerilerini yansıtır.

Giriş kapısı, sağlam ve dekoratif bir görünüme sahip olup yapının bir eğitim kurumu olduğuna dair resmî bir izlenim bırakmaktadır.

Kiremit kaplı kırma çatı, yapıyı iklim koşullarına dayanıklı kılmaktadır. Ana yapı malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Bu malzemeler, hem dayanıklılık hem de kolay temin

edilebilirlik açısından dönemin taşra mimarisıyla uyumludur.

Yapının çevresinde geniş bir bahçe alanı bulunmaktadır. Bu alan, Osmanlı döneminde okul bahçesi olarak öğrencilere sosyal bir ortam sağlamak amacıyla planlanmış olabilir. Bahçe duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır ve demir korkuluklarla çevrelenmiştir.

Osmanlı döneminde kırsal bölgelerde eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla inşa edilen bu yapı, eğitimin merkezileştirilmesinde önemli bir adım olmuştur. Dönemin taşra mimarisine dair önemli bir örnek teşkil eden bu okul, hem malzeme kullanımını hem de tasarım anlayışı bakımından dönemin izlerini taşımaktadır.

Restorasyon çalışmalarıyla modern bir eğitim kurumuna dönüştürülmüş olan bina, işlevselliğini koruyarak hem geçmişi yaşatmakta hem de yeni nesillere hizmet vermektedir.

Aydınli Anaokulu olarak bilinen bu yapı, Osmanlı dönemi taşra mimarisinin sade ama etkileyici örneklerinden biridir. Dönemin eğitim yapılarının tipik özelliklerini yansıtırken, modern dönemde bir anaokulu olarak kullanılmaya devam edilmesi, bu yapının tarihî sürekliliğini göstermektedir. Binanın korunması ve mimari özelliklerinin vurgulanması hem yerel tarih hem de Osmanlı mimarisi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Aydınli Köyü İlkokulu

Üzerinde bulunan Osmanlı kitabesine göre; hicri 1303/miladi 1885-1886 tarihinde açılmıştır. Okul,

dönemin Osmanlı mimari özelliklerini taşıyan önemli bir kırsal eğitim yapısıdır. İlk inşa edildiğinde okul olarak tasarlanan bu yapı, bugün farklı bir işlevle kullanılmakta ve kültürel miras niteliği taşımaktadır. Binanın mimarisi, Osmanlı taşra mimarisinin tipik özelliklerini yansıtarak hem tarihî hem de estetik bir değer sunmaktadır.

Bina, dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir ve bu özellik, dönemin eğitim yapıları için sıkça tercih edilen bir tasarım anlayışını yansıtır. İki katlı olarak inşa edilen yapının üst katı, muhtemelen eğitim alanı olarak planlanmışken alt kat hizmet veya depolama alanı olarak düşünülmüş olabilir.

Binanın cephesi sade ve işlevselliği ön plana çıkaran bir tasarıma sahiptir. Simetrik pencereler ve kapılar, yapının estetik oranlarını oluşturur. Pencereler yuvarlak kemerlerle sonlanmakta ve bu detay, Osmanlı kırsal mimarisindeki geleneksel tasarımın bir uzantısıdır. Pencere açıklıkları, iç mekâna doğal ışık sağlamak üzere geniş tutulmuştur.

Yapının ana malzemesi taş ve tuğladır. Taş temeller üzerine inşa edilmiş olan bina, dayanıklılığı artırmak amacıyla yerel malzemelerle desteklenmiştir. Cephelerde kullanılan sıva, yapının orijinal tuğla ve taş dokusunu korumakla birlikte modern dönemde bazı yenileme müdahalelerine işaret etmektedir.

Eğimli bir çatıya sahip olan yapı, Osmanlı taşra mimarisinde yaygın olan kırma çatı tasarımını yansıtır. Kiremit kaplı çatısı hem iklimsel koşullara uygun hem de estetik açıdan sade bir görünüme sahiptir.

Bu bina, 1885 yılında eğitim amacıyla inşa edilmiş bir okul olarak önemli bir tarihsel işleve sahip olmuştur. Osmanlı döneminde kırsal alanlarda inşa edilen bu tür eğitim yapıları hem eğitim altyapısının gelişmesine hem de yerel toplulukların kültürel gelişimine katkı sağlamıştır. Dönemin sosyal ve ekonomik koşullarında bir köy okulunun inşa edilmesi, Müslüman bölge halkının eğitimine verilen önemi göstermektedir.

Bugün “Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi” ve “Marmara Bölgesi Manav Türkleri Dernekleri Federasyonu” olarak kullanılan bina, işlevsel olarak dönüşüm geçirmiştir. Bu yapının tarihî niteliğini kaybetmeden modern bir

işlevle yeniden değerlendirilmesine güzel bir örnektir. Binanın dış cephesinde yapılan onarımlar ve yenilemeler, özgün yapısal özellikleri büyük ölçüde korurken, binaya çağdaş bir görünüm de kazandırmıştır.

1885 tarihli bu okul binası, Osmanlı kırsal mimarisinin sade ama işlevsel tasarımını yansıtan bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Döneminin eğitim yapılarının tipik bir örneği olan bu bina, hem tarihî hem de mimari açıdan korunması gereken önemli bir kültürel mirastır. Günümüzde farklı bir amaçla kullanılıyor olması, tarihî yapının sürdürülebilir bir şekilde yaşatıldığını göstermektedir.

Tuzla Rum İbtidai Mektebi

Tuzla'da 1890'lı yıllara gelindiğinde Aya İstirati (Yunanca: Άγιος Ευστράτιος Aya Evstratios) Mahallesi'nde bir Rum Mektebi bulunmaktaydı. Bu mektep, 10 Temmuz 1894 İzmit Depremi sonrasında yıkıldığından, 17 Kasım 1894'te tekrar inşası için izin istenir. Günümüze ulaşmayan bu mektebin inşa edildiği alan ve mimari özellikleri ve ne zaman yıkıldığı tespit edilememiştir.

Tuzla'nın Yerleşim Yerleri

Köyiçi Yerleşimi

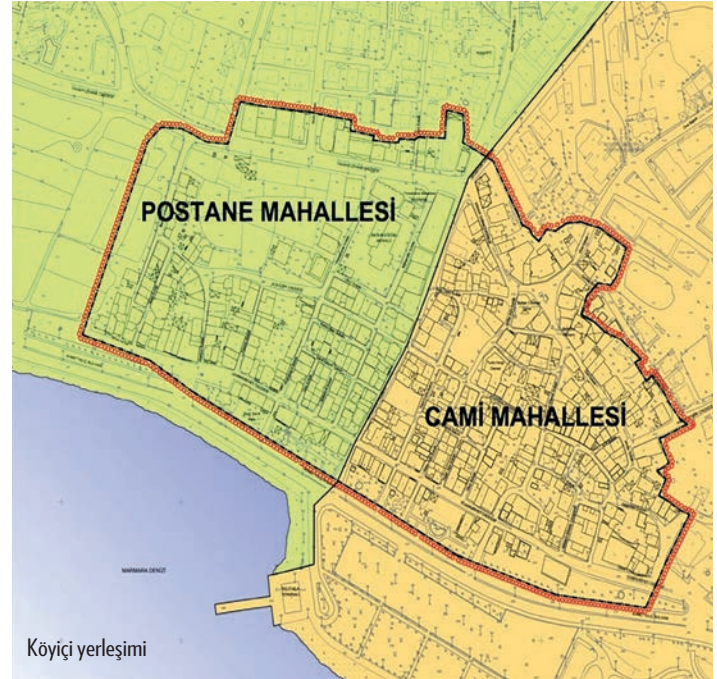
Tuzla ilçesinin yerleşim çekirdeğini oluşturan Köyiçi bölgesi, eski kent dokusuyla bütünleşmiş; günümüzde de ilçenin geleneksel merkezi konumundadır. Tarihsel gelişim süreci içinde çoğunlukla Rum ve Türk nüfus olmak üzere farklı sosyal yapılara ev sahipliği yapmış olması, Köyiçi bölgesi kent kimliğinin tarihi ve kültürel miras açısından zengin bir yapıya sahip olmasında etkin olmuştur. Geçmişten günümüze taşınabilen sivil mimarlık örnekleri, çeşmeler ve 17. yüzyılda inşa edilen cami yapısı bölgede yaşayan ve bölgeye ilk kez gelenler için tarihsel döneme referans veren yönlendirici kimlik öğeleridir.

Köyiçi, ilçenin güneyinde; E-5 Karayolu'nun ve demiryolunun altında, Cami ve Postane mahallelerinin arasında güneyinde Marmara Denizi ile sınırlanan ticaret ve hizmet fonksiyonlarının toplandığı 10,9 ha içermektedir.

2-3 katlı, bitişik nizamlı, yapımı Cumhuriyet dönemine dayanan ahşap yapıların ağırlıkta olduğu Köyiçi Mevkii gerek yerleşmenin başlayıp büyüdüğü yer olması, gerekse konut, ticaret ve yönetsel fonksiyonların yer alması sebebiyle Tuzla'nın geleneksel merkezi konumundadır.

Tescilli Yapılar: Alanda toplam 134 adet tescilli Kültür Varlığı mevcuttur. 119 adet tescilli bina Köyiçi'ni Yeniden Canlandırma ve Kentsel Tasarım Projesi kapsamına alınmıştır. Tescilli yapılardan 107 tanesinin Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projesi Yenileme Kurulu tarafından onaylanmıştır. Diğerleri ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Tescilli yapılar kat adetleri bakımından incelendiğinde yüzde 58'i 2 katlı, yüzde 12'si 3 katlıdır.

Tescilli yapılar yapı durumu bakımından incelendiğinde yüzde 44'ü kötü, yüzde 21'i orta, yüzde 18'i iyi, yüzde 13'ü de harabe durumdadır.

Tuzla Köyiçi Bölgesi; II No'lu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından, 23.02.1993 gün 3022 sayılı karar ile Kentsel Sit Alanı, 16.04.1998 gün ve 4762 sayılı karar ile III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir.

Bakanlar Kurulu Tarafından; 02.06.2006 gün ve 26186 sayılı karar ile Yenileme Alanı ilan edilmiştir.

Köyiçi yerleşimi içerisinde yer alan İstasyon ve Cumhuriyet Caddeleri ile aynı zamanda alanın kuzey ve batı yönündeki yapay sınırlayıcısı olan Tahaffuzhane Caddesi, ticaret fonksiyonlarının yoğunlaştığı ana ulaşım akslarıdır. Ana arterlerin yanı sıra çalışma alanı içinde yer alan servis yolları, alanın yerleşim kimliğine referans veren organik yol dokusunu oluşturmaktadır.

Tuzla ilçesinin yerleşim çekirdeğini oluşturan Köyiçi bölgesi, eski kent dokusuyla bütünleşmiş; günümüzde de ilçenin geleneksel merkezi konumundadır.

Bununla birlikte sivil mimari örneklerinin yanında günümüzde mevcut olmayan hamam ve kilise yapıları da Köyiçi bölgesinin yerleşim kimliğine katkı sağlayan farklı sosyal yapıların etkileşimlerinin ürünleridir.

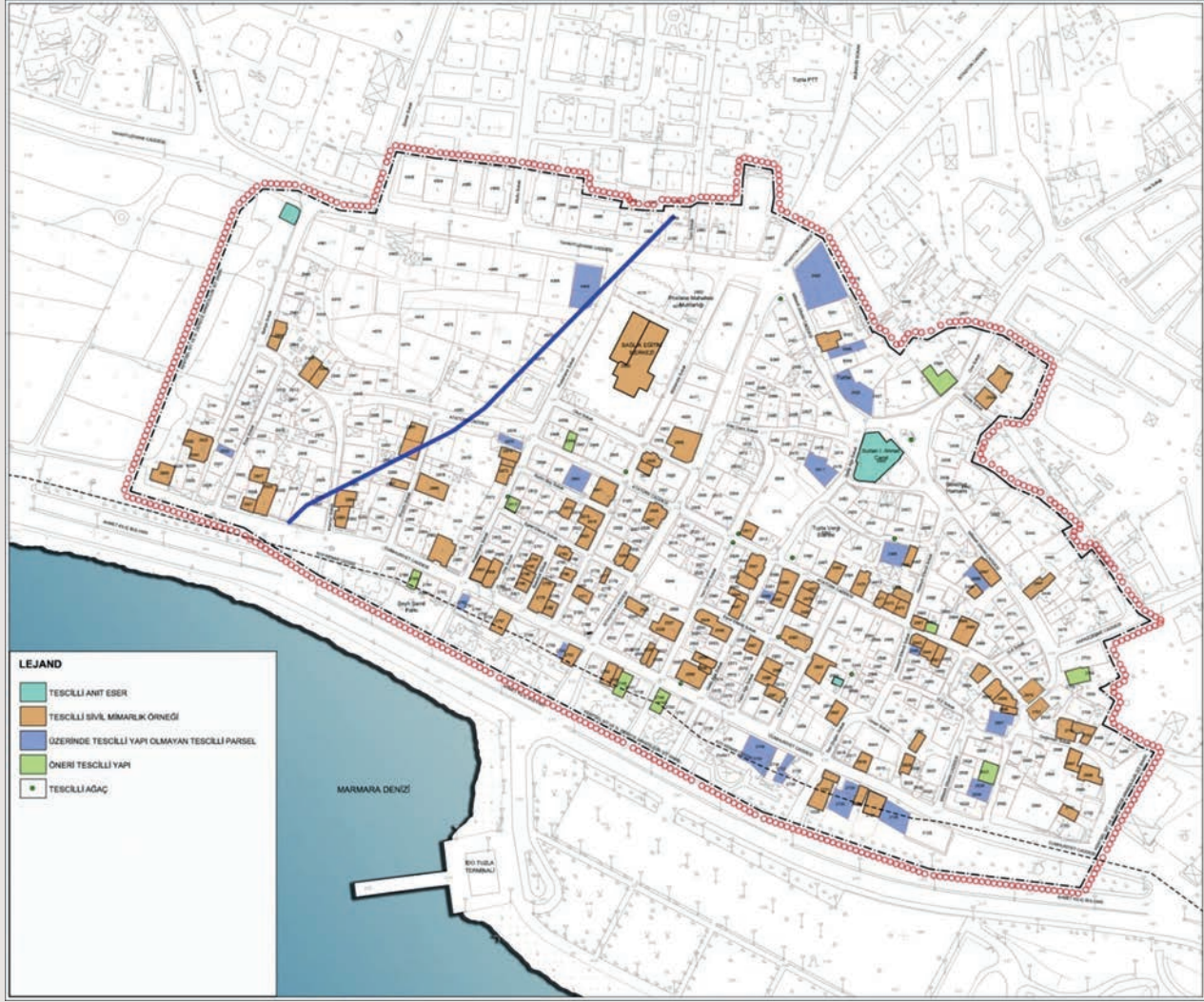
Tuzla Köyiçi bölgesinin mekânsal gelişim süreci içinde en önemli kırılma noktası; mübadele tabi tutulmasıdır. Yerleşmenin yüzyıllar boyunca sahip olduğu kent kimliği ve kent yaşamı,

gelişen mübadele süreci ve değişen nüfus ile yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Mekâna dair aidiyet duygusu taşıyamayan ve varoluş mücadelesi içindeki topluluk, farklı yaşam ve üretim alışkanlıkları nedeniyle yerleştiği yeni bölgede eski yaşantısına özgü bir çevre yaratma arayışına girmiştir.

Mübadelenin gerçekleştirildiği 1924 yılı başlangıç kabul edilerek, Tuzla'nın Kocaeli ilinden ayrılarak İstanbul iline bağlandığı 1951 yılı ise ikinci dönemin başlangıcı olarak belirlenmiştir. 1951-1982 arası dönemde büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının beraberinde getirdiği göç olgusunun tetiklediği yeni konut gelişim alanları ve bu alanların Tuzla yerleşimine olan etkileri şüphesizdir.

1924-1950 arası dönem mübadele öncesi dönemde yerleşme, Rumlar tarafından kıyı ile ilişkili olarak gerçekleştirilirken, bölgedeki Türkler, Rumlar ile arasında yapay bir sınır ögesi niteliğindeki Sultan I. Ahmet Camii çevresinde yerleşmiştir. 1609 yılında inşa edilen, odak noktası niteliğindeki Sultan I. Ahmet Camii, mübadele öncesi ve sonrası dönemde önemli bir toplanma-dağılıma mekânı olmuştur. Bölgede yer alan ulaşım arterlerinin kavşak noktası olarak nitelendirilebilen cami alanı ve çeşmesi, sosyal yaşamın odağı olmasının yanı sıra donatı ve su ihtiyacının karşılanması açısından da önemli bir role sahip olmuştur.

Mübadele ile bölgeye yerleştirilen Türk nüfusun mevcut nüfusa ek olarak Sultan I. Ahmet

Camii'nin çevresinde yerleşmesi, yerleşimin doğu yönünde gelişmesini etkilemiş ve idari açıdan Cami Mahallesi'ni ortaya çıkarmıştır. 1924 yılında mübadele ile gerçekleştirilen nüfus değişimi, sonraki yıllarda da devam ederek Rum balıkçı köyünün doğu ve batı yönünde büyümesinde temel etkeni oluşturur. 1924-1951 yılları arasında gerçekleştirilen mübadelenin beraberinde getirdiği

sosyal yapıdaki nüfus artışı ve değişim, yerleşme içinde nüfusun ihtiyacına yönelik ek donatılar ya da mevcut donatıların ihtiyaca yönelik fonksiyonel dönüşümlerine neden olur. Yerleşme içinde bulunan ve tarihsel sürecin önemli referans noktalarından biri olan kilise yapılarının mübadele sonrası sinema, cami ya da belediye binası olarak kullanılması demografik yapıdaki değişimin

fiziksel mekâna etkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yerleşmenin hizmet yapıları olan Kilise, Taş Mektep vb. öğeler yerleşmenin gelişim süreci içinde fonksiyonel olarak dönüştürülerek kimlik içindeki özelliklerini kaybetmiş ve geçmişe yönelik referans olma özelliklerini yitirmiştir.

1950'li yılların başından itibaren Tuzla yerleşmesi nüfus artışına bağlı olarak mekânsal gelişme göstermiştir. 1951 yılında yerleşmenin Kocaeli'den ayrılarak Kartal ilçesine bağlanması makroformu yönlendiren birçok gelişmenin tetikleyicisi olmuştur. 1954 yılında Tuzla Cip Fabrikası kurulmuş, 1961 yılında Piyade Okulu Tuzla'ya taşınmıştır.

K.K.K. Piyade Okulu 5 Kasım 1905 tarihinde Şevket Mahmut Paşa'nın Harbiye Nazırlığı zamanında İstanbul Maltepe'de kurulmuştur. İlk adı Piyade Endaht Mektebi'dir. Okul 1910 yılında İstanbul Soğanlık'a taşınmış, 1914 yılına kadar burada faaliyetini sürdürmüştür. 1914-1918 yıllarında, I. Dünya Savaşı süresince talimgâh olarak yedek subay adaylarını yetiştirmiştir. 1919 yılında kapatılmış ve 1923 yılına kadar kapalı kalmıştır. 1923 yılında İstanbul'da yeniden faaliyete başlamıştır. 1928 yılında ise Piyade Atış Mektebi adıyla Meslek Okulu hâline getirilmiştir.

Piyade Atış Mektebi 1941 yılında Çankırı'ya nakledilmiş ve 1961 yılına kadar burada eğitimini sürdürmüştür. Piyade okulu 14 Haziran 1961 tarihinde İstanbul Tuzla'ya taşınarak bugün bulunduğu kışlada eğitim ve öğretim faaliyetlerine

başlamıştır. 1961 yılına kadar eğitim ve öğretimi Ankara'da ayrı olarak sürdürmekte olan Piyade Yedek Subay Okulu, 2 Ekim 1961'de Piyade Okulu'nun organik kuruluşuna girmiştir. Bu suretle Piyade Okulu, Piyade Sınıfı Subay ve Astsubaylarının tamamına öğretim ve eğitim veren okul hâline gelmiştir. Piyade Okulu Tuzla'nın İstasyon Mahallesi'nin sınırları içinde yer almaktadır. Okulun toplam 15.800 dönüm arazisi mevcut bulunmaktadır. Okulun ana unsurları tek bir kışla içerisinde. Özel eğitim merkezi komutanlığı ile poligon bölüğü görevi ve özellikleri nedeniyle ana kışla dışında iskân edilmişlerdir. Piyade Okulu'nun lojmanları kendi bünyesindedir. Lojmanları 27 adet 5-6 katlı binadan oluşmaktadır.

1962 yılında Tuzla Porselen Fabrikası'nın kurulması ile bölgede artan iş olanakları bölgeye göçün tetikleyicisi olmuştur. Göç olgusuna paralel olarak ortaya çıkan konut ihtiyacı, sayfiye yerleşimi niteliğindeki Tuzla ilçesini kıyından uzaklaştırarak yerleşmenin kuzey yönünde D-100 Karayolu (E-5 Karayolu) ile Marmara Denizi arasında kalan bölgede yeni konut alanı arayışlarını doğurmuştur. 1950-1965 yılları arasındaki nüfus artışının tetikleyicisi olan ve D-100 Karayolu ile demiryoluna erişiminin yüksek olması nedeniyle kurulan fabrikalar, Tuzla yerleşmesi makroformundaki gelişmede etkindir. Bölgede kurulan fabrikalar, yerleşmede ortaya çıkan işgücünün nüfusu artırmaya paralel olarak zaman içerisinde yeni mahalleleri oluşturmuştur. Bu mahalleler Güzeyalı, Yayla ve İstasyon Mahalleleridir.

1965 yılında ikinci konutların yer aldığı sayfiye bölgesi olarak kurulan Güzelyalı Mahallesi, nüfus artışına koşut bu özelliğini yitirerek birincil konut alanına dönüşmüş; 1993 yılında ise Tuzla ilçesinden ayrılarak Pendik ilçesine bağlanmıştır. 1950-1980 yılları arasında en yoğun nüfus artışının görüldüğü Yayla Mahallesi ise Tuzla Endüstri Meslek Lisesi, Teknik ve Anadolu Teknik Liseleri vb. geniş alan gerektiren donatı alanlarını barındırmaktadır. Bölgede geniş tarım arazileri, göçle gelen nüfusun barınma alanlarına dönüşmüştür. Tarım alanlarının yapılaşmaya açılması, yerleşimin doğal yapısının korunması açısından bir tehdit oluşturmuş ancak konut ihtiyacının bu alanlarda karşılanması Köyiçi kimliğini oluşturan eski dokunun dönüşmesinin önüne geçmiştir. 1972 yılında kurulan İstasyon Mahallesi konut tipolojisi ve kullanımı açısından diğer mahalle oluşumlarından farklılık göstermektedir.

Tuzla Köyiçi bölgesinin doğu yönünde yer alan ikinci konut alanları, Köyiçi yerleşmesine mübadele ile gelen nüfus profilinin yanı sıra bölgeye ikinci konut nüfusunun eklenmesine neden olmuştur. Ancak, 1980 yılından günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen nüfus artışı ve nüfusun konut ihtiyacı nedeniyle bölge, sayfiye yerleşmesi özelliğini kaybetmiş; ikinci konutlar az katlı sürekli konut alanlarına dönüşmüştür. Öte yandan bölgede kurulan fabrikaların ulaşım akslarına yakın yer seçmesi ve ulaşım ağının Köyiçi bölgesine yürüme mesafesinden uzak bir konumda yer alması, yerleşme gelişim yönünün kuzeye

doğru olmasını sağlamıştır. 1950-1980 arası dönemde artan sanayi faaliyetleri ve beraberinde getirdiği nüfus yapısı, kent makroformunda farklı nitelikte konut alanlarını gündeme getirmiş olsa da Köyiçi bölgesi, merkez olma özelliğini yitirmeden; bünyesinde barındırdığı yönetim, sağlık, ticari faaliyetler vb. birimler ile yerleşme içindeki kimliğini korumuştur.

Tuzla'nın "kıyı" yerleşmesi kimliğini kaybetmesinde önemli bir etken olan ve yerleşmenin makroformunda ciddi değişimleri tetikleyen Tersane Bölgesi'nin resmî kuruluş yılı olan 1982 yılı ise üçüncü dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. 1982 yılından günümüze kadar olan süreçte yerleşmenin gelişim yönünü belirleyen Tersane, Deri Organize Sanayi vb. dinamiklerin Tuzla yerleşmesinin makroformu ve kimlik tanımları üzerindeki etkileri bulunmaktadır.

Mübadele sonrası yaklaşık 60 yıllık süreçte Tuzla, kıyı yerleşmesi özelliğini 1980'li yıllara kadar sürdürebilmiştir. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde metropoliten alan ölçeğinde verilen kararlar, Tuzla ilçesini yerleşme kimliğini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır. Resmî açılışı 1982 yılında yapılan Tersaneler Bölgesi'nin Tuzla ilçesinde konumlandırılması Tuzla'nın kimliğinin yanı sıra makroformunda önemli değişimlerin tetikleyicisi oldu. 1981 yılında İTÜ Denizcilik Fakültesi'nin, 1985 yılında ise Deniz Harp Okulu'nun bölgeye taşınması, bu kararın Tuzla yerleşiminde yeni dinamiklerin ateşleyicisi olduğunun bir göstergesidir.

Tersaneler Bölgesi'nin beraberinde getirdiği gemi yan sanayii kuruluşları ve tersanelere hizmet veren iş kollarının bölgede yarattığı yeni istihdam olanakları, bölgede hızlı ve kontrolsüz bir nüfus artışına neden oldu. 1980'lere kadar D-100 Karayolu ile Marmara Denizi arasında gelişen kent makroformu, 1980'li yıllardan itibaren karayolu ve demiryolu sınırlayıcısını aşarak Aydıntepe ve İçmeler mahallelerini ortaya çıkarmıştır. 1992 yılında kurulan Tuzla Organize

Deri Sanayii ve daha sonra kurulan Kimya OSB, Boya ve Vernikçiler OSB ile Mermerciler OSB ise tarihsel geçmişi MÖ 600'lü yıllara dayanan ve eski bir yerleşim olan Aydınlı köyünün plansız gelişimine neden oldu. 1990'lı yıllarda D-100 Karayolu kuzeyinde gelişen kaçak konut alanı olarak tanımlanabilen Şifa Mahallesi, ulaşım olanaklarının yüksek ve erişilebilirliğin güçlü olması nedeniyle bölgede yer seçen Arçelik, Knorr, Fiskobirlik, Assan gibi büyük ölçekli

fabrikaların etkisi ile ortaya çıktı. Bölgede artan işgücü talebinin yarattığı nüfus; Piyade Okulu, TEM ve D-100 karayolları ile sınırlanan mahallenin kuzeye doğru gelişmesini, daha sonra ise Mimar Sinan Mahallesi'nin kurulmasını sağladı.

Son dönemde Sabiha Gökçen Havalimanı, Sabancı Üniversitesi ve Formula Alanı gibi metropoliten ölçekte hizmet veren donatı alanları, TEM Otoyolu ile Tuzla idari sınırı arasında kalan bölgede Akfırat ve Tepeören yerleşimlerini ortaya çıkardı. D-100 Karayolu ile TEM Otoyolu arasında kalan bölgede var olan plansız konut dokusu ve sanayi ile gelen nüfus profilinden farklı bir yerleşim modeline sahip Akfırat ve Tepeören bölgesi, Tuzla yerleşiminin kıyıdan uzak yeni gelişme alanı olarak tanımlanmaktadır. Üst ölçekli plan kararlarının (İleri Teknoloji Alanı, Kuzey Marmara Otoyolu Projesi vb.) etkisinde gelişen Akfırat ve Tepeören bölgesi, üst gelir grubunun konut tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Sanayi odaklı gelişim doğrultusunda yerleşme makroformunun D-100 Karayolu'nun kuzey yönünde gelişmesi; Tuzla ilçesinin mekânsal anlamda kıyıdan uzak, sanayi ağırlıklı bir yerleşme modeli olmasını sağladı.

D-100 Karayolu'nun kuzeyinde plansız ve yasa dışı olarak gelişen konut dokusu, Tuzla ilçesinin yerleşim nüvesi olan kıyı bölgesindeki nüfus profilinden farklı bir demografik yapıyı ortaya çıkardı. Çoğunlukla alt gelir grubundan oluşan bu “yeni” toplumsal katman, eski bir kıyı

yerleşmesi olan Tuzla'yı “sudan” kopararak yerleşme kimliğini hem mekânsal hem toplumsal açıdan dönüştürdü.

1980 yılından günümüze kadar olan süreçte yerleşme kimliğini etkileyen diğer önemli mekânsal düzenleme ise 1982 yılında kıyı bölgesinde yapılan dolgu alanı çalışmasıdır. Köyiçi bölgesinin etkileşim içinde olduğu kıyı bandında gerçekleştirilen ilk dolgu çalışmasına ek olarak 1997-1998 yıllarında yapılan ikinci dolgu çalışması eski bir kıyı yerleşmesi olan Köyiçi bölgesinin su ile ilişkisini kopardı. Bunun yanı sıra Askerî Tersane ve Tersaneler Bölgesi kıyı kullanımını açısından yüksek bir potansiyele sahip Tuzla yerleşiminin kullanılabilir sahil şeridini işgal etti.

1998 yılında bölgede kurulan Tuzla Atıksu Arıtma Tesisi, 1999 yılında tamamlanan Tuzla Kafkale Spor Kompleksi ve 2000 yılında Tuzla'ya taşınan İSTON Beton Fabrikası kent ölçeğinde hizmet veren donatılardır. Kentsel ölçekteki bu donatılar, Tuzla yerleşiminin kent bütünü ile olan ilişkisini kuvvetlendirirken; yarattığı çevresel kirlilikle, yerleşmenin sahip olduğu doğal değerleri (deniz, göl vb.) tehdit etmektedir.

Tuzla yerleşiminin mekânsal değişim ve gelişim sürecini etkileyen kırılma noktaları (sanayi kuruluşları, tersaneler, dolgu alanı vb.) mübadele sonrası dönemden günümüze kadar olan süreçte eski bir kıyı yerleşmesi olan Tuzla kent kimliğinin sanayi egemen bir kimliğe dönüşmesine neden oldu. İstanbul kentinin gelişen dinamik yapısı ve artan özelleşmiş ihtiyaçları doğrultusunda,

metropoliten ölçekte alınan plan kararları, günümüzde de Tuzla yerleşmesinin gelişimini yönlendirmektedir.

Tuzla Köyiçi bölgesinin mekânsal değişim ve gelişim sürecine; 1980 Yılı İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı, 1995 Yılı İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı, 2006 Yılı İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı etki etmiştir.

Tuzla ilçesi de sahip olduğu değerler bağlamında arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlarının bir arada bulunduğu karma bir yapıya sahiptir. Özgün kent dokusunu büyük ölçüde günümüze taşıyabilen Köyiçi bölgesinde, bölgeye ilişkin koruma bilincinin gecikmeli olarak gelişmesi nedeniyle tarihî kent dokusunda kolektif belleği yok eden müdahaleler bulunmaktadır.

Tuzla genelinde yapılan ilk üst ölçekli planlama çalışması, ilçenin ağırlıklı meskûn yerleşmesi olan Marmara Denizi ve D-100 Karayolu arasında kalan bölgede yapılan 2 Ocak 1985 tarihli Tuzla Nazım İmar Planı'dır. Köyiçi yerleşiminin sit alanı ilan edildiği 1993 yılına kadar herhangi bir koruma çalışmasının olmaması nedeniyle söz konusu bölge, Marmara Denizi ve D-100 Karayolu arasında kalan bölgeye ilişkin yapılan üst ölçekli plan sınırlarına dahil edilmiştir.

Hazırlanan plan çalışması kapsamında geçmiş dönemlerden itibaren Tuzla ilçesinin tarihî merkezi olma özelliği taşıyan Köyiçi bölgesinin merkez kimliğine yönelik plan kararları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Köyiçi bölgesinde

ticaret ağırlıklı bir gelişimin tanımlanması, bölgenin geçmişte sahip olduğu “merkez” özelliğinin gelecek yıllarda da devam ettirileceği öngörüsünü ortaya koymaktadır. Merkez olarak tanımlanan alanın ticaret alanı olarak işlevlendirilmesi, bu işlevin alandaki sivil mimari örneklerinin yapı formunu bozacak ticari kullanımları da (üst katların depo olarak kullanılması vb.) beraberinde getirmektedir.

Ticaret ağırlıklı gelişimin öngörüldüğü plan çalışmasında, gece-gündüz kullanımındaki canlılığın yitirilme kaygısı, Cumhuriyet ve Tahaffuzhane Caddeleri arasındaki mevcut konut dokusunun iç kısımlarda ve çeperlerde korunmasını sağladı.

31 Mart 1986 Onanlı 1/1000 Ölçekli Tuzla Uygulama İmar Planı 1985 tarihinde onaylanan nazım imar planı kararları doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı çalışmasında tarihî dokuya ilişkin en önemli karar; mevcut doku için belirlenen B-3 ve öneri konut alanlarına getirilen BL-3 yapılaşma koşullarıdır. Tuzla Köyiçi bölgesi kimliğini oluşturan tarihî yapıların iki katlı ve büyük çoğunlukta ahşap/ kâğır yapılar olduğu göz önünde bulundurulduğunda; plan kapsamında bölgeye önerilen yapılaşma koşullarının, organik dokuyu bozacak nitelikte ve yapı yoğunluğunu arttırıcı bir karar olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut ve gelişme konut alanlarında önerilen “... kütlelerin yapılaşma koşulunu aşmamak şartıyla parselasyon ya da mimari projeye göre yeniden şekillendirilebileceği”

kararı, tescilli sivil mimari örneklerinin ve yerleşmeye özgü dokunun korunmasına ilişkin herhangi bir önlemin alınmadığını göstermektedir.

1990'lı yıllarda Koruma Bölge Kurulu'nca alana ilişkin yapılan genel tespit çalışmalarında Köyiçi bölgesinin sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerin korunması kararı alındı. Bu doğrultuda Tuzla tarihî kent merkezi olan Köyiçi bölgesi, tarihsel süreç içinde biriktirmiş olduğu sivil mimari örnekleri ve organik yerleşim özellikleri göz önünde bulundurularak İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 23. 02. 1993 gün ve 3022 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı ilân edilmiştir. Köyiçi bölgesi içinde yer alan yapıların konumları, yapım şekilleri, kullanılan malzemeler, yapı dış ve iç mekân kullanımları ile ortak mekân kullanmış biçimleriyle bir veya birden fazla dönemin izlerini taşımaktadır. Alanın koruma altına alındığı 1993 yılına kadar Tuzla ilçesinin makroformunda önemli etkileri olan fabrikaların ve tersanelerin kurulması gibi nüfus artıran etmenler, Köyiçi yerleşiminin yerleşme dokusunda da olumsuz etkilere neden oldu. Alanda bulunan sivil mimarlık örnekleri izinsiz yapılan onarımlara maruz kaldı; yeni yapı inşaatları ise Koruma Kurulu ve ilçe belediyesi denetimi olmadan gerçekleşti.

Köyiçi yerleşiminin kentsel sit alanı ilan edilmesi, alanın kıyı ile olan bağlantısı ve organik dokusu sebebiyle sahip olduğu özgün değeri artırdı ve bölgede geçmiş dönemlere ait arkeolojik kazı

çalışmaları da yapılmaya başlandı. Yapılan çalışmalar esnasında Cumhuriyet Caddesi üzerinde, yerleşimin ilk yıllarında kaleye ait sur kalıntıları bulundu. Elde edilen veriler göz önünde bulundurularak bölgenin bir kısmı, aynı kurulun 16.04.1998 gün ve 4762 sayılı kararı ile III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edildi. Bölgenin kale yerleşmesi olduğuna dair kesin kanıt olmasa da bazı kaynaklarda 16. yüzyılda Marmara Denizi'nde yaşanan tsunamide Tuzla yerleşmesindeki kalenin bazı duvarlarının yıkıldığından bahsedilmektedir.

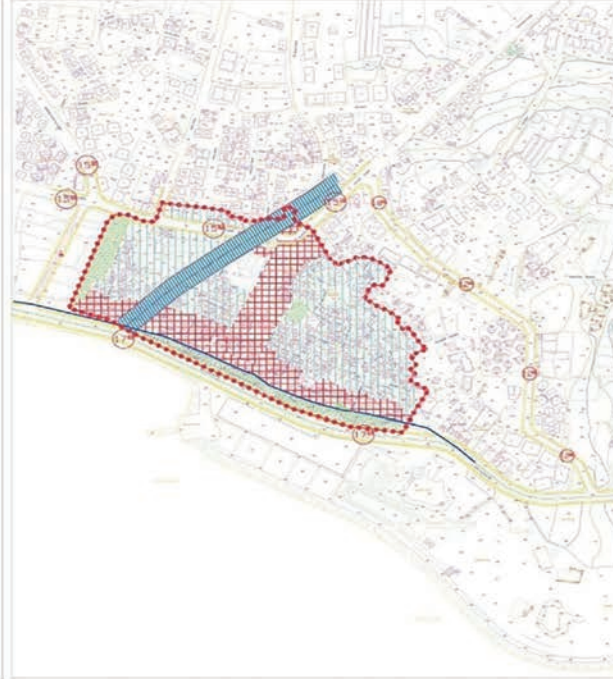
Tuzla Köyiçi bölgesinde yürürlükte olan nazım ve uygulama imar planları, bölgenin 1993 yılında kentsel sit ilan edilmesi ile Koruma Kanunu'nun 17. maddesi gereği alandaki tüm uygulamalar durdurularak yürürlükten kaldırıldı. Koruma amaçlı nazım ve uygulama planları yapılıncaya kadar çalışma alanında gelişmeyi yönlendirici tek yasal araç, geçiş dönemi yapılaşma koşulları oldu. 1993 ile 1995 yılları arasında olmak üzere iki sene geçerliliği olan söz konusu yapılaşma koşulları, Köyiçi bölgesini kısmi ölçüde imara açarak tarihî doku ile çok katlı ve betonarme yapılaşmaları beraberinde getirdi. Koruma amaçlı plan çalışmalarının yapılması için tanınan iki yıllık yasal süre içinde, bölgede bir plan çalışması olmadı. Koruma Kurulu tarafından bu süre bir yıl kadar daha uzatıldı ancak uzatılan süreye rağmen bölgeye ilişkin herhangi bir koruma planlaması gerçekleştirilmedi.

Geçiş dönemi yapılaşma koşullarının sona erdiği 1996 yılından koruma amaçlı nazım imar

TUZLA KÖYİÇİ KORUMA AMAÇLI NAZIM İMAR PLANI

LEJAND

	PLAN ONAMA SINIRI KENTSEL SİT VE III. DERECE ARKEOLOJİK SİT
	KIYI KENAR ÇİZGİSİ
	OLASI FAY HATTI
	AYRINTILI JEOTEKNIK ETÜD GEREKTİREN ALAN SINIRI
	KONUT (475ki/ha.)
	TİCARET
	SOSYAL-KÜLTÜREL TESİS
	IDARI TESİS
	DİNİ TESİS
	PARK ALANI
	SAHİL ŞERİDİ PARK DÜZENLEME ALANLARI
	OLASI FAY HATTI KORUMA KUŞAĞI
	1.DERECE ANA ULAŞIM ARTERİ
	2.DERECE ULAŞIM ARTERİ
	3.DERECE ULAŞIM ARTERİ

PLAN UYGULAMA HÜKÜMLERİ

GENEL HÜKÜMLER

- 1.1. 1/5000 Ölçekte hazırlanan bu planın, emsalleri uygulanabilir.
- 1.2. Tuzla Köyiçi Kentsel Alanın Nazım İmar Planı, (plan yapımı, plan onama ve plan uygulama bakımından) bir bütündür.
- 1.3. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.4. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.5. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.6. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.7. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.8. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.9. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 1.10. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.

ÖZEL HÜKÜMLER

- 2.1. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.2. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.3. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.4. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.5. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.6. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.7. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.8. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.9. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.
- 2.10. 1/5000 ölçeğinde hazırlanan bu planın, her bir parçanın uygulanması için ayrı ayrı planlar hazırlanabilir.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİSİNİN

14.01.2009 GÜN 79 SAYILI KARARI İLE TUZLA KÖYİÇİ

KORUMA AMAÇLI NAZİM İMAR PLANINDA

AŞAĞIDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN YAPILMASI UYGUN

GÖRÜLMÜŞTÜR.

T2-TİCARET ALANI

1

2000 PARSEL ÜZERİNDEKİ İDARİ TESİS ALANININ İPTAL EDİLEREK KONUT ALANINA ALINMASI

2

2004 PARSEL ÜZERİNDEKİ İDARİ TESİS ALANINDA İDARİ-KÜLTÜREL VE SOSYAL TESİSLER YERLEŞİMLİ

3

1942 VE 2441 PARSELLER ÜZ ERİNDEKİ İDARİ TESİS ALANININ İPTAL EDİLEREK KONUT ALANINA ALINMASI

4

2003 VE 2819 PARSELLER ÜZ ERİNDEKİ YEŞİL ALAN OLARAK DÜZENLENEN EĞİŞ Pazar Yerinin Hımsak: 3.50

AVAN PROJE YAPILANMA ŞA RKLARINDA TİCARET ALANI OLARAK DÜZENLENMESİ

2.11.T2-TİCARET ALANI

T2 Ticaret Alanında Hımsak:3.50 olacak şekilde avan projeye göre uygulama yapılacaktır.

planının yürürlüğe girdiği 2005 yılına kadar geçen dokuz yıllık süreçte, Köyiçi bölgesinde plan kararları ve yapılaşma koşulları üretilmedi.

Metropolitan Alan içinde özellikli bir bölge olan Tuzla Köyiçi bölgesi, plansız kaldığı 1996-2005 yılları arasında bölgedeki tescilli yapılarda gerçekleştirilen denetimsiz ve projersiz uygulamalar ile kentsel belleğini yitirme tehlikesi karşısında “kendi kaderine” bırakıldı. Bölgeye ilişkin herhangi bir koruma çalışmasının yapılmadığı bu dönemde, kentsel belleği olumsuz yönde etkileyen

en önemli mekânsal düzenleme, kıyı bandında yapılan dolgu alanıdır.

1997-1998 yılları arasında Köyiçi bölgesi etkileşim alanı içinde olan ve kıyı bandını kapsayan bu uygulama, Tuzla'yı, alanın doğal sınırlayıcısı ve aynı zamanda yerleşme kimliğinin en önemli öğelerinden biri olan kıyından koparır. 1982 yılında yapılan ilk dolgu çalışmasından sonra bölge halkının “Büyük Dolgu” olarak adlandırıldığı 1997-98 yılları arasında yapılan ikinci dolgu çalışması nedeniyle kıyıya cephesi olan ve

denizle doğrudan ilişkili yapılar, dolgu alanı içinde kalarak kıyı ile ilişkileri kesilir. Balıkçı köyü olarak gelişmiş ve denizle doğrudan ilişkili kalykhane, deniz kahveleri vb. barındıran Köyiçi yerleşmesi, plansız ve Koruma Kurulu'ndan izin alınmadan gerçekleştirilen bu uygulamalarla zorunlu bir değişim sürecine girdi.

Yerleşme belleğinin silinmesinde diğer önemli kırılma noktası ise dolgu alanı içinde tüm kıyı bandı boyunca uzanan, ana arter niteliğindeki Ahmed Kılıç Bulvarı'dır. Ancak dolgu alanı üzerine inşa edilen 17 metre eninde kesitli sahil yolu, Köyiçi bölgesinin kıyı ile ilişkisini kopararak Tuzla ilçesini "suya dokunamayan" bir yerleşmeye dönüştürür.

14 Ocak 2005- 5 Mayıs 2006 Onanlı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı yürürlüğe girer. Hazırlanan 1/5000 ölçekli bu plan çalışması kapsamında Tuzla Köyiçi bölgesinin sahip olduğu tarihî kent dokusu ve doğal değerleri vurgulanarak, bölge içinde yer alan tarihî eserler ile sivil mimari örneklerinin yaşayan mekânlar olmasına yönelik işlevlendirilmesi amaçlanır. 12 Temmuz 2010 Onanlı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı kapsamında da 1/1000 ölçekli uygulama imar planı, Köyiçi bölgesinde bulunan ve günümüze kadar ulaşmış kimlik öğelerini (tarihî yapılar, cami, tescilli ağaçlar vb.) tarihî kent dokusunun doğal değerleri ile birlikte korumayı ve bölgede yaşam kalitesini yükseltmeyi amaç olarak belirler.

Tarihî Ahşap Evler

Tuzla Bölgesi I. dereceden arkeolojik ve kentsel sit alanı içerisinde kalan geleneksel Türk mimarisinin özelliklerini taşıyan tarihî Tuzla ahşap evleri, Anıtlar Kurulu tarafından sit alanı ilan edilen Postane ve Cami Mahallerinde bulunmaktadır. Pafta alanı olarak Tuzla Belediyesi tarafından ayrı çalışmalar başlatılan alanlarda şu an bakımsızlıktan evlerin birçoğu yıkılma aşamasına gelmiştir. Hristiyan ve Türk toplumunun birlikte yaşaması ile birbirine benzer evler ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet Caddesi üzerinde çoğu ticarethane amaçlı kullanılan yapı bulunmakta, sahilten İstasyon Mahallesi'ne doğru çıkıldıkça ticari ve konut amaçlı kullanılan mekânlar artmaktadır.

Toplam 118 tescilli yapı, sit alanı içerisinde ikili ve üçlü gruplar hâlinde dağınık olarak yer almaktadır. Genellikle ahşap olan yapıların boyutları, inşa edildikleri arsaların konumlarına ve konut yaptırınların ekonomik durumuna göre farklılık göstermektedir. Tarihî sit alanı içinde ahşap yapılar haricinde tarihî kâgir, betonarme yapılaşmalar da görülmektedir.

40 pafta üzerindeki tarihî sit alanında çoğunlukta bulunan ahşap evlerin birçoğu yıkılmış, birçoğu da harap hâlde sahipsizdir. Bölge içerisinde tarihî eserlerde saygı korunamamış, sokak silüetleri yok olmuştur. Tarihî doku sonraki yapılaşmalarla yok olmuş, ahşap evler ve tarihî sokaklar silikleşmiştir.

Teknik

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl başları arasında Marmara Bölgesi'nde ve özellikle İstanbul'da evlerin dış kısımları ahşapla kaplanmaya başlanmıştır. Bu teknik öncelikle Rumeli yöresinde kullanılmış Anadolu kısmında daha geç kullanılırken Bursa gibi bazı yerlerde hiç kullanılmamıştır. Dış kısımda ahşap ile kaplanarak oluşturulan duvar, iç kısımda bağdadi tekniğinde oluşturulmuştur. Düşey oluşturulan ahşap kaplamalarda bazen derzler açık veya paşalı yapılmış, bazen de hâkim rüzgâr yönüne göre, ahşaplar birbiri üzerine (yalı baskısı) bindirilmiştir.

Evlerin bahçe veya avlu tarafında bulunan sofanın dış duvarları açık direklik şeklinde yapılmıştır. Direklik, üst kattaki sofayı ve sofanın tavanını taşımıştır. Alt direkler, kaide taşları üzerine oturtularak başlıkları mümkün olduğu kadar uzun tutulmuş, üst kat direkleri ya doğrudan doğruya ya da bir başlıkla taban üzerine oturtulmuştur.

Direkler kaplamalı veya kaplamasız yapılmıştır. Kaplamalı direklerde amaç, direk köşelerini gizlemek, kafeslik veya camekân çerçevelerine yuva hazırlamak olmuştur.

Bölgede, bitişik nizamlı evlerde iki yöne eğimli (beşik) çatı, serbest evlerde dört yöne eğimli (kırma) çatı yapılmıştır. Ev planı içinde büyük açıklıkların bulunmaması ve ev genişliğinin ortadan bir duvar ile ikiye bölünmüş olması çatı sisteminin oturtma biçiminde olmasını sağlamıştır. Çatı yapımında kullanılan malzeme genelde, meşe veya çam olmuştur.

Bölgede saçaklar, merteklerin uzatılması ile yapılan saçak şekli ile bir de geniş saçak olan yerlerde destekler kullanılarak yapılmıştır. Saçakların altları açık veya kapalı şekilde yapılmış, saçak altı kaplamaları tahta veya bağdadi üzerine sıva olmuştur. Bölge genelinde çatı örtüsü olarak oluklu kiremit kullanılmıştır. İstanbul ve çevresinde yapılan tahta kaplamalı evlerde, karkas sistem dolgu yapılmadan boş bırakılarak bağdadi tekniğinde sıvanmıştır. Bölgede çoğunlukla, bölme duvarlar ahşap karkas arası tuğla veya kerpiç malzeme ile dolgu yapılarak oluşturulmuştur.

İki şekilde yapılan kirişlemenin birincisi; taşıyıcı dikmelere gelen ana kirişler ve onların üzerine oturtulmuş tali kirişler, ikincisi ise sadece ana kirişlerden oluşmuştur. Bir diğer şekilde ise kirişleme doğrultusuna paralel olan cephede şaşırtma kirişleri kullanılmış ve bu şekilde her cepheye dikey bir kirişleme elde edilmiştir. Kiriş başlarının her cephede gösterilebilmesi, çıkmaların

serbestçe elde edilmesine olanak vermiştir. Kirişlemede kullanılan ağaç, çam veya köknar türü olmuştur. Bölgede, farklı dönemlerde farklı sistemlerde çıkmalar kullanılmış; en sık uygulananlar payandalı, konsol, konsol kirişli, bindirmeli çıkmalar olmuştur. Üst katın, alt kat veya katlara göre çıkmalı olması ya da bazı odaların çıkıntılı yapılması 18. yüzyıldan sonra sıklıkla görülmüştür.

Çıkmaların büyümesiyle çıkmayı taşıyan kirişleri desteklemek gerekmiş, bunun için önce, sadece üst kat dikmelerinin altına rastlayan kirişler diğerlerinden daha kalın kesitli yapılmış ve ayrıca desteklenmiştir. Bunun da yetersiz kalması durumunda, bu kirişin altına payanda (furuş) eklenmiştir. Bu payanda alt kat duvarının ahşap bir kısmına (dikme veya hatıl) taşınmıştır. Bu şekilde çıkmaların istenildiği kadar büyümesi sağlanmıştır.

18. yüzyıl başlarına kadar en çok kullanılan malzeme sıva olmuştur. Kâgir duvarların dış yüzeylerinde sıva nadiren kullanılmış, derzlerin sıvanması ile yetinilmiştir. Genelde çam ağacından elde edilen döşeme kaplamaları, oldukça sadedir. Kirişlerin üzerine doğrudan doğruya döşeme tahtaları çivilenmiştir. Tahtaların boyları çok uzun tutularak uzunluğun yekpare olmasına önem verilmiştir. Tahtaların boyutları başta geniş ve kalın iken sonradan küçülmüştür. Bölgenin kırsal kesiminde kirişlerin görüldüğü kaplamasız tavanlar uygulanmıştır. En yaygın kullanılan düz tavan olmuş, kaplama tahtalarıyla kirişler

kapatılarak üstleri çıtalarla bölünmüştür. Daha özenli tavanlarda, tavanın orta kısmında büyük bir rozet yapılmış veya bütün duvar yüzeyi bir kafes şeklinde geometrik motiflerle kaplanmıştır. Tekne tavan uygulamalarının da güzel örneklerine rastlanmıştır. Köşklerde ve varlıklı insanların önemli mekânlarında yıldızlı, işlemeli tavanlar yaptırılmıştır.

Pencereler Marmara Bölgesi'nde diğer bölgelere oranla daha hızlı gelişmiş ve biçimsel değişime uğramıştır. 19. yüzyıla kadar camsız olan pencereler kapakla kapatılmış, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapaklar panjur şeklinde yapılmıştır. İlk dönemlerde parmaklık, daha sonra kafesler kullanılmıştır.

18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan sürme pencere sistemi yaygınlaşmıştır. Sokak kapıları, tek veya çift kanatlı yapılmıştır. Kapı kanatları, düşey kalın tahtaların yan yana getirilip yukarı, orta ve alt kısımlarından yatay kuşaklarla çivilenmesiyle oluşturulmuştur. Büyük başlı olan bu çiviler âdeta birer motif olarak gösterilmiştir. Sokak kapılarının üzerine de saçak yapılmış ve bunlara sundurma denilmiştir.

Tuzla Evlerinin Özellikleri

Tuzla bölgesi ahşap evleri, iç ve orta sofalı plan tipleri ile nitelendirebileceğimiz şekilde yapılmıştır. Bitişik yerleşmeye imkân veren iç sofalı plan, yoğun yerleşimlerde yaygın olarak kullanılmıştır. İç sofalı olarak yapılan evlerde genellikle iki yüzlü sofa, pencereli olan sofa tercih edilmiştir.

İç ve ihtiyaca göre yan sofa, eyvan veya merdiven sofası eklenerek yer yer genişletilmiştir. 19. yüzyıl ve sonrasında eklenen yapılarda ise geniş ve ferah merdivenler elde etmek için sofanın içinde üç kollu merdivenler yapılmıştır.

Odaların sofanın iki tarafında dizilmesiyle sofa alanından ve dış duvarlardan kazanılmıştır. Odalar arasındaki ilişki kolaylaşırken, sofanın

bahçe ile ilişkisi azalmıştır. Oda kapılarının, pahlanmış oda köşelerine getirilerek açılması ve bu sayede sofa orta kısmında bir genişleme oluşturması, iç sofalı plan tipinin orta sofalı plan tipine yaklaşmasını sağlamıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren yapılmış olan yapılarda orta sofalı plan tipine rastlanmaktadır. Orta sofalı plan tipinde, sofa evin merkezindedir ve dört tarafı oda sıraları ile çevrilmiştir. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasında eyvan şeklinde boşluk bırakılmıştır. Bu eyvanlar daima sofanın merkezinde oluşturularak sofa ile bütünlük sağlanmıştır. Sofaya açılan eyvan sayısının artırılmasıyla bu plan tipinin en gelişmiş şekilleri oluşturulmuştur. Genellikle büyük ve zengin evlerde uygulanan plan, Tuzla bölgesinde çok nadir görülmektedir.

Tuzla bölgesinde bulunan yapıların büyük bir kısmında, bodrum katlarda kâgir taş, normal katlarda ise ahşap karkas sistemi kullanılmıştır. Sistem detayı görünen örnekler, bir kısmında ahşap karkas boşlukları arası dolgusuz, diğer kısmı da tuğla dolguludur. Analizini yaptığım yapıların bazılarının yapım sistemlerinde, bodrum ve normal katlarda taş tuğla karkas olarak kullanılmıştır. Bunların dışında sayıları az da olsa betonarme karkas yapılar da mevcuttur. Ahşap strüktüre sahip olan yapıların büyük bir kısmı taşıyıcı sistemlerindeki sorunlardan dolayı farklı malzemelerle desteklenerek özelliklerini kaybetmiştir. Bu tür yapılarda kolon, payanda ve kirişler en çok bozulan elemanlardır. Kâgir sistem, 20. yüzyılın ilk

çeyreğinden sonra inşa edilen yapılarda tercih edilmiştir. Sistemde kullanılan taşıyıcı elemanlar kimi örneklerde cepheye yansıtılırken bazılarında ise üzerleri sıvanmış durumdadır.

Bölgede ahşap karkas yapı sistemi kullanılmış olup devirlere göre farklılık göstermiştir. Ahşap karkas duvarlar, zemin katta veya temelde, genelde moloz taş malzemedен oluşturulmuş yığma duvar üstüne oturtulmuştur.

Tuzla bölgesinde yaşayan insanların birçoğunun maddi olanağının çok iyi olmaması, yapılan evlerde kullanılan malzemeyi de etkilemiştir. Evler arasındaki yapım kalitesi sahiplerinin geliri-ne ve yaşadıkları döneme göre değişmektedir.

Bu bölgede sıvasız tuğla dolgulu duvar çok fazla görülmemektedir. Sıvasız tuğla dolgulu duvar 18. yüzyıla kadar kullanılmış, karkas tekniğinin bozulmasıyla uygulanamaz hâle gelmiş ve yerini sıvanmış dolgu şekillerine bırakmıştır. Duvarların kaplanması ile oluşturulan duvarlar, çıtalar ve ahşap kaplama ile yapılmıştır.

Tuzlada en çok kullanılan bu sistemde ahşap karkas arası, tuğla veya kerpiç ile düzgün olmayan bir şekilde doldurulmuş, yüzeyin düzgün hâle gelmesi için ince çıtalarla aralıklı olarak duvar kaplanarak üzerine sıva yapılmıştır.

En çok tercih edilen diğer bir teknik de ahşap kaplama sistemidir. İlk örneklerinde kaplama tah-tası oldukça geniş ve ince iken daha sonraki örneklerde daha dar ve kalın olmuştur. Dış kısımda ahşap ile kaplanarak oluşturulan duvar, iç kısımda bağdadi tekniğinde oluşturulmuştur.

Düşey oluşturulan ahşap kaplamalarda bazen derzler açık veya pasalı yapılmış, bazen de hâkim rüzgâr yönüne göre, ahşaplar birbiri üzerine (yalı baskısı) bindirilmiştir. Yatay düzenlemelerde ise derzler yalı baskısı, lambalı ve kirişli olarak uygulanmıştır.

Özgün dokusu kısmen kaybolmuş Tuzla tarihî sit alanı konutlarının kapıları, demir ve ahşap olmak üzere iki malzemedendir yapılmıştır. Özgün kapılarının masif ahşap olduklarını, günümüze kadar ulaşmış olan kapılardan ve eski fotoğraflardan görmekteyiz.

Genelde ahşap çift kanatlı olan kapıların nadiren tek kanatlı olanları da vardır. Ahşap ve çift kanatlı kapıların, her bir kanadı yatayda ve dikeyde farklı dizilişte olan iki ya da üç sıra tabladan meydana gelmektedir. Çift kanatlı kapıların birçoğunda her iki kanadın da ölçülerinin aynı olması tercih edilmiştir. Giriş holünün yeterince geniş olmadığı istisnai durumlarda ise kanat ölçüleri farklı ebatlarda düzenlenmiştir. Çift kanatlı ahşap kapı kanatları 60 ila 70 cm arasında değişen genişliktedir. Üst aydınlatma pencereleri hariç kapı yükseklikleri 180 ila 220 cm arasındadır. Özgünlüğünü kaybetmiş harap durumdaki kapılar yerini demir sac kapılara bırakmıştır. Bu kapıların bir kısmının, giriş genişliklerine göre çift kanatlı olduğu görülmektedir. Kapı kanatları ahşap kapılarda olduğu gibi aynı ölçülerde ve simetrik değildir. Kapıların yüzeyleri bazen yer seviyesine incek şekilde camla kaplıdır.

Tuzla tarihî sit alanı konutlarında, yatay ve dikey olmak üzere iki temel pencere düzeni

uygulanmıştır. Yatay konumdaki pencereler (eni boyundan uzun) daha çok çıkma ön yüzeylerinde ve geniş cephelerde kullanılmıştır. Dikey pencereler ise genelde diziler hâlinde ve cumba dâhil bütün cephede kullanılmıştır. Çıkmada bulunan kenar pencereleri, çıkmanın değişen derinliğine göre, yükseklikte diğer pencerelere uygun olarak farklı genişliklerde görülmektedir. Giriş holüne açılan dış kapı kenarlarında yer alan pencereler de çıkma yanlarındaki pencerelerle benzer ölçülerdedir.

Tuzla evlerindeki özgün pencereler geleneksel Türk evinde kullanılan şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Giyotin ve kanatlı olarak iki tür kullanımını bulmaktadır. Giyotin pencereler altlı üstlü, aynı ölçülerde iki parçadan oluşmakta ve alt parçanın sürülerek yukarı kaydırılması ile açılmaktadır. Kanatlı pencereler ise ahşap çıtalarla birçok parçaya ayrılmıştır. Pencere genişliklerine göre bazen bir bazen iki kanadı hareketli olabilmektedir. Bu evlerde genelde bir pencere çeşidinin yer aldığı bazen de iki farklı pencere tipinin de bir arada kullanıldığı görülmektedir.

Tuzla bölgesi konutlarında saçak ve çıkmayı desteklemesi için iki farklı taşıyıcı cephe elemanı kullanılmıştır. Bunlar taşıyıcı özellikleriyle birlikte cephenin estetik görünümüne de etki etmektedir. Konsol ve payanda çıkmayı, fûruş ise çatı saçağını desteklemede kullanılmıştır.

Tuzla tarihî sit alanı bölgesindeki konutların cephe kaplamalarının özgün dokusu büyük ölçüde bozulmuş durumdadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden önce inşa edilmiş konutların cepheleri

ahşap ile kaplanmıştır. Günümüzde tarihî sit alanı konutlarında ahşap, tuğla, çimento sıvalı, ahşap-beton sıvalı, tuğla-beton sıvalı cephe kaplamalarının kullanıldığı görülmektedir.

Konutların ahşap cephe kaplamalarının daha çabuk deformasyona uğruyor olmasından dolayı su basman kotuna kadar olan kısmın beton sıva ile kaplandığı görülmektedir. Cepheleri sadece beton sıva ile kaplanmış konut örnekleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı kâgir, diğer bir kısmı da sonradan cephesi çimento harcı ile sıvanmış ahşap kaplamalı yapılardır.

Tuzla bölgesinin topografik yapısı, dar silüetli sokaklar ve çoğunlukla bitişik nizamlı ahşap yapıların inşasına izin vermiştir. Bu yapıların yanında mahallenin sınırlı sayıdaki konak ve köşkleri ise köşe parsellere yerleşmiştir. Sıra evlerin birçoğunun yakın mesafelerde değişen topografyadan dolayı aynı sokak üzerinde olsa dahi diğer konutlardan farklı özellik göstermesi dikkat çekmektedir. Bu farklılıklara rağmen henüz tamamıyla özgünlüğünü kaybetmemiş sıra evler, tekrarın sağladığı ritim ile görsel zenginlik oluşturmaktadır.

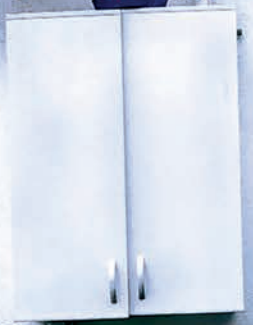
Konutlarda sonradan kullanılan demir parmaklıklar, elektrik kabloları, soba ve havalandırma bacaları cephelerin fiziki ve görsel olarak bozulmasını küçük ölçülerde etkilemiştir. Bunların haricinde zemin katlarda ticari amaçlarla sonradan açılan dükkânların oluşum aşamasındaki tahribatları ve koruyucu kepenkleri de cephe özgünlüğünün korunmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Tuzla'nın deniz kıyısında yer alması gelişmesinin

her döneminde olumlu bir faktör olmuştur. Çok eski ve önemli bir geçmişi olmasına rağmen birçok yapısı bakımsızlık ve işlevsizlik yüzünden yok olmuş ve silinmiştir. Tuzla bölgesinin tarihî dokusunu oluşturan ve günümüze kadar ayakta kalmayı başaran ahşap evlerdir. Ahşap evlerin yoğun olduğu yerleşimlerde, fazla kat içeren plan düzenlememeli ve yerel yönetim tarafından korunması gerekli olan ahşap evlerin sahiplerine teknik ve ekonomik yardımda bulunulması gerekmektedir.

Zamana değer katan sadece insanlar değildir. Evler, sokaklar, çiçekler ve can dostlar da zamanın tanıklarıdır. Tuzla bu açıdan her türlü güzelliği içinde barındırır. Fotoğraf: Turan Topalar

Cumhuriyet Dönemi Mekânsal Yapılanma

1927 tarihli Devlet Salnâmesi'ne göre Tuzla'da kiremit, çini ve üç adet tuğla fabrikası ile Aydın- lı köyünde bir un değirmeni bulunuyordu.

Tuzla Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerin- de sanayide modernleşme çabalarının bir parça- sı olarak kurulan, 20. yüzyılda da önemini sürdü- ren bir sanayi tesisidir. İstanbul'un Tuzla bölge- sinde kurulan bu fabrika, hem Osmanlı'nın inşa- at malzemelerine olan talebine cevap vermiş hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin sana- yileşme hamlelerinde önemli rol oynamıştır. Özel- likle tuğla ve briket üretiminde modern yöntem- leri kullanması, fabrikanın bölge ve dönem açı- sından stratejik önemini artırmıştır.

1914 tarihli hisse senetleri, fabrikanın o dö- nemde faaliyet gösterdiğini ve sermaye yapısını göstermektedir. Ayrıca, fabrikanın 23 Ekim 1913 tarihinde İsviçre'nin Glaris şehrinde kurulduğu ve İstanbul Tuzla'daki atölyelerini genişleterek fabrika üretimine geçmeyi amaçladığı belirtilmek- tedir. Bu tür belgeler, fabrikanın kuruluş amacı ve faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır.

Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası, Osmanlı İm- paratorluğu'ndaki artan yapı malzemesi ihtiya- cına yanıt vermek üzere, İtalyan bir girişimci olan Pedotti tarafından kurulmuştur. 1913 yılında fa- aliyet göstermeye başlayan fabrika, Osmanlı'nın

Tuzla Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası (Tuilerie Briqueterie Pedotti Societe Anonyme) Sermaye 88.000 Osmanlı Lirası, 2.000.000 Frank. Hamiline Ait 10 Hisse, 1914.

modernleşme çabalarının hız kazandığı, özelli- kle inşaat sektöründe artan taleplerin karşılanma- sı için yabancı girişimcilerin teşvik edildiği bir sü- reçtir.

Tuzla'nın İstanbul'a yakın bir konumda bulun- ması hem hammadde kaynaklarına hem de deniz ve kara ulaşımına elverişli olması nedeniyle fab- rikanın kuruluşu için ideal bir yerleşim alanı sun- muştur. Fabrika, inşaat sektöründe kullanılan tuğla ve briket gibi temel malzemeleri üretmek üzere tasarlanmış, dönemin en ileri teknolojile- rinden faydalanmıştır.

Pedotti Fabrikası, özellikle buhar gücüyle çalışan makineler ve modern fırınlar kullanarak üretim yapmıştır. Tuğla ve briket üretiminde kullanılan bu yöntemler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geleneksel yöntemlerden farklılık göstermiştir. Fabrika, yüksek hacimli üretim kapasitesiyle yalnızca İstanbul'un değil, çevre bölgelerin de yapı malzemesi ihtiyacını karşılamıştır.

Briket Üretimi: Fabrikanın briket üretimi, o dönemde inşaat sektöründe ekonomik ve dayanıklı malzemelere olan talebi karşılamak açısından yenilikçi bir girişim olarak değerlendirilebilir. Briket, hafifliği ve dayanıklılığı nedeniyle özellikle geniş ölçekli inşaat projelerinde tercih edilmiştir.

Tuğla Üretimi: Pedotti Fabrikası'nın ürettiği tuğlalar, dönemin modernleşen mimarisi için önemli bir yapı malzemesi sağlamıştır. Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar birçok yapının inşasında bu fabrikadan sağlanan malzemeler kullanılmıştır.

Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası, Tuzla'nın ekonomik ve sosyal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Fabrika, bölgedeki işgücüne yeni istihdam olanakları sağlamış ve Tuzla'nın bir sanayi merkezi olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yerel halktan işçilerin yanı sıra, teknolojik bilgi gerektiren görevler için yabancı uzmanların da fabrikanın işleyişinde yer aldığı tahmin edilmektedir.

Tuzla'nın liman altyapısına olan yakınlık, fabrikanın ürünlerinin hem iç pazarda hem de dış pazarda kolayca dağıtılmasını sağlamıştır. Bu durum, fabrikanın yalnızca yerel değil, aynı

zamanda ulusal ölçekte inşaat projelerine hizmet etmesine olanak tanımıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, Türkiye'nin sanayileşme ve yerli üretimi teşvik etme politikaları kapsamında Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası önemli bir tesis olmaya devam etmiştir. Artan şehirleşme ve inşaat faaliyetleri, fabrikanın üretim kapasitesinin daha da genişletilmesine yol açmıştır. Ancak, 20. yüzyılın ortalarına doğru, artan rekabet ve yeni üretim tekniklerinin devreye girmesiyle fabrikanın önemi azalmış olabilir. Fabrikanın bu dönemde ya farklı bir sanayi alanına dönüştüğü ya da kapatıldığı düşünülmektedir.

Tuzla Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türkiye'nin sanayi tarihi açısından önemli bir örnek teşkil eder. Tuğla ve briket üretiminde kullanılan teknolojilerin belgelenmesi, Türkiye'de sanayi devriminin yerel yansımalarını anlamak açısından önemli bir fırsat sunar. Ayrıca, fabrikanın faaliyetleri, bölgedeki şehirleşme süreçlerine ve ekonomik yapıya olan katkılarıyla Tuzla'nın tarihindeki önemli bir kilometre taşıdır.

Fabrika, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşme çabalarının ve Cumhuriyet dönemi yerli üretim politikalarının bir yansımasıdır. Gerek üretim teknolojisi gerekse bölgesel etkileri açısından dönemin sanayi tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Bugün, bu tür sanayi tesislerinin korunması ve belgelenmesi, Türkiye'nin modernleşme ve sanayileşme sürecine dair daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Cumhuriyet'in ilk yılları ve Osmanlı'nın son yılları olarak adlandıracağımız bir dönemde, 1920-1950 yıllarında Tuzla'nın yerleşme nüvesini Postane Mahallesi oluşturur. 1920 yılında kurulan bu mahalle, Tuzla'nın en uzun sahil şeridinde sahip olan mahallesidir. Turistik değer taşıyan Kâmil Abduş Gölü de Postane Mahallesi'nin sınırları içinde kalmaktadır. Yine Deniz Harp Okulu, İTÜ Denizcilik Fakültesi ve İSKİ Arıtma Tesisleri de bu mahallede bulunmaktadır. Mahallenin sahil kesimindeki restoranlar, köfteciler, özel ve askerî dinlenme kampları, villa ve sahil siteleriyle turistik çekim merkezi olduğu söylenebilir. Postane Mahallesi'nde birçok ünlü kişinin ve iş insanının yazlık evleri bulunmaktadır.

Tuzla'daki en eski konutlar da Postahane Mahallesi'nde bulunmaktadır. Eski evler, ahşaptan iki veya üç katlıdır. Eski meskenlerin en fazla olduğu kısım çarşının olduğu kısımdır. Rihtımda karşılıklı olarak uzanan iki sıralı dükkânlar çarşığı oluşturmaktadır. Cami Mahallesi ve Manastır Mevkii'nde de eski ahşap konutlar oldukça fazladır. Ahşap evler, dar sokakların iki tarafına sıralanmışlardır.

Daha sonraları binalar kâgir olarak yapılmıştır. Kâgir binalar o zamana göre oldukça modern şekilde tek, iki ve üç katlı, çift daireli olarak inşa edilmiştir. Bu kâgir binalar daha çok sahil yolu ve Manastır Mevkii'ne yapılmıştır. Manastır Mevkii'nde yapılan evler o zamanın zenginlerinin yazlık dinlenme evleri şeklindedir. Postane Mahallesi'nde önceleri yerleşmeler doğruya doğru bir

yayılış göstermiştir. 1930'lu yıllarda Cami Mahallesi kurulmuştur. Cami ve Pastane Mahallelerini İstasyon Caddesi ayırır. Caddenin sol tarafı Postane, sağ tarafı Cami Mahallesi'dir. Cami Mahallesi, Postane Mahallesi'nin devamı şeklindedir. Eski evler ve çarşı aynı şekilde devam etmektedir. Sahil kesimindeki restoranlar Postane Mahallesi'ni takiben sıralanmıştır. Çarşıdaki ahşap evler ile Osmanlı mirası I. Ahmet Camii ve Çeşmesi turistlerin dikkatini çekmektedir.

Cami Mahallesi'nin sahil kesiminde villalar ve özel siteler inşa edilmiştir. İç kesimlere gidildikçe daha sonraki yıllarda yapılan kooperatif blokları dikkati çeker. Eski yerleşmelere bir sınır belirleyecek olursak; Cami Mahallesi'nden İTÜ Denizcilik Fakültesi'ne kadar olan kısım olduğunu söyleyebiliriz. Postane Mahallesi daha sonraki yıllarda batıya doğru gelişme göstermiştir.

Yapılan konutlar, siteler ve kooperatif blokları şeklindedir. (Atadeniz Sitesi, Zümrütkent Sitesi, Belde Sitesi, Şenyurt Sitesi, Ceren Konakları, Atakent Villaları vb.) Deniz Harp Okulu'na doğru İSKİ ve İller Bankası dinlenme kamplarından sonra yapılar siteler şeklinde devam etmiştir (Tellikent ve Ekitmen Siteleri). Bu kısımda iki katlı lüks villalardan oluşan siteler de göze çarpar.

Günümüzde hâlen Postane Mahallesi'nde lüks sitelerin yapımı devam etmektedir. İTÜ Denizcilik Fakültesi'nden Deniz Harp Okulu'na doğru sahil kesiminde yapılan siteler çoğunlukla 1982 ile 1990 yılları arasında inşa edilmiştir.

Mercan Mevkii'nde ise özel şahıslara ait lüks villalar yer almaktadır. Mercan Yuvası Su Sporları Kulübü ve Tuzla Belediyesi Spor Tesisleri bu kısımda yer almaktadır. Postane Mahallesi'nde batıya doğru yerleşmeleri Deniz Harp Okulu'nun askerî alanı sınırlamaktadır.

Cami Mahallesi'nde sahil kesiminden iç kısımlara doğru yapılaşma siteler şeklinde olmuştur. Albatros ve Marmados Siteleri 1980-1985 yılları arasında yapılmıştır. Yenihas Sitesi 1986-87, Mercan Sitesi, Tuzluhan Villaları ve Safranbolu Evleri 1990-1998 yılları arasında inşa edilmiştir. Şehitler Caddesi üzerinde villalardan oluşan yeni sitelerin yapımı ise devam etmektedir. Cami ve Postane Mahalleleri doğudan ve batıdan askerî alanlarla sınırladığından daha sonraki yıllarda yerleşme kuzeye doğru yani istasyona doğru bir yayılış göstermiştir. Mekânsal gelişimin zaman içerisinde nasıl yol aldığına baktığımızda, 1950'li yıllara kadar oldukça yavaş bir değişim olduğu gözlemlenir.

1950'li yıllardan itibaren Tuzla'nın çehresi değişmeye başlamıştır. Tuzla, Kocaeli'nden ayrılıp İstanbul'a bağlandıktan sonra toprak daha çok kıymetlenmiş, Cip ve Porselen Fabrikalarının açılmasından sonra gelişme hızlanmıştır. Bu fabrikalara arazi satan köylünün eline çok para geçtiğinden, yeni binalar yapılarak büyük kalkınma sağlanmıştır.

1955 yılında kurulmuş olan Cip Motorlu Araç Fabrikası'nda, Türk Willys Overland askerî cip ve kamyonetleri ile "Büssing" adı verilen kamyonların

yapımına başlanmıştır; Tuzla ilçesinde yaşayan yerel halkın yanı sıra ilçenin çevresi için de istihdam kaynağı olmuştur. Fabrika denizyolu-rıhtım bölgesi ile demiryolu-istasyon ulaşım aksı gözetilerek bu alanlara yakın bir araziye kurulmuştur.

Fabrikanın açılması köylüye yeni bir iş ortamı yaratmıştır. Fabrikanın ham maddeleri oto montaj aksamı ve oto lastiğidir. Ham madde temini İstanbul'dan yapılmaktadır. Fabrikasının Tuzla'nın gelişimine katkısı ise Tuzla yolunun onarılması, turistik tesislerin gelişmeye başlaması, yeni bir iskele, sahil yolu ve rıhtımın yapılması olmuştur. Fabrika bugün İstasyon Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Kurulduğu yıllarda Tuzla için büyük bir istihdam alanı yaratan tesis, günümüzde üretim yapmamaktadır.

1962 yılı Ekim’inde kurulmuş olan İstanbul Porselen Fabrikası ise ham madde teminini kolay şekilde sağlamak amacı ile demiryolu aksı kenarına kurulmuştur. Doğan Deresi fabrikanın yanından geçmektedir. Tren yoluna yakınlığı ham madde teminini kolaylaştırmaktadır. Oldukça büyük bir alana sahiptir. Porselen Fabrikası bugün İstasyon Mahallesi’nin sınırları içinde bulunmaktadır.

Fabrikalar arsa alıp köylüyü zenginleştirmesinin yanında, Tuzla için yeni bir alışveriş sahası yaratmışlardır. Çünkü, gıda ihtiyaçlarını (et, ekmek, sebze, balık vb.) buradan temin etmişlerdir.

Tuzla’da ilerleyen yıllarda fabrikaların kurulmasıyla birlikte ilçede yoğun istihdam sağlanmış ve ilçe nüfusu dışarıdan göçlerle artmıştır. Fabrikalarda çalışan işçilerin fabrikaların çevresinde plansız ve denetimsiz yerleşimleri sonucunda oluşan yeni yerleşkeler, ilçenin ilk gecekondu bölgeleri olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi kuruluşlarının yer seçimi kararları ile mekânsal gelişim demiryolu güzergâhı boyunca kuzey-güney aksı doğrultusunda olmuştur. Bu gelişim sonucunda mahalle birimleri oluşmaya başlamıştır. 1961 yılında Yedek Subay Piyade Okulu’nun Tuzla’ya taşınması, kuzey-güney gelişme aksı ve gelişme potansiyeline sahip alanlar açısından önemli olmuştur.

1960-1965 yılları arası Piyade Okul Kampı, İller Bankası, Kamp Ermen ve Amerikan Dershanesi Kampları kurulmuştur. Bu kamplar, özellikle yaz aylarında nüfus artışına sebep olarak Tuzla ekonomisini canlandırmıştır.

Tuzla Ermeni Yetimhanesi

Bilinen adıyla Kamp Armen, 1950’li yıllarda Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi tarafından Anadolu’dan gelen kimsesiz veya yoksul Ermeni çocukların barınması amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta kilisenin alt katında hizmet veren yetimhane, çocuk sayısının artmasıyla birlikte daha geniş bir alana ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla 6 Ocak 1962 tarihinde, İstanbul’un Tuzla ilçesinde yeni bir kampüsün temeli atılmıştır.

Kamp Armen’in inşası, yaşları 8 ila 12 arasında değişen yaklaşık 30 çocuğun emeğiyle, Tuzlalı Hasan Kalfa’nın (Hasan Güloğlu) nezaretinde gerçekleştirilmiştir. İnşaat devam ederken çocuklar çadırlarda kalarak kampta yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kampın tamamlanması beş yıl sürmüş, bu süreçte yaklaşık 1.500 çocuk burada barınmış ve eğitim almıştır. Bu çocuklar arasında gazeteci Hrant Dink ve eşi Rakel Dink de bulunmaktadır.

1979 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1936 Beyanname’sine dayanarak, azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinme haklarının olmadığı gerekçesiyle Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı’nın mülkiyetindeki Kamp Armen arazisinin tapusunun iptali ve eski sahibine iadesi için dava açmıştır. Dört yıl süren hukuki süreç sonunda, mahkeme kamp arazisinin vakfın elinden alınıp eski sahibine verilmesine karar vermiştir. Bu karar, Yargıtay tarafından 1987 yılında onanmıştır.

2015 yılında kampın yeni sahibi tarafından yıkım çalışmaları başlatılmıştır. Bu duruma tepki gösteren sivil toplum örgütleri ve aktivistler, Kamp Armen Dayanışması adı altında bir araya gelerek 175 gün süren bir nöbet tutmuş ve yıkımı engellemişlerdir. Bu direnişin ardından, 27 Ekim 2015 tarihinde kamp arazisi yeniden Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı'na iade edilmiştir.

Kamp Armen'in yeniden inşası için çalışmalar başlamış ve 8 Nisan 2017 tarihinde eski bina tamamen yıkılarak yeni binanın inşası için ilk adım atılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi, kampın "Sosyal ve Kültürel Tesis Alanı" olarak yeniden inşa edilmesini sağlayan imar planı değişikliğini oy birliğiyle kabul etmiştir. Kamp Armen, Türkiye Ermeni toplumunun hafızasında önemli bir yere sahip olup dayanışma ve direnişin sembolü hâline gelmiştir.

1960'lı yılların Tuzla'sında mekânsal gelişim sahil kesiminden (Postane ve Cami Mahallelerinden) demiryoluna doğru bir yayılış gösterir. Bu gelişme sonucu Güzelyalı, Yayla ve İçmeler Mahalleleri kurulur.

Bu dönemde ilk kurulan mahalle ise 1965 yılında ikamete açılan Güzelyalı Mahallesi'dir. Önceleri yazlık bir dinlenme semti olarak gelişmiştir. Fakat daha sonraları hızlı bir şekilde yapılaşarak bu özelliğini kaybetmiştir. Sahil kesiminde oldukça modern olarak inşa edilen villalar bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda yapılaşma hızlı ve plansız bir şekilde devam etmiştir. Güzelyalı Mahallesi, 1993 yılında Tuzla ilçesinden ayrılarak Pendik ilçesine bağlanmıştır.

Tuzla Ermeni Yetimhanesi.

1967 yılında ise Yayla Mahallesi kurulmuştur. Tuzla Endüstri Meslek Lisesi, Teknik ve Anadolu Teknik Liseleri de bu mahallede bulunmaktadır. Yayla Mahallesi kooperatif konutlarının sayıca çok olduğu bir yerleşmedir. Bu yüzden Tuzla'nın en kalabalık mahallelerinden biridir. 1990 yılına kadar az olan kooperatif blokları, 1990-2000 yılları arasında hızla çoğalmıştır. Pen-guen Sitesi (1987), İş Bankası Blokları (1992), Anadolu Blokları (1994), Mavi Evler Sitesi, Öğretmenler Sitesi, Şenöz Sitesi, Akkum Sitesi (1995), Yaşam Sitesi, Tolga Han Sitesi, Yeni Yaşam Sitesi (1997), Aydınkent Kooperatifi (1999-2003) yapılmıştır.

Tuzla İstasyon Mahallesi'nin yazlık evleri.

1972 yılında sahil kesimi ile demiryolu arasında İstasyon Mahallesi kurulmuştur. Postane Mahallesi'nden sonra en uzun sahil şeridine sahip ikinci mahalledir. İstasyon Mahallesi'nin kıyı kesimlerinde yazlık konutlar, villalar yer almakta iken Tuzla Demiryolu İstasyonu yönüne doğru iç kesimlerde kooperatifler yer almaktadır. Tuzla Tren İstasyonu'nun bu mahallede olması ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Piyade Okulu ve Askerî Cip Fabrikası burada bulunmaktadır. Demiryolu ile E-5 Karayolu arasında kalan saha üzerinde birçok sanayi tesisi yer almaktadır. Demiryolunun güneyinde kalan bölge, sitelerin yoğun olduğu kısımdır. Galatasaray Blokları (1987), Tıp Kent (1989), Park Sitesi (1993), Eczacıbaşı Blokları (1990-1993), Koza Evleri (1994), Tümer Sitesi ve Hayat Sitesi, Koza Evleri 2 ve İdareciler Sitesi (1995) gibi kooperatif modülü ile gelişen konut alanları yer almaktadır.

Yayla Mahallesi, ağırlıklı olarak konut kooperatifleri yoluyla gelişmiş olması niteliği ile Tuzla ilçesinin en kalabalık mahallelerinden biridir. Yayla Mahallesi'ndeki konut gelişmesi özellikle 1990-2000 yılları arasında hızlanmış, İş Bankası Blokları (1992), Anadolu Blokları (1994), Mavi Evler Sitesi, Öğret-

menler Sitesi, Şenöz Sitesi, Akkum 105 Sitesi (1995), Yaşam Sitesi, Tolga Han Sitesi, Yeni Yaşam Sitesi (1997), Aydın-Kent Kooperatifi (1999-2003) gibi konut kooperatifleri yapılmıştır.

Tuzla'da 1975-1985 yılları arasında nüfus artışının en önemli sebebi; 1980 yılında Haliç Bölgesi'nde kurulu olan ve özel sektör himayesinde bulunan gemi inşa yapım-söküm tesislerinin ve tersanelerin buraya taşınmasıyla ilgilidir. Tersane, 1980 yılında Tuzla Aydın Koyu'na kurulmuştur. Bu yer seçimi kararında etkili olan hususlar Tuzla ilçesinin İstanbul'un yerleşim alanı dışında olması, İstanbul'un her türlü doğal ve sosyal imkânlarından yararlanılacak kadar yakın olması, kötü hava ve deniz şartlarından fazla etkilenmeyen bir coğrafi konuma sahip olması, doğal liman özelliği kapsamında demirleme bölgesinin geniş ve güvenli olması ve Pendik bölgesinde kurulu gemi inşa tesislerine olan yakınlığı şeklinde sıralanabilir.

Yapım-söküm tesislerinin, tersanelerin 1980'li yıllarda Haliç Bölgesi'nden taşınarak, Tuzla ilçesinde konumlanması ve sonrasında İTÜ Denizcilik Fakültesi (1981) ve Deniz Harp Okulu (1985) benzeri sivil-askerî kamusal eğitim tesisleri de Tuzla ilçesinde yer seçmiştir. Bu yer seçimi kararları Tuzla ilçesinin yazlık yerleşke-sayfiye merkezi niteliğindeki mekânsal dokusunda gözlemlenen ilk önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

İTÜ Denizcilik Fakültesi, 1884 yılında kurulmuştur. Ülkemizin çok köklü eğitim kurumlarından biridir. 1992 yılında Denizcilik Yüksek Okulu iken çıkan bir yasayla Denizcilik Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. 1981 yılında Beşiktaş'tan Tuzla'ya taşınmıştır. Tuzla kordon boyu ile Esentepe arasında denize doğrudan sahili bulunan 66 bin 142 metrekare alan üzerine kurulmuştur. 45 bağımsız yapıdan teşekküldür. İTÜ Denizcilik Fakültesi, Güverte ve Makine bölümleri ile lise sonrası dört yıllık lisans öğrenimi yapılan ve ayrıca deniz taşımacılığıyla ilgili ön lisans ve yüksek lisans programları bulunan İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlıdır.

Alanında ülkemizin tek fakültesi olması okulu çok önemli kılmaktadır. Fakültenin güverte bölümü mezunları önce uzakyol güverte zabiti, denizde belli bir süre çalıştıktan sonra kaptan olurlar. Makine bölümü mezunları ise önce uzakyol makine zabiti, belli bir deniz hizmetinden sonra uzakyol baş mühendisi olurlar. Okulda meslekle ilgili birçok laboratuvarın yanında Deniz Araçları Kayıkhanesi, Radar, Simülator ve Deniz Güvenlik Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Bu bölümlerde yalnız fakülte

Tuzla Deniz Harp Okulu'nda tören.

öğrencilerine değil Türk deniz ticaret filosunda çalışan tüm gemi adamlarına da eğitim verilmektedir.

Deniz Harp Okulu'nun Tuzla'daki tesisleri 31 Ağustos 1985 tarihinde hizmete açılmıştır. Tuz Burnu Yarımadası üzerinde 750 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştur. 500 metre kara sınırı, 4.800 metre deniz kıyısı bulunmaktadır. Okul 1773 tarihinde Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından Mühendishane-i Bahr-i Humayun adı ile Kasımpaşa Tersanesi'nde kurulmuştur. Tanzimat Devri okula çağdaş yenilikler getirmiştir. Okulun adı Mekteb-i Bahriye-i Şâhane olarak değiştirilmiştir. 1851'de Heybeliada'ya

nakledilen okul, 1928 yılından itibaren Deniz Harp Okulu ve Deniz Lisesi adı altında eğitimi sürdürmüştür. Deniz Harp Okulu, değişen ve gelişen teknolojiye paralel olarak Tuzla'da inşa edilen modern tesislerine taşınarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine burada devam etmektedir. Lojman olarak kullanılan binalar da kendi sınırları içindedir. 22 adet lojman bulunmaktadır.

Mekânsal gelişmelerin beraberinde gerçekleşen nüfus artışı sonucunda yerleşimler, D-100 Karayolu'nun kuzey kısmına da sıçramış ve 1980 senesi itibarıyla Aydın-tepe Mahallesi'nin oluştuğu ve geliştiği görülmüştür. Tersanelerden başka gemi yan sanayiinin mahallenin gelişimine büyük katkısı olmuştur. 1994-1997 yılları yapılaşmanın hızlandığı dönemdir. D-100 Karayolu'nun hemen kuzeyinde kurulan Aydın-tepe Mahallesi'nin oluşumunda yaklaşık 25 bin kişiye istihdam sağlayan Tuzla Tersanesi'nin varlığı da oldukça etkilidir. Aydın-tepe Mahallesi tersane çalışanlarının yoğun olarak ikamet ettiği mahallelerden biridir.

Tuzla ilçesinin kuzey ve güney uçlarını temsil eden Şifa ve Esenyalı mahalleleri de 1980 yılında kurulmuştur. Esenyalı Mahallesi de Güzelyalı Mahallesi gibi Tuzla ilçesinden ayrılmıştır. Esenyalı Mahallesi 1993 yılında Pendik ilçesine bağlanmıştır. Şifa Mahallesi'nin batısı askerî alanla sınırlı olduğu için, yerleşmeler doğuya doğru bir yayılma göstermiş ve 1993 yılında Şifa Mahallesi'nden ayrılarak Mimar Sinan Mahallesi adı altında yeni bir mahalle kurulmuştur.

Aydın-tepe Mahallesi'nin doğuya doğru gelişmesiyle 1982 yılında İçmeler Mahallesi kurulmuştur. Aydın-tepe Mahallesi ile askerî alan arasında yer alan bu yerleşme adını şifalı içme sularından almıştır.

1992 yılında Organize Deri Sanayi, Aydın- lı Bölgesi'nde kurulmuştur. Daha sonra başka sanayi tesisleri de bölgeye gelmiştir. Kimya organize sanayi, boya ve vernikçiler sanayi gibi büyük sanayi bölgeleri Aydın- lı Mahallesi'nde yer almaktadır. Aydın- lı Mahallesi büyük sanayi tesislerinin yer aldığı bir yerleşim alanı hâline gelmiştir. Hızlı bir yapılaşmanın gözlemlendiği yerleşme, organize sanayi tesislerinde çalışan işçilerin en yoğun olduğu mahalle olmasıyla dikkati çeker. Halkın çoğunluğunu Tunceli, Muş ve Bingöl'den gelenler oluşturur. Yerli halkı olan Manavlar ise azınlıkta kalmışlardır. Sanayi tesislerinde çalışmaya gelen işçilerin Aydın- lı Mahallesi'ne yerleşmesi nüfusun büyük oranda artmasına neden olmuştur.

Şifa Mahallesi'nin kurulması ve gelişmesinde ise büyük sanayi tesislerinin varlığı önemli bir rol oynamaktadır. Şifa bölgesinde bulunmakta olan Assan, Arçelik, Fiskobirlik, Knorr gibi ulusal ölçekte faaliyet göstermekte olan sanayi kuruluşlarının istihdam açısından yarattıkları çekim gücü nüfusun bölgeyi tercih etmesinde önemli oranda etkili olmuştur. Şifa Mahallesi, sosyokültürel yapısı açısından incelendiğinde genellikle İstanbul dışı göç ile gelen ve düşük gelir gurubunda bulunan nüfusun yerleşim alanı olarak burayı tercih ettiği görülmektedir. Bu açıdan mahalle, kaçak

yapılaşma ve gecekonduların yaygın olduğu bölge olarak tanımlanmaktadır.

1980-1990 döneminde, Tuzla'nın yerleşim çekirdeği niteliğindeki Postane Mahallesi'nde yer almakta olan Manastır Mevkii ve Mercan Mevkiii olarak adlandırılan sahil bölgesinde ise üst gelir grubuna ait genellikle 2 katlı geniş bahçe kullanımına sahip villa tipinde konutlardan oluşan siteler gelişmeye başlamıştır. Bu sitelerden, Albatros ve Marmados Siteleri 1980-85, Yeni Has Sitesi 1986-87, Mercan Sitesi, Tuzlahan Villaları ve Safranbolu Evleri ise 1990-98 yılları arasında inşa edilmiştir.

İstanbul ilinin metropoliten kentleşme sürecinde üretilen çevre düzeni planları kapsamında kent merkezinde yer alan sanayi alanlarının merkez dışına desantralizasyonu kararı alınması; özellikle kentin doğu-batı kıyı koridorları boyunca sanayi alanlarının gelişimine olanak sağlamıştır. Bu süreçte özellikle Anadolu Yakası'nda Beykoz-Tuzla arasında sanayi alanları yığılmaya başlamıştır. Tuzla ilçesinin yerleşim hâline gelmeye başladığı dönemlerde demiryolu hattı sebebiyle doğu-batı aksına yerleşim söz konusu iken 1990'lı yıllardan itibaren ilçenin kuzeyinde TEM Otoyolu yakınında deri, kimya, boya ve vernik gibi organize sanayi bölgelerinin kurulması ile Tuzla ilçesi doğu-batı aksında da hızlı bir yapılaşma sürecine girmiştir.

Büyük sanayi yatırımlarının yer seçim kararlarına bağlı olarak hızlı dış göç hareketine maruz kalan Tuzla ilçesi, ağırlıklı olarak organize sanayi bölgelerinde istihdam edilen nüfusun yerleşim alanı niteliği kazanırken bu değişimler Tuzla

ilçesine Aydınli Mahallesi'ni kazandırmış ve yerleşim, kuruluşunun akabinde kaçak yapılaşma ve gecekondulaşmanın en yaygın olduğu mahalleler arasında yer edinmiştir. 1993 yılında kurulan Mimar Sinan Mahallesi ise Şifa Mahallesi'nden ayrılarak kurulmuştur. 1995 sonrasında organize sanayi bölgelerinin yer seçimi ile havza sınırları içerisinde yer alan Orhanlı ve Akfırat gibi kırsal nitelik taşıyan alanlarda yerleşim başlamış ve hızlı nüfus artışı ile bu yerleşimler belde niteliği kazanmıştır.

1997 yılında Orhanlı ve Akfırat bölgelerinde belde belediyesi örgütlenmesi kurulmuştur. Tuzla ilçesinin kuzey sınırında yer alan Akfırat Beldesi yetki sınırları içerisinde kurulan ve 2002 yılında yapımı tamamlanan İstanbul Park Yarış Pisti ve Tesislerinin (Formula 1) de mekânsal gelişimin evrimi sürecindeki etkisi yadsınamazdır. Bu doğrultuda, Akfırat Beldesi'nin kuzeybatısında villalar bölgesi olarak anılan lüks konutların bulunduğu yerleşkeler gelişmeye başlamıştır. Ancak 22.03.2008 tarih ve 26824 sayılı *Resmî Gazete* ile ilan edilen ve 06.03.2008 tarihinde kabul edilen 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile belde belediyeleri kapatılarak Tuzla Belediyesi himayesine dâhil edilmiştir.

1980'lerin sonunda başlayan yoğun sanayi faaliyetleri öncesinde çiftçilik ve balıkçılık odaklı bir ekonomik yapıya sahip olan Tuzla ilçesinde sanayinin gelişmesiyle çiftçilik faaliyetleri yok olmuştur.

Günümüzde Tuzla'nın Demografisi, Mekânsal Yapılanma ve Değişimi

Tuzla ilçe merkezi, demiryolu, denizyolu ve karayolu ulaşım sistemlerinin birbirleri ile entegre olduğu bir kıyı yerleşmesi olmasına rağmen; D-100 Karayolu'na koşut bir büyüme dinamiğinin etkisi altındadır. TEM Otoyolu'nun hizmete girmesine kadar geçen süreçte İstanbul metropolünün Anadolu bağlantısı D-100 Karayolu üzerinden ve tümüyle Tuzla geçişli gerçekleşmiştir. Bu süreçte Tuzla ilçesi, metropolün doğu giriş kapısı rolünü üstlenmiş ve yerleşmenin büyüme dinamikleri bu doğrultuda gerçekleşerek Tuzla kimliğinin farklılaşmasında tetikleyici olmuştur. Tuzla ilçesinin, D-100 Karayolu ve demiryolu gibi iki önemli aks ile beslenmesi ve bu bağlamda metropolün sanayi desantralizasyon odağı olarak seçilmesi; sanayi talebini arttırıcı bir rol oynamıştır. D-100 Karayolu ve demiryolu arasında gelişen sanayi alanlarının beraberinde ortaya çıkan konut-iş yeri bağlantısı, bölgeyi hızlı bir yapılaşma sürecine sokmuştur.

Bu bağlamda Tuzla yerleşimleri; Tuzla Köyiçi Bölgesi, Marmara Denizi ile D-100 Karayolu arası, D-100 Karayolu-TEM Otoyolu arası, TEM Otoyolu Kuzey Bölgesi olmak üzere dört ana tipolojide tanımlanabilmektedir.

İlçe sınırları içerisinde Akfırat Mahallesi, Anadolu Mahallesi, Aydınli Mahallesi, Aydın-tepe Mahallesi, Cami Mahallesi, Evliya Çelebi

Mahallesi, Fatih Mahallesi, İçmeler Mahallesi, İstasyon Mahallesi, Mescit Mahallesi, Mimar Sinan Mahallesi, Orhanlı Mahallesi, Orta Mahallesi, Postane Mahallesi, Şifa Mahallesi, Tepeören Mahallesi ve Yayla Mahallesi olmak üzere 17 mahalle yer almaktadır. 2018 yılı TÜİK verilerine göre ilçenin nüfusu 255 bin 468 kişi olmuştur. 1954 yılı itibarıyla Tuzla ilçesi Kocaeli'den ayrılarak İstanbul'un Kartal ilçesine bağlı bir belde statüsünü almıştır. Bu gelişme ilçenin mekânsal olarak kimliğinin değişimine neden olmuş ve sayfiye yeri olarak tercih edilmekteyken bir anda merkezî bir yerleşim hâline gelmiştir.

1980'li yıllarda Tuzla Tersanesi ve Organize Deri Sanayi gibi büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının bölgeye taşınmasının yanı sıra D-100 Karayolu paralelinde gelişen sanayi alanları, Tuzla ilçesinin sosyoekonomik yapısını şekillendirirken; mekânsal değişim ve gelişimini de yönlendirmiştir. D-100 Karayolu'nun güneyinde yer alan ve ilk yerleşim alanı olan Köyiçi Bölgesi, kıyı ile ilişkili bir yerleşme kimliği ortaya koyarken; 1980'li yıllarda bölgenin artan nüfusu nedeniyle kıyıdan uzaklaşmış; Marmara Denizi ile D-100 Karayolu arasında yapılan toplu konut alanları ve yapı kooperatiflerinden oluşan, sanayi alanlarıyla ilişkili bir alt bölge oluşmuştur. Plan kararları ve ulaşım dinamiklerinin yönlendirdiği kent makroformu, D-100 Karayolu güneyine ek olarak kuzey yönünde de farklı kimlikte alt bölgelerin oluşumuna neden olmuştur. D-100 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında gelişim

gösteren yasa dışı yapılaşma ile 35 kıyı yerleşmesi niteliğinden farklı kimlikte yeni yerleşim alanları oluşmuştur. D-100 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında gelişen yerleşim alt bölgeleri, ağırlıklı olarak Deri Organize Sanayi etrafında gelişen, sanayi siteleri ve küçük sanayi alanlarının beraberinde getirdiği plansız ve yasadışı konut alanlarından oluşmaktadır.

TEM Otoyolu kuzeyinde yer alan ve Sabiha Gökçen Havalimanı, Sabancı Üniversitesi gibi üst ölçekli plan kararlarının etkisi altında gelişmekte olan Akfırat, Tepeören Bölgeleri ise gelişme potansiyeli doğrultusunda üst gelir grubunun tercih ettiği yeni konut gelişim bölgeleri olarak tanımlanabilmektedir.

Eski bir kıyı yerleşimi olan Tuzla ilçesi özellikle 1980'li yıllardan itibaren metropoliten ölçekte gelişen kent dinamiklerinin etkisi ile kıyı yerleşmesi kimliğinden uzaklaşarak günümüzde büyük ölçekli sanayi bölgeleri ile tanımlanmaktadır. Sanayi alanlarından, alt ve üst gelir gruplarının tercih ettiği konut alanlarına kadar birçok farklı yapıyı barındıran karma bir yerleşme modeline sahip olan Tuzla ilçesi için yeni kent modeli arayışları da kıyı bölgesinden kopuk olarak gerçekleştirilmektedir. Tuzla ilçesine ilişkin metropoliten 36 ölçekte getirilen plan kararları (Formula Alanı, Kuzey Marmara Otoyolu Projesi, Lojistik Gelişim Alanları, vb.), kıyı kimliğinden tamamen farklı bir kent kimliğini güçlendiren nitelikte değişimlerin sinyalini vermektedir.

Tuzla Tersaneler Bölgesi

Tuzla Tersaneler Bölgesi'nde özel sektör himayesindeki faaliyetler, 1980'li yılların ilk döneminde başlamıştır. 22 Eylül 1969 tarih ve 6/12421 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tuzla ilçesi, Aydın'lı Koyu "Gemi İnşa ve Yan Sanayi Bölgesi" olarak belirlenmiş, Tuzla Gemi İnşa Sanayi Bölgesi'nde yatırım yapmak için talepte bulunan girişimcilere alan tahsisi yapılmış, dönemin Maliye Bakanlığı'nca da 49 yıl için geçerli olacak irtifak hakkı kurulmuştur. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005) dönemine denk gelen gemi inşaatı sektöründeki yığılma ile 2003-2004 yılları arasında Tuzla Tersaneler Bölgesi'ndeki gemi inşaatı kapasitesinde hızlı bir artış olmuştur. Tuzla Tersaneler Bölgesi Türkiye'nin en önemli gemi inşa üssü olarak, üretimin büyük bir yüzdesini hâlihazırda karşılamaktadır.

Tuzla Tersaneler Bölgesi, 1.230 dönüm alan üzerinde kurulmuş olup yaklaşık 4.800 metre denize kıyısı bulunmaktadır. Kimyasal tanker, 3.000-18.000 DWT arası tanker, genel kargo gemisi, dökme yük gemisi, römorkör ve konteyner üretmektedir. Ülke tersanelerinin yüzde 55'i Tuzla ilçesindedir. 1980 yılı sonrası süreçte, çeşitli desantralizasyon faaliyetleri doğrultusunda sanayi tesisleri İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarında öngörülen ve çevre düzeni planlarında belirlenen Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanmaya çalışılmıştır.

Tuzla ilçesi sektörel dağılımı incelendiğinde, ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmını sanayi

faaliyetlerinin oluşturduğu görülmekte olup bunlar, Tuzla Özel Sektör Tersaneler Bölgesi, İstanbul Anadolu Yakası Organize Sanayi Bölgesi, Tuzla Kimya Sanayicileri Organize Sanayi Bölgesi, İstanbul-Tuzla Organize Sanayi Bölgesi, İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi, Birlik Organize Sanayi Bölgesi'nde icra edilen ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.

Sosyal Konut Uygulamaları İçin Tuzla'nın Seçilme Nedenleri

Tuzla ilçesi, 1980 sonrası süreçte tersanelerin ve sanayi tesislerinin bölgeye gelmesiyle büyük bir göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasıyla ilçede sanayileşmeye bağlı hızlı bir şehirleşme yaşanmış ve bu hızlı şehirleşme sonucunda özellikle E-5 Karayolu'nun kuzeyinde Aydıntepe, Aydın'lı, Şifa ve Mimar Sinan Mahallelerinde gecekondu yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Daha çok alt gelir grubuna mensup kişilerin yaşadığı bu mahalleler, E-5 Karayolu'nun güneyinde yer alan mahallelerden yerleşim düzeni ve gelir düzeyi bakımından farklılık göstermektedir.

Tuzla'da 1980 sonrası süreçte oluşan bu gecekondu alanları Türkiye'nin diğer yerlerindeki gecekondu alanlarından pek farklılık göstermez. Fiziksel olarak yıpranan gecekondu zamanla ihtiyaçlara karşılık veremez hâle gelmiş ve devletin ilgili aktörleri tarafından sosyal konut ve gecekondu dönüşüm uygulamaları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, belediye ve TOKİ öncülüğünde üç farklı noktada dar ve orta gelir grubuna yönelik sosyal konut projeleri hayata geçirilmiştir.

Ayrıca altyapıdan yoksun, plansız gelişen gecekonduların alanlarında ise kentsel dönüşüm uygulamaları başlatılmıştır.

İlçe, 5.000'den fazla sosyal konut stokuyla İstanbul'da en fazla sosyal konuta sahip ilçelerdendir. Bu denli büyük çaplı konut uygulamalarının Tuzla'da gerçekleştirilmesinin sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Tuzla, coğrafi konum olarak İstanbul'un Anadolu Yakası'ndaki en kenar ilçelerinden biridir. Dolayısıyla ilçedeki şehirleşme hareketleri İstanbul'un diğer ilçelerine kıyasla daha yenidir. Mekânsal gelişimi devam eden ilçe, sahip olduğu boş alanlarla İstanbul'da büyük ölçekli konut inşaatları için nadir boş alanlardandır. Bu sebeple bir yandan ilçedeki boş alanların varlığı, diğer taraftan da boş olan bu arazilerdeki makul arsa fiyatları sebebiyle sosyal konut uygulamaları bölgede gerçekleştirilmiştir.

Sosyal konut uygulamalarının Tuzla'da gerçekleştirilmesinin bir diğer nedeni ise ilçenin artmaya devam eden nüfusudur. Gerçekten son 20 yıllık süreçte ilçenin nüfusu iki kattan daha fazla artmıştır. Mevcut konut stoku ise artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamaya yetmemiş ve konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca karşılık olarak da sosyal konut uygulamaları gündeme gelmiştir. Günümüzde nüfus artışının devam ettiği ilçede, nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerinde bir seyir göstermektedir.

İlçe, İstanbul'un geç sanayileşen ve gelişen bölgelerinden olduğu için mekânsal gelişimini de

yeni yeni tamamlamak üzeredir. Dolayısıyla ilçedeki konut ve arsa metrekare fiyatları İstanbul'un diğer ilçelerine nazaran daha makul durumdadır. Buradan hareketle yatırım amacıyla gerek özel yatırımcı gerekse sosyal konut üreticisi kamu kuruluşları, bölgede konut inşaatlarına başlamıştır. Bildiğimiz üzere kamu kuruluşları sadece sosyal konut üretimi yapmamakta, bunun yanında lüks konut projeleri de gerçekleştirmektedir. İşte bu konut üreticisi kamu kuruluşları, lüks konut projelerini daha değerli araziler üzerinde gerçekleştirirken sosyal konut uygulamalarını ise Tuzla gibi arsa fiyatlarının daha uygun olduğu alanlarda gerçekleştirmektedir.

2000'li yıllardan sonra sanayi sektöründeki gelişmelere paralel olarak Tuzla'da arsa ve konut fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmış ve 10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde arsa fiyatları ikiye katlanmıştır. Fakat günümüzde ise inşaat sektöründe yaşanan krizin de etkisiyle konut ve arsa fiyatlarında durağan bir seyir görülmektedir.

Sosyal konut uygulamalarının Tuzla'da gerçekleştirilmesinin en önemli nedenlerinden biri ise bölgedeki gecekonduların mahallelerinin varlığıdır. 1980 sonrası süreçte tersanelerin ve sanayi bölgelerinin Tuzla'ya taşınmasıyla birlikte ilçenin çehresi değişmeye başlamıştır. İş olanaklarının artmasına paralel olarak kısa süre içerisinde nüfus artmış ve bu hızlı nüfus artışı kaçak ve plansız yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Ulusal ve yerel yönetimlerin gecekondulara göz yuman tutumları ile imar ve gecekonduların

aflarıyla birlikte gecekonduların sayısı her geçen gün artmıştır. Belirli bir plandan yoksun ve altyapı hizmetlerinin kısıtlı olduğu bu yerleşmeler, zamanla fiziksel olarak yıpranmış ve ihtiyaçlara cevap veremez hâle gelmiştir. Bütün bunlar neticesinde planlı şehirleşmeyi sağlamak, gecekonduların oluşturduğu kötü görüntüyü ortadan kaldırmak ve daha planlı yaşam alanları sunmak amaçlarıyla Tuzla'da TOKİ ve Kiptaş öncülüğünde sosyal konut uygulamaları hayata geçirilmiştir.

İstanbul Anadolu Yakası Organize Sanayi Bölgesi

Tuzla ilçesinde başlangıçta “Mermerciler” adıyla bir Organize Sanayi Bölgesi kuruldu. Organize Sanayi Bölgesi'nin İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nden karma bir organize sanayi bölgesine dönüşmesi nedeniyle Tuzla Mermerciler Organize Sanayi Bölgesi olarak belirlenen ünvan; 2011 itibarıyla İstanbul Anadolu Yakası Organize Sanayi Bölgesi olarak değiştirildi. Sabiha Gökçen Havalimanı'na 7 kilometre, Tuzla Serbest Bölgesi'ne 6 kilometre, Dilovası Limanı'na 30 kilometre ve E-5 Karayolu'na 10 kilometre uzaklıkta olan bu bölge özellikle ihracat amaçlı yatırımlar için uygun alan olarak tanımlanmaktadır. Altyapı hizmeti tamamen oluşturulmuş ve atık suları İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin Tuzla tesislerinde arıtılan bölgede toplam 15 sektör ve 134 firma bulunmaktadır.

Tuzla Kimya Sanayicileri Organize Sanayi Bölgesi

2001 yılında Tuzla Tepeören'de 72 hektarlık alanda 167 sanayi parselinde 145 firmayla 3 bin 365 çalışanıyla ağırlık sektör olarak kimya ve plastik olmak üzere makine, oto yan parça, metal, gıda ve mobilya sektörlerinin hâkim olduğu görülmektedir. Sabiha Gökçen Havalimanı'na 6 kilometre ve Tuzla Limanı'na ise 20 kilometre mesafededir. Arıtma tesisi olmadan ön arıtmayla çalışan bu sanayi bölgesinde evsel, proses, tehlikeli ve ambalaj atık yönetimi söz konusudur. Ayrıca çevre yönetim birimi de hizmet vermektedir. Alt yapısı tamamlanmıştır.

Tuzla Organize Sanayi Bölgesi

2000 yılında Tuzla Tepeören'de kurulmuştur; Tuzla ilçesi merkezine 25 kilometre, Sabiha Gökçen Havalimanı'na 15 kilometre mesafededir. Ankara-İstanbul arası çift yönlü ulaşımı sağlayan E-5 Karayolu'na cephelidir. Etrafı diğer organize sanayi bölgeleri ile çevrilidir. 640 bin metrekarelik alanda 75 firma faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun 430 bin metrekaresi sanayi alanı olarak kullanılmakla beraber geriye kalanı ise yol ve yeşil alandır. Alan çok çeşitli sektörlerle hizmet sunmaktadır.

Tuzla Birlik Organize Sanayi Bölgesi

1989 yılında yaklaşık 300 hektar alanda Tuzla Aydınli Mahallesi TEM Otoyolu'nun yan yol kısmında kurulmuş olan Tuzla Birlik Organize Sanayi Bölgesi 102 sanayi parseli üzerinde 82 firmada

4 bin kişiye sağladığı istihdam ile faaliyet göstermektedir. Tuzla ilçe merkezine 16 kilometre, Tuzla Serbest Bölgesi'ne 3 kilometre, Sabiha Gökçen Havalimanı'na 15 kilometre, Dilovası Limanı'na 18 kilometre, Haydarpaşa Limanı'na 50 kilometre, E-5 Karayolu'na 8 kilometre, TEM Otoyolu'na 2 kilometre mesafededir. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ile yapılan anlaşmayla atık su numune alma cihazıyla atık sular denetim altında tutulmaktadır.

Tuzla Deri Organize Sanayi Bölgesi

1992 yılında Kazlıçeşme'de bulunan deri fabrikaları Aydınli Mahallesi'ndeki Deri Organize Sanayi Tesislerine taşınmıştır. 92 bin metrekarelik alan üzerinde kurulan bu bölgede dünyada deri sanayi atık sularını arıtan tesisler arasında en büyük ve en etkili arıtma tesisi bulunmaktadır. TEM Otoyolu'nun 2 kilometre kuzeydoğusunda, Tuzla ilçesinin Orhanlı ve Aydınli Mahalleleri kesişiminde kurulmuştur. Tuzla Limanı'na 10 kilometre, E-5 Karayolu'na 6,5 kilometre ve Sabiha Gökçen Havalimanı'na 5 kilometre mesafededir. 1.000 iş yerinde yaklaşık 40 bin kişilik personel ekibiyle Tuzla'nın ve bölgenin en önemli üretim ve istihdam merkezlerinden biridir.

Faaliyet gösterdiği ve sanayileşmenin yoğun olduğu bölgede, tüm sektörlerle atıklarından üretim sağlayacak şekilde Türkiye'nin en büyük atık filosuyla sıfır atık depolama hizmeti sunma özelliğine sahip yaklaşık 8 bin metrekare alanda faaliyet gösteren Tuzla Deri Organize Sanayi

Bölgesi Geri Dönüşüm AŞ bölgesi geri dönüşüm faaliyetlerinin büyük bir kısmını yürütmektedir. Atıktan enerji üretilmesi ve arıtma işlemi sonucu oluşan çamurlara depolanabilir stabil özellik kazandırılması amacı ile çamur miktarını da azaltan Çamur Çürütme Ünitesi kurulmuştur. Çürütme işlemi sonucunda üretilen biogaz; sistemde ısı enerjisiye dönüştürülerek çamurun yüzde 90 kuruluğa getirildiği çamur kurutma tesisi sayesinde fosil yakıt kökenli yakıt kullanımına gerek kalmadan kullanılmaya başlanmıştır.

Tuzla Marina Projesi

2013 yılı itibarıyla Tuzla'da yaşayan nüfusun alışveriş, sosyalleşme ve ticaret gibi ihtiyaçlarını karşılayacakları bir merkezî ticaret alanı olması nedeniyle Tuzla Belediyesi öncülüğünde "Tuzla Yat Limanı ve Sahil Düzenleme Projesi" planlanarak hayata geçirildi. 1.000 iş yeri ve bu iş yerlerinde hizmet veren 40 bin civarında çalışanıyla bölgenin önemli üretim ve istihdam merkezlerinden biridir.

Sosyal ve fiziksel anlamda diğer alt bölgelerden ayrılan Köyiçi Bölgesi, günümüzde kentsel makroformunu etkileyen birtakım kentsel dinamiklerle hızlı bir değişim sürecine giren Tuzla ilçesinin tarihsel sürecinin hatırlanmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle Köyiçi yerleşimi, Tuzla için geliştirilen vizyon çalışmalarında ilçenin geçmişine referans veren yerleşme kimliğinin "unutulmaması/yerleşim belleğinden silinmemesi" açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

COA.:

ŞD., 89-9 (22.12.1335); MF.MKT., 243/13 (6.7.1312);
BEO.,867-65018 (11.6.1314); İ.AZN., 99-
17(20.01.1329), BEO., 3850-288742(27.1.13299);
Y.MTV., 90-20 (4.8.1311); İ.EV.,13-71 (29.1.1314);
İ.EV., 1-66(24.04.1310), ŞD., 2757-26 (21.12.1324);
İ.TNF., 23-21 (12.10.1331); BEO, 3850-288742
(27.1.1329).

- Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.09.1999 tarih ve 009150 Sayılı ruhsatları doğrultusunda Şeniz Atik ve Gülbahar Çelik'in hazırladıkları 31 Ocak 2000 tarihli rapor.
- (2003), Tuzla Marmara Denizi ile Demiryolu Arası Revizyon Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, İBB İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, İstanbul.
- (2005), Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, İBB İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü.
- (2010), Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Açıklama Raporu, AARTI Planlama Pey. Mim. İnş. San. Ltd. Şti., İstanbul.
- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937 / 1530) Dizin ve Tıpkıbasım Cilt: I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md., 1994.
- Aksoy, C., *Tuzla Köyü Monografyası*. İÜ Ed. Fak. Yüksek Lisans Tezi, 1965.

- Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1988.
- Akyürek E.-Tiryaki A.-Çömezoğlu Ö.-Ermış M., *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, Ege Yayınları, 8, İzmir, 2000.
- Anıl, Alev, *Tuzla'nın Mekânsal Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Atik Ş., Çelik G., Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 27.09.1999, 009150, İstanbul, 31 Ocak 2000.
- Avcioğlu, S., *Tarihî Çevrelerde Kentsel Yenileme Eğilimleri: Tuzla Köyiçi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, GYTE Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze, 2009.
- Aydın, A., *1992 Abdüş Gölü Vejetasyonu*. İÜ Deniz Bilimleri Coğ. Enst. Bülten S.5, 1992.
- Aydınli, S., Hilgard, E. R., *Mimarlıkta Görsel Analiz*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Baskı Atölyesi, İstanbul, 1992.
- Aytaç, Ö., *Kentsel Mekânların Sosyo-Kültürel Coğrafyası*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17[2], Elazığ, 2007, s.192-226.
- Bulgurlu, Vera, *Bizans Tarihi*, İstanbul, 1980, s. 2-10.
- Demirtaş, Hakan, *Tuzla'da Tarihî Mezar Taşları*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Haziran, 2024.
- Dinçer, İclal- Enil, Zeynep- Evren, Yiğit, *İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi*, Megaron, Mim. Fak. YTÜ, E-Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 2009, 100, İstanbul, s. 310-324.

- Doğaner, S., *İstanbul'da Gemi İnşa Sanayi*, 1993, Türk Coğrafya Dergisi, S.28, 1993, s. 65-116.
- Eldem, Sedat Hakkı, *Türk Evi III*, TAÇ Vakfı, İstanbul, 1987, S.88-221.
- Erel, L., *Marmara Denizi Çevresinde 1950-1990 Yılları Arası Şehirleşme*, 1992.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Ekonomisi ve Ticaret Yolları*. İstanbul, 2000, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eriç M., *Dünün ve Bugünün Ahşap ve Ahşaptan Üretilmiş Malzemesinin Türkiye Şartları İçinde Yapıda Rasyonel Kullanılma İmkânlarının Araştırılması*, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1972, s.21-27.
- Erülgen, N., *Tuzla'da Sanayi Faaliyetleri*, İst. Üni. Edb. Fak., Yüksek Lisans Tezi, 1969.
- *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi* (2. Kitap 2 Cilt): Günümüz Türkçesiyle - Ankara, Azerbaycan, Bursa, Bolu, Erzurum, Girit, Kafkaslar, Tebriz, Trabzon, Yedigöller Yay., 2022.
- Evren M. , *Türk Evinde Çıkma*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 12-39, İstanbul, 1959.
- Eyice, Semavi, *Tuzla Önündeki Hagia Glykeria Kilise ve Manastırı*, "Yıldız Demiriz'e Armağan", Simurg Yay., İstanbul, 2001.
- Eyice, Semavi, *Tuzla'nın Değirmenaltı Mevkiinde Bir Bizans Kalıntısı*, Sanat Tarihi Yıllığı, Yıl 1973, Sayı: 5, s.27-78.
- Giritlioğlu, C., *Şehirsiz Mekân Öğeleri Ve Tasarımı*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1991.
- Gökçe, O., *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sağlık*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2012.
- Gülmez N., *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara, 1999.
- *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kayıtları ve Bizans Mimarlığı Üzerine Yerel Çalışmalar*, İstanbul Arkeoloji Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi Yayınları, İstanbul, 1980.
- Kahvecioğlu, H., *Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.
- Kasım, Ekin, *Tuz Nizamnamesi Çerçevesinde 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tuzlaların İdaresi ve İşletilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2016.
- Kazhdan, A., *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Kılıç, A.- Akın, O., Yerliyurt, B., *Su ile Gelen Kültür ve Bu Kültürü Yaşayamayan Kent / Kentli: İstanbul Tuzla Yerleşmesi Örneği*, 42. İsoarp Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul, 2006.
- Mango, C., *Byzantine Architecture*, London, Routledge, 1986.
- Ostrogorsky, Georg, *History of the Byzantine Empire*, İstanbul, 2006, s.78-79.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Ousterhout, R.G., *Master Builders of Byzantium*, Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Özcan ve Gündoğar, *Organize Sanayi Yatırımlarının*

- Mekânsal Gelişim Süreçlerine Etkileri: Tuzla (İstanbul) Örneği*, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl 2015, Sayı: 64, s.11-18.
- Özdemir, H., *Osmanlı Sağlık Politikaları ve Karantina Sistemi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
 - Özdemir, Mustafa, *Tuzla Tarihi*, Tuzla Belediyesi Yay., İstanbul, 2011.
 - Özhan N., *Anadolu'nun Geleneksel Konutlarında Ahşap Kullanımına Ait Bir Derleme*, Yüksek Lisans Tezi, 95-110, Ankara, 2006.
 - Öztürk, S., *Osmanlı Belgelerinde Tuzla*, Tuzla Belediyesi, Yeni Güven Yay., İstanbul, 2006.
 - Quataert, D., *Osmanlı'da Sanayi ve İşçi Sınıfı (1870-1914)*, İstanbul: İletişim Yay., 1994.
 - Sakin, O., *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, İdefix Yayınları, İstanbul, 2002.
 - Sayar, Seçil, *Kolektif Bellek Bağlamında Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Kentsel Mekân Organizasyonu ve Tasarım Programı, İstanbul, 2011.
 - Sofuoğlu A., *Millî Mücadele Döneminde Kocaeli*, 33-35, İstanbul 1996.
 - Soyhan Cihat, *Tuzla Yakınındaki Adaların Bizans Kalıntıları*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1996.
 - Soyhan, Cihat, *Tuzla, Ekrem Bey Adası'ndaki Bizans Manastırı ve Civarındaki Bizans Kalıntıları*, 1973.
 - Timothy E. G., *Bizans Tarihi*, 161, İstanbul, 2008.
 - Tomsu L., *Bursa Evleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 19-56, İstanbul, 1950.
 - NTV Haber. (2023). Tuzla'da tarihî keşif: 1100 yıllık Amfora bulundu.
 - Tuzla Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü Tarihi 40 pafta Ahşap evler Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 2009.
 - Yağşi, Şeyda, *Tuzla Bölgesi, Ahşap Evler ve Korunmaları Üzerine Bir Araştırma*, T.C. Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

4. Bölüm

Yolu Tuzla'dan Geçenler

Dr. Murat Erdin

Fotoğraf: Hatice Ünlü

Yazarlar, Sanatçılar, Ünlüler

İSTANBUL'UN doğu kapısı Tuzla, bugün hâlâ dev kentin nefes alılabilecek ilçelerinden biri olma özeliğini koruyor. Tuzla'nın denize komşu bir ilçe olması ve varolan plaj-deniz-balıkçılık kültürü, yazarların ve sanatçıların da ilgisini çekmiştir. İlçenin pek çok semtinde özellikle Postane ve Cami Mahallerinin geçmişi andıran yerleşimi ilgi görüyor.

Bu durum sadece cadde, sokak, ev, cami, çeşme gibi tarihî varlıklardan değil iki mahallenin nüfus yapısının temelini oluşturan çok renklilikten de ileri geliyor. Bu demografik çok renkliliğin ana unsuru mübadele kültürü ve göçler.

Yolu Tuzla'dan geçen yazar, aydın, sanatçı ve siyasetçilerden söz ederken sanırız önce Evliya Çelebi'den başlamak gerekir.

Evliya Çelebi

Büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi Tuzla'dan geçtiğinde, bölgede büyük tuz alanları, ormanlık alanlar ve çayırlar vardı. Çelebi burada yerleşim yeri olarak ahalisi balıkçılık yapan küçük bir Rum köyü görmüştü. Bugün Tuzla'da onun adını taşıyan bir mahalle vardır.

Evliya Çelebi'nin hayatı hakkında bilinenler seyahat hatıralarını topladığı 10 ciltlik muazzam eserine dayanır. Kırk yılı aşkın bir süre boyunca hemen hemen bütün Osmanlı ülkesini ve diğer memleketleri dolaşarak Türk kültür tarihinde örneğine rastlanmayan büyük bir seyahatnâme bırakmıştır. Günümüzde gezmek, seyahat etmek onun adıyla bütünleşmiştir.

İstanbul Unkapanı'nda doğmuştur. Yazdıklarından, atalarının Kühtahya'nın Zereğen Mahallesi'nde ikamet ettikleri, Fetih'ten sonra

İstanbul'a gelip yerleştikleri anlaşılır. Evliya Çelebi kendi ifadesine göre sık sık IV. Murad'ın huzuruna çıkıyor, nükte ve hoş sözlerle onu oyuyor, hatıta padişah sinirli zamanlarında kendisini çağırıyordu. Babasının geniş bir hayal dünyasına ve bilgi birikimine sahip olması seyahat merakını karşı konulmaz bir hâle getirmiştir. Kendisi seyahatlerini 1630 yılında gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. İstanbul'u semt semt gezen ve çeşitli meclislerle kahvehane ve meyhanelere uğrayarak buralar hakkında bilgiler toplayan Evliya Çelebi, İstanbul dışına ilk seyahatini 1640 yılında Bursa'ya yapmıştır. Tuzla'ya da bu ilk seyahatinde uğradığı sanılmaktadır.

Lev Troçki

Asıl adı Lev Davidoviç Bronştayn olan Troçki, Çarlık rejimini deviren Bolşeviklerin en önemli siyasi isimlerinden biriydi. Kızılordu'nun kuruculuğunu yapan ve Sovyetler Birliği'nin dış politikasını devrimin ilk yıllarında yönlendiren isim olan Troçki, Stalin tarafından istenmeyen adam ilan edilip sürgüne yollanınca Türkiye'ye sığınmıştı. 1929 yılında İstanbul'a gelerek devletin gözetimi altında Tokatlıyan Oteli'ne yerleştirilen Troçki, güvenlik nedeniyle Büyükkada'ya gönderildi ve 1933 yılına kadar orada yaşadı. SSCB vatandaşlığından çıkartıldığı da adadaydı. Zamanını kitap yazarak ve baliçlik yaparak geçirdi. Avlanmayı o kadar seviyordu ki adadan iyice uzaklaşıp Tuzla açıklarında bile olta atıyordu. Troçki'nin karaya çıkıp Tuzlalı balıkçılara konuk olduğunu ve Tuzla sularında tuttuğu balıkları afiyetle yediğini biliyoruz.

Necati Cumalı

Mübadelenin başkenti Tuzla'yı tercih edenlerden biri de 1921 yılında Yunanistan'ın Florina kentinde doğan Türk edebiyatının önemli isimlerinden romancı, öykücü, şair, oyun yazarı Necati Cumalı'dır.

Üç yaşındayken Türkiye'ye geldi. İlk şiiri 1939'da yayımlandı. Garip Akımı şairleri ve 1940 kuşağının diğer şairlerinden farklı olarak yalnız, aydınlık anlatımlı, lirik şiirler yazdı. Sevgi, sevinç, özlem gibi bireyin güncel kaygularıyla birlikte çağın toplumsal sorunlarını da cesurca ele almış yazarlarımızdandır.

Necati Cumalı 1955'ten sonra şiirin yanı sıra öykü, roman ve tiyatro türlerine yöneldi. Kaleme aldığı 29 oyunuyla tiyatromuza büyük yapıtlar kazandı. Çok sayıda eseri beyaz perdeye, televizyona ve radyoya uyarlandı. *Yağmurlu Deniz* eseriyle TDK 1969 Şiir Ödülü'nü, iki farklı eseriyle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. Cumalı'nın çok sayıda tiyatro ödülü de mevcuttur. Onun *Susuz Yaz* adlı romanından uyarlanan film, 1964 yılında Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülü'nü kazandı.

1974-1985 yılları arasında yaz aylarını Tuzla'da geçiren Cumalı da Tuzla'da oturduğu yıllarda sık sık çarşıya inip Tuzlalılarla bir araya gelirdi. Bu sohbetlerden bazılarını öykü ve romanlarına aktardı.

Site komşularıyla iyi ilişkiler kuran Cumalı, bazı yaz akşamları televizyonda onlarla film seyrederek ve eleştiriler getirirmiş. İşte bu sıcak komşuluk ilişkilerini unutmayan site sakinlerinden Sevgi Sümer'in girişimiyle 2016 yılında oturduğu sitenin kapısına bir anı plaketi çakıldı.

İBB Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü de Necati Cumalı'yı unutmadı ve adını Tahaffuzhane Caddesi'nde bulunan otoparkın üstündeki kütüphaneye verdi.

Necati Cumalı'nın adı, Tuzla'da yaşamaya devam ediyor.

Mustafa Kandıralı

Klarnetin efendisi, sihirli notaların sahibi, Selanik kökenli bir ailenin üyesi olan Mustafa Kandıralı, 1928 yılında Kocaeli'nin Kandıra ilçesinde doğdu.

Kandıralı önce lambalı radyolarda özellikle bayram sabahlarında odaları çınlatan neşeli oyun havalarıyla girdi hayatımıza, sonra tek kanallı siyah beyazlı yılların televizyonlarıyla. Radyoda onu görmeden sevdik, televizyon günlerinde ailemizden biri olarak kabul ettik. Kandıralı demek, klarnetin diğer adı demek.

Daha 1960'larda ABD'de plak dolduran, efsanevi cazcı Louis Armstrong'la aynı sahneyi paylaşan, Şükrü Tunar ölünce 1962 yılından itibaren Zeki Müren'in kadrosuna katılan ve Müren başta olmak üzere döneminin hemen hemen bütün şarkıcılarına eşlik eden Kandıralı, defalarca atalarının toprakları Selanik'e gitmiş.

Hayatının son yıllarını geçirdiği Tuzla, klarnetin efendisi Mustafa Kandıralı'yı çok sevdi. Hayat Sitesi'nde kızı Kısmet Kandıralı'nın yanında kalan Kandıralı evden çıkıp çarşıya inene kadar selam alıp vermediği konu komşu, esnaf yok gibiydi. Esnaf arasında en sıkı dostu berber Recep Aygül'dü. Onu berberde görenler mutlaka yanına uğrardı. Mustafa Kandıralı da Tuzla'da iz bırakanlardandı.

Kemal Sunal

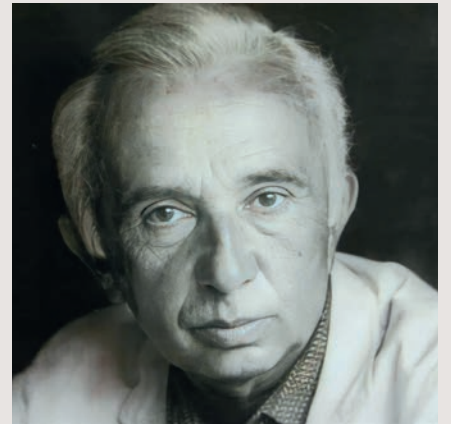
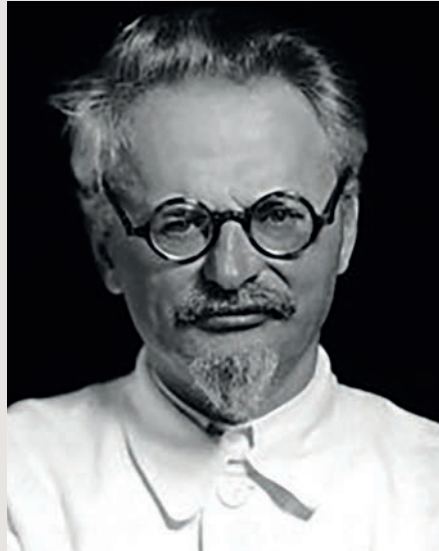
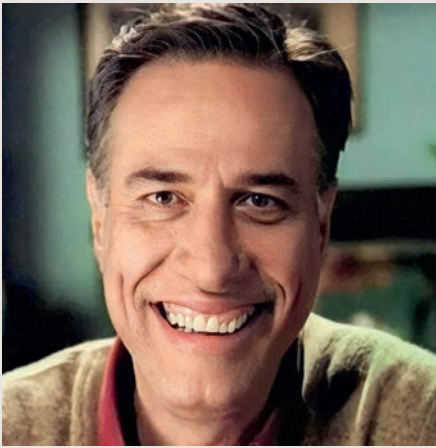
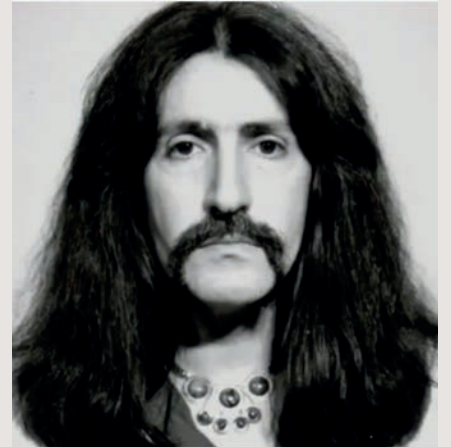
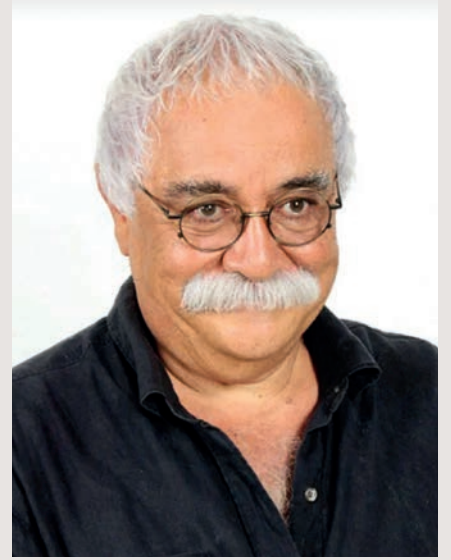
Ünlü oyuncu Kemal Sunal, Türkiye'nin en bilinen ve en çok izlenen aktörlerindedir. Filmle-ri hâlâ televizyonlarda gösterilir. Bir Tuzla âşığı olan Sunal, sadece yaz aylarında değil her zaman ilçeye gelir ve Tuzla'da yaşardı.

1944 İstanbul doğumlu olan sanatçı, oyunculuk kariyerine 1972'de çevirdiği *Tatlı Dillim* filmiyle başladı. Kemal Sunal; *Hababam Sınıfı*, *Tosun Paşa*, *Süt Kardeşler*, *Mavi Boncuk* gibi bugün hâlâ seve-rek izlenen güldürü filmlerinde rol aldı. 1977'de Antalya Film Festivali'nde *Kapıcılar Kralı* filmiyle En İyi Erkek Oyuncu ödülünü kazandı. 1974'te Gül Sunal ile evlenen Kemal Sunal'ın bu evliliğinden Ali Sunal ve Ezo Sunal adlarında iki çocuğu dünyaya geldi. Sunal, son filmi *Balalayka*'nın çekimleri için uçakla Trabzon'a giderken kalp krizi geçirerek 55 yaşında hayatını kaybetti. Oğlu Ali Sunal ve eşi Gül Sunal Tuzla'da ikamet etmeye devam etmektedir.

Osman Kermen

1916 Selanik doğumlu Yüksek Kimya Mühendisi Osman Kermen, ölene dek yaz aylarını Tuzla'da geçirdi.

Tenis Federasyonu ve Basketbol Federasyonu'nda Asbaşkanlık yapan Kermen, 1980-2005 yılları arasında Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu'nda tenis antrenörlüğü derslerine girdi. Kermen ayrıca çeşitli okullarda kimya, biyoloji, İngilizce ve beden eğitimi dersleri verdi. Olimpiyat Komitesi üyesi olan Kermen'in yayımlanmış 15 eseri bulunmaktadır.

İstanbul'un neminden, kalabalığından kaçarak sıcak yaz aylarını Tuzla'da geçirmeyi tercih eden Osman Kermen sık sık çarşıya iner, esnaf-la sohbet eder, kahvelerde oyunlar oynardı. Osman Kermen 2013 yılında hayatını kaybetti.

Levent Kırca

Türkiye'nin bir başka usta komedyeni Levent Kırca da Tuzla âşığıydı. Kırca'nın hayatının her döneminde Tuzla'nın denizinden ve balığından vazgeçmediği herkes tarafından bilinmektedir.

Çocukluk yıllarında annesiyle Ankara'ya yerleşen Kırca, tiyatroyla lise yıllarında tanıştı. İlk kez 1965'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahneye çıkan sanatçı, Ankara Birlik Tiyatrosu ve Halk Oyuncuları'nda çalıştı.

Levent Kırca, Ankara'da 10 yıl süren tiyatro çalışmalarının ardından İstanbul'a yerleşti. Televizyona 1970'te atılan usta isim, önce TRT'ye, daha sonra özel kanallara programlar hazırladı, pek çok televizyon dizisinde yapımcılık yaptı.

Levent Kırca; *Ne Olacak Şimdi?*, *Mavi Muammer*, *Ölürsün Gülmekten*, *Son*, *Şeytan Bunun Neresinde*, *Kendini Bırak Gitsin* ve *Ağa Kızı* adlı filmlerde oynadı. Onu tüm Türkiye'ye tanıtan program 24 yıl boyunca yayımlanan *Olacak O Kadar* adlı televizyon komedi serisidir.

Levent Kırca, *Olacak O Kadar* programına ilişkin BBC Türkçe radyosuna yaptığı bir açıklamada şunları kaydetmişti:

“Bu bir televizyon programıydı. Altyapısında mutlaka sosyal içerikli mizah ve bir mesaj verme ihtiyacımız vardı. Biz televizyonlarda darbeleri,

askeri ve polisi ilk oynayan mizah grubuyuz. Benim kadar polisi, emniyeti hiç kimse hicvetmedi. Emniyet bana defalarca geldi ve plaket verdi. Bu çok hoş bir şey. Defalarca askerî darbeleri oynadım ve dokunulmaz bir noktaydı. Ben onu oynayınca yer yerinden oynadı. İnsanlar gülmekten yerlere düşüyordu. Paşalarla karşılaştığımız zaman da ‘Elinize sağlık’ diyorlardı.”

Barış Manço

Barış Manço Türkiye'dir. Türkiye Barış Manço'dur. Onun şarkıları Türkiye'yi anlatır. Anadolu'nun sesidir. Manço, ailesiyle beraber sık sık Tuzla'ya gelirdi. Manço sadece bir müzisyen değildi. Söz yazarı, oyuncu, TV programcısı, sunucu, koleksiyoner, ressam ve gezgindi.

“Anadolu Rock” türünün kurucu üyelerinden olan Barış Manço, Galatasaray Lisesi'nde öğrenci iken ilk kez sahneye çıktığı 1958 yılından başlayarak Türk sanat dünyasının kilometre taşlarından biri olarak grubu “Kurtalan Ekspres” ile birlikte Türkiye'de olduğu gibi birçok yabancı ülkede sayısız konserler verdi.

Bestelediği 200'ün üzerinde şarkısı, kendisine 12 altın ve 1 platin albüm/kaset ödülü kazandırırken, bu şarkıların bir bölümü daha sonra Yunanca, Bulgarca, Arapça, Farsça, Kürtçe, Japonca, İbranice, Fransızca ve Flemenkçeye çevrilerek, kendisi ve/veya başka sanatçılar tarafından da seslendirildi.

1988 Ekim ayında TRT 1'de çocuk ve aileye yönelik bir eğitim kültür ve eğlence programı olarak başlayan *7'den 77'ye*, Türk televizyonculuğunda şimdiye kadar ulaşılamamış bir rekora imza attı.

Ekvator'dan Kutuplar'a 5 kıtada 100'den fazla değişik yöreye giderek 600 bin kilometre yol kateden Barış Manço ülkemiz belgeselciliğine farklı bir boyut getirdi.

Yüksek öğrenimini Belçika'da Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlayan ve çok iyi derecede İngilizce ve Fransızca konuşan Barış Manço, sanat yaşamında kendisine layık görülen 300'ün üzerinde ödülün sahibidir.

Barış Manço, Kadıköy Belediyesi tarafından müzeye dönüştürülen evinde, sevenlerinin ziyaretleriyle gönüllerde yaşamaya devam ediyor. Şarkıları hâlâ Tuzla'da severek dinleniyor, çalınıyor.

Emel Sayın, Muazzez Abacı, Ediz Hun, Filiz Akın ve Metin Şentürk; Tuzla'yı tercih eden, Tuzla'da oturan, Tuzla'yı ziyaret eden sanatçılarımızdandır.

Süleyman Demirel

Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'in Tuzla'da yazlık evi vardır. 12 Eylül Askerî Darbesi'nden sonra yasaklı bir siyasetçi durumuna düşen Demirel, zaman zaman dinlenmek için Tuzla'ya gelirdi. Onun Tuzla'da denize girerken çekilmiş bir fotoğrafı hâlâ hafızalardadır.

Süleyman Demirel, 1 Kasım 1924'te Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de doğdu. Şubat 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde göreve başladı. ABD'de barajlar, sulama ve elektrifikasyon konularında ihtisas yaptı.

1954 yılında Barajlar Dairesi Başkanı, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürü oldu. OD-TÜ'de su mühendisliği konusunda dersler verdi.

Siyasi yaşamına 1962 yılında, Adalet Partisi (AP) Genel İdare Kurulu üyeliği ile başladı. 28 Kasım 1964 tarihinde bu partiye genel başkan seçilmesinin ardından koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev aldı.

10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde başında bulunduğu AP, yüzde 53 oy alarak tek başına iktidar oldu. Bu seçimlerde Isparta Milletvekili olarak Parlamento'ya girdi ve Türkiye'nin 12. Başbakanı olarak hükümeti kurdu. 10 Ekim 1969 tarihindeki genel seçimlerde Adalet Partisi yine tek başına iktidar oldu. 12 Mart 1971 Muhtırası üzerine, başbakanlık görevini bıraktı. İlerleyen yıllarda üç defa hükümet kurdu.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrası görevi bıraktı ve 7 sene yasaklı olarak siyaset dışı kaldı. 1987'de yapılan halkoylaması ile yasaklar kaldırıldı ve ardından Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanlığı'na seçildi.

30 yaşında genel müdür, 40 yaşında önce parti genel başkanı, sonra başbakan oldu; 12 seneye yaklaşan başbakanlık görevinde, Türkiye'nin kalkınması ve gelişmesine büyük hizmetlerde bulundu.

Türkiye'nin en genç genel müdürü, en genç başbakanı oldu. Altı dönem Isparta milletvekilliği yaptı, 7 sene yasaklı kaldı, 6 defa hükümetten gitti, 7 defa hükümet kurdu. Bunların hepsi demokrasinin güzellikleridir.

16 Mayıs 1993 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Demirel bu görevi 16 Mayıs 2000 tarihine kadar sürdürdü. Demirel'in Türkiye'ye hizmetleri bugün de şükranla anımsanmaktadır.

Deniz Kültürü ve Tuzla

Gökhan Karakaş

Fotoğraf: Fehmi Şenok

Tuzla'nın Deniz Kültürü

MİLATTAN önce 7. yüzyılda İstanbul'da ilk medeniyeti kurduğu düşünülen Megaralı Kral Byzas, "Körler Ülkesi" olarak değerlendirdiği Kadıköy'ün ötesini keşfetmeyi düşünmemiştir. Günümüzden 2 bin 700 yıl önce insanlık tarihinin, Demir Çağı tüneline geçtiği günlerde Byzas, bir kâhinin verdiği "Körler Ülkesi'nin karşısına git" öğüdünün peşinden yelkenini biraz daha rüzgârla doldursaydı şüphesiz pruvası Tuzla olurdu.

Akritas'a ümit getiren *Ümit* gemisi

İlk tarihsel bulguları MÖ 5000'li yıllara kadar inen Tuzla'nın zaman tünelineki medeniyetleri düşünürsek neden Akritas gibi ezoterik bir isimle taçlandırıldığını anlayabiliriz. Medeniyetlerin beşiği, kıtaların kavşağı İstanbul'un doğu kapısında yer alan ilçemizin 13 kilometre boyunca uzanan deniz kıyısı, Tuzla'nın kaderini iyotlu hava ve eşsiz mehtapla harmanlamıştı. Nasırlı elleriyle meşakkatli bakışları birleştiren balıkçıların dokuduğu ağlar, hamsiden uskumruya çeşitliliğiyle dillere destan balıkları havada martıların, deniz üstünde karabatakların çığlıkları eşliğinde sunuyordu Tuzlahlıların mutfağına. Deniz öylesine müdahil oluyordu ki Tuzla'nın kaderine, Ege Denizi'nin öte yakasındaki mübadilleri de *Ümit* gemisiyle getirmişti kıyılarımıza.

İlçenin seyir defterinin başka bir sayfası da 30 Ocak 1923 günü Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması'yla yazılmıştı. Belki de *Ümit* gemisinin kaptanı rotasını Tuzla'ya çevirdiğinde, seyir defterine bir mehtap resmi

Mübadele üzerine gelen göçmenler.

çizerek yola çıkmıştı. Selanik'ten, Kavala'dan, Drama'dan, Kalkış gibi kıyı kentlerindeki evlerinden sırtlandıkları heybelerinde sadece eşyalarını değil yüreklerini de taşıyan mübadiller, yeni yaşamlarının ilk hayalini *Ümit* gemisinin güvertesinde kurmuştu. Şimdilerde ise ülkemizin gururu ağır sanayinin ve savunma sanayinin vazgeçilmezi tersaneleri, nadide denizcilik kuruluşları, güzide deniz eğitim kurumları ve uluslararası alanda başarısını ispat etmiş denizcilik markalarıyla Tuzla gerçek anlamda bir deniz kenti. Eşsiz coğrafi güzelliklerini bin yıllarca lagün özelliğini koruyan Kâmil Abdus Gölü'yle taçlandıran Tuzla, ışığın doğudan yükseldiğini kanıtıyor. Dünya denizlerinde 300'den fazla türü bulunan karidesin

bile ismiyle müsemma Tuzla karidesiyle fark atması, bu güzel kentin insanıyla doğasının uyum içinde olduğunun göstergesi bizce. Avlanma miktarı hedefin altında olmasına rağmen denizin muhteşem yenileme gücünün sembolü Tuzla karidesi-ne, Artemia gibi mitolojik bir ismin yakıştırılması yaşadığımız coğrafyanın kıymetini arttırıyor.

Bizans'ın Sürgün Adası Tuzla Kıyılarında mı?

Fenike kökenli Gadaralı Menippos, kâhin ve rüya yorumcusu Artemidorus Daldianus ve Büyük İskender'in kurmay subayı-Batlamyus ismiyle tarihe iz bırakan Ptolemeos, ilk çağlardan itibaren Akritas'ın merkezinin Tuzla olduğunu söylemişti. Helenistik dönemde (MÖ 4. yy) burun

kelimesinin karşılığı olarak Akra terimi kullanılıyordu. Zamanla Tuzla'nın merkezine hatta tamamına Akritas denildiğine dair bilgiler günümüze ulaşsa da Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıla kadar Akritas isimli bir balıkçı köyünün varlığı da bilinmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde muhtemelen 7. yüzyıldan itibaren Tuzla kıyılarında sürgün adası olarak kullanılan bir kara parçasının varlığı da tarihî kayıtlarda bulunuyor. Bitinyalı Studios Manastırı Başrahibi Aziz Theodoros'un sürgün edildiği adanın (816-817 yılları arasında) Akritas'ta olduğu iddialar arasındadır. Tuzla açıklarındaki adanın Aziz Andreas Adası olarak anıldığı bilinirken farklı zaman dilimlerinde sürgün edilen diğer isimlere Methodios ve Euthymios gibi bilgin, din adamı ve felsefecilerin de eklendiği düşünülmektedir.

Tuz Burnu'na İsmi Veren Göl

Akritas kıyılarına Tuzla isminin verilmesine ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde hatta 16. yüzyıldan itibaren başladığını söyleyebiliriz. 19. yüzyılda İstanbul'un tuz ihtiyacını karşılayan deniz tuzlarının ilçe kıyılarında bulunduğu söylenirse de döneme tanıklık edenlerin beyanlarında bu bilgiye rastlanmamakta. Aynı dönemde İstanbul'un tuz ihtiyacının Kâmil Abdüş Gölü çevresinden sağlandığı için bölgeye Tuzla dendiği de ileri sürülen görüşler arasında bulunuyor. Bugünkü Deniz Harp Okulu'nun bulunduğu alanda Kâmil Abdüş Gölü dışında bir tuz gölünün varlığı gündeme gelebilir çünkü denizle bağlantısı olan

bir tatlı su gölü yani lagün olan Kâmil Abdüş Gölü'nde böyle bir faaliyetin olmayacağı bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Osmanlı Tapu Tahrir Defteri'nde Tuzcuyan ailesine mensup 30'dan fazla kişinin kaydına rastlanırken, bunun tuz nakliyatı ve dağıtımıyla ilgilenen kişilere verilen isim olduğu açıktır. Tarihî belgelerde şehrin genelinin ihtiyacını karşılayan bir tuzlanın ilçede bulunduğu ve başka yerlerden getirilen tuzun da dağıtımının yapıldığı bir coğrafyadan bahsetmek mümkündür.

Ilıman İklimi ve Adalarıyla Tuzla Yarımadası

Kocaeli Yarımadası'nın güneybatısında uzanan ilçenin 13 kilometre kıyı uzunluğundaki coğrafi yapısı İstanbul'daki ender körfez oluşumlarından biri. Marmara Denizi kıyısında Tuzla Körfezi olarak nitelendirilen alandaki Tuz Burnu, en büyük çıkıntı. Tuz Burnu'nda Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı Deniz Harp Okulu'nun yerleşkesi 777 dönüm arazi üzerine kurulu. 31 Ağustos 1985 yılından beri ülkemizin seçkin deniz subaylarının eğitimine hizmet veren Deniz Harp Okulu'nun yanı sıra Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın başka birimleri de Tuz Burnu'nda yer alıyor. Tuz Burnu dışında ilçede denize doğru çıkıntı yapan Sarp Burnu, Mezar Burnu, Mesari Burnu, Liman Burnu, Dalyan Burnu ilçeye zenginlik katan coğrafi zenginlikler. İstanbul'un Prens Adaları gibi doğal oluşan Şemsiye Adası, Hayırsız Ada ve İncir Adası (Koçun Adası) asıl zenginliği ve yabani

yaşam çeşitliliğini ilçeye sunuyor. Akdeniz ikliminin III. Marmara tipi olarak adlandırılan mevsimsel geçişlerin yaşandığı ilçede deniz sporlarının neredeyse 10 ay yapılmasına olanak sağlayan rüzgârlar esiyor. İstatistikler, yılın sadece 90-100 gününde güneşin kendisini göstermediğine işaret ederken ortalama toprak sıcaklığının 16,3 derece olması ilçede hüküm süren ılıman iklimin işareti. Helenistik dönemden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar Tuzla'da Akritas ismiyle de anılan bir Rum balıkçı köyü bulunuyordu. 1923 yılında Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfus mübadelesinin sonucu olarak Rumların anavatanlarına dönmesiyle bu köyden de eser kalmadı.

Mübadiller ve Onların Ümitlerini Ege'nin Öte Yakasından Getiren Ümit Gemisi

İstanbul'un en doğusunda Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanan Tuzla'nın kaderine etki etmekle kalmayıp bugünkü kültür tarihini ve demografik yapısını inşa eden yıllara dönersek kışımıza yine mavilikler çıkar. Ulusal Kurtuluş Savaşımız sürerken yani Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulmamışken Balkanlar'da yaşayan Müslüman Türkler ile Anadolu'da yaşayan Hristiyan azınlığın değişimi Kurtuluş Savaşı sırasında gündeme gelmişti. 1919-1922 yılları arasında 3 yıl süren ulusal mücadele sonunda kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri de "Ulusçuluk" kavramıydı. İki ana karada yaşayan

halk için acılara, ölümlere ve ayrılıklara neden olacak kadar zor ve çetin bir uygulama olan "Mübadele" ile ulus kavramının altının doldurulması sağlanacaktı. Eylül 1922 tarihinde Türkiye'den Yunanistan'a giden sığınmacıların sayısının 800 bini geçtiği bilinmektedir. Üretim alanları boş kalırken Anadolu'da yaşayan halk, Rumların terk ettiği alanlara yönelmişti. Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün her cephede elde ettiği başarılar 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kesin zaferiyle taçlanınca 11 Kasım 1922 tarihinde Lozan Barış Görüşmeleri başlamıştı. Doğu Ekspresi'yle İstanbul'dan hareket eden Türk heyetinin gündemindeki konulardan biri de karşılıklı nüfus değişikliğiydi. Takvimler 30 Ocak 1923'ü gösterdiğinde Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalandı. Türk tarafı adına Başmurahtas İsmet İnönü ve Yunanistan temsilcisi Venizelos'un imzaladığı protokol ile Anadolu topraklarındaki Rum Ortodoks mensuplarıyla Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar yer değiştirecekti. Yer değişimi için kişisel karar geçerli değildi yani zorunluydu. 1 Mayıs 1923'te başlaması gereken mübadeleyle Türk-Yunan halkları keskin bir ayrıştırmayla yüzleşecekti.

Nüfus Değişimi İçin Denizyolu Seçildi

500 bin insanın yer değiştireceği düşünülüyor ve mübadele için denizyolunu kullanmak gerekiyordu. İmar ve İskân Vekaleti Vekili Mustafa Necati'nin isteğiyle resmî denizcilik kuruluşu Seyri-

Sefain İdaresi'nin gemileri düşünöldü. Türk ticaret filosunun yetersizliğı bir ihalenin açılmasına neden oldu. Yunanistan'dan getirilecek Müslüman Türkler; Tekirdağ, İstanbul, Mudanya, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmit, Gelibolu, Bandırma, Burhaniye, Mersin, Silifke, Marmaris, Bodrum, Gökabad, Güllük, Ayvalık, Çanakkale ve Erdek gibi deniz kentlerine getirilecekti. Lloyd Tries-tino Kumpanyası'nın kazandığı ihale Mustafa Necati'nin kesin reddiyle 7 Türk vapur şirketine verildi. Türk Vapurcular Birliğı ve Seyr-i Sefain İdaresi'nin kazandığı ihalede İstanbul ve çevresi için kişi başına 400, Karadeniz ve Akdeniz için 600 kuruş istenecekti. İstanbul ve çevresi için 300 kuruş uygun görülürken 8 yaş altı çocuklardan ücret alınmadı. Hatta ücreti ödeyemeyeceklerden de istenmemesi yönünde karar alındı. Hayvanlar için de ayrı ücretlendirme yapılırken toplanan paranın yüzde 20'sinin Hilal-i Ahmer'e verilmesi büyük bir düşünceydi. Seyr-i Sefain İdaresi'ne ait *Akdeniz*, *Giresun*, *Ümit*, *Bahr-i Cedit*; Akyıldız Kumpanyası'na ait *Rize*, Sadıkkadeler'e ait *Sakarya*, *İnönü*, *Arslan*; Bilecikzadeler'e ait *Trabzon*, Kırzade'ye ait *Kırzade*, *Ankara* ve *Nilüfer*; Yeni Türkiye Vapurculuk'a ait *Türkiye*, Hacıpaşazadeler'e ait *Hacı Paşa*, Hasan mahdumlarına ait *İstiklal* ve Hasan Bey'e ait *Timsah* ve *Kartal*, Ege'nin iki yakasında sefer yapacak deniz araçları oldu. *Kurtuluş*, *Sulh*, *Sü-rat*, *Gülcemal*, *Reşit Paşa*, *Kızılırmak*, *Şam*, *Gül-nihal*, *Nimet*, *Canik*, *Karbiga*, *Dumlupınar*, *Milas* gibi gemilerinde eklenmesiyle mübadil filosu yeterli taşıma kapasitesine ulaştı.

Tuzlalılar *Ümit* Gemisini Neden Unutmuyor?

Mübadilleri iki yaka arasında taşıyacak 30'dan fazla vapur içinde bizi en çok ilgilendiren *Ümit* gemisidir. 4 bin tonluk modern Akdeniz vapuruna rağmen öne çıkan 1.500 tonluk *Ümit* gemisi rotasını daha çok Tuzla'ya çevirmişti. Gemiler aldıkları insanlarla ilgili limana geliyor, mübadiller boşaltılıyor, gemi karantina süresinin dolmasını limandan açıkta bekliyordu. 1923 yılında 50 yaşının üzerinde ve döneminin gerisindeki denizcilik donanımına sahip *Ümit* gemisi âdeta hurda bir deniz aracıydı. 1869 yılında İngiltere'de *Orlando* adıyla yapılan yolcu gemisi aslında Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında etkin rol oynamıştı. Ulusal mücadelemize destek olan Sovyetler Birliğı'nden gelen silahları Karadeniz'de taşıyan gemi, mücadeleyi verecek insanları da âdeta cepheye ulaştırmıştı. 63 metre uzunluğundaki tek bacalı, tek direkli gemi yapılan yenileme ile 84 metreye çıkartıldı. Fransız armatör Paul Castanie tarafından *Algerie* ismiyle çalışan geminin kaderi İstanbul ile 1914 yılında kesişmişti. İstanbul'da J. Avranitidi'nin *Velissarios* ismiyle çalıştırdığı geminin 1916 yılında Şirket-i Hayriye tarafından satın alındığı biliniyor. *Ümit* ismiyle Karadeniz'de rota tutan geminin 1919-1922 yılları arasında askerî nakliye ve yolcu gemisi olarak hizmetleri büyüktü. Geminin Selanik'ten yaptığı ilk seferinin 7 Aralık 1923 tarihine denk geldiğini söyleyebiliriz.

Türkiye Şehbenderi (konsolos) Fahreddin Bey ve Şehbender Vekili Süreyya Bey'in Selanik'e gelmesinin hemen ardından 1518 mübadili alarak Tuzla'ya getirdiği bilinen *Ümit*, başka bir mübadil seferinde Ege Denizi'nin mavi sularına gömüldü. Girit Adası açıklarında Anadolu'ya götüreceği mübadilleri beklerken dalgaların ve akıntının etkisiyle sürüklenen gemi, 17 Mart 1924 günü boş olarak batmıştı.

Ümit, başka bir mübadil seferinde Ege Denizi'nin mavi sularına gömüldü.

“Zavallı muhacirler en katı yürekleri merhamete getirecek surette vapurun içinde kalmışlardır.”

Ümit gemisi dışında Tuzla'ya mübadil taşıyan; *Aslan*, *George*, *Teytis*, *Jan* gibi Türk ya da Yunan gemileri de vardı. Mübadeleyi en iyi anlatan akademisyenlerden olan ve yazılı kayıt bırakma geleneğini başarıyla uygulayan Prof. Dr. Kemal Arı'nın *Büyük Mübadele* (İş Bankası Yayınları, 2023) isimli kitabında belirtildiği gibi göçmenler büyük zorluklar çekerek seyahat ediyordu.

Kitabın 173. sayfasında, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin Girit'ten Tuzla'ya getirilen göçmenler hakkındaki haberinden bahsedilir:

Tuzla'ya giden bir muharririmiz, *İstanbul* vapuru dürununda ve Tuzla İskelesi'nde mahşernümun ve hüzenğiz bir manzara karşısında kalmıştır.

Pek büyük olmayan İstanbul yük vapuruna 1150 nüfus balık istifi gibi yerleştirilmiş ve bundan maada muhacirin mühim miktardaki hayvanı ve eşyası vapura konulmuştu. İzdiham vapurun pisliği nedeniyle son dereceyi bulmuştu. Sefer sırasında iki muhacir ölmüştür. Zavallı muhacirler en katı yürekleri merhamete getirecek bir surette günlerce bu vapurun içinde kalmışlardır. Türk toprağına ayak bastıklarından dolayı müteşekkir kalan bu zavallılar Girit'ten hurçlarından evvel Yunanlardan gördükleri haşin muameleye maruzdular. Maalesef yanlış tahmin veyahut ilgisizlik yüzünden bunların doğrudan doğruya mahalli müretteplerine sevki temin edilmek lazım gelirken, Kabil-i sükna evlerin tamirini beklemekten evvel yola çıkarılmış ve bu suretle Tuzla'dan tekrar Darıca'ya sevki icab etmekte bulmuştur. 17 Mayıs 1924.

Nursen Temizel'in Şahitliğinde Tuzlalı Mübadiller

Tuzla'nın yaşayan kültür taşıyıcısı Nursen Temizel'in *Mübadelenin 100. Yılı 1923-2023* isimli kitabında ise denizden gelen göç dalgasıyla ilgili tamamlayıcı bilgiler bulunmaktadır. Selanik-Kılıkışlı Gülsüm Ütkür, 2001 yılında verdiği röportajında 4-5 günlük vapur yolculuğunun ardından geldikleri Tuzla'yla ilgili şunları söyler: "Vapur geldi, aldı bizi. Selanik'ten doğru Tuzla'ya getirdi. Biz hiç başka yere gitmedik. Sonra karantina da ütü yaptılar bize. Oradan alaya (Tuzla Piyade Okulu) götürdüler. Ekmek, çay verdiler. Sonra herkes çarşıya insin dediler. Rumlardan kalan evler varmış, gelin ev beğenin dediler. Babama, Kadem'in evi var ya deniz kenarında onu vermişler. Annem ev çok deniz kenarında demiş, beğenmemiş. Karahasanların evini göstermişler. O evde Tatarlar otururdu. Tatarlarla 5-6 ay oturduk. Sonra Tatarlar ev bulup çıktı, evde biz oturduk."

Film Gibi Bir Hayat: Monique Raflik Namıdiğer Ayşe Meral Tanrıkulu

"Tuzla'nın yakın tarihindeki ilginç kişilikler" başlıklı bir araştırma yapılırsa hiç şüphesiz ki listenin ilk sırasına Ayşe Meral Tanrıkulu oturur. Varlıklı bir ailenin kızı olarak Fransa'da doğan Monique Raflik, kimilerine göre ülkesinde bir güzellik kraliçesi kimilerine göre fotomodel olarak yaşamını sürdürürken kader çizgisini kendi isteğiyle değiştirmiş. Hakkında yazılı kaynak bulunmayan bu esrarengiz kadının yolu nasıl ve neden Tuzla'ya düşmüş, neden yaşamının en verimli yıllarını bu adada iki köpekle geçirmiş çok fazla bilinmiyor. 1952 yılında 48 yaşında bir kadınken geldiği Tuzla'da, 1968 yılında 3 gün haber alınmayınca cenazesi bulunan Ayşe Meral Tanrıkulu'nun film gibi hayatı, ilçenin zengin tarihine katkı sağlıyor.

Tek Röportajda Samimi İfadeler

Tuzla'da kaldığı 16 yılda sadece bir kez basına röportaj veren Monique Raflik'in sadece Tuzlalılar ile hatta ağırlıklı olarak balıkçılarla diyalog kurduğunu söyleyebiliriz. Tek başına yaşadığı adada akşamları Zeki Müren dinleyen, yetiştirdiği sebze-meyveler karşılığında balıkçılardan taze balık alan Fransız Monique Raflik'ten Ayşe Meral Tanrıkulu'ya geçiş süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki İstanbul'un şehir yaşamı hakkında da ipuçları veriyor.

Susuyor, yüz çizgileri geriliyor: “Elhamdülillah Müslümanım. İnanmazsanız Kelime-i şehadet getiririm.” diyor.

Kelime-i şehadet getiriyor. Sonra sözüne devam ediyor:

“Ömrümün ilk 20 yılında, insanlardan, medeniyetten kaçmayı düşünmüyordum. Babam Rafik, Reuters Ajansı müdürlerindendi. Zengindik. Paris’in en kibar mahallesinin, en güzel evlerinden biri bizimdi. Her yaz, bir Asya, bir Avrupa memleketine giderdik. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’a da uğradık. 10-12 yaşındaydım. Bu minareli şehri çok sevdim. Belki de kan çekmişti. Çünkü babamın annesi Çerkes’ti. Büyükbabam İngiliz, annem Fransız’dı. Kanıma Türklük karışmıştı. Paris’e döndük. Kolejlerde okudum, piyano dersi aldım, resme çalıştım, tıbbiyeye yazıldım. 3’üncü sınıfa geçiş imtihanında, önüme bir kadavra koydular, bunun ötesini, berisini kes, biç, dediler. İğrendim, dışarıya çıktım. Bir daha da okulun semtine uğramadım. Ertesi yıl bir otomobil kazası geçirdim, ölümlere saygı göstermeyen, dirilerin hayatını hiçe sayan insanlardan, medeniyetten soğumuştum. Babam, ağabeyim birer yıl ara ile ölünce, annemle Mısır’a geçtik. Orada bizi çok seven bir insan vardı: Avukat İbrahim...

Onun yanına sığındık. Annem birkaç yıl yaşadı. İbrahim Sayman, ‘Monik’ dedi bana, ‘Tuzla’da güzel bir ada satın aldım. Bu adada yaşar mısınız? Tanrım, gönlüme göre vermişti. ‘Peki’ dedim.”

Radyoya uzandı, düğmeyi çevirdi. Hafiften bir Mozart müziği duyuldu.

Ayşe Hanım, “Güzel müzik.” dedi. “İnsanlarla bağımlı, radyo devam ettirir. Monte Carlo’yu dinlerim. Arada bir İstanbul Radyosu’nu da açıyorum. Dinleyemiyorum ama.

Bir Zeki Müren var. Şarkıya başlıyor, ‘Geel amaaan geeel!’ diye... Sevgilisi, benim gibi bir adada olacak ki zavallı genci dakikalarca ‘gel’ diye avaz avaz bağırtıyor. Sonra sizin şarkılarınız, yalnızlığı cehennemle bir tutuyor.”

Masanın üzerinde duran Fransızca bir dergiyi aldı. Sayfalarını çevirdi. İran kraliçesi Diba’nın fotoğrafını gösterdi.

“Doğursa da acemler rahata erse.” dedi. “İçimden bir ses Diba oğlan doğuracak diyor. Ben İran şahının yerinde olsaydım, Süreyya gibi bir güzele yol vermezdim.”

Parmağını “Kongo” başlıklı bir yazıya bastı: “Zenciler hürriyet istiyor.” dedi.

Tony Margaret’in düğün fotoğraflarının bulunduğu sayfayı açtı.

“Vallahilâzim bu Margaret aptal.” dedi.”

Sen bunca kısmeti tep, topal bir suratçıyla evlen!”

Ayşe Hanım, bu tek insanlı adada, dünya olayları ile şehrin göbeğindeki bir Ayşe Hanım’dan daha çok ilgileniyordu. Bir şark veliahdı, bir prenses düğünü, zencilerin ayaklanması, Zeki Müren aynı ölçülerle onu sarıyordu. Fransızca ana diliydi. Arapçayı sarfıyla, nahiviyle öğrenmişti. Türkçeyi de güzel konuşuyordu. Ama az kelime biliyordu. Bu eksikliği, ya gönlünce bir kelime uydu-rarak (Tony’ye fotoğrafçı yerine, suratçı diyor), ya

da cümleye Arapça, Fransızca kelimeler katarak gideriyordu (Sophia Loren için “Vallahilâzim san-süel kadın” diyor).

Gazeteleri, dergileri aldığı yere koydu. Pence-reden denize baktı:

“Fırtına geliyor.” dedi. “İsterseniz, bir de fırtına evimi görün.”

Evin 20-30 metre ötesindeki bir kovuğa girdi. Kovuğun içi, bir oda büyüklüğündeydi. Bir köşede tahta bir karyola, tahta bir sandık, bir de gaz lambası vardı. Kovuk, ıslak toprak kokuyordu.

Ayşe Hanım, “Fırtınadan, şimşekten çok korkarım. Buraya kapanır, denizdeki insanlar için dualar ederim. Şimşek korkutur, erkek ürkütür beni... Hâlâ bakireyim, hiç evlenmedim.” dedi.

Kovuğun önünde. Şeytan, Çukolata'nın yüzünü sevgi ile yalıyordu. Mor şalvarlı kadın sırimdan kamçısını şaklattı. Köpeğin biri sağa, biri sola seğirtti.

Ada Bir Süre Onun İsmiyle Anıldı: Ayşe Hanım Adası

Şimdilerde Koç Adası olan geleneksel ismiyle İncirli Ada, 16 yıl boyunca Ayşe Hanım Adası olarak da anıldı. Kömür siyahı renkleriyle sadık koruyucu köpekleri Şeytan ve Çukolata ile insandan uzak bir yaşam süren Ayşe Meral Tanrıkulu'nun Tuzla'da bıraktığı iz şimdilerde çok hatırlanmıyor. 1719 yılında Daniel Defoe'nun dünya edebiyatına armağan ettiği *Robinson Crusoe* romanındaki kurgusallıktan uzakta gerçek bir yalnızlığı seçen Ayşe Meral Tanrıkulu mütevazı bir

kimlik oldu. İhtiyaçlarını karşılayan balıkçı Kenan Köksal reise ve ailesine bayrak asarak mesaj veren Ayşe Hanım'ın cenazesi öldükten 3 gün sonra 25 Mayıs 1968 tarihinde bulunmuştu. Ayşe Hanım'ı günümüze taşıyan bilgiler ağırlıklı olarak sözlü tarih yoluyla aktarılırken bu satırlar 65 yıl sonra onun hatırasına yazılan ilk ifadeler olarak kabul edilmeli.

Tuzlalıların Anılarındaki “Robenson Kadın”

Selanik-Drama Kozlu Köyü'nden gelen atalarının izinde Tuzla'ya yerleşen balıkçı Mehmet Köksal, manevi annesi Ayşe Meral Tanrıkulu ile olan anılarını şöyle anlatıyor: “Adada Ayşe Hanım'ın yanında çok kaldım. Daha çok yaz tatillerinde kaldırdım. Her gün balığa giderdik. Istakoz sepetimizi kaldırır, kılıç balığı tutmaya giderdik. Balıkları alırdık, işimiz biterdi. Ayşe Hanım bize çorba pişirir, kahvaltımızı hazırlardı. Çayımızı içer, dinlenir sonra Tuzla'ya dönerdik.

Adayı zannedersen 1948 yılında Tuzlalı Adnan Gürsoy'un babasından Mısırlı olan İbrahim Seyman isimli bir avukat satın alıyor. Uluslararası bir avukat. İbrahim Bey adaya Monique Hanım ile geliyor. Monique Hanım hemen Müslüman oluyor. O zaman babam da (Ahmet Kâhya) bunların yanında yardımcı olarak çalışmaya başladı. Beni adada büyüten, manevi annem diyeceğim Monique Hanım, yani Ayşe Meral Tanrıkulu'dur.”

Koç Adası, (Ayşe Hanım Adası)

“Tıp Tahsilini Yarıda Bırakıp Tuzla’ya Geldi”

“Ayşe Hanım Fransa’da tıp okumuş. Üniversitenin üçüncü sınıfından ayrılıp buraya gelmiş, bir doktor kadar bilgisi vardı. 6-7 dil biliyordu. Devamlı yabancı radyoları dinlerdi. Dünyadaki olaylardan haberi vardı. Çok çok iyi insandı. Çok kültürlü ve insalcıydı. Babam anlatırdı, eskiden 15 günde bir İstanbul’a gidermiş. İki tane güzel köpeği vardı. 6 metrelik bir teknemiz vardı. Lodos havada bile köpeklerini beslemek için adaya dönermiş. Adada iki tane mağara vardı. Bir tanesi bayağı büyük, derin bir mağaraydı. Küçük mağaraya, 100 tane ligora cinsi tavuk almıştı babam. Tavuklardan yumurta yetiştirmeye başladık.

Bakkala getirir yerine kumanya alırdık. Son zamanlarda geçim kaynağı oldu. Çocukken en sevdiğim şey yumurtaları sepete koymaktı. Esasen adanın eski adı İncirli Ada’ydı. Ayşe hanıma yurt dışından çok misafir gelirdi. Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika’dan gelirlerdi.

Kırmızı Halıyla Verilen Mesaj

Bir dürbünü vardı. Misafir geldiği zaman bizim ev adanın tam karşısında olduğu için evimizin ikinci katına kırmızı bir yaygı asardık. Ayşe Hanım dürbünle bakar, halıyı görünce misafir geldiğini anlar çok sevinirdi. Sonra sandalla misafirleri adaya götürürdük. Gazeteciler konuşmak için gelirdi, konuşmazdı. Balıkçılardan balık

alırdı. Aslında kimse ondan para istemezdi ama bir tavaya 25 kuruş koyar, 5-6 tane balık alırdı. Bana emeği çoktur, ödeyemem. Son zamanlarda İbrahim Bey gelmiyordu, kumanyalarını biz bırakıyorduk. Aynı annem gibi giyinirdi. Şalvar giyerdi, başında tülbenti vardı. Hiç başı açık gezmezdi. Ağzından ‘çok şükür’ ‘elhamdülillah’ sözleri düşmezdi. Bizler bile o kadar söylemezdik. Armut ağacı vardı ama armudu koparmaz, düşmesini beklerdi.

“Kıyıya Vuran Adamın Hayatını Kurtarmıştı”

Ayşe Hanım’ın köpekleri bir gece çok havlıyorlar. Köpeklerin dilinden çok iyi anladığı için bir şeyler olduğunu hemen anlıyor. Gemici fenerini alıyor, köpeklerin peşine takılıyor. Yalova’ya bakan tarafta, bir adam ellerini uzatmış yatıyor. Ayşe Hanım adama bakıyor, hayat belirttilerini görüyor. Zayıf kadındı ama nasıl yapıtıysa, Allah kuvvet verdi herhâlde. Adamın tedavisini yapıp hayatını kurtarıyor. Bunlar Karamürsel mahsul motorunda çalışıyorlarmış. Baba ve 2 oğlu. O gece lodosta motorları batmış. Bu kurtulan çok iyi yüzme biliyormuş. Baba ve diğer oğlu kaybolmuş. Ayşe Hanım böyle bir can kurtardı adada.

Yani bizim üstümüze kaldı Ayşe Hanım. Vasiyet etmişti, bizden isteği vardı. Ölünce ‘Adayı gören yere defnedin’ demişti. 1968 yılında öldü ve Tuzla Mezarlığı’nda adayı gören yere gömdük.”

Kâmil Abduş Gölü ve Adalarıyla Tuzla

Tuzla'nın doğal zenginliklerine kuvvet çarpanı olarak büyük katkı sağlayan Balık Gölü'nün tarihiyle ilgili çok fazla yazılı kaynak bulunmuyor. İlçe ekonomisinin can damarı tersanelerle 330 bin kişilik ilçe nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı merkez mahallelere komşu olan göle ismini veren Kâmil Abduş'un, bir göçmen olduğu yolunda görüş birliği bulunuyor. Kâmil Abduş'un 1923 yılından yani mübadeleden önce Batı Trakya'dan geldiği yönünde yaygın görüş bulunuyor. Mübadillerin toprak sahibi olarak tarıma katkı sağlamaları

için çevresinin Kâmil Abduş'a tahsis edildiği biliniyor. Bölgede çiftçilik ve tarım yaparak geçinen Kâmil Abduş'un eşi Pakize Abduş ile göl üzerindeki bir adaya yerleştiği biliniyor. Tatlı su özelliği taşıdığı için canlı çeşitliliği İstanbul'a örnek olacak kadar ünlüydü. Sakız, kestane ve çam ağaçlarıyla doğal bitki örtüsü göl çevresini zenginleştirirken Kâmil Abduş'un iki katlı evinin hemen önünde Rum balıkçıların ağ ördüğü hatırlanıyor. Göldeki adayla ana kara arasında köprü görevi gören set, aynı zamanda balıkların üreme mevsiminde su geçişi için de set işlevi görüyordu.

İstanbul'un Kuş Cenneti Tuzla'daydı

Doğal zenginlik ve güzelliklerle ünlenen 300 hektarlık alanda denizle bağlantılı bir tatlı su kaynağı olduğu için biyolojik çeşitliliği, bilim insanlarının üzerinde araştırma yapmasını sağlayacak nitelikteydi. Açık göz, uskumru, kefal, karagöz ve levrek gibi balık türlerini barındıran göle, bu özelliğinden dolayı Tuzla Balık Gölü ismi de verilmişti. Boşnak Sabit ismiyle anılan bir balıkçı, göl ve üzerindeki adanın âdeta kâhyasıydı. Balıkları sabit ve değişken ağlarla tutar, gelirini Kâmil Abduş'a verirdi. Balıklarla birlikte özellikle mevsim geçişlerinde ve göç mevsimlerinde 30'dan fazla kuş türü de gelirdi. 25 yerleşik kuş türünün

yanı sıra kuş göç yolu üzerinde bulunduğu için 1969'a kadar kuş cenneti olarak kabul edildi.

Hızlı sanayileşmenin sonucu olarak 1980'den sonra lagün özelliğini yitirmeye başlayan göl, Kâmil Abduş'un mirasçısı olmadığı için kamulaştırıldı. 2001 yılına gelindiğinde gölün tamamen kurduğu gözlemlendi hatta deprem işareti kabul edildi. Gölün tekrar canlandırılması için 2007 yılında tabanı üzerinde çalışmalar yapıldı. Derinleştirilen gölün denizle bağlantısı için iki kanal açıldı. Deniz suyu girişi sağlanırken yine çevresindeki plansız yapılaşma ve insansal etkiler göle büyük zarar verdi.

Göle İsmi Vereren Kâmil Abduş

Kâmil Abduş'un, Batı Trakya-Bosna'dan geldiği yönündeki genel düşünceye rağmen bazı kaynaklar Mısır kökenli olduğunu da yazar. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı dil bildiği için Düyun-u Umumiye'de çalıştığı söylenen Kâmil Abduş'un 1900'lerin başında Tuzla'ya geldiği ilçe sakinlerince söylenir. Kâmil Abduş ve eşi Pakize Hanım'ın 1920'lerde bir kızları olduğu bilgisine yine sözlü tarih geleneğinden erişilir. Merdivenden düşerek ağır yaralanan genç kızı İsviçre'ye tedaviye götüreren Abduş çifti onu yaşatmak için çok çabalar. Tüm çabalara rağmen kızlarını yaşatamayınca hayatları boyunca büyük burukluk yaşadıkları anlatılır. Yaşatamadıkları kızları adına bir hastane yaptırmak isteyen Kâmil Abduş'un 1979 yılında Tuzla Belediye Başkanlığı'na başvurduğu bilinir. Yıllık 30 milyon bütçesi olan belediyeye hastane yapılması için 15 milyon TL bağışlamayı teklif eden çift, böylece kendilerine yeni bir yaşam sunan Tuzla'ya borçlarını ödeyeceklerini düşünür. Yerel yöneticiler hastane teklifini Sağlık Bakanlığı'na iletir. Hastane teklifi, Sağlık Bakanlığı tarafından "Doktor atayamayız, boş kalır" gerekçesiyle reddedilir.

Doğal Adalarıyla Tuzla

Kocaeli Yarımadası'nın batı kısmında uzanan Tuzla, coğrafi zenginliğini katlayan iki ada ile öne çıkıyor. 24.000 metrekare büyüklüğündeki ada, günümüzde Koç Adası ya da Rahmi Koç'un Adası

olarak anılsa da esas ününe yukarıdaki makalede anlattığımız Ayşe Meral Tanrikulu ile kavuşmuştur. Yerel tarihçi-öğretmen ve *Tuzla Tarihi* isimli kitabın yazarı Mustafa Özdemir de adanın belirgin bir isminin olmadığını altını çizer. Bizanslılar döneminde Hagia Glyeria Nesos yani Aya Glykeria Adası olarak anılan toprak parçasının hüznü bir isim geçmişi de vardır. Adaya ismini veren Azize Glykeria, 141 yılında Hristiyan olduğu için İmparator Antoninus Pius (138-161) tarafından vahşi hayvanlara parçalatılarak idam edilmişti. Bugünkü Yunanistan'ın Trajanopolis yakınlarında meydana gelen olaydan 800 yıl sonra Tuzla'daki ada üzerine yaptırılan kiliseye Azize Glykeria ismi verilmişti.

Tuzla'nın Mührü Washington'da Sergileniyor

Bizans döneminde ada ve kiliseyle ilgili mühürlere rastlanırken, kilisenin 12. yüzyıldan sonra terk edildiği biliniyor. Mührün ABD- Washington'daki Oaks Müzesi'nde tutulması Tuzla tarihi açısından kayıp kabul edilmelidir. Gezgin keşiş Gregorius Taronites'in Theotokos Pantanassa adına yaptırdığı kilisenin bulunduğu adanın Hayırsız Ada, Kaçaklar Adası, İncirli Ada, Madamın Adası, Ayşe Hanım Adası gibi isimlerle de anıldığı görülür. 12. yüzyıldan sonrasında (Osmanlı İmparatorluğu dönemi dâhil) mülkiyeti konusunda detaylı bilgi bulunmayan adanın Cumhuriyet'in ilanıyla Tuzlalı Adem Kaptan'a verildiğini görüyoruz. Mübadele günlerine kadar Tuzla'da yaşayan Rumların adaya gittikleri de tarihî kayıtlarda bulunuyor.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, toprak reformu kapsamında tarıma kazandırılması ve ağaçlandırılması için Tuzlalı Adem Kaptan'a verdiği ada, 1942 yılına kadar bu isimle anıldı. Adem Kaptan'ın adayı Mısırlı Hasan Zeki Paşa'ya sattığı, Ayşe Meral Tanrıkulu'nun tek başına yaşadığı adaya 1952 ya da 1955 yılında geldiği söylenir. Mısırlı Hasan Zeki Paşa'nın oğlu Avukat İbrahim Muhsin Sayman'ın Fransa'dan getirdiği Ayşe Meral Tanrıkulu yaşadığı süre boyunca adanın kendi ismiyle anılmasını sağlamıştı. 1968 yılında hayatını kaybeden Tanrıkulu'nun ardından Avukat İbrahim Muhsin Sayman adayı, Koç Holding Onursal Başkanı Rahmi Koç'a sattı. Deniz tutkusuyla bilinen Rahmi Koç'un 1974 yılında satın aldığı ada, Tuzla'nın eşsiz zaman tüneline renk katıyor. İş insanı Rahmi Koç tarafından korunan kilisede; insan tasviri çizimler, geometrik şekilli renk döşemeleri, iki su sarnıcı, manastır keşişleri için odalar, 6 metre boyunda fresk kalıntısı bulunuyor.

Ada Özelliğini Yitiren Ekrem Bey Adası

Tuzla'nın diğer adasının ismi ise Ekrem Bey. Bugünkü Tersaneler Caddesi'nin sonunda İTÜ Denizcilik Fakültesi arazisinin karşısında bulunan ada Sakız Yarımadası olarak adlandırılan sakız ağaçlarının aroma kokusuyla bezenmişti. İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından arkeolojik eserlere rastlanan adada bir sarnıç yapısı bulunuyordu. Tersanelerdeki hızlı gelişimin sonucu olarak karayla birleştirilen adanın üzerinde şimdilerde herhangi bir kalıntıya rastlamak mümkün değil.

İsmiyle Müsemma Hayırsız Ada

Tuzla'nın üçüncü adası ise Hayırsız Ada olarak bilinen, varlığını hâlen sürdüren küçük toprak parçası. Koç Adası'nın arkasında imara ve iskana kapalı olan Hayırsız Ada üzerinde de bir sarnıç olduğu bilinir.

Deniz Sporlarının Başkenti Tuzla ve Kulüpleri

Güney tarafı denizle çevrili ilçe, pek çok su sporunu yapmaya elverişli bir konumda yer alır. 300 metre ile en yüksek yeri Akfırat olan ilçenin merkezindeki Aydıntepe, Postane, İstasyon, İçmeler, Evliya Çelebi ve Cami Mahallelerinin denize yakınlığı alternatif deniz etkinliklerinin yapılmasına olanak sağlıyor. Rüzgâr sörfü için gerekli esinti, kürek ve kano için yeterli derinlik(sıgılık), sualtı sporlarına uygun dip ve canlı yapısı, yelken için gerekli güçlü rüzgârın harmanlandığı ender yerlerden olan ilçe, Tuzla Belediyesi Deniz ve Su Sporları Merkezi'nin kurulmasıyla birlikte İstanbul'un gözdeleleri arasına girecek.

Göl Çevresinde Konumlanan Deniz Sporları

Ağırlıklı olarak Kâmil Abduş Gölü çevresinde konumlanan spor kulüplerinin yelken, kürek, kano ve sörf odaklı hizmet verdiği görülür. Gölün kürek ve kano gibi takım sporlarına olanak veren sığlığı (az derinliği) pek çok kulübün açılmasına olanak sağlamıştı. Kâmil Abduş Gölü'nün çevresindeki su

Takım hâlinde göl çevresinde yapılan kürek sporu.

ve deniz sporları kulüplerinin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait arazide faaliyet göstermesi uzun süre tartışılmıştı. Kasım 2024 tarihinde göl çevresindeki spor kulüpleri yerlerinden çıkartılınca denizle bağı kopan Tuzlalılar yeni bir alan arayışı içine girmişti.

İlçede Deniz ve Su Sporları Merkezi Kurulacak

Tüm Tuzla halkını denizle buluşturarak deniz kültürünün ilçede gelişmesini amaçlayan Tuzla Belediye Başkanı Av. Eren Ali Bingöl, İstanbul ilçelerine örnek olacak bir projenin doğmasını sağladı. Tuzla ile Büyükkada arasında her gün iki sefer yapan deniz motorlarını ve Tuzla Plajı'nı hizmete sokan yerel yönetim, halkın deniz erişimini arttırmak için çabalıyor. İlçenin merkezindeki bir alana planlanan Tuzla Belediyesi Deniz ve Su Sporları Merkezi; yelken, kürek, kano ve sörf gibi sporların gelişimine olanak sağlayacak.

Tuzla Belediyesi'nin önerisiyle hayata geçirilen Denizci Tuzla Platformu, kentin deniz algısını spor ve kültürel etkinliklerle harmanlamayı amaçlıyor. Deniz sporlarında uğraş veren sporcu ve antrenörlerden kaptanlara, deniz hukukçularından akademisyenlere, tekne tasarımcılarından dünyayı dolaşan yelkencilere uzanan çok paydaşlı yapısıyla ilçenin denizcileşmesi için önemli bir adım kabul ediliyor.

“Tuzla’da Yürüme ve Yüzme Beraber Öğrenilir”

Denizci Tuzla Platformu Başkanı ve Tuzla Deniz Yıldızı Spor Kulübü Başkanı Melih Yıldız, ilçenin coğrafi yapısının deniz sporları açısından çok uygun olduğunu belirtiyor. Tuzla Belediyesi'nin 2024 yılında geliştirdiği proje ile haftada 3 gün çocukların kürek ve kano sporu yaparak denizden faydalandığını belirtiyor. Melih Yıldız, “3 tarafı denizlerle çevrili bir kentte yaşıyoruz. Hatta Tuzla’da doğanlar yürümeyle yüzmeyi eş zamanlı öğrenirler. 1970’lerde Tuzla’daki halkın yüzde 90’ı yüzme biliyordu. Şimdilerde ne yazık ki yüzme bilenlerin oranı yüzde 10 diyebiliriz. Denizcilik adına çok karamsar olmak istemiyorum ama göl çevresindeki kulüplerin kaldırılması bizleri çok olumsuz etkiledi. Denizle erişim büyük oranda azaldı. Yerel yönetimin deniz ve su sporları merkezi ileriye dönük olarak ilçenin gelişimine çok büyük katkı sağlayacak bir proje.” dedi.

40-45 yıl önce deniz kültürünün Tuzla kent kültürünün daha çok etkilediğini vurgulayan Melih Yıldız, İTÜ Denizcilik Fakültesi ve Piri Reis Üniversitesi gibi iki büyük eğitim kurumunun ilçede bulunmasını büyük şans olarak değerlendiriyor. Tuzla merkezinde yüzlerce küçük motorlu tekne olduğunu belirten Yıldız, “Eskiden denizciliği öğrenmemize gerek yoktu çünkü denizciliğin içindeydik. Şimdi uzaklaşmaya başladık bunu değiştirmeliyiz. Denize hiç ayağımızı sokmamış, kayığa binmemiş Tuzlalı çocuklarımız var.

Bu yüzden Deniz İzçileri'ni kurduk. Hatta 2017 yılına kadar kürek milli takımına sporcu verecek çocuklar yetiştirdik. Yerel yönetimin desteğiyle kurduğumuz platform bize yeni ufuklar açacak çünkü Tuzla büyük deniz sporu potansiyeli barındırıyor. Tuzla'daki denizcilik faaliyetleri, Tuzla Balance, Tuzla Deniz Yıldızı, Tuzla Yelken ve Su Sporları Kulübü, Tuzla Yat Kulübü, Amatör Denizciler Kulübü, Tuzla Marina Kürek Kulübü, Ansal Rüzgâr Sörf Kulübü'ne ülkemizin en iyi dalgıç ve sualtı görüntüleme uzmanlarının eklenmesiyle elde edilen gücü hayal bile edemiyorum. Bu denli denizcilik unsurunun aynı anda bir ilçede toplanması büyük bir şans ve Denizci Tuzla Platformu olarak bu şansı kullanmak için çok heyecanlıyız.” diye konuştu.

Tuzlalı Balıkçılar ve Tuzla Karidesi Artemia

Tuzlalardan avlanan ve lezzetiyle diğerlerinden farklı olan karidesin Tuzla'ya ithaf edilmesinin tesadüf olmadığını söyleyebiliriz. Coğrafi bir

atıf olmasa da Tuzla kıyılarında tutulan ve İspanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde büyük ilgi gören Tuzla karidesi ise Artemia gibi bir isimle taçlandırılıyor. Pembe rengiyle bir derin su karidesi olan Artemia'yı özel kılan birkaç neden bulunuyor. İsmiyle müsemma Tuzla karidesi, Tuzlalı geleneksel balıkçıların avlanma şekliyle haklı unvanına erişmiş.

Manyata ile Tutulan Karidesin Tadı Çok Farklı

Manyata olarak tabir edilen avlanma yöntemi, karidesin can verme şeklini belirlerken tavadaki lezzetinin artmasını sağlıyor. 40 metreden derin sulara ağlarını bırakan balıkçıların canlı şekilde güverteye aldıkları Artemia, teknede can verirken tazeliğini uzun süre koruyabiliyor. Ağda kaldığı süre boyunca canlı kalan Artemia'nın anlık atılan manyata ile avlanması deniz dibinde uzun süre beklerken ölen karidesten en büyük farkı bu şekilde açıklanıyor. Bir kiloya 300-350

adet Tuzla karidesinin düşmesi beklenirken diğer deniz ürünlerinde olduğu gibi boylarının küçülmesi de kaçınılmaz. İklim değişikliği gibi etkin bir faktörle deniz ürünlerinde gözlemlenen boy değişikliği son 30 yılda Tuzla karidesinde de kendisini gösteriyor.

Dünya denizlerinde ve tatlı sularında 300'den fazla karides türü bulunuyor. Tuzla karidesinin zamana yenildiğinin başka bir kanıtı tüketim ve ihracat rakamlarının azalması. Tuzla karidesi yılın ortalama 180-200 günü avlanmaya açık. 15 Nisan-15 Eylül arasında yasak olduğu gibi ocak ayı da tamamen yasak. Karidesin yanında dil balığı, pisi balığı gibi türler de yasak. 10-15 yıl öncesine kadar 25-30 karides teknesi sabah 5'te motorlarını çalıştırırken günümüzde sadece 3-4 karides teknesinin "Vira Bismillah" demesi üzücü. Tekne ve balıkçı sayısının azalmasına bağlı olarak karidesin av miktarında da düşüş gözleniyor. Tuzla'da karidesin en çok avlandığı dönem eylül-ekim-kasım kapsayan 3 ayda gerçekleşiyor.

Birkaç tekne sabahın erken saatlerinde Tuzla açıklarına doğru yol alırken günde 250-300 kg kadar karides avlayabiliyor. Ayda 7-8 ton karidesin çıkarıldığı Tuzla Balıkçı Barınağı'nın yıllık karides potansiyeli ise 200 ton gibi az bir miktar. Protein, omega-3 yağ asitleri, vitamin ve mineraller açısından zengin olan Tuzla karidesinin boyundaki küçülme de gözlerden kaçmıyor. 20 yıl önce 100 karides bir kilograma denk gelirken şimdilerde 300-400 karidesin aynı tabağı doldurduğunu söyleyebiliriz.

Ağır İş Kolunun Denizdeki Temsilcisi: Tersaneler

İstanbul'un henüz megakent ya da metropol olarak anılmadığı yıllarda Türk gemi sanayisinin kalbi Haliç'te atıyordu. Haliç kıyılarında Kasımpaşa-Balat-Fener-Hasköy hattında dizilen tersaneler, döneminin en modern gemilerini inşa ediyordu. Devlet tersanelerinin yanı sıra özel tersane işletmelerin sıralandığı Haliç'ten duyulan çekiç sesleri daha çok 2-3 bin tonluk gemilerin yapımı sırasında çıkıyordu. Geleneksel yöntemlerle ahşap mavnalardan çelik gövdeli gemilerin inşaatının birlikte harmanlandığı bölgede binlerce işçi istihdam ediliyordu. Küresel ticarete deniz yollarının etkisini arttırması ve gelişen denizcilik anlayışıyla daha büyük gemilerin yapılması zorunluluğu Türk gemi sanayisini daha büyük alanlar bulmaya yöneltmişti. İstanbul Boğazi'nda İstinye ve Rumeli Feneri gibi yerlerdeki tersanelerin de daha büyük alanlara ihtiyaç duyması üzerine 1969'da devlet otoriteleri yer arayışına girmişti. 22 Eylül 1969

tarihinde Tuzla-Aydınlı Koyu, "Özel Sektör Tersaneler Bölgesi" ilan edildi. Bugünkü Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı Millî Emlak Genel Müdürlüğü arazilerine ilk taşınma 1982 yılında başladı. Haliç-Balat'tan başlayan taşınmanın son halkası 2007 yılında gerçekleşti. Millî Emlak Genel Müdürlüğü ile yapılan anlaşmalarla tersaneler 2009 yılına kadar Tuzla'da varlığını sürdürdü. 2009 yılında başlayan ikinci sözleşmelerle tersaneler 2049-2056 yıllarına kadar İstanbul'un en doğusunda varlıklarını sürdürecektir. Dünya standartlarının üstünde kabul gören kaliteli ve rekabetçi gemiler inşa edebilen tersaneler gemilere havuzlama-bakım-onarım hizmetleri de veriyor. Ülkemiz genelindeki toplam 84 tersaneden 42'sinin Tuzla koyunda bulunması, ilçenin ağır sanayideki başat rolünü kanıtlıyor. Yaklaşık 30 bin kişinin her gün akın ettiği Tuzla Tersaneler Bölgesi'nin diğer iş kollarına katkısıyla birlikte 200 bin kişiye istihdam sağladığı biliniyor.

Geleneksel Denizci Aileler ile Modern Yüzyılın Anlayışı Birleşiyor

Türk gemi inşa sanayisinin gelişimine paralel olarak 1971 yılında kurulan Gemi İnşa Sanayicileri Birliği, tüm tersane sahiplerinin çatı kuruluşu kabul edilirken, merkezi Tuzla'da bulunuyor. Geleneksel tersanecilikle yüzyılın gereksinimi olan anlayışı harmanlayan bir kurum olan Gemi İnşa Sanayicileri Birliği'nin başkanlığını köklü denizci ailenin mensubu Murat Kiran sürdürüyor. Tuzla ilçesindeki 42 tersanede; Rahmi Koç, Aziz Yıldırım,

Tamer- Murat Kıran, Metin Kalkavan, Celal Çiçek, Adil Erkoç, Sualp Ürkmez, Ertan Şener, İsmet Üner, Yavuz Kalkavan, Mehmet Başaran, Cengiz Kaptanoğlu, Başaran Bayrak, Servet Yardımcı, Hüseyin Mengi, Ebru Şenkaya, Orhan Gürün, Ali Torlak gibi denizci ailelerden gelen isimlerin yatırımları bulunuyor. Kuru yük gemisi, konteyner gemisi, yakıt tankeri ya da özel amaçlı tekne-römorkör üretimi gibi pek çok deniz aracını yapabilen tersaneler son yıllarda savunma sanayine yön verecek projelere de imza atıyor.

Tersaneler, Tuzla Koyu'nun yeterli derinliğe sahip olması, destekleyecek diğer iş kollarına yakınlığı, iş gücüne erişim, ulaşım ve bilgi birikimi gibi avantajları bünyelerinde barındırarak iddialarını uzun yıllarca sürdürecektir. Özel sektör tersanelerinde yetenekli savaş gemisi yapılabileceğini kanıtlayan çok amaçlı amfibi çıkarma gemisi TCG Anadolu ve Millî Gemi Projesi kapsamında üretilen TCG İstanbul gibi fırkateynler ulusal savunma sanayimize Tuzla'nın jeopolitik katkısının örneği. Gelecek yıllarda Tuzla tersanelerinin özel sektörde yapılacak ilk askerî saldırı denizaltısını yapmaya da aday olduğunu belirtmek yerinde olur. Türkiye'nin 2023 yılında gemi yat ihracatından yaklaşık 2 milyar dolar kazandığının altı çizilirken, dünya yeni gemi sipariş defterinde adet önceliğinde 7'nci sırada olduğunu söylemeliyiz. Özel tekne ve yat inşasında büyüklük açısından dünya genelinde 3'üncü sırada olan ülkemizde çoğunluğu Tuzla tersaneleri gemi bakım onarımı liginde de üst sıralarda yer alıyor. Yılda yaklaşık 30

milyon DWT kapasitesiyle Avrupa kıtasının gemi bakım-onarım üssü kabul edilen Tuzla, çok yakınındaki Yalova-Altınova ile rakamları paylaşıyor.

Derinlerden Çıkan Amfora ve Tuzla'nın Bilinmeyen Tarihi

MÖ 74 yılında Roma toprağı olan ve tarihte birçok imparatorluğun kültürüne ev sahipliği yapan Tuzla'nın deniz kıyısında uzun süre araştırma yapılmamıştı. 2024 yılında bir grup gönüllü dalgıç 130 metre uzunluğundaki Manastır Dalgakıranı'nın altında araştırma dalışı yaptı. Deniz tabanındaki insansal kirliliğin tespiti ve temizlenmesi için yapılacak dalış için keşif amaçlı yapılan çalışmada bir amfora tespit edildi. Amforanın iki kulpunun sağlam kalmış olması ve gövdesinin kekamoz yapısı, bu buluntunun eski tarihlere dayandığını ve bölgede batık gemilerin varlığını ortaya koydu.

“Kendisi Küçük Ama Tarihi Büyük”

Su altı araştırmacısı ve antik amforalar koleksiyoncusu Mustafa Aydemir, amforanın Ganos olarak bilinen Tekirdağ kaynaklı olduğunu söyledi. Aydemir, “Bulunan amfora Orta Çağ'da üzüm ve şarap merkezi olarak bilinen Ganos bölgesinde üretilmiştir. Şarap amforası olarak kullanılan bu parçalar, Marmara Adası'ndaki birçok batıkta bulunmuştur. Eski çağlardan beri oldukça önemli bir yerleşim merkezi olan Tuzla, Marmara Denizi'nde deniz aşırı ticaretin yoğun olduğu o dönemlerde önemli limanlarda biriydi.

Tuzla'nın batıklarında bulunan amfora, bu bölgenin deniz ticaretindeki önemini gösteriyor. Küçük bir parça olabilir, ama anlattığı tarih çok büyük." ifadelerini kullandı. Amfora, tarih sahnesindeki yerini alması için aynı günlerde İstanbul Arkeoloji Müzesi yetkililerine teslim edildi.

Patara Feneri'nden Tuzla'ya Büyük Transfer

Türk arkeoloji dünyasında başarılı çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Havva İşkan, Piri Reis Üniversitesi Denizcilik Tarihi Araştırma Merkezi Müdürü olarak Tuzla'ya geldiğinde ilçenin tarihini araştırmaya başladı. MÖ 1. yüzyılda Akdeniz bölgesinde 23 kentten oluşan Likya Birliği'nin başkenti Patara'da yapılan deniz fenerinin tarihe kazandırılmasını sağlayan Prof. Dr. İşkan, Tuzla'nın tarihinin kesinlikle araştırılması gerektiğini vurguladı. Ömrünün 36 yılını adadığı Patara'daki İmparator Nero'nun fenerini ülkemiz gündemine yerleştiren Prof. Dr. Havva İşkan, bugünkü Tuzla İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün

Fotoğraflar: Gökhan Karakaş

inşaatı sırasında bulunan Neolitik Dönem'e ait buluntuların önemine değindi. Prof. Dr. İşkan, “Bir ‘dünya kenti’ olmasına karşın İstanbul, Marmaray ve Metro projeleriyle oluşan kazılar dışında, bugün hâlâ ülkemizin arkeolojisi en az araştırılmış bölgelerinden biridir. Bu nedenle elimizdeki her bulgu altın değerindedir ve bu olgu, günümüzden 8.500 yıl öncesine geri bakabilen Tuzla için de böyledir. Anadolu’da gelişen tarımcı toplulukların bu coğrafyaya ulaşması ile şekillenen ve Fikirtepe Kültürü olarak tanımladığımız bu kültür, belki de Tuzla da yapılacak araştırmalarla daha iyi anlaşılabilir. Engininde saklı ‘mavi mirası’ ve tarihin derinliklerine inen ‘arkeolojik mirası’ ile Tuzla, kendini yeniden keşfetmelidir.” dedi.

Rum Balıkçı Köyü Akritas’tan Tuzla’ya Geleneksel Balıkçılık

Tarihî kaynaklar bugünkü Deniz Harp Okulu yakınlarında yani Akritas olarak bilinen doğal burunda Akritas isimli bir balıkçı köyünün bulunduğunu yazar. Doğu Roma İmparatorluğu’na inen tarihiyle Akritas, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılırken, donanmanın bakım ve onarım yeri olarak kullanılmaya başlandı. Zaman tüneli boyunca tersanelik ve balıkçılığın vazgeçilmezi olan Tuzla, Türkler ve Rumlar için geçim kaynağı konumundaydı. Barbunya, mercan, sinarit, levrek, minekop, lüfer, uskumru, kalkan, palamut, kefal, istavrit, ıstakoz, dil, pisi gibi balıkların yanında karides

ve ıstakoz gibi ekonomik değeri yüksek deniz ürünleri de Tuzla sahillerinde balıkçıların ağlarına takılırdı.

Vardı Balıkçı Selahattin’in gönülden sevdiği bir arkadaşı

O da bırakıp gitmişti, üzgündü, dertliydi başı.

Oturur masasında dökerdi gözyaşı.

Şu dökülen gözyaşlarına lanet olsun derdim,

Gezerdim sahillerde sabaha kadar.

Dursun yarabbi, dursun bu ızdırap, dursun derim.

Gittiğin yer cennetin olsun

Yaşamak bundan sonra Tuzla’da bana haram olsun.

“Vira Bismillah!” Diyerek Nasibini Arayan Tekneler

Tuzla’da doğup büyüyen ve ilçenin en eski balıkçılarından Selahattin Özer’in Nursen Temizel aracılığıyla günümüze ulaşan şiiri, kentteki deniz kültürünün sosyal yaşama nasıl etki ettiğinin göstergesi. Marmara Denizi’ne 13 kilometre kıyısıyla orta derinlikte ve dipte balıkçılık yapılmasını sağlayan kıyı yapısı, Tuzluların ekmeceklerini denizden çıkartmasına olanak veriyor. Tuzla Su Ürünleri Kooperatifi’ne bağlı 70 üye bulunurken yaklaşık 200 tekne balık av sezonu boyunca denize açılıyor. Tuzla Su Ürünleri Kooperatifi Başkanı Tamer Çakıroğlu, ilçedeki balıkçıların doğayla uyumlu şekilde avlandığını belirtiyor.

Geleneksel Balıkçılık Zamana Yeniliyor

Balıkçı barınağının en eskilerinden olan ve hâlen geleneksel yöntemlerle rızkını denizde arayan Hüseyin Dalyan, 60 yıllık zaman tüneline nelerin değiştiğini şöyle anlatıyor.

“1966 yılında babam Salih Dalyan’ın yanında kıyı balıkçılığına başladım. Rumlardan bize kalan manyata ile avlanırdık. Kasıma kadar manyata, kasımdan sonra uzatma dediğimiz yatıya bıraktığımız ağlarla çıkardık. Geçirdiğim büyük bir deniz kazasına rağmen iyileşince yine denize döndüm. Vazgeçememem balıkçılıktan. Genlerimize işlemiş, Marmara’da ağ atmadığım yer kalmadı. Deniz bizim rızkımızı ziyadesiyle verdi, 2 çocuğumu denizden kazandığımla büyüttüm. Manyata ile karides avcılığını babam getirmişti zaten. Eski Tuzla zaten balıkçı köyüydü. Rumlar getirmiştir balıkçılığı. 25 yıl önce 20’den fazla karides teknesi nasibini arardı. Şimdi 3 tekne bile kalmadı. Tuzla karidesinin en önemli özelliği taştta büyümesi ve canlı canlı kayığa alınmasıdır. Boyundaki küçülme karides avcılarını vurdu, tekne sayısı azaldı. Ne yazık ki bilinçsiz avlanma balık çeşitlerini yok etti. Aşırı avcılık Tuzla sahillerini bitirdi. Oltacılar bile zarar verdi balık çeşidine.”

Hele Bir de Deniz Salyası Var...

Teknesinde martı sesleri eşliğinde konuştuğumuz Hüseyin Dalyan, deniz kirliliğinin de balıkçılığa büyük zarar verdiğini söylüyor. “25 metre derinliğe ayna isimli cihazımızla bakar avlanırdık.

Şimdi dibi göremiyoruz. Deniz çok kirlendi. Saros Körfezi'ni ve Kuzey Ege'yi de bilirim. Marmara Denizi ve Tuzla kıyıları bizi çok güzel besledi. Balık artık Marmara'ya giremiyor. Plansız kentleşme, inşaatlar ve kirlilik Marmara Denizi'ni yok ediyor. Hele bir de deniz salyası olayı var. Müsilaj deniyor. Ağlarımızı patlatacak kadar ağırlaştırıyor. Ağa tonlarca yük biniyor ve büyük zarar görüyor. Bu yüzden sezonu erken kapatan arkadaşlarımız var. Marmara Denizi'ni birkaç yıl her türlü avcılığa kapatırsak biraz toparlanır.”

Tuzla Kıyılarında Bir Sürgün: Troçki

1932 yılının Nisan ayında bir gün Tuzlalı balıkçılar motor arızası yaşayan, içinde üç kişinin olduğu bir tekneye yardımcı olurlar. Tuzla açıklarında motoru duran ve akıntıya kapılan tekne, bir şekilde kürekle sahile ulaşır. İçindekilerden biri polistir, biri Büyükada'da Rum balıkçı diğeri de sivri sakallı kelebek gözlüklü 50'li yaşlarda bir zattır. Kim olduğunu bilmezler ama polisten dolayı önemli bir şahsiyet olduğunu anlarlar. Koruma polisi Fazıl, Lev Troçki'nin kim olduğunu belli etmeden gümrükçülere nasıl ulaşabileceğini sorar. O yıllarda Tuzla'da küçük bir gümrük ofisi vardır. Gümrükçülere balıkçıların da yardımıyla ulaşılır ve bir gümrük motoruyla ertesi gün Troçki tek başına Büyükada'ya gönderilir. Polis Fazıl ve Büyükada'da balıkçı Yani ise motoru tamir ederler ve ancak iki gün sonra Büyükada'ya dönerler. Büyükada'ya geç saatte dönen Troçki, kaldığı köşkte paniğe sebep olmuştur. Zira Stalin tarafından

Lev Troçki İstanbul sokaklarında, 1930. (Fotoğraf: Faik Şenol)

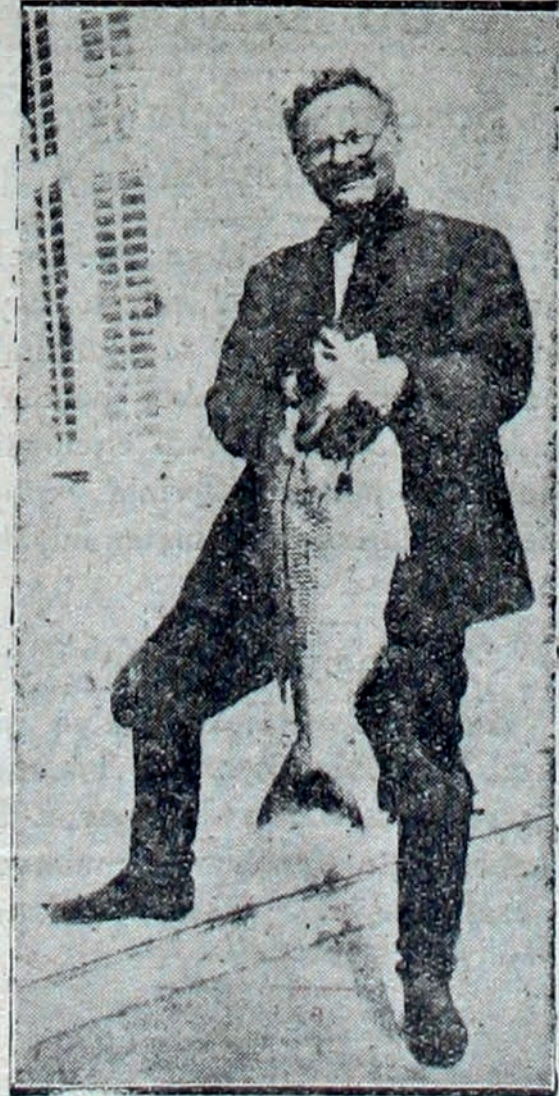
sürgüne gönderilen Kızıl Ordu'nun kurucusuna bir suikast ihtimali vardır. O sebeple Lev Troçki'yi polis korur ve kaldığı köşke kimse yanaştırılmaz. Üstelik Troçki de durumun farkındadır, yanından ayırmadığı iki tabancasıyla her yere gider. Hatta balık avına bile...

Balık avı için ayrı bir paragraf açmak şart. Lev Troçki 1929 Şubat'ında geldiği İstanbul'dan 1933 yılının Temmuz'unda ayrılır. Eşiyle birlikte yaklaşık dört buçuk yıl kaldığı İstanbul'da en çok Büyükada'da yaşamıştır. İşte tam da o yıllarda balık avına merak sarar. Her zaman öldürülebileceği endişesi yaşadığı için özellikle irtibat kurduğu insanlara kuşku ile yaklaşır. O sebeple adadaki Rum balıkçıları dikkatle takip eder ve balık avı için seçer. Hatta aylarca balıkçıyı imtihan eder. Tabii ki her zaman yanlarında bir de Türk polis vardır.

Fakat balık avına o kadar sık giderler ki polis bile neredeyse bir balıkçı hüviyetine dönüşür. Marmara Denizi'nde o yıllarda balık boldur. Troçki ise kısa sürede ağ atmayı, balığı taşlamayı, ağ toplamayı, ağ temizlemeyi ve olta avcılığını öğrenir. Ve sıkı durun, Rum balıkçı balığın en bol olduğu yerleri tercih eder. Özellikle de Tuzla açıklarını. En makbule geçenler; barbunya, uskumru, palamut ve torik. Ve bir de ıstakoz. Hatta bir keresinde Troçki yakaladığı 30 kadar ıstakozu Büyükkada'daki köşkün yemek odasının döşemesine gururla dizer. İşte o günlerden birinde denizde paraketeleri toplarken 2 metre boyunda bir köpek balığı paraketelere saldırır. Troçki iki silahını birden çıkarır, polisle birlikte ateş edip köpek balığını öldürmek zorunda kalırlar. Sanıyorum bu az bilinen hikâyeyi artık balığı çok azalmış Marmara Denizi'ni ısrarla yok etmeye çabalayan insanlarımızın kulaklarına fısıldamak gerek. Bir işe yarar mı bilemem...

Tuzla'da Büyük Beyaz Bilmecce

Dr. Güngör Güven, 5 Temmuz 1967 günü Tuzla'da vukua gelen müessif deniz kazası neticesinde vefat eylemiştir. Gazete ilanında detaylarına yer verilmeyen olay aslında deniz ekosistemi, Marmara Denizi'nin yaban hayatı ve en önemlisi bilimsel literatür için çok önemliydi. Marmara Denizi'nin orta noktasına gerçekleşen olayın gizemi günümüzde bile çözülemezken, gerçekliği bilim insanları kadar su altı tutkunları ve deniz severlerin kafasını zorluyor. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden

Şehrimizde bulunan M. Troçki Büyükkadada balık avı ile meşgul olmaktadır.

Yukarıki resim Troçkiyi büyük bir levreği tutarken gösteriyor.

Lev Troçki'nin balık avı tutkusunu fotoğrafıyla anlatan bir gazete yazısı.

mezun olduktan sonra ABD’de anestezi eğitimini tamamlayan 28 yaşındaki saygın Dr. Güngör Güven, suyun altındaki kötü bir karşılaşma sonucu hayatını kaybetmişti. Şahitlerin ve bölgeyi tanıyanların anlatımlarına göre olayın bir köpek balığı saldırısı olduğu yönündeki kanı hakimdir ve hâlen geçerliliğini korumaktadır. Zayıf ama başka bir tez ise çok yakında balık avlamak için atılan dinamitlerin hatta Dr. Güven’in kendisinin kullandığı patlayıcıların olaya sebep olduğu yönündedir. Tartışmaya kapalı olan ise orkinosların peşinde İstanbul kıyılarına akin yapan büyük beyaz köpek balıklarının Marmara Denizi’ndeki kanıtlanmış varlığıdır.

Jaws Tuzla’da

Gazeteci-yazar Peter Benchley’in 1974 yılında yazdığı *Jaws* romanı Steven Spielberg gibi bir dahi yönetmenin sinema sanatını kullandığı dokuşlarıyla dünyayı sarmıştı. Modern çağın insanını “denizin dişleriyle” tanıstıran film, üç kez gişeleri altüst ederken derin ve yüzyıllar boyunca silinmeyecek bir korku imparatorluğunun temelini atmıştı. Köpek balıklarına karşı büyük bir önyargıyı doğuran *Jaws*, milyonlarca köpek balığının katledilmesine yol açmıştı. Peter Benchley’in derin bir pişmanlıkla “Keşke yazmasaydım” dediği *Jaws*, 2001 yılında ABD Ulusal Film Arşivi’ne alındı. Peter Benchley ve Steven Spielberg ikilisinin hayal gücü ve gerçekliği başarıyla harmanladığı filminden sekiz yıl önce yaşanan olay şöyle gelişti:

Amerikan Hastanesi Anestezi Bölüm Başkanı Dr. Güngör Güven, çok sevdiği su altı tutkusunun

peşinden Tuzla’ya gelmişti. Bilinçli, doğaya saygılı ve tedbirli bir dalgıç olan Dr. Güven aslında iki arkadaşıyla birlikte dalardı bu sulara. 5 Temmuz 1967 günü scuba donanımını kullanarak (aletli dalış) tek başına derinlere inmeyi tercih eden Dr. Güven, böylece kendi kaderini çizmişti. Aynı zamanda yerel bir rehber olan Balıkçı Kambur Kenan’ın teknesine bu kez iki oğluyla gelen Dr. Güven; o yıllarda sinarit, mercan, kılıç hatta orkinos gibi nadide balıkları zıpkınla avlamayı ümit etmişti. O yıllarda köpek balıklarının menüsünün başındaki deniz memelisi fokların da Marmara Denizi’ndeki varlığı bilinir.

Deniz tutkusunu paylaştığı kişi onun ile aynı hastanede diş hekimi olarak çalışan Zareh Magar isimli usta bir balıkadamdı. Magar’ı aynı gün köpekbalığının avı olmaktan kurtaran ise Dr. Güven ile aynı kayalıklarda dalmak yerine çok yakınındaki 12 metre derinlikte avlanması oldu. Denizin dişlerinin saldırısı sonrası Dr. Güven’in oğlu Murat Güven’in, “Doktor bey amca babamı kurtar, babamı kurtar!” sözleri dehşeti kanıtlamaya yetmişti.

Deniz eskisi Kambur Kenan uzun süre satha çıkmayan Dr. Güven için endişelenirken suyun üzerindeki kan gölünü fark eder. Bu sırada ahşap kayığa, iri gövdesiyle vuran bir köpek balığı sarsıntı yaratır. Kambur Kenan (Akdeniz) kuyruk darbesinin ardından uzaklaşan sırt yüzgecini gördüğünde acı gerçeğe yüzleşir. Dokuz ve on üç yaşlarında olan iki çocuğun babalarının feci ölümüne şahit olmalarına gönlü razı gelmeyen Kambur Kenan o sahneyi şöyle anlatır. “Çocukları daha fazla korkutmamak için tornistan yapıp motoru sahile yanaştırdım.”

Kambur Kenan'ın sahile getirdiği çocukların, “Babamızı kurtarın!” yalvarışlarını duyan iki Fransız dalgıcın yaptığı dalışlarda kayda değer kanıtlar bulunamaz. Ertesi gün Ahmet Adaş, Cengiz Ertaylan, Gürsan Peksan ve Demir Duru'dan oluşan dalış ekibinin 46 metreye kadar yaptığı dalışta, Dr. Güven'in parçalanmış eli bulunur. Diş izleri taşıyan neopren dalış elbisesi, paramparça olmuş dalış maskesi ve hortumu Dr. Güven'in bir saldırı sonucu hayatını kaybettiğini kanıtlar. Dr. Güven'in karşılaştığı bir köpek balığına zıpkınıyla ateş ettiği ama karşı koyması imkânsız olan canlıya yenildiği anlaşılır.

6-44 Metre Derinlikteki Dr. Güngör Güven Kayalıkları

Burada olayı tanıklarından dinleyen Tuzlalı su altı fotoğrafçısı Fehmi Şenok'un bilgilerine yer vermeliyiz. “Balıkçı Kambur Kenan'dan dinlediğimde çocuktum. Kambur Kenan, Tuzla'da hangi balık nerede çok iyi bilirdi. Kan gölünü görünce çocukları uzaklaştırmak ve yardım istemek için hemen kıyıya dönmüş. Şimdilerde Dr. Güngör Güven taşları olarak bilinen kayalıklar 6-44 metre derinliğindedir ve çok güzel bir habitatı barındırır. Olayın köpekbalığı saldırısı olduğu açıktır. Büyük beyaz gibi bir türün varlığı ve diş izleri başka bir ihtimali düşündürmez. Bölgede hâlen bir köpekbalığı türü olan vatozlara rastlarız.”

Suyun Altındaki Anıt Mezar Taşı

Merhumun sadece bir eli ve dört parmağı cenaze töreniyle toprağa verilirken arkadaşlarının

Kambur Kenan'ın tanıklarından dinleyen Tuzlalı su altı fotoğrafçısı Fehmi Şenok'un bilgilerine yer vermeliyiz. “Balıkçı Kambur Kenan'dan dinlediğimde çocuktum. Kambur Kenan, Tuzla'da hangi balık nerede çok iyi bilirdi. Kan gölünü görünce çocukları uzaklaştırmak ve yardım istemek için hemen kıyıya dönmüş. Şimdilerde Dr. Güngör Güven taşları olarak bilinen kayalıklar 6-44 metre derinliğindedir ve çok güzel bir habitatı barındırır. Olayın köpekbalığı saldırısı olduğu açıktır. Büyük beyaz gibi bir türün varlığı ve diş izleri başka bir ihtimali düşündürmez. Bölgede hâlen bir köpekbalığı türü olan vatozlara rastlarız.”

Köpekbalıkları bir doktoru parçaladı

Tuzla açıklarında dalış yapan genç doktora çok iri bir veya bir kaç canavarın saldırdığı anlaşılıyor

Aynı yere inen balık adamlar doktorun bir eli ile parçalanmış eşyalarını çıkardı

MERİKAN Hastahanesi Anestezi bölümünde önceki gün 39 yaşındaki Doktor Güngör Güven önceki gün Tuzla açıklarında köpek balıkları tarafından feci şekilde parçalanmıştır.

Diş izleri taşıyan neopren dalış elbisesi, paramparça olmuş dalış maskesi ve hortumu Dr. Güven'in bir saldırı sonucu hayatını kaybettiğini kanıtlar. Dr. Güven'in karşılaştığı bir köpek balığına zıpkınıyla ateş ettiği ama karşı koyması imkânsız olan canlıya yenildiği anlaşılır.

FECİ BİR SAHNE
Altı yediminci balıkadam et-benleriyle Tuzlaya gelip dalış yapan Doktor Güngör Güven önceki gün kendisine yardım eden Kambur Kenan'ın yanından

Dr. Güngör Güven'in dalış yaralı vücudunda bulunan ve feci olayı bilmeye sebep olan Kambur Kenan'ın

Dr. Güngör Güven'in bir köpekbalığı tarafından öldürülmesi, deniz tarihimize ilk zıpkıncı kaybı olarak biliniyor.

8 Devresiz No. 7. Sü. 4. de

hazırladığı yarım metrelik bir kaide suyun altında anılmasını sağlar. Türk Balıkadamlar Kulübü'nün genç bir üyesi olarak olayı ürpererek hatırlayan denizci-gazeteci Turgay Noyan ise duygularını şöyle ifade eder: “Dr. Güngör abimizi tanıyabildim. Aslan gibi bir dalgıçtı. Daldıkları yer balığın bol olduğu yerdir. TBK dalgıçlarının buldukları el parçası net şekilde dişlerle parçalanmış. Dinamitle olacak bir olay değildir.”

Vaktiyle Tuzla'da yakalanmış olan büyük beyaz da Marmara'nın anılarda kalmış canavarlardan. (Agop Savul arşivi)

Sırt Yüzgeci Görülmesi

Makaleyi, sadece ülkemizin değil dünyanın en saygın köpek balığı uzmanlarından Dr. Hakan Kabasakal'ın görüşleriyle bitirmek gerekir. Dr. Kabasakal, *Büyük Beyaz Bilmece* isimli kitabında *Carcharodon carcharias* yani büyük beyaz köpek balığının Marmara Denizi'nde hatta Tuzla'da bulunduğu dair kanıtları sıralar.

Büyük beyazın Marmara'da ilk kaydı 1881 yılındadır. 1954 yılında ise 4,5 metre boyunda 1,5 ton ağırlığındaki bir büyük beyaz Tuzla'da yakalanmıştı.

13 yıl sonra yaşanan bu karşılaşma, muhtemelen bir insanın yaşamına son vermiştir. O günlerde çok yakındaki bir fabrikanın açıldığı ve kesilen onlarca kurbanın kanlarının denize bırakıldığı söylenir. Olay sonrasında sırt yüzgecinin görülmesi başka bir kanıttır. Marmara Denizi'nde 1980'lere kadar orkinoslar ve büyük beyazlar görüldü. 1985'ten sonra orkinosların ve büyük beyazların görüldüğüne dair hiç bilgi yok. Bu yokluğun sebebi acaba ne olabilir?

Okullarıyla Denizci Kent Tuzla

Bir deniz kenti olan Tuzla'da sadece denizcilik üzerine eğitim veren üç okul bulunuyor. Biri devlet lisesi, biri devlet üniversitesi ve biri özel üniversite statüsündeki okullar, ilçenin deniz kültürünü destekleyen kuruluşlar arasında yer alıyor.

Hızla Markalaşan Denizcilik Okulu Piri Reis Üniversitesi

2008 yılında Türk Deniz Eğitim Vakfı tarafından çok ihtiyaç duyulan gemi insanı ihtiyacı için kurulan Piri Reis Üniversitesi, denizcilikle ilgili her alanda yetişmiş insan gücünü tamamlayabilecek güce erişti. İMEAK Deniz Ticaret Odası'nın ileri görüşlü vizyonunun eseri olan üniversite, ülkemizin yeşil enerjili ve akıllı bina teknolojisiyle donatılan sayılı tesislerinden. Kurulduğu günden beri binlerce deniz insanı yetiştiren Piri Reis Üniversitesi, denizcilik eğitiminde markalaşarak; Denizcilik Meslek Yüksekokulu, İngilizce Hazırlık, Denizcilik Fakültesi, Mühendislik Fakültesi,

Hukuk Fakültesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü gibi farklı bölüm ve branşlarla Türk denizciliğine hizmet ediyor. Rektör Prof. Dr. Nafiz Arıca önderliğinde gelişimini sürdüren üniversite önderliğinde Türk denizcilik eğitimindeki sarsılmaz yerini koruyor.

İTÜ Denizcilik Fakültesi Namıdiğer Yüksek Denizcilik

Ülkemiz sivil deniz taşımacılığında olduğu kadar küresel ticarete de markalaşan bir deyim, Tuzla merkezli bir okuldan kaynaklanmaktadır: Yüksek Denizcilik Okulu (YDO). “Yüksek Denizcilik Ekolü” olarak günümüze kadar gelen denizcilik eğitim sistemi, İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından uygulanıyor. Gelenekten geleceğe uzanan YDO kültürünün temelini 1909 yılında atıldığı kabul edilir. Şimdilerde İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi olarak bilinen okulun temelleri 1909 yılında Millî Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi Kurucusu Hamit Naci Bey tarafından atılmıştı. Beyoğlu, Kulekapısı Sokak, Cadde-i Kebir, Numara 602 adresinde kurulan denizcilik okulu, iki yıl idadi (lise), iki yıl âli (yüksek) öğrenim programını uygulamıştı. Osmanlı topraklarında açılan ilk özel okullardan olan eğitim kurumunda güverte ve çarkçı olmak üzere eğitim verildi.

1913 Yılında Üsküdar’a Taşındı

1913 yılında Üsküdar Paşalimanı’na, 1927 yılında Ortaköy’e taşınan okul, modern eğitim

yöntemini kısa sürede uygulamaya başladı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün nikah şahitliğini yaptığı Harbiye’den yakın arkadaşı Lütfü Müfit Bey’in kayınpederi Hamit Naci Bey’e ait okul, Ortaköy’deki Feriye Sarayı binasıyla gerçek kimliğine kavuştu. Fakat Hamit Naci Bey, artan masraflar nedeniyle okulu devam ettiremeyeceğini belirtince, binalar 1928 yılında İktisat Bakanlığı’na devredildi. Okul bu kez, bakanlar kurulunun 16 Ağustos 1928 tarih 7052 sayılı kararı ve Cumhurbaşkanı Atatürk’ün imzasıyla Ali Ticaret-i Bahriye Mekteb-i’ne tahsis edildi. 1930 yılında yatılı kısmı açılan okul, 1934 yılında Yüksek Deniz Ticaret Mektebi adını aldı ve yüksek kısmının eğitim-öğretim süresi üç yıla çıkarıldı. 1939 yılında Ulaştırma Bakanlığı’na bağlanan Yüksek Deniz Ticaret Mektebi, 1946 tarihinde Yüksek Denizcilik Okulu (YDO) olarak değiştirildi. Denizcilerin vefa geleneğine uygun olarak *Balık* ve *Ayancık* isimli okul gemilerine *Hamit Naci* adı verildi. 1981 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na bağlanan okul, Tuzla’da bulunduğu kampüse taşınırken çağın gereksinimi olarak Denizcilik Yüksek Okulu ismini aldı. 1988 yılından itibaren Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’ndan tamamen ayrılan okul, İstanbul Teknik Üniversitesi’ne bağlanarak markalaşma sürecini sürdürdü. 3 Temmuz 1992 tarihinde İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi adını alan güzide eğitim kurumu bugün dünya denizlerinde rota tutan binlerce deniz insanı yetiştirdi. 2001 yılında okulun “güverte” bölümünden mezun

olarak deniz hayatına “Kaptan” olarak başlayan Prof. Dr. Özcan Arslan, ülkemizin ilk akademisyen kaptanlarından biri olarak okulun dekanlık görevini sürdürüyor.

İsmi Piri Reis’ten Alan Lise

İsmi büyük Türk denizcisi ve bilim insanı Hacı Muhiddin Piri Reis’ten alan Piri Reis Denizcilik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, 2008 yılında hizmete girdi. Millî Eğitim Bakanlığı

Mesleki Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak eğitim hayatına devam eden okulda, denizciliğe meraklı ve istekli öğrenciler üniversite öncesi eğitim görüyor. Anadolu Meslek ve Anadolu Teknik programları kapsamında Denizcilik (Gemi Makineleri-Güverte) ve Gemi Yapımı (Gemi İnşa-Yat İnşa-Gemi Donatım) alanlarında eğitim sürerken Piri Reis Denizcilik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Tuzla’nın sosyal ve kültürel yaşamında da yer edindi.

KAYNAKÇA

- Prof. Dr. Arı, Kemal, *Büyük Mübadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- Kabasakal, Hakan, *Büyük Beyaz Bilmece*, Naviga Yayınları, İstanbul 2015.
- Özdemir, Mustafa, *Tuzla Tarihi*, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Temizel, Nursen, *İz Bırakan Göçler*, Cinius Yayınları, İstanbul 2017.
- Temizel, Nursen, *Mübadele'nin 100. Yılı*, Tuzla Kent ve Mübadele Müzesi Arşivi, İstanbul 2023.
- <https://www.olaygazetesi.net/haber/tuzlada-kopekbaliginin-parcalayarak-oldurdugu-dr-gungor-guvenin-hikayesi-h1014.html>
- <https://www.zdergisi.istanbul/makale/byzantiondan-konstantinapolise-sehrin-kurulus-efsaneleri-166>
- <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=jEcO+txJXm-gXYw+WD2BQHgN?dergiKodu=4&cilt=21&sayi=243&sayfa=26&yaziid=4487>
- <https://www.tuncertuz.com/artemia/>
- Tuzla Keşfet- <https://www.instagram.com/tuzlakesfet/reel/C4GMzc0oCcd/>
- <https://www.tuzla.bel.tr/icerik/78/3338/tuzlanin-tarihcesi.aspx>
- <https://cagdastuzla.com/mubadelenin-80-yili/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Lozan_Bar%C4%B1%C5%9F_Konferans%C4%B1
- <https://www.pikovamubadilleri.com/?Syf=26&Syz=379818&/M%C3%9CBADELE-GEM%C4%B0LER%C4%B0M%C4%B0Z>
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233318>
- <https://arsiv.sabah.com.tr/2001/08/04/y44.html>
- <https://dn790005.ca.archive.org/0/items/hayat-dergisi/>
- <https://www.ortodokslartoplulugu.com/azizlerimiz-hayat-hikayeleri/13-mayis-kutsal-azize-glykeria/>
- http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/kazilar/30_kazi_1.pdf
- <https://tuzla.bel.tr/icerik/84/310/balikcilik.aspx>
- Hafıza Çekmecemde Biriktirdiklerim, Fıstık Ahmet Tanrıverdi, Everest Yayınları, Kasım 2022.

(Fotoğraf: Uğur Çimen)

Tuzla'nın Bugünü ve Geleceği

Dr. Murat Erdin

Fotoğraf: Fatma Demir

Fotoğraf: Uğur Çimen

Tuzla'nın Bugünü ve Geleceği

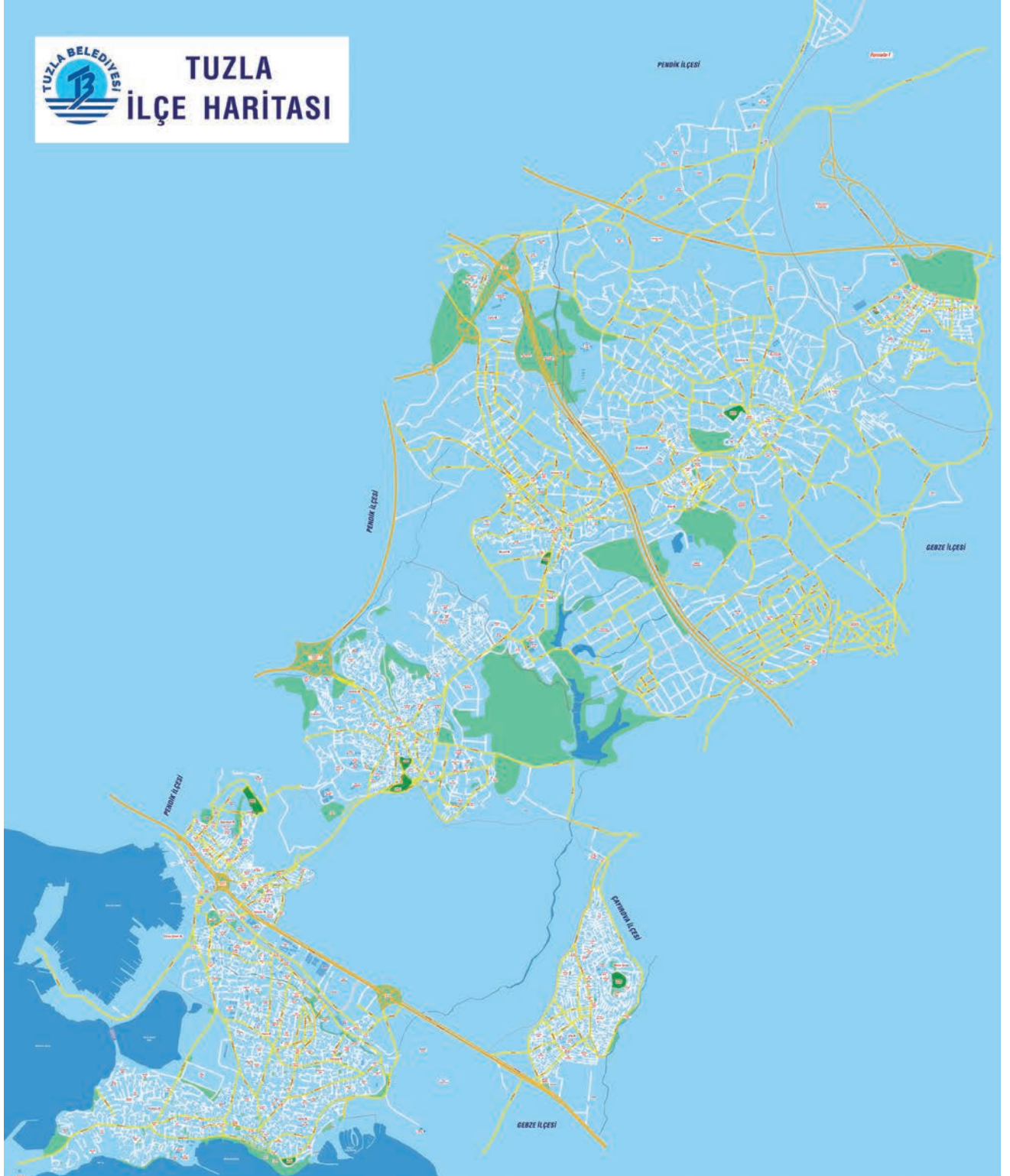
TUZLA, merkez ilçesi ve köyleriyle birlikte İstanbul metropolünün doğusundaki konumuyla kara ve deniz ticaretinin kavşağındadır. Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı'nın 2001 yılında hizmete girmesinden sonra Tuzla ilçesi, havayolu taşımacılığına en yakın ilçelerden biri hâline geldi. Geçmişte küçük bir balıkçı köyü olan Tuzla (Akritas), günümüzde dünyanın en büyük ve en lüks gemilerini inşa edebilen tersanelere sahiptir. Geçmişte her dinden ve ulustan insana ev sahipliği yapan ilçe, bugün de tüm dünyaya hizmet verebilen bir kapasiteye ulaşmış durumdadır. Bununla birlikte insanın yaşam kurduğu her yerde olduğu gibi cari hayatta daha iyi yaşayabilmek, sonrasında geleceği daha sağlıklı kurabilmek için yapılacak ve yapılması gereken işler vardır. İstanbul'u ve Tuzla'yı yönetenler bu konuda çalışmalarını sürdürmektedir.

Tuzla'nın Bugünü

Son nüfus sayımına göre İstanbul'un nüfusu azalırken Tuzla'nın nüfusu arttı. İlçe, 300 bine yaklaşan nüfusuyla (TÜİK, 2023) yine de kentin sakin ilçelerinden birisi sayılabilir. Bunun en önemli sebeplerinden biri kentin merkezine uzak bir noktada kurulmuş olmasıdır. Ancak bu özelliğiyle Tuzla bir sayfiye bölgesi olarak tercih edildi ve ilçenin özellikle denize yakın noktalarına yazlık siteler, evler yapıldı. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başta olmak üzere çok sayıda siyasetçi, sanatçı ve sporcunun yazlık evleri Tuzla sınırları içindedir. Tuzla'nın cadde ve sokaklarında dolaşanlar,

Fotoğraf: Elif Çakıcı

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

yazlık muhit görünümünün hâlâ devam ettiğini söyler. Denizin kenarında bulunan bir ilçe olarak Tuzla'nın denizle daha sık buluşması için Halk Plajı yeniden düzenlendi. Plaj, 240 metrelik uzunluğuyla yıllar sonra yeniden kapılarını açtı. Plaja gelenler market, kafe, duş gibi hizmetler alabiliyor. Küçük bir beldeyken Tuzla'nın tek bir cadde si vardı: Cumhuriyet Caddesi. Yıllar sonra trafiğe kapatılarak yaya ların daha rahat gezmesine imkân sunulan cadde bugün de kalabalık. Rum komşularımızdan kalma 1878 tarihli Has Fırın, köşedeki yerinde duruyor. Sessiz, sıcak ve renkli görüntüsüyle Tuzla, yaşamak için bu rayı seçen insanlara bir yazlık rahatlığı sunmaya devam ediyor.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Tuzla hem bir yaşam alanı hem sayfiye ilçesi ve yüzlerce yıldır olduğu gibi bir balıkçı beldesidir. İlçede her sabah 130 civarında balıkçı teknesi “Vira Bismillah” diyerek denize açılır. Her gün Tuzla sahillerine gelen amatör balıkçılar, kendi olta ve kovalarıyla kıyı balıkçılığı yapar. Bir zamanlar ilçeden sadece balık değil tuz da çıkarılıyordu. Adını bölgedeki tuzlu sulardan alan Tuzla’da 70 yıl öncesine kadar tuz üretimi yapılıyordu.

Tuzla bugün aynı zamanda bir eğitim merkezidir. İlçe sınırları içinde altı üniversite ile bunlara

bağlı fakülte ve yüksekokullar vardır. Tuzla’daki üniversiteler şunlardır:

- 1-İstanbul Teknik Üniversitesi
- 2- Piri Reis Üniversitesi
- 3- Sabancı Üniversitesi
- 4- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- 5- Okan Üniversitesi
- 6- Gedik Üniversitesi

Bu üniversitelerin yanı sıra ilçede ilk ve orta dereceli okullar, özel eğitim kurumları, kurs ve atölyeler faaliyet gösteriyor. Yerel yönetim ilçedeki devlet okullarında öğrenim gören 50 bin civarında öğrenciye kırtasiye seti desteği veriyor. Yakın zamanda Mimar Sinan ve Şifa mahallelerinde hayata geçirilen uygulamayla öğrencilere “öğün desteği” de verilmeye başlandı.

Örgün eğitime verilen desteğin yanı sıra ilçede kültür ve sanat çalışmaları da sürüyor. Mercan Caz Günleri, caz müziği tutkunlarına ve Tuzla'nın kültürel hayatına önemli katkı sağlıyor. Müziğin yanında Tuzla Belediyesi'nin desteğiyle seramik boyama, çanta boyama gibi atölyeler düzenleniyor. Tuzla'da sokak müziği ve sanatçıların kent yaşamına katılımını destekleyen müzisyen noktaları da var. Proje, şimdiye dek 4 bin 500 kişiye ulaştı.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Tuzla Belediyesi'nin yerel dinamiklerle birlikte geliştirdiği ve Tuzla halkına sunduğu projeler geleceğe ilişkin öngöründe bulunma imkânı verebilir.

• **Park Revizyonları:** İlçede 13 bin 273 metrekarelik alanı kaplayan 25 parkın bakım ve onarımı yapıldı. Parklar; çocuklar ve aileler için daha uygun hâle getiriliyor.

• **Gezici Kent Lokantası:** Gezici Kent Lokantası, iki haftalık periyotlarla Tuzla'daki farklı mahallelerde hizmet veriyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ile aynı fiyat politikasıyla ilçenin tüm mahallelerine hizmet verilmesi planlanıyor.

• **Yol ve Ulaşım Projeleri:** Belediye ve İBB iş birliğiyle ilçede 25 bin 693 ton asfalt kaplama ve yama çalışması gerçekleştirildi.

• **Saygı Taksi Projesi:** Bu projeye Tuzla Belediyesi'nin tahsis ettiği araçla şehit

yakınları, gaziler ve gazi ailelerinin hastaneye ulaşımları sağlanıyor.

• **Anlat Tuzla Projesi:** Tuzla'nın tarihini ve kent hafızasını kayda almak amacıyla tarihî şahsiyetlerle yapılan sözlü tarih çalışmaları devam ediyor.

• **Yerinde Çözüm Projesi:** Mahalle muhtarlarıyla birlikte, mahallelerdeki sorunlar ve talepler yerinde analiz edilerek 743 başvuru kayda alındı.

• **Tuzla-Adalar Feribot Seferleri:** Tuzla-Pendik-Adalar hattında, İBB iş birliğiyle feribot seferleri başlatıldı.

• **Hayvan Rehabilitasyon Merkezi:** Tepeören Mahallesi'nde 75 bin metrekare alanda kurulan Hayvan Rehabilitasyon Merkezi, sokak hayvanlarının güvenliği ve sağlığı için hizmet veriyor. Burada operasyon odaları, mama depoları ve karantina alanları yer alıyor.

Tuzla Belediyesi'nin ilçenin günümüze dair proje ve hizmetleri bunlar.

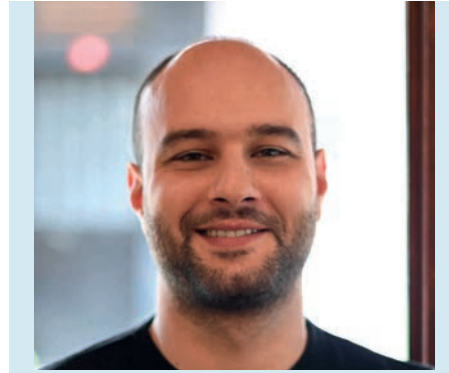

Tuzla'da gelecekte neler yapılabilir; planlar, düşünceler ve beklentiler neler? İlçeyi her hâliyle yaşayan; Tuzla'nın havasını soluyan, suyunu içen Tuzlalılar bakım ilçenin geçmişi ve bugünü hakkında neler söylüyor.

Bülent Çolak (64) - Balık Lokantası Sahibi: “Doğma büyüme Tuzlalıyım. Çocukluğumun Tuzlasını çok özleyorum. Biz buralardan denize girerdik. Doğallık vardı Tuzla'da, güzellik vardı. Biz çok güzel çocukluk yaşadık. Herkesi tanırdık, onlar da bizi tanırdı. Dünya çok çabuk değişiyor. Şurada mezarlığın yanında Sığırönü Mevkii vardı. Öyle güzel plajı vardı ki...

Maalesef bozulmaya 1980'li yıllardan sonra başladı. Yapılaşma ve sanayileşme hızlandı. Çok kalabalık mutluluk getirmiyor. Eskiden arkamızda Cumhuriyet Caddesi, önümüzde deniz vardı. Cumhuriyet Caddesi öyle dardı ki arabalar birbirine sürte sürte geçirdi. Birkaç bakkal ve kasap vardı. Lokantalar sayılıydı. Ama hepimiz mutluyduk. Çarşının bir yakasında çiftçiler kahvehanesi, öbür yakasında balıkçılar kahvehanesi vardı. Sabah herkes balığa çıkardı. İki çocuğum var, onların da gelecekte Tuzla'da yaşamalarını isterim.”

Kaan Ersöz (31) - Ekonomist, Köfte Lokantası Sahibi: “Doğma büyüme Tuzlalıyım. İlçenin bence en önemli özelliği sakin ve huzurlu olması. Son yıllarda biraz kalabalıklaşsa da bu özelliğini hâlâ muhafaza ediyor. Şehirleşme, betonlaşma çok arttı. Bu durumdan endişeliyim. Plansız bir kentleşme var Tuzla'nın çevresinde. Çevre temizliği bizim için çok önemli. Yetkililerden ricam, ilçedeki kokunun ortadan kaldırılmasıdır.”

Gaye Yıldız (36) - Edebiyat Öğretmeni: “Yaklaşık 30 yıldır Tuzla'dayım. Küçük bir çocukken gelmişiz; bir daha gitmemişiz. Benim çocukluğumda daha sakindi buralar. Çok daha nezihti. Yazlık gibiydi bu sahil. Herkes birbirini tanırdı. Giderek daha yapaylaştı. Öğrencilerime baktığımda göç eden aileleri görebiliyoruz. Deprem sonrasında gelenler oldu. Gelecekte Tuzla'nın daha çok sanayi ve tersane üzerinden büyüyeceğini düşünüyorum. Burası turizm ilçesi olma kimliğini kaybediyor. Denizin doldurulması bile olumsuz oldu.”

**Hediye Yazgan (85) -
Tarhana Satıcısı:**

“Tuzla’da yaşamaktan çok mutluyum. Burada doğdum, burada öleceğim. Benim babamın Selanik’ten gelmişler mübadelede. Burada kalmışız. Eskiden biz kapımızı bile kapatmazdık burada. Bir ip sarkardı kapılardan, çeker açardık. Şimdi biraz kalabalıklaştı. Yabancı görünce anlardık. Ben 50 yıldır burada tarhana satıyorum; erişte, yumurta satıyorum. Yumurta Tepeören köyünden geliyor. Geçmiş gidiyoruz. Oğlum da yanımda duruyor.”

**Murat Yazgan (52) -
Kuyumcu:**

“Tuzla’nın en büyük sorunu arıtma tesisinden gelen kokudur. Bunun halledilmesini istiyoruz. Sahile komşu bir ilçeyiz, denize sırtımızı dönmemeliyiz. İstanbul’un nüfusu azalırken Tuzla’nın nüfusu artıyor; çünkü arkamızda büyük sanayi tesisleri var, tersane var. Giderek daha kalabalıklaşacak Tuzla. Korkum şudur ki altyapımız yetersiz kalacak. Küçük bir yağmurda işyerlerimizi su basıyor.”

**Esra Yavuz (30) - Eczacı
Teknisyeni:**

“Yirmi yıldır Tuzla’da yaşıyorum ve mutluyum. Çünkü havası çok güzel. Huzur ve sakinlik var burada. Son zamanlarda kalabalıklaştı biraz ama hâlâ sakin. Koku sorunumuz var, lütfen kokuyu ortadan kaldırsın yetkililer. Sahil kısmında da yol ve park sorunumuz var. Özellikle yaz aylarında insanlar park edecek yer bulamıyor. Gelecekte Tuzla’nın turizm açısından gelişeceğini düşünüyorum. Burası keşke Adalar gibi olsa, daha çok turist gelse. O zaman esnaf daha çok iş yapar. Burasının bir deniz ilçesi olduğu unutulmamalı.”

Tuzla'nın Geleceği

Tuzla ilçesi, İstanbul'un doğusunda yer alan ve son yıllarda nüfus artışıyla dikkat çeken bir bölgedir. 2023 yılı verilerine göre, Tuzla'nın nüfusu 293 bin 604 kişiye ulaştı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan 2023 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre, İstanbul'un genel nüfusu azalırken Tuzla'nın nüfusu artış gösterdi. İstanbul'un nüfusu bir önceki yıla göre 252 bin 27 kişi azalarak 15 milyon 655 bin 924 kişiye düşerken Tuzla'nın nüfusu yüzde 16,2 oranında arttı.

İstanbul genelinde 2035 yılı için öngörülen nüfus projeksiyonu 16 milyon civarındadır. Bu projeksiyonlar, İstanbul'un genel nüfus artış hızının yavaşlayacağını gösteriyor.

Tuzla'nın gelecekteki nüfusuna dair spesifik projeksiyonlar bulunmamakla birlikte, mevcut artış trendi ve ilçenin cazibe merkezi hâline

gelmesi, nüfusunun önümüzdeki yıllarda da artabileceği anlamına geliyor. Ancak İstanbul genelindeki nüfus artış hızının yavaşlaması ve demografik değişiklikler, Tuzla'nın nüfus artışı da etkileyebilir.

Tuzla'nın ekonomik yapılanmasını planlamanın bölgenin mevcut potansiyellerini değerlendirmek ve gelecekte sürdürülebilir bir kalkınma modelini hedeflemek açısından kritik önemde olduğu söylenebilir. Sektörlere bakarak daha geniş bir projeksiyon sağlanabilir:

Sanayi ve Üretim Sektörü: Tuzla, İstanbul'un önemli sanayi bölgelerinden biridir. Mevcut sanayi potansiyelini geliştirirken çevre dostu teknolojilere geçişi teşvik etmek önemlidir:

- Yeşil sanayi yatırımları: Çevreye duyarlı üretim teknolojilerine yatırım yapılmalı.
- Yüksek katma değerli üretim: Geleneksel

sanayi yerine ileri teknoloji, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji alanlarında üretim artırılabilir.

- Sanayi kümelenmeleri: İş birliklerini kolaylaştırmak için aynı sektördeki işletmelerin bir araya gelmesi teşvik edilebilir.

Lojistik ve Denizcilik: Tuzla, liman ve tersaneleriyle İstanbul'un deniz taşımacılığı açısından stratejik bir konumdadır. Deniz taşımacılığı ve lojistik faaliyetler için liman modernizasyon projeleri yürütülebilir. Tersanecilik ve gemi yapımında daha çevreci ve teknolojik yöntemler kullanılabilir. Türkiye'nin ihracat ve ithalatında önemli bir lojistik üs hâline getirilebilir.

Turizm ve Hizmet Sektörü: Tuzla'nın deniz kıyısı, termal su kaynakları ve doğal güzellikleri turizm için değerlendirilebilir:

- Termal turizm: Tuzla'nın termal su kaynakları sağlık turizmi için cazibe merkezi hâline getirilebilir.

- Kıyı turizmi: Kıyı boyunca marina, restoran, yürüyüş yolları gibi yatırımlarla bölge cazip hâle getirilebilir.

Tuzla'nın Deniz Turizmi Potansiyeli: Tuzla'da özellikle Viaport Marina gibi modern marinalar vardır. Bu marina, sadece yat bağlama alanı değil; aynı zamanda alışveriş, yeme-içme, eğlence ve konaklama imkânları sunan bir kompleks olarak dikkat çeker.

Tuzla, yatçılık ve denizcilik faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölgedir. Bölgede pek çok yat kulübü, denizcilik firması ve tekne turları hizmet veriyor.

Tuzla sahil şeridinde yelken, kano ve diğer su sporları aktiviteleri yapılabiliyor.

Doğal Güzellikler ve Sahiller: Tuzla sahili, yürüyüş yolları, restoranları ve plajlarıyla bölge sakinleri ve ziyaretçiler için keyifli bir alan sunar. Tuzla Halk Plajı, denize girmek isteyenler için bir seçenektir.

Tuzla çevresindeki kıyı bölgeleri, Marmara Denizi'nin eşsiz manzaralarını sunar. Ayrıca, sahil boyunca yer alan restoranlar deniz ürünleri konusunda oldukça iddialıdır.

Tarihî ve Kültürel Yönleri: Tuzla, Osmanlı döneminde de önemli bir deniz yerleşimiydi. Bölgede denizcilik kültürüne dair izler görmek mümkündür.

Denizle ilgili çeşitli festivaller ve etkinlikler düzenlenir. Özellikle yatçılık festivalleri bölgeye turist çeker.

Denizcilik Eğitimi: Tuzla, Türkiye'nin önemli denizcilik okullarına ev sahipliği yapar. Bölgede bulunan tersaneler, denizcilik sektörünün kalbinin attığı yerlerden biridir.

Viaport Marina Eğlence Alanı: Deniz turizmini eğlence ile birleştiren Viaport Marina; akvaryum, tema park ve çeşitli etkinlik alanlarıyla hem yerli hem de yabancı turistleri çeker.

Eko-turizm: Bölgedeki doğal alanlar korunarak ekolojik turizm teşvik edilebilir.

Teknoloji ve Yenilikçilik: Tuzla, bir teknoloji ve inovasyon merkezi hâline gelebilir:

Bölgede üniversiteler ve araştırma kurumlarıyla iş birliği içinde teknoparklar kurulabilir. Teknoloji girişimlerine yönelik kuluçka merkezleri açılabilir. Teknoloji alanında nitelikli iş gücü yetiştirmek için meslek edindirme kursları düzenlenebilir.

Tarım ve Balıkçılık: Tarım ve deniz ürünleri üretimi desteklenerek bölgenin gıda üretim potansiyeli artırılabilir.

Şehir içinde dikey tarım ve hidroponik yöntemlerle gıda üretimi teşvik edilebilir.

Sürdürülebilir balıkçılık; deniz ürünleri sektörünün devamlılığı için balıkçılık yöntemleri iyileştirilebilir.

Yeşil Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik: Enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarına (güneş, rüzgâr) yatırım yapılmalıdır. İlçede sanayi ve hane atıkları geri dönüşümle değerlendirilebilir. Tuzla ve çevresinde akıllı şehir projeleriyle enerji ve su tasarrufu sağlanabilir.

Eğitim ve İstihdam: Bölgenin insan kaynağını geliştirmek için meslek edindirme ve eğitim projelerine önem verilmelidir. Tuzla'nın ihtiyaçlarına uygun teknik okullar açılabilir. İstanbul'daki üniversitelerle iş birliği yapılarak akademik destek sağlanabilir.

Fotoğraf: Elif akıcı

Fotoğraf: Emre Bayka

Fotoğraf: Tefvik Adatepe

Gelecek İçin Daima Umud Vardır

Tuzla'nın geleceği, çeşitli dinamiklere ve gelişmelere bağlı olarak şekillenecek gibi görünüyor. İstanbul'un hızla büyüyen ilçelerinden biri olan Tuzla, hem konumu hem de stratejik yatırımlarıyla öne çıkıyor. İşte olası gelişmeler:

1. Sanayi ve Teknoloji Merkezine Dönüşüm: Tuzla'nın, organize sanayi bölgeleri ve tersaneleriyle sanayi merkezi konumunu güçlendireceği öngörülebilir. Özellikle yüksek teknolojiye dayalı üretim ve inovasyon merkezleri bu bölgede artabilir. İleri mühendislik ve otomasyon alanlarındaki yatırımlar, yerel ekonomiyi büyütebilir.

2. Konut ve Ulaşım Yatırımları: İstanbul'un genelinde olduğu gibi, Tuzla'da da kentsel dönüşüm projeleri hızlanabilir. Daha modern ve çevre dostu konutların inşa edilmesi beklenebilir. Marmaray hattı ve İstanbul'un genel ulaşım ağıyla olan bağlantılarının güçlenmesi, ilçeyi hem yaşamak hem de çalışmak için cazip hâle getirebilir.

3. Doğal Alanların ve Deniz Turizminin Gelişimi: Tuzla'nın sahil hattı ve doğal alanları, sürdürülebilir turizm projeleriyle değerlendirilebilir. Deniz kıyısında yapılacak yeni rekreasyon alanları, restoranlar ve marinalar, ilçeyi hem yerel halk hem de turistler için daha çekici hâle getirebilir.

4. Eğitim ve Araştırma Üssü Olma Potansiyeli: Tuzla'da yer alan üniversiteler ve teknoparklar, bilimsel araştırma ve yükseköğrenim alanında daha da büyüebilir. Teknoloji odaklı start-up ekosistemleri gelişebilir, bu da genç nüfusu bölgeye çekebilir.

5. Çevresel ve Ekolojik Sorunlar: Sanayi ve nüfus artışıyla birlikte çevre kirliliği konusu da gündemde olacaktır. Eğer bu konuda etkili çevre politikaları ve denetimler uygulanmazsa, Tuzla'nın doğal yapısı zarar görebilir. Ancak sürdürülebilir kalkınma politikaları uygulanırsa, bu riskler minimize edilebilir.

6. Lojistik Merkez Hâline Gelme: Tuzla'nın denize yakın konumu, lojistik sektöründe önemli bir rol oynamasını sağlayabilir. Liman projeleri ve lojistik merkezleri, ilçeyi bölgesel ticaret için kritik bir noktaya dönüştürebilir.

Tuzla, İstanbul'un önemli bir gemi inşa ve bakım merkezi olarak tanınır. Bölgedeki tersaneler, gemi inşası, onarımı ve bakımı gibi çeşitli denizcilik hizmetleri sunar.

Tüm bu projeler, planlamalar ve belediyecilik hizmetleriyle Tuzla geleceğe umutla bakmaya çalışıyor. İstanbul gibi bir metropolün ilçesi olarak Tuzla, doğuya açılan bir kapı. Tersaneleri, limanları, sanayi bölgeleri ve ticaretiyle refah içinde yaşamak istiyor. Büyüyen bir kentin çevresel zorlukları nedeniyle Tuzla artık bir turizm ilçesi olarak anılmıyor. Kıyısında kalan ve dar bir şeride hapsolmuş plajları daha çok geçmişten kalan bir anı gibi. Çevresel ve ekolojik sorunlarını yenebildiği ölçüde turizm bu ilçede hep var olacaktır. Çünkü Tuzla bir deniz ilçesi. Denizi hiç unutmamak lazım. Deniz olmadan Tuzla olmazdı.

Bitirirken geleceğe doğru bakalım ve içimizden şunu söyleyelim: "Gelecek için daima umud vardır."

Fotoğraf: Seval Oral Nurtan

Tuzla'nın İstatistik Verileri

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) SONUÇLARI

İLÇELERE GÖRE HANE HALKI SAYISI

İl Kodu	İl Adı	İlçe Kayıt No	İlçe Adı	Toplam	İl/İlçe Merkezi	Belde/Köy	Kent	Kır
34	İSTANBUL	2015	TUZLA	92.390	92.390	-	92.390	-

Açıklamalar:

Kent: Nüfusu 20.001 ve üzeri yolan belediye ve köyleri tanımlamaktadır.

Kır: Nüfusu 20.000 ve daha az belediye ve köyleri tanımlamaktadır.

ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) 2008-2024

Yıl	İl/ilçe	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	Yıl	İl/ilçe	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)
2008	İstanbul(Tuzla)-2015	31,07	2017	İstanbul(Tuzla)-2015	43,19
2009	İstanbul(Tuzla)-2015	63,67	2018	İstanbul(Tuzla)-2015	10,01
2010	İstanbul(Tuzla)-2015	22,65	2019	İstanbul(Tuzla)-2015	45,65
2011	İstanbul(Tuzla)-2015	59,6	2020	İstanbul(Tuzla)-2015	22,95
2012	İstanbul(Tuzla)-2015	2,16	2021	İstanbul(Tuzla)-2015	38,84
2013	İstanbul(Tuzla)-2015	54,88	2022	İstanbul(Tuzla)-2015	15,47
2014	İstanbul(Tuzla)-2015	59,55	2023	İstanbul(Tuzla)-2015	16,23
2015	İstanbul(Tuzla)-2015	55,95	2024	İstanbul(Tuzla)-2015	26,21
2016	İstanbul(Tuzla)-2015	32,99			

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU / Tuzla İlçesi Doğum, Ölüm Sayıları

İSTANBUL	TUZLA	2023	İlçelere Göre Doğum Sayısı	3.408
İSTANBUL	TUZLA	2023	İlçelere Göre Ölüm Sayısı (İkametgah Yerine Göre)	996

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) SONUÇLARI													
İLÇE, YAŞ GRUBU ve CİNSİYETE GÖRE İL/İLÇE MERKEZLERİ İLE BELDE/KÖY NÜFUSLARI													
İl Kodu	İlçe Kayıt No	İl Adı	İlçe Adı	Yaş Grubu	Toplam			İl ve İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler		
					Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	0-4	18.343	9.361	8.982	18.343	9.361	8.982	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	5-9	22.897	11.745	11.152	22.897	11.745	11.152	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	10-14	21.731	11.162	10.569	21.731	11.162	10.569	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	15-19	23.133	11.292	11.841	23.133	11.292	11.841	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	20-24	24.185	12.672	11.513	24.185	12.672	11.513	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	25-29	25.620	12.913	12.707	25.620	12.913	12.707	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	30-34	26.557	13.066	13.491	26.557	13.066	13.491	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	35-39	27.036	13.424	13.612	27.036	13.424	13.612	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	40-44	27.429	13.810	13.619	27.429	13.810	13.619	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	45-49	23.106	11.788	11.318	23.106	11.788	11.318	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	50-54	19.148	9.773	9.375	19.148	9.773	9.375	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	55-59	13.464	6.948	6.516	13.464	6.948	6.516	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	60-64	10.542	5.280	5.262	10.542	5.280	5.262	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	65-69	7.431	3.552	3.879	7.431	3.552	3.879	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	70-74	4.912	2.259	2.653	4.912	2.259	2.653	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	75-79	3.072	1.260	1.812	3.072	1.260	1.812	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	80-84	1.670	623	1.047	1.670	623	1.047	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	85-89	757	253	504	757	253	504	-	-	-
34	2015	İSTANBUL	TUZLA	90+	367	90	277	367	90	277	-	-	-

Açıklama: İl, ilçe, belediye ve köy nüfusları belirlenirken; İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda (UAVT) yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağıllık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri ile yetkili idareler (belediyeler ve köyler için il özel idareleri) tarafından 31 Aralık günü itibarıyla UAVT kayıtları üzerinde gerçekleştirilen işlemler (yeni adres oluşturulması, adres bileşenlerinde meydana gelen değişikliklerin işlenmesi vb.) esas alınmaktadır. Gözlem sayısı 3'den küçük olan gözlem değerleri "C" simgesi ile gizlenmiştir. Gözlem sayısı 3 ve daha fazla olmasına karşın, bu toplamı oluşturan gözlemlerde toplam değerden gözlem değerine ulaşılması halinde gizlemede en az iki gözlem değeri kapsanmıştır (ikincil gizleme).

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

ÇEKİRDEK AİLEDEN OLUŞAN HANEHALKLARININ İLÇELERE VE TÜRÜNE GÖRE SAYISI, 2014-2024					
İl Kodu	İl Adı	İlçe Kodu	İlçe Adı		
34	İstanbul	2015	Tuzla		
2024					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
62.444	10.782	42.143	9.519	1.907	7.612
2023					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
60.947	10.087	41.749	9.111	1.770	7.341
2022					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
60.927	9.812	42.348	8.767	1.840	6.927
2021					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
59.500	9.291	41.900	8.309	1.769	6.540
2020					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
57.524	8.873	41.040	7.611	1.567	6.044

2019					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
54.873	8.772	39.064	7.037	1.421	5.616
2018					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
51.105	8.172	36.547	6.386	1.306	5.080
2017					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
49.780	8.178	35.976	5.626	1.133	4.493
2016					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
48.128	7.970	34.941	5.217	1.016	4.201
2015					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
46.250	7.432	34.091	4.727	903	3.824
2014					
Toplam (Çekirdek Aile)	Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile		
			TOPLAM	Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
43.999	6.530	33.219	4.250	820	3.430

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

İLÇELERE VE HANEHALKI TİPLERİNE GÖRE HANEHALKI SAYISI, 2014-2024				
İl Kodu	İl Adı	İlçe Kodu	İlçe Adı	
34	İstanbul	2015	Tuzla	
2024				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
15.708	62.444	11.140	3.098	92.390
2023				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
15.258	60.947	10.475	3.015	89.695
2022				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
15.223	60.927	9.911	2.773	88.834
2021				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
14.347	59.500	9.595	2.418	85.860
2020				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
13.167	57.524	9.532	1.946	82.169
2019				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
12.139	54.873	9.635	1.904	78.551

2018				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
10.738	51.105	9.929	1.908	73.680
2017				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
9.827	49.780	10.125	1.744	71.476
2016				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
9.012	48.128	9.663	1.663	68.466
2015				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
7.832	46.250	9.192	1.465	64.739
2014				
Tek kişilik hanehalkı	Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	TOPLAM
6.744	43.999	8.096	1.258	60.097

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU				
Tuzla İlçesi Evlenme, Boşanma Sayıları				
İSTANBUL	TUZLA	2024	İlçelere Göre Evlenme Sayısı (Olay Yerine Göre)	1.799
		2024	İlçelere Göre Boşanma Sayısı (Erkeğin İkametgah Yerine Göre)	749

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) SONUÇLARI

İkamet Edilen İlçeye Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl

İkamet Edilen Yer

İl kodu	İl adı	İlçe kodu	İlçe adı
34	İstanbul	2015	Tuzla

Doğum yeri		Doğum yeri		Doğum yeri		Doğum yeri					
1	ADANA	1.876	22	EDİRNE	844	43	KÜTAHYA	783	64	UŞAK	579
2	ADYAMAN	1.102	23	ELAZIĞ	2.511	44	MALATYA	3.291	65	VAN	3.818
3	AFYONKARAHİSAR	2.320	24	ERZİNCAN	9.110	45	MANİSA	1.122	66	YOZGAT	2.690
4	AĞRI	4.627	25	ERZURUM	12.699	46	KAHRAMANMARAŞ	2.030	67	ZONGULDAK	3.958
5	AMASYA	3.134	26	ESKİŞEHİR	2.082	47	MARDİN	1.661	68	AKSARAY	608
6	ANKARA	2.647	27	GAZİANTEP	1.377	48	MUĞLA	426	69	BAYBURT	2.637
7	ANTALYA	843	28	GİRESUN	15.195	49	MUŞ	3.914	70	KARAMAN	517
8	ARTVİN	1.726	29	GÜMÜŞHANE	4.454	50	NEVŞEHİR	2.654	71	KIRIKKALE	1.031
9	AYDIN	827	30	HAKKARİ	281	51	NİĞDE	1.290	72	BATMAN	727
10	BALIKESİR	2.364	31	HATAY	1.888	52	ORDU	10.694	73	ŞİRNAK	246
11	BİLECİK	2.120	32	ISPARTA	792	53	RİZE	5.381	74	BARTIN	2.081
12	BİNGÖL	8.582	33	MERSİN	1.570	54	SAKARYA	5.890	75	ARDAHAN	3.785
13	BİTLİS	6.276	34	İSTANBUL	27.718	55	SAMSUN	13.881	76	IĞDIR	1.372
14	BOLU	1.646	35	İZMİR	1.815	56	SİİRT	1.064	77	YALOVA	613
15	BURDUR	280	36	KARS	7.752	57	SİNOP	7.396	78	KARABÜK	2.632
16	BURSA	2.259	37	KASTAMONU	12.068	58	SİVAS	8.723	79	KİLİS	609
17	ÇANAKKALE	1.055	38	KAYSERİ	2.138	59	TEKİRDAĞ	1.153	80	OSMANİYE	1.017
18	ÇANKIRI	6.657	39	KIRKLARELİ	909	60	TOKAT	9.549	81	DÜZCE	1.963
19	ÇORUM	2.965	40	KIRŞEHİR	1.265	61	TRABZON	9.288			
20	DENİZLİ	808	41	KOCAELİ	3.406	62	TUNCELİ	2.359			
21	DİYARBAKIR	3.359	42	KONYA	2.787	63	ŞANLIURFA	2.641		TOPLAM	296.207

Açıklamalar:

1) İl, ilçe, belediye ve köy nüfusları belirlenirken: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda (UAVT) yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağıllık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri ile yetkili idareler (belediyeler ve köyler için il özel idareleri) tarafından 31 Aralık günü itibarıyla UAVT kayıtları üzerinde gerçekleştirilen işlemler (yeni adres oluşturulması, adres bileşenlerinde meydana gelen değişikliklerin işlenmesi vb.) esas alınmaktadır.

2) Yabancılar dahil değildir.

3) Gözlem sayısı 3'den küçük olan gözlem değerleri "C" simgesi ile gizlenmiştir.

ULUSAL EĞİTİM İSTATİSTİKLERİ 2023					
Bitirilen Eğitim Düzeyi (6+ Yaş)					
İl/İlçe	Yıl	Bitirilen Eğitim Düzeyi (6+ Yaş)	Erkek	Kadın	Toplam
İstanbul (Tuzla)-2018	2023	İlkokul	17.772	24.830	42.602
İstanbul (Tuzla)-2017	2023	İlköğretim	9.143	7.514	16.657
İstanbul (Tuzla)-2022	2023	Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	22.401	19.170	41.571
İstanbul (Tuzla)-2019	2023	Lise Ve Dengi Meslek Okulu	39.010	30.338	69.348
İstanbul (Tuzla)-2024	2023	Yüksekokul Veya Fakülte	30.084	29.283	59.367
İstanbul (Tuzla)-2023	2023	Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil)	4.452	4.117	8.569
İstanbul (Tuzla)-2016	2023	Doktora	624	508	1.132
İstanbul (Tuzla)-2015	2023	Bilinmeyen	390	472	862
İstanbul (Tuzla)-2020	2023	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	9.883	11.719	21.602
İstanbul (Tuzla)-2021	2023	Okuma Yazma Bilmeyen	617	2.569	3.186

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ SONUÇLARI							
Cinsiyet Ve Medeni Duruma Göre İlçe Nüfusları							
İl Kayıt No	İl Adı	İlçe Kayıt No	İlçe Adı	Medeni Durum	Toplam	Erkek	Kadın
34	İstanbul	2015	Tuzla	Hiç Evlenmedi	73.021	40.891	32.130
				Evli	144.254	71.778	72.476
				Boşandı	12.803	5.206	7.597
				Eşi Öldü	8.351	1.128	7.223
				Toplam	238.429	119.003	119.426

Açıklamalar:

1) Bilgi 15 ve üzeri yaştaki nüfus içindir.

2) İl, ilçe, belediye ve köy nüfusları belirlenirken: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda (UAVT) yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağıllık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri ile yetkili idareler (belediyeler ve köyler için il özel idareleri) tarafından 31 Aralık günü itibarıyla UAVT kayıtları üzerinde gerçekleştirilen işlemler (yeni adres oluşturulması, adres bileşenlerinde meydana gelen değişikliklerin işlenmesi vb.) esas alınmaktadır. Bu kapsamda, 5393 sayılı Yasa'nın 8 inci ve 11 inci maddelerine göre alınan ve söz konusu Kanun gereğince ilk mahalli idareler seçimlerinde uygulanacak olan birleşme ve katılmalar ile belediye ve köy tüzel kişiliğinin kaldırılmasına ve bir beldenin köye dönüştürülmesine dair kararlar, NVİGM tarafından 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla UAVT'ye yansıtıldığı için 2023 ADNKS sonuçları belirtilen değişiklikleri içermektedir. Benzer şekilde, 5393 sayılı Yasa'nın 8 inci maddesi ile 5442 sayılı Yasa'nın 2 nci maddesini esas alan Cumhurbaşkanlığı Kararları gereğince gerçekleştirilen idari bağıllık değişiklikleri de 2024 ADNKS'de dikkate alınmıştır. tüzel kişilik ve isim değişiklikleri dikkate alınmaktadır.

DENİZİN KUÇAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ SONUÇLARI

Çağ Yaş Gruplarına Göre İlçe Nüfusları

İl Kayıt No	İl Adı	İlçe Kayıt No	İlçe Adı	Cinsiyet	Toplam	Yaş Grubu								
						0-2	3-5	6-9	10-13	14-17	18-22	23-24	25-29	30+
34	İSTANBUL	2015	TUZLA	KADIN	150.129	5.069	5.995	9.070	8.593	8.298	12.441	4.591	12.707	83.365
34	İSTANBUL	2015	TUZLA	ERKEK	151.271	5.300	6.248	9.558	9.028	8.715	12.278	5.105	12.913	82.126
34	İSTANBUL	2015	TUZLA	TOPLAM	301.400	10.369	12.243	18.628	17.621	17.013	24.719	9.696	25.620	165.491

Açıklamalar:

İl, ilçe, belediye, köy ve mahallelere göre nüfuslar belirlenirken; Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NİGM) tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağlılık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri dikkate alınmaktadır.

ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ, 2007-2024

İbbs-Düzyey1, İbbs-Düzyey2, İl Ve İlçe Nüfusları

İl/İlçe	Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
İstanbul(Tuzla)-2015	2007	165.239	86.086	79.153
İstanbul(Tuzla)-2015	2008	170.453	88.868	81.585
İstanbul(Tuzla)-2015	2009	181.658	97.366	84.292
İstanbul(Tuzla)-2015	2010	185.819	97.087	88.732
İstanbul(Tuzla)-2015	2011	197.230	103.939	93.291
İstanbul(Tuzla)-2015	2012	197.657	102.095	95.562
İstanbul(Tuzla)-2015	2013	208.807	107.867	100.940
İstanbul(Tuzla)-2015	2014	221.620	114.589	107.031
İstanbul(Tuzla)-2015	2015	234.372	120.703	113.669
İstanbul(Tuzla)-2015	2016	242.232	123.941	118.291
İstanbul(Tuzla)-2015	2017	252.923	129.641	123.282
İstanbul(Tuzla)-2015	2018	255.468	130.360	125.108
İstanbul(Tuzla)-2015	2019	267.400	136.758	130.642
İstanbul(Tuzla)-2015	2020	273.608	139.481	134.127
İstanbul(Tuzla)-2015	2021	284.443	145.258	139.185
İstanbul(Tuzla)-2015	2022	288.878	146.978	141.900
İstanbul(Tuzla)-2015	2023	293.604	148.950	144.654
İstanbul(Tuzla)-2015	2024	301.400	151.271	150.129

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ SONUÇLARI															
CİNSİYET ve YAŞA GÖRE İLÇE NÜFUSLARI															
İl kodu	İl adı			İlçe kodu			İlçe adı								
34	İstanbul			2015			Tuzla								
Yaş	Kadın	Erkek	Toplam	Yaş	Erkek	Kadın	Toplam	Yaş	Kadın	Erkek	Toplam	Yaş	Kadın	Erkek	Toplam
0	1.576	1.591	3.167	22	138	2.520	4.658	44	2.692	2.791	5.483	66	724	667	1.391
1	1.715	1.792	3.507	23	2.301	2.564	4.865	45	2.575	2.590	5.165	67	651	588	1.239
2	1.778	1.917	3.695	24	2.290	2.541	4.831	46	2.439	2.483	4.922	68	738	693	1.431
3	1.878	1.993	3.871	25	2.423	2.506	4.929	47	2.277	2.425	4.702	69	899	734	1.633
4	2.035	2.068	4.103	26	2.506	2.594	5.100	48	2.051	2.246	4.297	70	684	523	1.207
5	2.082	2.400	4.269	27	2.616	2.678	5.294	49	1.976	2.044	4.020	71	543	474	1.017
6	2.158	2.647	4.558	28	2.560	2.563	5.123	50	2.142	2.240	4.382	72	481	429	910
7	2.212	2.383	4.595	29	2.602	2.572	5.174	51	2.036	2.056	4.092	73	418	363	781
8	2.341	2.357	4.698	30	2.749	2.606	5.355	52	1.856	1.913	3.769	74	527	470	997
9	2.359	2.418	4.777	31	2.644	2.611	5.255	53	1.717	1.816	3.533	75+	3.640	2.226	5.866
10	2.318	2.366	4.684	32	2.688	2.516	5.204	54	1.624	1.748	3.372				
11	2.146	2.216	4.362	33	2.718	2.592	5.310	55	1.443	1.572	3.015				
12	2.103	2.257	4.360	34	2.692	2.741	5.433	56	1.299	1.418	2.717				
13	2.026	2.189	4.215	35	2.723	2.777	5.500	57	1.140	1.188	2.328				
14	1.976	2.134	4.110	36	2.689	2.635	5.324	58	1.146	1.297	2.443				
15	2.027	2.175	4.202	37	2.799	2.711	5.510	59	1.488	1.473	2.961				
16	2.108	2.230	4.338	38	2.747	2.676	5.423	60	1.320	1.230	2.550				
17	2.187	2.176	4.363	39	2.654	2.625	5.279	61	1.075	1.130	2.205				
18	2.525	2.305	4.830	40	2.688	2.708	5.396	62	1.027	1.033	2.060				
19	2.994	2.406	5.400	41	711	2.692	5.403	63	825	883	1.708				
20	2.512	2.457	4.969	42	2.654	2.669	5.323	64	1.015	1.004	2.019				
21	2.272	2.590	4.862	43	2.874	2.950	5.824	65	867	870	1.737	Toplam	150.129	151.271	301.400

Açıklamalar:
(1) İl, ilçe, belediye ve köy nüfusları belirlenirken: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda (UAVT) yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağlılık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri ile yetkili idareler (belediyeler ve köyler için il özel idareleri) tarafından 31 Aralık günü itibarıyla UAVT kayıtları üzerinde gerçekleştirilen işlemler (yeni adres oluşturulması, adres bileşenlerinde meydana gelen değişikliklerin işlenmesi vb.) esas alınmaktadır.
(2) Gözlem sayısı 3'ten az olan yaşların cinsiyet bilgileri "C" simgesi ile gizlenmiştir. Belirtilen koşullarda hücre değerlerine sahip ilçeler için gizlemede en az iki yaş kapsanmıştır. (ikincil gizleme)

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

31 ARALIK 2024 TARİHLİ ADRESE DAYALI NÜFUS KAYIT SİSTEMİ (ADNKS) SONUÇLARI

İkamet Edilen İlçeye Göre Doğum Yeri

İkamet Edilen Yer

İl kodu	İl adı	İlçe kodu	İlçe adı
34	İstanbul	2015	Tuzla
Doğum yeri	Doğum yeri	Doğum yeri	Doğum yeri
1 ADANA	1.880	22 EDİRNE	613
2 ADIYAMAN	623	23 ELAZIĞ	1.337
3 AFYONKARAHİSAR	1.181	24 ERZİNCAN	4.166
4 AĞRI	2.606	25 ERZURUM	6.615
5 AMASYA	1.574	26 ESKİŞEHİR	1.440
6 ANKARA	4.624	27 GAZİANTEP	1.168
7 ANTALYA	863	28 GİRESUN	6.746
8 ARTVİN	804	29 GÜMÜŞHANE	2.074
9 AYDIN	633	30 HAKKARİ	241
10 BALIKESİR	1.392	31 HATAY	1.551
11 BİLECİK	739	32 ISPARTA	459
12 BİNGÖL	4.436	33 MERSİN	1.421
13 BİTLİS	3.389	34 İSTANBUL	131.081
14 BOLU	894	35 İZMİR	2.718
15 BURDUR	152	36 KARS	3.640
16 BURSA	2.239	37 KASTAMONU	4.198
17 ÇANAKKALE	617	38 KAYSERİ	1.416
18 ÇANKIRI	2.495	39 KIRKLARELİ	1.416
19 ÇORUM	1.489	40 KIRŞEHİR	613
20 DENİZLİ	608	41 KOCAELİ	11.543
21 DİYARBAKIR	2.270	42 KONYA	1.813
		43 KÜTAHYA	616
		44 MALATYA	1.860
		45 MANİSA	881
		46 KAHRAMANMARAŞ	1.358
		47 MARDİN	899
		48 MUĞLA	469
		49 MUŞ	2.048
		50 NEVŞEHİR	1.419
		51 NIĞDE	758
		52 ORDU	5.215
		53 RİZE	2.537
		54 SAKARYA	3.469
		55 SAMSUN	7.818
		56 SİİRT	606
		57 SİNOP	3.044
		58 SİVAS	3.606
		59 TEKİRDAĞ	800
		60 TOKAT	5.055
		61 TRABZON	4.711
		62 TUNCELİ	1.269
		63 ŞANLIURFA	1.852
		64 UŞAK	330
		65 VAN	2.445
		66 YOZGAT	1.296
		67 ZONGULDAK	3.240
		68 AKSARAY	372
		69 BAYBURT	1.224
		70 KARAMAN	244
		71 KIRIKKALE	603
		72 BATMAN	522
		73 ŞIRNAK	192
		74 BARTIN	1.114
		75 ARDAHAN	2.001
		76 İĞDIR	793
		77 YALOVA	372
		78 KARABÜK	1.438
		79 KİLİS	255
		80 OSMANİYE	645
		81 DÜZCE	1.114
		Yurtdışı	8.960
		Bilinmeyen	3.121
		TOPLAM	301.400

Açıklamalar:

- (1) İlçe nüfusları belirlenirken: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı'nda (UAVT) yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan idari bağlılık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri ile yetkili idareler (belediyeler ve köyler için il özel idareleri) tarafından 31 Aralık günü itibarıyla UAVT kayıtları üzerinde gerçekleştirilen işlemler (yeni adres oluşturulması, adres bileşenlerinde meydana gelen değişikliklerin işlenmesi vb.) esas alınmaktadır.
- (2) Gözlem değeri 3'ün altındaki hücreler "C" simgesi ile gizlenmiştir. Bu süreçte, satır ve sütun olarak en az hücre kapsamıştır (ikincil gizleme).
- (3) "-": Bilgi yoktur.

ADNKS 2024 İLLERDEN İLÇELERE NÜFUS HAREKETLİLİĞİ (BÜYÜKŞEHİR İLLER DAHİL)											
ADNKS 2023											
İkamet Edilen Yer											
İl kodu			İl adı			İlçe kodu			İlçe adı		
34			İstanbul			2015			Tuzla		
Verdiği Göç				Verdiği Göç				Verdiği Göç			
1	ADANA	174	22	EDİRNE	76	43	KÜTAHYA	56	64	UŞAK	41
2	ADİYAMAN	51	23	ELAZIĞ	70	44	MALATYA	98	65	VAN	189
3	AFYONKARAHİSAR	109	24	ERZİNCAN	142	45	MANİSA	126	66	YOZGAT	40
4	AĞRI	166	25	ERZURUM	231	46	KAHRAMANMARAŞ	85	67	ZONGULDAK	188
5	AMASYA	54	26	ESKİŞEHİR	126	47	MARDİN	99	68	AKSARAY	24
6	ANKARA	540	27	GAZİANTEP	173	48	MUĞLA	165	69	BAYBURT	35
7	ANTALYA	307	28	GİRESUN	298	49	MUŞ	94	70	KARAMAN	28
8	ARTVİN	24	29	GÜMÜŞHANE	146	50	NEVŞEHİR	52	71	KIRIKKALE	31
9	AYDIN	140	30	HAKKARİ	83	51	NİĞDE	40	72	BATMAN	80
10	BALIKESİR	269	31	HATAY	161	52	ORDU	201	73	ŞIRNAK	70
11	BİLECİK	61	32	ISPARTA	40	53	RİZE	152	74	BARTIN	65
12	BİNGÖL	170	33	MERSİN	207	54	SAKARYA	387	75	ARDAHAN	25
13	BİTLİS	490	34	İSTANBUL	10.393	55	SAMSUN	337	76	İĞDIR	89
14	BOLU	109	35	İZMİR	512	56	SİİRT	44	77	YALOVA	203
15	BURDUR	22	36	KARS	79	57	SİNOP	83	78	KARABÜK	125
16	BURSA	416	37	KASTAMONU	193	58	SİVAS	131	79	KİLİS	16
17	ÇANAKKALE	109	38	KAYSERİ	115	59	TEKİRDAĞ	207	80	OSMANİYE	41
18	ÇANKIRI	143	39	KIRKLARELİ	60	60	TOKAT	262	81	DÜZCE	124
19	ÇORUM	72	40	KIRŞEHİR	25	61	TRABZON	182			
20	DENİZLİ	99	41	KOCAELİ	2145	62	TUNCELİ	53			
21	DİYARBAKIR	216	42	KONYA	173	63	ŞANLIURFA	366		TOPLAM	23.823

NOT : 3'ün altındaki gözlem değerleri gizlenmiştir (C). Gizlemede en az 2 hücre kapsamıştır (İkincil gizleme).

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

İLÇE DÜZEYİNDE TABİİYET ÜLKESİNE GÖRE YABANCI UYRUKLU NÜFUS							
31.12.2024 Tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları							
İl kodu	İl adı	İlçe kodu	İlçe adı				
34	İstanbul	2015	Tuzla				
Doğum yeri		Doğum yeri		Doğum yeri		Doğum yeri	
IRAK	60	BİRLEŞİK KRALLIK	37	DANİMARKA	C	SIRBİSTAN	9
AFGANİSTAN	61	PAKİSTAN	181	ETİYOPYA	11	KOSOVA	4
ALMANYA	345	ÜRDÜN	66	İSVEÇ	9	İSRAİL	6
TÜRKMENİSTAN	1.106	LİBYA	31	KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ	8	CİBUTİ	C
İRAN	299	SOMALİ	54	GÜNEY KORE	1.661	BANGLADEŞ	4
RUSYA FEDERASYONU	289	GÜRCİSTAN	63	KANADA	6	MOĞOLİSTAN	6
AZERBAJYAN	331	CEZAYİR	33	ÇAD	C	İSPANYA	9
SURİYE	166	SUDAN	14	İTALYA	19	POLONYA	C
ÖZBEKİSTAN	434	ABDİ	59	ARNAVUTLUK	9	BOSNA HERSEK	8
KAZAKİSTAN	70	HİNDİSTAN	35	NORVEÇ	5	MALİ	4
UKRAYNA	382	HOLLANDA	29	ROMANYA	12	UGANDA	C
MISIR	48	LÜBNAN	22	SRI LANKA	C	İSVİÇRE	9
KIRGIZİSTAN	47	NİJERYA	12	TAYLAND	7	KATAR	-
FİLİSTİN	47	TACİKİSTAN	23	SENEGAL	8	BREZİLYA	8
AVUSTURYA	60	KUVEYT	8	BELÇİKA	C	ERMENİSTAN	C
BULGARİSTAN	27	MOLDOVA	28	KUZEY MAKEDONYA	3	AVUSTRALYA	6
FAS	53	FİLİPİNLER	39	NEPAL	C	TANZANYA	3
ENDONEZYA	46	TUNUS	22	KENYA	9	GANA	3
ÇİN	134	FRANSA	13	KAMERUN	6	KOTDİVUAR	C
YEMEN	11	BELARUS	16	JAPONYA	21	KONGO DEMOKRA-TİK CUMHURİYETİ	C
KOLOMBİYA	4	İRLANDA	C	GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ	9	GİNE	7
MORİTANYA	-	MALEZYA	21	GABON	4	MYANMAR	4
GAMBİYA	6	MEKSİKA	7	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	-	DİĞER	48
FİNLANDİYA	-	LİTVANYA	C	NİJER	-	VATANSIZ	C
YUNANİSTAN	30	SUUDİ ARABİSTAN	9	ERİTRE	C	TOPLAM	296.207

NOTLAR:

1. Yabancı nüfus kapsamını;

* Referans tarihinde geçerli ikamet veya çalışma iznine sahip,

* İkamet izni yerine geçen kimlik belgesi olan (uluslararası koruma vb.) ve referans tarihinde geçerli adres beyanı olan,

* İzinle T.C. vatandaşlığından çıkmış (mavi kart hamili), referans tarihinde geçerli adres beyanı olan kişiler oluşturmaktadır.

Kurs, turizm, bilimsel araştırma vb. nedenlerle 90 günden kısa süreli vize veya ikamet iznine sahip yabancılar ile geçici koruma statüsüyle ülkede bulunan Suriyeliler nüfusa dâhil değildir.

2. Yabancı nüfusu 150 ve üzerinde olan ilçeler değerlendirilmiştir. Türkiye toplamı için gözlem değeri 500'ün altında olan ülkeler "Diğer" altında toplanmıştır.

3. Gözlem sayısı 3'ten az hücreler "C" simgesi ile gizlenmiştir.

Belirtilen koşullarda hücre değerlerine sahip ilçeler için gizlemede en az iki ülke kapsamıştır (ikincil gizleme).

4. "-": Bilgi yoktur.

5. Ülke isimlerinde TÜİK Sınıflama Sunucusu ve Dışişleri Bakanlığı ülke sözlüğü esas alınmıştır. Bu doğrultuda;

a) 12 Şubat 2019 tarihi itibarıyla "Makedonya Cumhuriyeti"nin ismi "Kuzey Makedonya" olarak resmen değiştirilmiştir.

b) 19 Nisan 2018 tarihi itibarıyla "Svaziland Krallığı"nın ismi "Esvatini" olarak resmen değiştirilmiştir.

c) 3 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla "Çek Cumhuriyeti"nin kısa ismi "Çekya" olarak resmen değiştirilmiştir.

d) İlgili devletin resmî isminin tercüme edilmeden kullanılmasını talep etmesi nedeniyle, Yeşil Burun Cumhuriyeti yerine "Cabo Verde" ifadesi kullanılmıştır.

e) İlgili devletin resmî isminin tercüme edilmeden kullanılmasını talep etmesi nedeniyle, Fildişi Sahili Cumhuriyeti yerine "Kotdivuar" ifadesi kullanılmıştır.

Fotoğraf:Uğur Çimen

Dizin

I. Ahmet Camii 17, 40, 42, 93, 99, 123-4, 175, 189, 210

I. Tümen (Demir Tümen) 52

II. Abdülhamid 33, 35, 38-40, 128, 180

II. Mahmud 24, 36

II. Mustafa 21

III. Ahmed 21-2, 124, 178

III. Murad 23

III. Selim 24

A

Adalar 11, 20-24, 30, 33, 71, 91-2, 149, 160, 287, 289

Adnan Menderes 72-3

Ahmet Mithat Efendi 29-30

Akritas 14, 90-1, 149-50, 163, 240-1, 242-3, 264, 278

Akritas Burnu 91

Akşam gazetesi 32, 62, 113

Ali Eren 102-3, 107-8, 110, 115

Alykai 90, 92

Amatör Denizciler Kulübü 258

Anadolu Mahallesi 218

Anastasia Drymalitou 96-98

Anastasios K. Yordanoğlu 91-2

Ankara 17, 28, 52, 64, 66, 71, 79-81, 84, 115-6, 119, 131, 134-5, 138, 191, 225, 236, 244

Ansal Rüzgâr Sörf Kulübü 258

Antik Dönem 13-4

Arçelik 78-81, 193, 216

Ari Çokona 91

Assan 193, 216

Atatürk (Mustafa Kemal Atatürk, Mustafa Kemal Paşa) 5, 43, 46-7, 49-50, 53-55, 57, 59, 64-66, 69, 103-105, 115-117, 142-3, 145, 160, 243, 255, 271

Aya Dimitri 25, 90, 158, 170-1

Aya İstrait 90

Aya Todori 25, 90

Aya Yani 25, 90

Ayazma 30, 59, 98

Aydınlı 13, 23, 24, 26, 30, 34, 40, 44-5, 70-72, 76, 78-81, 124, 149-151, 154, 156-158, 171, 174, 178, 180, 184, 186, 193, 208, 214, 216, 217-8, 221, 225-6, 260

Aydıntepe Mahallesi 216, 218

Ayios Dimitrios Manastırı 91-2, 96-7, 122

Ayşe Meral Tanrıkkulu (Monique Raflik) 246-7, 249, 254-5

B

Barış Manço 236-7

Batı Trakya 54, 118, 132, 252, 254

Benanın 25, 90

Birinci Dünya Savaşı (I. Dünya Savaşı) 43, 191,
114, 116, 248

Bizans dönemi 163, 165

Boya ve Vernikçiler OSB 193

Bulgaristan 37, 43, 59-63

Büyük Beyaz Bilmece 267, 270

Büyük Mübadele 121, 135, 144, 245

C

Cami Mahallesi 110, 124, 172, 182, 190, 210-1, 218

CHP (Cumhuriyet Halk Fırkası) 59, 65, 67

Cumhuriyet gazetesi 55-6, 61, 65, 69

Çelebi Mehmet 17

D

Dalyan Burnu 10, 149, 242

Darıca 20, 22, 30, 33, 46-7, 49, 79, 91, 95, 99,
101, 116, 138-9, 245

Demirali Başhoğlu 102, 104

Deniz Harp Okulu 10, 84, 90, 192, 210-1, 215-6,
242, 264

Deniz ve Türk Otomotiv Endüstrisi 79

Dobruca 62

Drama 94, 101, 115, 126, 133, 138, 241, 249

E

Ekrem Bey Adası (Eşek Adası) 10, 149, 158,
163-4, 166-7, 255

Eren Ali Bingöl 5, 257

Esenyalı Mahallesi 216

Evliya Çelebi 11, 13, 149, 158, 218, 232-3, 255

Evliya Çelebi Mahallesi 218

F

Fatih Mahallesi 220

Ferruh-Nejat Verdi (Verdi Kardeşler) 112

Fikirtepe Kültürü 13, 264

Fiskobirlik 193, 216

Formula Alanı 194, 220

G

Gebze 11, 13, 16-7, 21-2, 24-5, 29, 33-35, 46-49,
52, 65, 67-8, 70-72, 77-81, 122, 148-9

Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi 212-3

Gedik Üniversitesi 284

Gemi İnşa Sanayicileri Birliği 260

Girit 101, 114-5, 138-9, 144, 245

Güngör Güven 267-269

Güzelyalı Mahallesi 192, 213, 216

H

Haçlı Seferleri 16

Hakan Kabasakal 270

Has Fırın 93, 182, 280

Havva İşkan 263

Haydarpaşa 27-29, 51-2, 64, 75, 226

Hayırsız Ada 30, 166-7, 242, 254-5

Hazım Nalbant 102, 107-8

Hrant Dink 212

Hüseyin Dalyan 265

İ

İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) 113, 134,
138-9, 143-4, 234, 286-7

İçmeler 10, 13, 24, 30-32, 69, 115, 149, 158-161,
193, 213, 216, 220, 255

İki Vatan Yorgunları 102, 109-10, 130-1, 134, 136, 139, 141
 İncir Adası (Koçun Adası) 10, 149, 158, 163, 242
 İngiltere 26, 48, 114, 138, 244
 İSKİ Arıtma Tesisleri 210
 İsmet İnönü 74, 131, 243
 İstanbul Medeniyet Üniversitesi 284
 İstanbul Teknik Üniversitesi 116, 120, 166, 184, 215, 237, 271, 284
 İstasyon Mahallesi 128, 191-2, 198, 211-2, 214, 220
 İSTON Beton Fabrikası 194
 İtalya 55-6
 İttihat ve Terakki Cemiyeti 40
 İTÜ Denizcilik Fakültesi 117, 120, 192, 210, 215, 255, 257, 271

K

Kadıköy: Fetihden Lozan'a Kadar 91
 Kalekapı 13-4, 163
 Kâmil Abduş Gölü 11, 158, 162, 167, 210, 241-2, 252, 255
 Karadeniz 16, 18, 27, 44, 64, 103, 114, 135, 244
 Kartal 11, 13, 17, 22, 33, 35, 40-41, 46, 49, 67-8, 70-72, 77-79, 82, 94, 113, 121-2, 128, 135, 138, 149, 191, 220, 244
 Kavala 92, 95, 101-2, 106-108, 115, 126, 133, 138-9, 142, 144, 241
 Kemal Arı 245
 Kemal Sunal 234
 Kent Lokantası 286

Kent ve Mübadele Müzesi 98
 Kılıç 95, 99-102, 105, 107-109, 115, 126-7, 139, 241
 Kıpçak Türkleri 16, 18
 Kızılay 61-2, 136-7, 142
 Kimya OSB 193
 Kiptaş 225
 Knorr 193, 216
 Kocaeli (İzmit) 10-11, 13, 15-6, 20, 22, 25, 27-30, 46-49, 54, 59-60, 62-66, 68, 70-72, 78-81, 84, 116, 123, 138, 148-9, 162, 171, 178, 188-9, 191, 211, 220, 234, 242, 244, 254
 Korsan Adası 10, 149
 Köstence 60, 62-3
 Köyiçi 150, 157-8, 174, 177-8, 181, 188-9, 192, 194-198, 218, 220, 226
 Kurtuluş Savaşı (Millî Mücadele) 43, 46-7, 55, 64, 114, 118, 130, 243-4
 Kuvayımiliye 46-48, 127

L

Levent Kırca 236
 Lev Troçki 233, 266-7
 Liman Burnu 242
 Lozan Antlaşması 42, 49-50
 Lozan Mübadiller Vakfı 109

M

Malazgirt Zaferi 15
 Maltepe 22, 29, 41, 44, 50-51, 101, 191
 Manastır Mevkii 210, 217
 Manavlar (Manav Türkleri) 18-9, 187, 216

Marina Drymalitou 97-8
Marina Hatzi 97-8
Marmara Denizi 10, 38, 40, 44, 81, 118, 148, 157,
164, 166-168, 183, 188, 191, 193, 195, 196,
218, 220, 242-3, 262, 264, 266-268, 270, 292
Mekteb-i Harbiye 39
Melih Yıldız 257
Mercan Caz Günleri 285
Mermerciler OSB 193
Mesari Burnu 242
Mescit Mahallesi 220
Mezar Burnu 10, 149, 242
Milliyet gazetesi 30-31, 66, 68
Mimar Sinan Mahallesi 194, 216-7, 220
Mondros Mütarekesi 43
Mora Yarımadası 96
Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 90
Murat Kıran 260, 262
Mustafa Aydemir 262
Mustafa Durmaz 102, 104, 108-9
Mustafa Kandıralı 234
Mübadelenin Öksüz Çocukları 101-2, 109, 116, 141

N

Nazım vapuru 60, 62-3
Necati Cumalı 233-4
Neolitik Dönem 13, 15, 264
Nutuk 46

O

Okan Üniversitesi 284
Orhan Bey 16

Orhanlı 13, 23-4, 45, 70-72, 79, 150, 158, 217,
220, 226
Orta Mahalle 13, 149
Osman Kermen 234, 236
Osmanlı Barışı (Pax Ottomanica) 17
Osmanlı dönemi 17, 124, 152, 156, 171-2, 178,
181, 186

P

Paleolitik Dönem 13
Pelekanon Savaşı 16
Pendik 10, 13-4, 16-7, 20, 22, 28, 31, 33, 41,
44-46, 59, 66, 68-9, 77, 82, 91, 110-11, 121-2,
137, 141, 148-9, 163, 192, 213-4, 216, 287
Piri Reis Denizcilik Mesleki ve Teknik Anadolu
Lisesi 272
Piri Reis Üniversitesi 257, 263, 270, 284
Piyade Okulu 102, 107, 128, 157, 191, 194, 212,
214, 246
Postane Mahallesi 110, 124, 129, 167, 169, 170,
177, 210-1, 214, 217, 220

R

Rakel Dink 212
Ramazan Eser 102-3, 107
Refik Soykut 112-3
Roma dönemi 14
Romanya 59, 60-63
Rum 14, 20, 22, 25, 40, 45-47, 90, 92-94, 99, 104,
107, 109, 111, 122, 130-1, 133, 135-6, 139,
156-7, 168, 181, 188, 190, 232, 243, 252, 264,
266-7, 280

Rumeli 27, 44, 101, 121, 123, 138, 143, 183, 199,
260

S-Ş

Sabah gazetesi 39

Sabancı Üniversitesi 194, 220, 284

Sabiha Gökçen Havalimanı 194, 220, 225-6

Sakız Adası 10, 101, 149, 163

Salih Düstur 102-3

Sarp Burnu 10, 149, 242

Saygı Taksi Projesi 286

Selanik 98, 100, 102-104, 114, 118, 126-7, 136-7,
139, 141, 144, 234, 241, 244-246, 249, 289

Selanik'te Sela Sesi 102, 139, 141

Selçuklu Devleti 15-6

Seyr-i Sefain İdaresi 114, 135, 138, 243-4

Son Posta gazetesi 58, 62, 68

Stella Skarlatu 110

Sultan Abdülaziz 27

Sultan Abdülmecid 24-26

Sultan Yıldırım Bayezid Vakfı 20

Süleyman Demirel 237, 278

Şehremaneti 33, 35, 44, 54

Şemsiye Adası 10, 149, 167, 242

Şifa Mahallesi 193, 216-7, 220

Şükrü Naili Paşa 48-9, 52, 66

T

Taksiarhes Kilisesi 91

Tamer Çakıroğlu 264

Tan gazetesi 60, 71

Tasvir-i Efkar 245

Tekirdağ 84, 100, 103, 136-7, 244, 262

Tepeören 13, 23, 71-2, 79, 149-50, 158, 171, 181,
194, 220, 225, 287, 289

Tepeviran 13, 23

Tercüman-ı Hakikat 29, 94

Tersaneler Bölgesi 192-194, 221, 260

Theodoros Dalakoglou 95-6

TOKİ 221, 225

Tuz Burnu 10, 148-9, 158, 215, 242

Tuzla Atıksu Arıtma Tesisi 194

Tuzla Balance 258

Tuzla Balıkçı Barınağı 260

Tuzla Belediyesi Deniz ve Su Sporları Merkezi
255, 257

Tuzla Birlik Organize Sanayi Bölgesi 225

Tuzla Cip Fabrikası 72-3, 113, 191

Tuzla Deniz Yıldızı Spor Kulübü 257

Tuzla Deri Organize Sanayi Bölgesi 226

Tuzla Endüstri Meslek Lisesi 192, 213

Tuzla Ermeni Yetimhanesi (Kamp Armen) 113,
212-3

Tuzla evleri 201, 204

Tuzla Halk Plajı 292

Tuzla Kafkale Spor Kompleksi 194

Tuzla karidesi 258-9

Tuzla Kimya Sanayicileri Organize Sanayi
Bölgesi 221, 225

Tuzla Limanı (Tuzla Port) 98, 183, 225-6

Tuzla Marina 226, 258

Tuzla Marina Kürek Kulübü 258

Tuzla Organize Deri Sanayii 193

Tuzla Organize Sanayi Bölgesi 221, 225

DENİZİN KUCAKLADIĞI ŞEHİR TUZLA

Tuzla Pedotti Tuğla ve Briket Fabrikası

(Pedotti Fabrikası) 208-9

Tuzla Piyade Okulu 246

Tuzla Porselen Fabrikası (İstanbul Porselen

Sanayi Anonim Şirketi) 74-5, 191

Tuzla Su Ürünleri Kooperatifi 264

Tuzla Tahaffuzhanesi 36-7, 60, 97, 105, 107,

119, 121, 136, 183-4

Tuzla Tersanesi 77, 216, 220

Tuzla Yat Kulübü 258

Tuzla Yelken ve Su Sporları Kulübü 258

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 220, 278,

290, 299, 301, 303, 305, 307, 309, 311

Türkmen 15, 150

Ü

Ümit gemisi 100, 103, 114, 240, 244-5

Üsküdar 11-13, 15-6, 20-22, 24, 27, 33, 45, 48,

50, 52, 138, 149, 271

V

Vakit gazetesi 99, 100, 133

Valide Sultan (Afife Nur Banu Sultan) 23-4

Vatan gazetesi 51

Vatan vapuru 62

Verdi Limited Şirketi 73

Viaport Marina 291-2

W

Willys Overland Motors 73

Y

Yahya Kaptan 46-48

Yayla Mahallesi 192, 213-4, 220

Yıldırım Bayezid 16-7, 20, 22, 91-2, 264

Yörük 15

Yunanistan 19, 37, 42, 45, 53-4, 59, 95-98, 100,

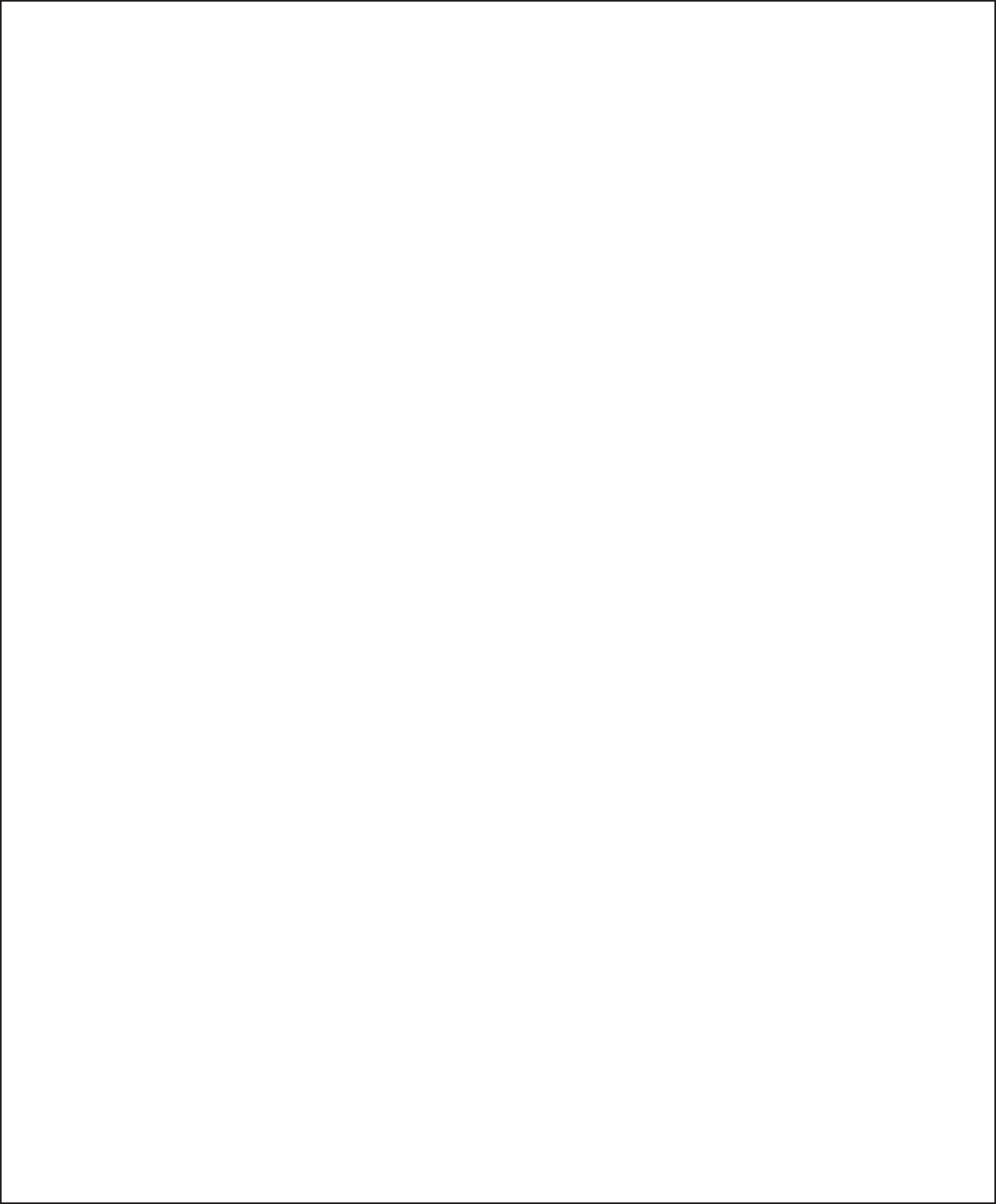
108-111, 114, 118-9, 127, 130-134, 136-139,

141, 144, 184, 233, 240, 243-4, 254

Yunus Nadi 58

Geçmişin Mirasıyla Geleceğe Rota Tutan Şehir: Tuzla

Tuzla'nın kent kimliği, bir asır önce Ege'nin öteki kıyısından taşınan umutların, balıkçıların ellerinde hayat bulan ağlarla düğümlenmesiyle filizlendi. Mübadillerin heybesinde getirdiği bu hüznü ama dirençli miras, Tuzlalıların denizle ve bu kadim coğrafyayla kurduğu bağı sıradan bir komşuluktan çıkarıp sarsılmaz bir aidiyete dönüştürdü. İşte bu bağ, Tuzla'yı İstanbul'un diğer ilçelerinden ayırarak, onu denize aşık bir sahil kasabası naifliğiyle korudu.

Tuzla için deniz, sadece seyirlik bir manzara değil; bir yaşam biçimi, bir ekmek kapısı ve bitmeyen bir tutkudur. Tersanelerden yükselen çekiç sesleri, bir kentin çalışma azmini dünyaya duyuran görkemli bir orkestranın ritmidir. Burada inşa edilip dünya denizlerine açılan her gemi, sadece çelikten değil; sarsılmaz bir inançtan, kolektif emekten ve teknik dehadan örülmüştür.

Geçmişten Geleceğe Atılan Kulaçlar

Bir dragon teknesinden suya inen küreğin dinamizmi, yelkenleri şişiren kararlı rüzgâr ve bir çocuğun masum kulaçları, devasa gemilerin siren sesleriyle aynı gökyüzü altında yankılanmaya devam edecek. Tuzla, köklerine olan saygısını teknolojiyle harmanlayarak İstanbul'un "Deniz Kenti" unvanını gururla taşımaya devam ediyor.

Bu eserle sizi, Tuzla isimli kadim şehrin zaman tüneline; eskinin nezaketiyle yeninin vizyonunu buluşturan insanların hikâyesine ortak almaya davet ediyoruz.

